BÜTÜN ESERLERİ - 2

İSMAİL CEM

TÜRKİYE, AVRUPA, AVRASYA

BİRİNCİ CİLT

STRATEJİ . YUNANİSTAN . KIBRIS

İsmail Cem

Türkiye, Avrupa, Avrasya

Birinci Cilt

Strateji • Yunanistan • Kıbrıs

İSMAİL CEM
BÜTÜN ESERLERİ II
İSMAİL CEM
TÜRKİYE, AVRUPA, AVRASYA
BİRİNCİ CİLT
STRATEJİ • YUNANİSTAN • KIBRIS

editör: LEVENT CİNEMRE
görsel yönetmen: BİROL BAYRAM
düzelti/dizin: NECATİ BALBAY
grafik tasarım uygulama: TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
istiklal caddesi, no: 144/4 beyoğlu 34430 istanbul
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

İsmail Cem 1940 yılında İstanbul’da doğdu. 1959’da İstanbul Robert Kolej’den ve 1963’te Lozan Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden mezun oldu. 1981’de Paris Siyasal Bilgiler Enstitüsü’nde siyaset sosyolojisi dalında lisansüstü eğitimi yapan Cem, yazar ve yönetici olarak çeşitli gazetelerde çalıştı; 1971-1974’te Türkiye Gazeteciler Sendikası İstanbul Şubesi Başkanlığı’ndan sonra, 1974-1975 yılları arasında trt Genel Müdürlüğü görevinde bulundu. Merkezi Almanya’da bulunan Avrupa Yayın Enstitüsü’nün yönetiminde yer alan İsmail Cem, 1975-1981 döneminde ve 1985 sonrasında, yazarlığın yanı sıra siyasete de atıldı ve parti merkez yönetimlerinde görev yaptı. 1987 ve 1991 genel seçimlerinde İstanbul’dan, 1995 ve 1999 seçimlerinde Kayseri’den milletvekili seçilen Cem, 1987-1997 döneminde Strasbourg’daki Avrupa Konseyi Parlamentosu’nda tbmm Delegasyonu’nda üye ve daha sonra başkan olarak yer aldı. Avrupa Konseyi Parlamentosu Sosyalist Grubu’nun başkanvekilliğine seçilerek, 1989-1995 yılları arasında bu görevi sürdürdü.

İsmail Cem 1995’te Kültür Bakanı, 1997-2002 döneminde Dışişleri Bakanı oldu. Cem’in, çoğu Türkiye’nin siyaset sosyolojisi ve sosyal demokrasi üzerine on üç kitabı yayımlandı: Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi; Türkiye Üzerine Yazılar, 12 Mart – Yazılar, 12 Mart – Değerlendirme (2 cilt); trt’de 500 Gün, Siyaset Yazıları, Geçiş Dönemi Türkiye’si; Sosyal Demokrasi ya da Demokratik Sosyalizm Nedir, Ne Değildir?; Türkiye’de Sosyal Demokrasi, Engeller ve Çözümler; Yeni Sol, Sol’daki Arayış; Gelecek İçin Denemeler.

Ayrıca üç cilt olarak planlanan Türkiye, Avrupa, Avrasya serisinin ilk iki kitabı olan I: Strateji-Yunanistan-Kıbrıs ile II: Avrupa’nın Birliği ve Türkiye de son dönemde yayımlanan eserleriydi.

Cem’in İngilizce yazılmış ve Almancaya da çevrilmiş Turkey in the New Century adlı bir dış siyaset çalışması ile sergilenmiş fotoğraflarından derlenen Mevsimler adlı iki fotoğraf kitabı da bulunuyor.

İngilizce ve Fransızca bilen Cem, öncelikle Dışişleri Bakanlığı sırasında izlediği politikalardan ötürü, dünyada Türkiye’nin yetiştirdiği değerli bir siyasetçi ve “barış adamı” olarak tanınmıştı.

1963’te Elçin (Trak) Cem’le evlendi. İpek Cem ve Kerim Cem adında iki çocuğu ve beş torunu vardır.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en uzun süre görev yapan 4. Dışişleri Bakanı olan İsmail Cem 24 Ocak 2007’de vefat etti.

Önsöz

Türkiye, Avrupa, Avrasya, Türk dış siyasetinin geçmişine, gününe ve geleceğine ilişkin bir değerlendirme sunuyor. Bu çalışmayı üç bölümde öngörmekteyim. İlk bölümü içeren bu ciltte, dış siyasetin stratejisi, Yunanistan ve Kıbrıs yer alıyor. Bundan sonraki bölümler ayrı cilt olarak düşünüldü. Avrupa Birliği, Ortadoğu, Balkanlar, abd ve diğer coğrafyalarla ilişkiler bu bölümlerde yer alacak. Çalışmanın tümünü iki yahut üç cilt olarak planlamaktayım.

Türkiye, Avrupa, Avrasya'yı, anıların paylaşıldığı bir kitap olarak öngörmedim. Daha çok, değerlendirmelerden, yabancı basında yayımlanmış yazılardan, konuşma ve demeçlerden oluşuyor. Anılara sınırlı yer veriliyor. Bu kitapta gerçekleştirmek istediğim, uzun bir deneyimin gözlemlerini, gelişmelerini, sonuçlarını örnekleriyle paylaşmak. Türkiye, Avrupa, Avrasya'nın özelliği, dış siyaset çalışmalarının çoğundan farkı, uygulamanın içinde oluşmuş, hattâ, bazı bölümleriyle, yazılmış olması. Kitabın hareket noktasını, aktardığı gözlemlerin ve düşüncelerin kaynağını, öncelikle 1997-2002 dönemi oluşturuyor. Türk dış siyasetini yönettiğim beş yılın gelişmelerini, bunların içinde yaşamış olmak özelliğimle yorumlamaktayım. Dolayısıyla, naklettiğim tecrübenin dış siyaset üzerine düşünecek yahut yazacak olanlara bir kaynak sağlamasını umuyorum. Ayrıca, dış siyaseti meslek edinmiş olanların da, dış ilişkiler öğrencilerinin de bu kitaptaki değerlendirmelerden yararlanacağını düşünüyorum.

Kitabı yazarken, geçmişi, geçmişteki olayları, bir kez daha yaşadım. Dışişleri Bakanlığı mensuplarının meslek sorumluluklarını, bilinçli ve düzenli çalışmalarını, dostluklarını hatırladım. Kendilerine bir kez daha teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

Bu kitabın amacı, 2000'li yıllar Türkiye'sinin, insanlığın büyük yürüyüşüne getirebileceği özgün katkıyı irdelemektir.

Türkiye'mizi daha ileriye götürecek yöntem şudur: Toplumun, kendi tarihsel, kültürel birikiminin ve Cumhuriyet İhtilâli'nin doğrultusunda kendini yenilemesi ve Türkiye'yi çağdaş değerler ışığında yenileştirmesi... Önümüzde ortak bir iddia, elbirliğiyle gerçekleşecek ortak bir misyon var: Türkiye'mizi yenileştirmek ve Türkiye'yi zirveye ulaştırmak... 21. yüzyıla bir 'Bölgelerüstü', 'Bölgelerarası' ya da 'Çokbölgeli' bir 'Güç' kimliğiyle adım atan Türkiye'mizin bütün birikimlerini Türkiye için seferber edebilmek...

Günümüzün dünyasında ve Türkiye gerçeğinde, bu hedefin önündeki başlıca engel, üretimsizliktir, işsizliktir, eşitsizliktir. Önümüzdeki tehlike, evsiz insanların, doktorsuz hastaların, eğitimsiz çocukların acılarına yabancılaşmaktır. Tehlike, insani değerlerden uzaklaşmak, ahlâk ölçülerini unutmak, sığlaşmaktır.

Yenileşmenin başlıca engeli, kendimize güvensizliktir, insanımıza güvensizliktir, engel, bizzat kendi korkularımızdır. Oysa Türkiye'mizin, kendi korkularından başka korkacak hiçbir şeyi yoktur.

Türkiye'yi yenileştirmek iddiası, aynı zamanda, her çeşit engele, yanlışa, tehdide, korkuya karşı bir başkaldırının ifadesidir. Yenileşme, Türkiye'yi doğru temeller üzerinde yükseltmek ve doğru yönde geliştirmek için, çok şeye yeniden başlamayı aklımıza ve yüreğimize sığdırabilmektir; Türkiye'nin ve toplumun önüne yeni bir sayfa açabilmektir.

Türkiye'yi yenileştirmenin anlamı, iddiası, misyonu budur.

I.

Tarih, 'boşuna yaşanan' bir deney değildir. Geçmişimizdeki her olay, yanlışlarıyla ve doğrularıyla, başarısı, başarısızlığıyla, bizim birikimimizdir. Türkiye'nin yenileşmesindeki en güçlü dayanak, tarihimiz, kültürümüz, insanımızdır.

Özlediğimiz Türkiye, geçmişindeki doğrulara, başarılara, insanlara sahip çıkan, onlardan güç alan bir Türkiye'dir. Geçmişimizin kazanımlarını elbette koruyacağız. Ancak yenileşme, geçmişin başarısını korumakla yetinmek değildir, onu daha ileriye götürmektir. Cumhuriyetçilik,

bağımsızlık, laiklik, bütünlük, çağı paylaşmak gibi temel tercihlerimizin doğruluğuyla, kendi geçmişimizin bu güzellikleriyle yetinmek değil, onları geliştirmek, güçlendirmek, daha ileriye taşımak durumundayız. Cumhuriyetimizi oluşturan devrimleri, durağan bir 'korumacılığın' ötesinde değerlendirmeliyiz. Türkiye'nin tüm birikimlerini, demokrasi ve insan hakları ekseninde geliştirmemiz gerekiyor. Atatürk'ün bize öğrettiği 'inkılâpçılık', statik değil, dinamik bir anlayıştır.

II.

'Yenileşme', mesajıyla, yaklaşımıyla ve sembolleriyle, Türkiye'nin çağa açılan, Türkiye'nin geleceğe dönük yüzü, umudu olmalıdır. Eskiye ait kavgaların ve kavgacılığın çağrışımını değil, kararlılığın gücünü getirmelidir. Türkiye, kendini yenileyebilmeli ve aşabilmelidir. Demokrasi, insan hakları, özgürlük, adalet gibi ortak değerler aynen korunurken, bunları hayata geçiren yöntemler çağın ve teknolojinin doğrultusunda yenileşmelidir. Sağlıklı yaklaşım, 'temel tercihlerde süreklilik, yöntemlerde yenileşme' olmalıdır.

Yenileşen Türkiye, insanlarının iç dünyasıyla gönül bağlarını yeniden kurmalıdır. Toplumun kültür birikimlerinden daha fazla beslenmelidir. Yenileşme, tarihle bütünlenmelidir. Türkiye'mizde, sosyal-tarihsel bir kopukluk ve hafıza yetmezliği bazen dikkati çekmektedir. Geçmişe dönük derinliğin olmayışı, bir noktadan sonra, geleceğin ufkunu daraltabilmiştir.

Yenileşen Türkiye, eskimiş yönetim alışkanlıklarını, dürüstlüğü zorlaştıran kurallarını, tutuculuğunu ve toplumdaki güçlülerin tarafı olmak alışkanlığını değiştirmelidir. Türkiye'nin yenileşmesi, toplumun ve bireyin kendi etkinliğini her alana getirmesiyle, katılmasıyla, denetlemesiyle, gençlikteki dinamizmin önünün açılmasıyla mümkündür...

Parlamentonun ve siyasetin yöntemleri, 'çözüm üretimine', 'katılıma', 'senteze' dönük olarak yenilenmelidir.

Yenilenme, aynı zamanda, sorumluluk demektir; toplumun kendine çekidüzen vermesidir, organizasyondur, disiplindir. Yenileşen Türkiye'nin hedefi, 'adalet ve verimlilik duyarlığına sahip ekonomik gelişme' olmalıdır. Daha fazla üreten, büyüyen, iş yaratan, dünya rekabetinde yeri bulunan, ürünlerini ve oluşan değerleri daha eşitlikli paylaştıran bir ekonomik ve sosyal altyapıya ihtiyaç var. Yenileşme sürecinde, '... sosyal adalet kaygısı ve demokrasi özeniyle bütünleşmiş verimlilik', ekonominin temel parametresi olmalıdır.

III.

İşte bu hedeflere ulaşmak için, Türkiye'de gelişmeyi, sosyal adaleti, akılcılığı egemen kılmak için, yöntem, Yenileşmedir.

İnsanlığın evrensel ilkelerinden, ortak değer yargılarından; Türkiye'nin tarihsel yenileşme özlemlerinden; Mustafa Kemal Atatürk'ten; Millî Mücadele geçmişimizden; cumhuriyet ve demokrasi dönüşümlerinden; insanımızın özgürlükçü ve eşitlikçi taleplerinden; inanç dünyamızdaki adalet ve dayanışma anlayışlarından hareketle, her şeyin en güzel olanını, en yeni ve çağdaş olanını insanımıza sunmak için, Türkiye'yi Yenileştirmek...

Türkiye'nin Yenileşmesi, son tahlilde, imtiyazların, imtiyaz olmaktan çıkarılmasıdır; fırsatların, kültür ve eğitimin, zenginliklerin, mutluluğun, mümkün olan en geniş kitleye ulaştırılmasıdır. Yenileşme, sürekli ve sonsuz bir adalet arayışıdır; sürekli bir gelişmedir. İddiamız ve inancımız Türkiye'nin bu yenileşmeyi gerçekleştireceğidir.

Türkiye, Avrupa, Avrasya, Türkiye'nin yenileşme sürecine dış siyaset alanında katkı getirmenin çalışmasıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

STRATEJİ

Türkiye, bazılarının ‘sanmak’, diğerlerinin ‘yapmak’ istediği’ şekliyle, 19. yüzyıla geri dönüp, ‘... Avrupa’nın hasta adamı’ olmanın mı yolunda?

Tarihi boyunca sömürge olmamış bir memlekette her nedense ve her nasılsa ‘müstemleke zihniyetine’ kendini kaptırmış beyinlerin yıllarca daralttığı ve daraltmakta olduğu bir ufkun mu çaresiz mahkûmu?

Tek varoluş gerekçesi, ‘kendini başkalarına beğendirmek’ olan, kendini aşağı görmenin saplantısına düşmüş, biraz da mazoşizme bulaşmış ‘mecbur’ düşüncelerin ve söylemlerin mi takipçisi?

Bir yandan, Türkiye’yi, ‘ikinci küme takımı’ olarak görmek isteyenlerin ve hiçbir önemli, etkili girişimi, işlevi Türkiye’ye yakıştırmayanların, her kişilikli adımı köstekleyenlerin, eski ‘mandacıları’ anımsatan ‘hâmi’ ve ‘koruyucu’ arayışları... ‘... Sakın ha, sonra büyükler kızar’ uyarıları... Türkiye’ye karşı engin bir güvensizlik duyulması... İnançsızlık nedeniyle, eldeki imkânların da görülemeyişi... Bunun uzantısında, ‘... kendini Avrupalıdan saydırtma kompleksi’... ‘Avrupalı mıyım; Asyalı mıyım’ şaşkınlığı... Başkalarını hep ‘ağabey’ olarak görerek, onlardan gelebilecek bir iltifatın beklentisi içinde bulunulması... Her zaman muti ve her zaman mahcup görünmek; asla iddialı ve kararlı olamamak...

Öte yandan, dünya kamuoyunda olduğundan da fazla gösterilip istismar edilen demokrasi, hoşgörü ve anlayış eksiklerimizi ‘yok’ sayıp, başını kuma gömenler; organizasyon beceriksizliği nedeniyle, emeği, kaynağı ve insanı birlikte tüketenler; bu umutsuzluklar arasında sıkışıp, kalmayı Türkiye’ye lâyık görenler...

Gerçek bu mu? Daha doğrusu, Türkiye bundan mı ibaret?

Yoksa, Türkiye, Japonya’sından, Amerika’sına, Batı Avrupa’sına kadar, en varlıklı toplumlardan oluşan, dünyadaki zenginliğin dörtte üçünü yaratan 29 Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (oecd) ülkesi arasında, ‘ekonomisi en hızlı büyüyen’ sıfatını ekonomik bunalımlara rağmen hâlâ taşıyan, 21. yüzyıl öncülerinden mi?

Yöneticilerinin yanlışlarıyla Irak Savaşı sonrasında terör belasını yeniden yaşamaya başlayan, ancak, terörün üstesinden gelebileceğini 1999’da kanıtlamış bir ülke. Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının yapımını başlatmış, 1999’da Avrupa Birliği’ne adaylığı ilan edilmiş, geleceğe

güvenle bakacağı birikime sahip bir Türkiye de var. Amerika'yla, Asya'yla, Balkanlar'la, Ortadoğu'daki sorunlu komşularıyla ve Yunanistan'la, 'Avrasya İşbirliği Anlaşması'nı 2001'de imzaladığı Rusya'yla, yeni ve ileri siyasal/ekonomik ilişkiler ağını geliştirebilen bir Türkiye...

Kendi kimliğinin, kişiliğinin ve gücünün nihayet farkına varabildiğini, dünyadaki konumunu, saygınlığını geliştirebildiğini, kendi tarih/kültür boyutunu bu gelişmede bir eksen olarak nihayet kullanabildiğini –son Irak savaşı dönemindeki yanlışlarına ve kesintilere rağmen– gösterebilmiş bir Türkiye...

Dönemler boyu sürmüş ve belki de bir bölümü anlaşılabilir nedenlerden kaynaklanmış yetersizlikler artık aşılabilecek mi? Örneğin, ülkenin 'akılcı' esaslarla yönetilmesindeki gecikme, artık sona erecek mi? Türkiye'nin geleneksel organizasyon modelleri ve anlayış özellikleri, devlette olsun, ekonomide, siyasette olsun, yetersizliklerinden arınacak mı?

Kendi koyduğu yasaklara, bizzat 'istisnalar getirerek', sonra, her istisna sayesinde, farklı uygulamaların ve kiminde rüşvetin kapıları açılarak, bir toplumun ciddiyeti sağlanabilir mi? Çağın ihtiyaç duyduğu 'yetkili ama aynı zamanda sorumlu' vatandaş yetişir mi? Ya da, devlet yönetiminde 'kararların takibine' dönük mekanizmalar geliştirilmeden, verimlilik sağlanabilir mi? Dağınıklık önlenir mi? İşlerin çok daha basit olduğu dönemlerde şekillenmiş yönetim ve denetim anlayışları kullanılarak, çağımızın karmaşık ilişkileriyle baş edilebilir mi? Yönetim ve organizasyon tekniklerini geliştiremeyen bir Türkiye'den, önüne açılmış ufuklara erişmesi beklenebilir mi?

'Bürokrasi', yani devleti yöneten ve devleti işleten kadrolar sorununu çözememiş bir ortamda, verimlilik ve etkinlik hayalden ibaret anlamsız kavramlardır. Devlette çalışanları umutsuz bireylere dönüştüren, devlet yönetimini bu kadroların sayısını artırmaktan ibaret sayan anlayışlarla, ancak, 'olabileceğin en eksiğiyle, yapılabileceğin en azıyla' yetinilir.

Siyaseti, farklı yarar kümelerinin kendi anlayışları doğrultusunda 'çözüm ürettikleri' bir yarışa dönüştüremeyen toplumlar, sonuçta, çözüm değil, 'laf üreten' bir yapıyla baş başa kalırlar. Aynen bizdeki gibi, siyasete 'münazara üslûbu' hâkim olur. Partilerin, iş yapılmasına değil, 'iş yaptırtmamaya' dönük işlevi ortaya çıkar.

Ekonomisi ne kadar hızlı büyürse büyüsün, eşitsizlikle malul toplumlarda, ilerleme, insanda değil, rakamlarda olur; kitlelerin değil, çok küçük kümelerin zenginleşmesine öncelikle yarar. Türkiye'de olduğu gibi.

Demokratikleşme yönünde hızla ilerleyen çağımızda, bazı demokrasi eksiklerini hâlâ gideremeyen ülkelerin yeri, en gerilerde kalacaktır. Kadınlara uygulanan aşağılayıcı yaklaşımlara son vermekten, farklı düşüncelere saygıya, özgürlükleri geliştirmeye, çevre ve kültür korumasına, katılımı artırmaya kadar her düzeyde insanlığın geliştirdiği uğraşlar, 21. yüzyılı demokrasi ve insan hakları çağı yapacaktır. Toplumların bu ölçüyle, hattâ öncelikle bu ölçüyle değerlendirileceği bir dönemde, Türkiye'yi özürlü kılmak, Türkiye'ye karşı en büyük haksızlık olacaktır.

Başka bir deyişle, Türkiye, tarihinin ve gününün kendisine sunduğu büyük hedeflerden, bazı anlayışları, beceriksizlikleri ve tembellikleri nedeniyle uzak kalmamalıdır. Ekonomisinin ve evrensel konumundaki gelişmenin hızına, çağın gerisinde kalmış anlayışlarla ve yönetsel-siyasal mekanizmalarla engel olmamalıdır.

Çünkü, alınacak mevziler, erişilecek hedefler vardır ve Türkiye, bunu başarabilecek birikimin sahibidir.

I

Geleneksel Dış Siyasetin Anatomisi

Türkiye'yi yenileştirmenin dış siyasetteki yolu, her şeyden önce, Türkiye'nin bizzat kendini tanıyabilmesinden geçer: 'Kendinin' ne olduğunu göremeyen, eksiğini ve fazlasını tartamayan, en güçlü birikimi olan tarihine yabancılaşmış bir ülke, tabiatıyla, dış siyasette ciddi bir 'aktör' olamaz. Dolayısıyla, 2000'li yılların Türkiye'sini ve dünya ile ilişkilerini değerlendirirken, hareket noktamızda, siyasi hattâ ideolojik bir yaklaşım yer alacaktır.

Malûm, hemen her 'yeni' dışişleri bakanının ilk demeci, '... Türkiye'nin geleneksel bir dış politikası olduğudur, bunun değişmeyeceğidir, devam edeceğidir.' Bir 'Bakanlık Yemini' gibi, bir 'uyum taahhüdü' gibi, bu sözlerle dışişleri bakanları göreve başlamıştır: 'Geleneksel dış politikamız', partilerin, hükümetlerin ve Bakanların değişmesine rağmen, 'değişmeyecektir...'

'Geleneksel olana' bu bağlılık, uygulamada, geleneğin 'doğrularından' çok, 'yanlışlarına' bağlılık anlamı taşımıştır. Geleneğin 'doğruları' olarak, Atatürk tarafından biçimlendirilmiş üç ilke söz konusudur: 'Yurtta Sulh, Cihanda Sulh', birkaçı dışında hükümetlerin bağlı kaldığı bir anlayıştır. İkinci ilke, 'Mazlum milletlerin koruyucusu olmak': Buna sadık kalındığını söylemek pek mümkün değil. Üçüncüsü, 'Bağımsızlık tutkusunun, bir kimlik olarak' benimsenmesi. Bu ilkenin de özenle korunduğu söylenemez.

Buna karşılık, geleneksel dış politikanın olumsuzlukları, birkaç istisnai dönem dışında, yarım yüzyıl etkinliğini sürdürdü. 'Geleneksel dış politikayı' izlemekten başka bir iddiası olmayan siyasetçiler, aslında, mevcut olumsuzlukları korudu, yaşattı ve sürdürdü.

Geleneksel dış siyasetin en büyük özelliği, tarih ve kültür bilincinin, hafızanın eksiği olmuştur. Bu eksiğin giderildiği ölçüde, dış siyasetin kendini yenilemek imkânı bulduğuna, 1997-2002 döneminde gelişmeler dikkat çekmiştir. Hafıza ve tarih bilincinin eksikliği nedeniyle, Türkiye'nin, kendi stratejik konumundan, kendi siyasal ayrıcalıklarından 'en az' yararlanan bir ülke olduğu söylenebilir. İç siyasetinde olduğu gibi, dış siyasetinde de.

Bu durumun, yakın geçmişimizde haklı nedenleri, anlaşılabilir gerekçeleri söz konusudur. Aynı durumun kendini sürdürmesinin haklı nedenleri ve anlaşılabilir gerekçeleri yoktur: Türkiye, ihtilâl yaparak çağı

paylaşabilmiş bir toplumdur. İhtilâllerin evrensel mantığı, bir bakıma zorunlu yöntemi, geleceği yaratabilmek için, geçmişten kopmaktır. Fransız İhtilâli, Sovyet İhtilâli gibi, Cumhuriyet İhtilâli de doğal olarak bu yolu izlemiştir. Daha güzel bir geleceğin biçimlenmesi uğruna, tarihin kendisine sağladığı önceliklerden vazgeçmiştir. Cumhuriyet döneminin uzunca bir kesitinde geçmişten kopuk olmanın, Türkiye tarihini sınırlı bir zaman kesitiyle, sınırlı bir kültür anlayışıyla, sınırlı bir coğrafyayla tarif etmenin anlamı budur; Cumhuriyet İhtilâli'nin temel amacı olan çağdaşlaşmanın zorunluluklar çerçevesindeki politikası da bu olmuştur.

Ne var ki, Cumhuriyet benimsendikten ve yerleştikten sonra da, 'geçmişten kopmak', bir ihtilâlci ve anlaşılabilir zorunluluk niteliğinden çıktıktan sonra da, bu kopuş devam ettirilmiştir. Türkiye'de egemen anlayışlar, Türkiye'yi, tarihsel derinliği olmayan, özgün kültürel kimliğini anlamayan, tarih sürecinde Avrupa boyutu da, Avrasya boyutu da taşımamış, sonradan olma bir toplum gibi algılayabilmişlerdir. Bu sığ yaklaşımın doğal ve çarpıcı sonucu, Türkiye'deki sorumluların, 'zaten' Avrupalı olan bir ülkeyi yönettiklerini, böyle bir ülkede yaşadıklarını unutarak, Avrupalı 'olmaya' özenmeleridir.

Bu yanlış yaklaşımlar, Türkiye'nin evrensel düzeyde taşıyabileceği işlevi sınırlamıştır. Çağdaş dış ilişkilerinde yararlanabileceği, tarihsel önceliklerden Türkiye'nin uzak hattâ yoksun kalmasını kolaylaştırmıştır. Gene çok doğal olarak, bizim dışımızdaki çevreler, Türkiye'ye kendi geçmişini ve bu geçmişten kaynaklanmış kozlarını unutturmanın politikalarını uygulamışlardır.

Böylece, Avrupalı olduğunu 1453'te dünyaya ilân etmiş, yüzyıllarca Avrupalı kalmış bir toplum, şimdi, Avrupalı kabul edilmek için uğraşır bir duruma düşmüştür. Dört yüz yıl birlikte yaşadığımız halkların geçici ve çarpıtılarak büyütüldüğü İngiliz resmi belgeleriyle açıklanan karşıtlıkları, Türkiye'de, sonsuz bir düşmanlık olarak belletilmiştir. Sonuç, Türkiye'nin, özellikle Ortadoğu ilişkilerinden sağlayabileceği yararlardan kendini ve Ortadoğu halklarını yoksun bırakmasıdır; Türkiye etkeninin boş bıraktığı bu alanda, başka ülkelerin kendi menfaatini çok daha rahat gerçekleştirmesidir.

1997-2002 döneminde, bu 'geleneksel dış politikayı', daha doğrusu, bu tanımın ikinci ve büyük yüzünü oluşturan olumsuzlukları Türkiye belli ölçüde aşabildi. Aşabildiği için, Türkiye'nin dünyadaki konumu değişti. Evrensel ilişkilerinde, ciddi, etkili, kendi menfaatini de kendi gücünü de bilen, söylediğini yapan, geniş bir coğrafyada etkinliği artan bir Türkiye

oluştu. Bu yeni dış siyasetin tamamlanacak eksiği ve yapılacak çok işi vardır. Ama Türkiye değişimin olumlu katkılarını yaşadı; kesintiye uğramış olsa bile, doğru bir dış siyaset anlayışının kalıcı etkiler bırakacağını gördü. Gelecekte mutlaka yararlanacağı değerli bir birikime sahip oldu.

Başka bir deyişle, o çok kolayca benimsenen ve övgülerle kendisine dokunulmazlık tanınan politikalar 1997-2002 döneminde izlenmedi. Değişmezliği kutsanmış, yaygın kabul görmüş kalıpları içinde kalınmadı. Bu ortak kabulün sağladığı değişmezliğe, rahatlığa, rehavete itibar edilmedi. Tam aksine, geleneksel tahliller, anlayışlar sorgulandı; yeni olan, doğru olan belli ölçüde inşa edildi ve Türkiye, gene belli ölçüde, bu 'yeniyi' hayata geçirdi.

a) Tarih Boyutundan Yoksun Dış Siyaset

Neydi, gelenekselden ayrıldığımız hususlar?

Bir defa, geleneksel olarak uygulanan, 'tarih boyutundan yoksun' bir dış politikadır. Zaman içinde 'derinliği' olamamıştır; mekân içinde 'genişliği' olamamıştır. Kendi birikimlerinden, kaynaklarından, yani, kendi gücünü oluşturan unsurlardan kopuk bir dış siyaset anlayışı söz konusudur. Örneğin, bu dış siyasetin dünyayı ve kendisini algılamasında, tarih, namevcuttur. Tarihe, geçmişin değerlerine gönderme (referans) yoktur. Yüzlerce yıllık birikimler, medeniyet unsurları, ilişkiler ve hayat tarzları, sanki hiç var olmamıştır; ya da, bize değil, yabancı bir topluma aittir. Bunlar, incelemeye lâyık bile görülmemektedir. Çok sayıda toplumla ve yüzlerce yıl bir arada yaşamış bulunmak, büyük çoğunluğuyla aynı inancı paylaşmak, aynı devleti ortak ve eşit sahiplenmiş olmak, hattâ, inanç özelliğinin ayrışmaların belirleyici ölçüsü olduğu geçmiş çağlarda bu inancın öncüsü ve koruyucusu niteliğini taşımak, yüz milyonu aşkın bir toplulukla 'aynı dilden' kaynaklanmış olmak, geleneksel dış politikada kıymet-i harbiyesi olan şeyler değildir. Bunlara, hiçbir stratejik önem atfedilmemiştir.

Bu anlayışın temel özelliği, kendisini dar bir zaman dilimine sıkıştırmış olmasıdır. Bu zaman dilimi, bırakınız yedi yüzyılı, Cumhuriyet tarihi kadar bile geniş değildir: Mazlum milletlere karşı üstlenilmiş yükümlülük de bunda yoktur, 1930'lardaki Sadâbâd ve Balkan Paktlarının yansıması da. Koca bir tarih ve onun derinliği adeta yok sayılmış, zaman durdurulmuş, ancak nato ortaklığıyla saatler yeniden çalıştırılmıştır. Böylece, Türkiye'nin dış siyaseti daracık bir 50 yıla sığdırılmış, bu yılların özellikleriyle

sınırlanmıştır. Yedi yüzyılın, bin yılın sağladığı öncelikler ve ayrıcalıklar göz ardı edilmiş, hattâ bazen inkar edilmiştir. Türkiye'nin dış siyaseti, bu büyük birikiminden kendi elleriyle yoksun bırakılmıştır. Kendi ufkunu, bizzat kendisi daraltmıştır.

Gelenekseldeki olumlulukları bile göz ardı etmiş bu anlayış, 'geleneksel dış siyaset' diye tanımlanarak yüceltilmiş, kutsanmış, kendisine dokunulmazlık tanınmış ve her yeni hükümet dönemi, 'ondan asla ayrılmayacağı' sözleriyle, içe ve dışa verilen bu teminatla işe koyulmuştur. Bu, yüzlerce yılda oluşmuş birikimlerine sırt çeviren bir dış politikadır; kendi tarihsel ortamında kendini ısrarla yabancı gibi gören bir anlayıştır. Söz konusu yaklaşım, kendini çeşitli coğrafyalarda sergilemiştir: Örneğin, Ortadoğu dendiğinde, '... aman, biz Arapların işine karışmayalım' anlayışı, hattâ, 'tarihi paylaştığımız milletlere, Balkanlar'a, Kuzey Afrika'ya Ortadoğu'ya ne kadar uzak durursak, geçmişimizi ne kadar yok sayarsak, Batı Avrupa bizi o kadar beğenir' varsayımları...

Tarih ve coğrafya kavramlarının, özellikle de tarih boyutunun dış siyasete katılması, kazandırılmasıyla, 1997-2002 döneminde oluşturulan dış siyaset kendini geçmişteki örneklerinden ayırmıştır. Burada, 'kural dışına' çıkabilmiş devlet adamlarının hakkını tanımak gerekir:

Bülent Ecevit, kimsenin ihtimal dahi veremediğini, havsalasına dahi sığdıramadığını gerçekleştirmiş ve 1974'ün 'Barış Harekâtı'yla Kıbrıs Türklüğünü kurtarmıştır. Bu, olağanüstü önem taşıyan, tarihsel ve stratejik bir karardır. Türkiye, uzun yıllardan beri ilk olarak, 'kendine biçilmiş konumun ve rolün' dışına cesaretle çıkmıştır.

Turgut Özal, özgürlüğüne yeni kavuşmuş Orta Asya Cumhuriyetlerini Türkiye'nin gündemine taşıyan yolları açmıştır.

Süleyman Demirel ise, Türkiye'de henüz kimse olup bitenin farkında değilken, Sovyet sisteminin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni durumu olağanüstü siyaset deneyimiyle saptamıştır; büyük alt-üst oluşun öncelikle Türkiye'nin tarihsel coğrafyasında ve dil, kültür beraberliklerimiz olan Balkanlar'da, Kafkasya'da, Orta Asya'da gerçekleştiğini görmüştür. Bu değişimin getirdiği büyük imkânları sezerek, bu coğrafyanın 'yeni ülkelerine' ve bağımsızlığını 'yeniden kazanan' toplumlarına yönelik iddialı bir dostluk harekâtını Demirel başlatmıştır.

Tarihi anlamak da, yorumlamak da ciddi bir özen gerektirir. Türkiye gibi bin yılı aşkın derinliği olan bir tarihin temsilcisiyseniz, istense de, istenmese de, her adımınızda o uzun geçmişin izlerini hissedersiniz; tarih

vardır, kendini duyurur. Tarih, hele Türkiye konumundaki bir ülkede, geçmişe olduğu kadar ‘güne’ de ait bir olgudur. Yaşanılan gün, bu tarihin etkisindedir. Gelecek, onun ışığında biçimlenir.

Birkaç somut örnek: Türkiye’nin tarihi paylaştığı günümüz ülkelerinin sayısı, yirmi beşin üzerinde hesaplanıyor. Başka bir deyişle, geçmişte Osmanlı bütününün bir unsuru olmuş toplumlar, şimdi çok sayıda bağımsız ülkede yaşıyor. Bu rakama, Roma İmparatorluğu, bir de belki Britanya İmparatorluğu yaklaşabilir. Süre bakımından ise Doğu ve Batı Roma sonrasındakilerden hiçbiri yaklaşamaz. Çünkü, Türkiye’nin tarihsel beraberliklerinin çoğu, elli yılla, yüz yılla sınırlı değil; yüzlerce yılın derinliğine sahip. Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya, Kuzey Afrika, Sudan, Yemen vb. Kültürel özellikler ve Selçuk-Osmanlı öncesi dikkate alındığında, Orta Asya da bu ‘Tarihi Coğrafya’nın bir parçasıdır.

Peki, bu tarihsel gerçeği, günümüzde birdenbire daha etkili ve somut kılan ne?

Özellikle Sovyet sisteminin dağılmasından sonra oluşan çok sayıda ‘bağımsız’ devletin, bizimle tarihi paylaşmış toplumlardan kaynaklanması. 1990’lar Türkiye’sindeki ekonomik ve siyasal dinamizmin, bu ‘yeni’ yönetimlerle yakın ilişkiler geliştirmeyi mümkün kılması. Ayrıca, bu özelliklerin somut değerini artıran ekonomik iletişimin, yeni teknolojilerin dünyada yaşanması. Böyle bir ortamda, ‘tarihin’, tarihi paylaşmış olmanın, günümüze katkısı büyüyor. Türkiye’nin tarihi, Türkiye’nin ‘gününün’ ve dış siyasetinin şekillenmesinde başlıca bir etkene dönüşüyor.

Geleneksel dış siyasetin bir başka özelliği, ya da ‘fobisi’, herkesin Türkiye’ye düşman olduğu, çepeçevre düşmanlarla sarılı olduğumuz varsayımıdır. ‘Yunan da düşmanımızdır, Bulgar da, Rus da, Arap da, Acem de...’ Bu ‘korku’, dönemine ve koşullara göre, içimizden de, dışımızdan da yönlendirilmiş, kullanılmıştır. Kendi menfaati doğrultusunda Türkiye’yi kullanmak isteyenler, örneğin ‘Rus düşmanlığını’, ya da ‘Arap düşmanlığını’ Türkiye içinde güçlendirmek için özel üretilmiş haberleri Türk basınına sızdırabilmişlerdir. Her tür propagandayı, kamuoyu oluşturmak aracını kullanmışlardır. Benzer bir şekilde, Türkiye’nin iç siyasetinde de, aynı dış korku faktörü işlenmiştir. Siyasal-sosyal dengelerdeki konumunu korumaya çalışanlar, kendi özel hesaplarını güdenler, bazen ‘Ruslar geliyor’ diyerek, ilerici akımları sindirmeye çalışmıştır, bazen ‘Arapların ihanetini’ hikâye ederek, kendi iç siyasal tercihlerinin dış siyasal uzantısını oluşturmuştur, hattâ, düzmece bir haberle,

6-7 Eylül Olayları'na yol açmıştır. Sürekli dış 'korku' altındaki bir ülkede, korkuya dayalı bir dış siyasetin egemenliğinde, tabiatıyla, mevcut düzene, eşitsizliğe, demokrasi eksiğine karşı çıkan herkes, dışarının aleti olmakla suçlanabilmiştir. 1990'larda, komünizm ayağının ortadan kalkmasıyla, korku faktörünün etkinliği azalmış, ancak yok olmamıştır. Geleneksel dış siyaset, herkesin Türkiye'ye düşman olduğu varsayımıyla, hem içte hem dışta değişmezliğin bekçisi olmaya devam etmiştir.

Geleneksel dış siyasette, paylaşılmış tarih sürecinin doğal ve kaçınılmaz bazı olumsuz kesitleri ve olayları öne çıkarılmış, birçok durumda alabildiğine abartılmıştır. Bu sığ tarih anlayışı, sadece uzun bir tarihi on beş-yirmi yılla sınırlı sanmaktan kaynaklanmıyor. İdeolojik bir tercihi de yansıtıyor: Özellikle Ortadoğu'ya dönük yaklaşımlarda, Türkiye'nin bu coğrafyadan uzak durması hem Türkiye'yi etkileyen Batı güçlerinin telkini hattâ bazen dayatmasıdır, hem de, Türkiye'deki egemen ideolojinin Batı yandaşı kesiminin tercihidir. Bu bağlamda, 'düşmanlarla kuşatılmış' Türkiye imajı oluşturulup abartılmıştır. Geleneksel dış siyasetin temel parametresine dönüştürülmüştür. Böylece, kimi 'tarihi düşman' olan kimi 'Türkiye'yi arkadan hançerlemiş' olan kötü komşularından kopuk, güvenliği için Batı Avrupa'ya, nato'ya, abd'ye kendini daha da muhtaç hisseden bir anlayış, geleneksel dış siyaseti belirlemiştir.

Geleneksel dış siyasetin tarih bilgisizliğine ya da tarihi bilerek çarpıtmasına ilginç örnek, Ortadoğu'dur; çarpıtılan Ortadoğu fotoğrafına dayanılarak oluşturulan karşıtlık politikalarıdır. Malûm, geleneksel siyasetin bize öğrettiği, Birinci Dünya Savaşı'nda Arapların ayaklanarak bizi 'arkamızdan vurduğudur'; bütün cephede bizimle savaştığıdır; ihanettir. Bunlar anlatılmış, sonra da, Ortadoğu Türk dış siyasetinin ilgi alanından çıkarılmış, hattâ bölge uluslarına karşı tarihsel bir hesaplaşma sergilenmiştir. Gerçekten, geleneksel dış siyasetin bu önemli dayanağı, sağlam mıdır? Hiç de sağlam olmadığı, İngiliz Dışişleri ve Başbakanlık belgelerini açıklayan araştırmalarda ortaya çıkmaktadır. Bunların en önemlisi, tarihçi David Fromkin'in, kendi alanında 'otorite' kabul edilen A Peace to End All Peace - The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East[1] (Owl Book, New York, 2001) başlıklı eseridir. Kitapta yer alan resmi belgelere, yazışmalara göre, Türkleri arkadan vuranlar, ancak 2.000-3.000 kadar asker kaçağından ve Bedeviden oluşmaktadır; dönemin İngiliz komutanı, bunları 'çapulcu' olarak nitelemektedir. 'Hicaz Ayaklanması'na katılanların yüzde 90'ı

soygunculardan oluşmaktadır’. Dışişleri belgelerinde, ‘... Arap birliklerin Osmanlılarla çarpışmayıp, savaşan İngiliz askerlerinin ardından, çatışma bittikten sonra gelmeyi tercih ettiği’ belirtilmektedir (İngilizce basımda s. 328). İngiltere’nin sürekli kışkırtmasına, büyük paralar vermesine rağmen, dönemin Arap liderleri, savaş sırasında Osmanlı yönetimi ile sürekli temas halinde kalmıştır; dönemin İngiltere Başbakanı Lloyd George, Arapların, İngiltere değil Osmanlılar tarafından yönetilmeyi tercih ettiğini belirtmektedir. Lloyd George, savaşın bitiminden on yıl sonra yayımladığı anılarında, ‘Arap ırklarının’ çoğunun, savaş boyunca Türkler için dövüştüğünü belirtmekte, ‘özellikle Filistinliler, Türk yönetim için savaştı’ diye eklemektedir (İngilizce basımda s. 401). Bir başka ilginç nokta, Osmanlı ordusundaki Arap subayların tercihidir. Fromkin’in belirttiğine göre, Arabistan’da savaşan Osmanlı askerlerinin büyük çoğunluğu Arap Osmanlı tebaasıdır (100 binden fazla tahmin ediliyor - İngilizce basımda s. 219); Türk, Alman ve Arap subaylar tarafından komuta edilmektedir. Arap subayların büyük bölümü savaşın sonuna kadar Osmanlı’ya sadık kalmıştır. Sonradan Irak ismini alacak ‘Mezopotamya’da Faysal adına hareket eden subayların çoğu, Osmanlı’dan kopmayan bu subaylardan oluşmuştur (İngilizce basımda s. 449). Ayrıca, 1916 Hicaz Ayaklanması’nda Arap asıllı Osmanlı askerlerinin Osmanlı ordusunu terk ederek Osmanlı Devleti’ne karşı savaşacağı, bunların sayısının yüzbini aşacağı hesaplanırken, sonuç kesin bir hayal kırıklığı olmuştur (İngilizce basımda s. 219). Belgelerde, Osmanlı’yı yenilgiye uğratan savaşlardaki Arap katkısının ve rolünün İngiltere tarafından bilerek abartıldığı, bunun propaganda ve siyaset amaçlı olduğu anlatılmaktadır: İngiltere, kendi yandaşı Arapların Osmanlı’ya karşı savaşlardaki ve ‘Filistin’in kurtarılmasındaki’ payını, kahramanlığını abartarak, Fransa’nın Filistin üzerinde hak iddia etmesini önlemiş, kendi yandaşı bu ‘kahraman Arapların’ hakkı olarak Filistin’in onlara (yani İngiltere’ye) bırakılmasını savunmuş ve sonuç almıştır. Arap ‘başkaldırısını’ yönlendiren Lawrence ise, Arap birliklerin Osmanlılara karşı savaşlardaki katkısını abartarak, üstlerine düzmece raporlar verdiğini anılarında yazmaktadır.

Bu çalışmamızın konusu Ortadoğu değildir. Ancak, geleneksel siyasetin temel direklerinden olan ‘Ortadoğu karşıtlığının’, ‘arkadan hançerlenmenin’ büyük olasılıkla nasıl bir çarpıtmaya dayandığının bazı örnekleri için Fromkin’in kitabına atıfta bulunmaktayım.

Düşmanlıklara, çoğu durumda abartılmış, çarpıtılmış düşmanlıklara dayanan bir dış siyaset anlayışı, tarihin taşıdığı olumsuzlukları sınırlayamadığı gibi, paylaşılmış bir tarihin sunduğu imkânlardan, fırsatlardan Türkiye'nin yararlanmasını da engellemiştir. 1997 Temmuz ayında, sınır komşularımızdan sadece Bulgaristan ve Gürcistan'la normal ilişkilerimizin bulunması ilginçtir: Yunanistan, malûm, ezeli düşman konumundaydı. İran'la diplomatik ilişkiler kesilme noktasına gelmekteydi; İran, Ankara'daki, Türkiye, Tahran'daki elçisini geri çekmişti. Suriye ile her an patlamaya dönüşecek olaylar yaşanmaktaydı. Irak'la, karşılıklı güvensizlik ve soğukluk, suçlayıcı açıklamalar devam ediyordu. Avrupa Birliği çevrelerinde Türkiye'nin hiçbir itibarı yoktu. İslâm Konferansı Örgütü'nde ise Türkiye, güvenilmeyen, hattâ öteki üyelerce bazen bir 'Truva Atı' işlevi kendisinde varsayılan, 'yabancı' görünümündeydi. (Türkiye, bu olumsuzlukların çoğundan arınmış olarak 21. yüzyıla girebilmiştir.)

Yüzlerce yıl birlikte yaşanmış bir tarihin, sadece 'olumlu' izler bırakması elbette beklenemez. Dolayısıyla, tarih, sunduğu imkânların yanı sıra, bazı sorunları da günümüze taşır. Hüner, sorunları sınırlarken, imkânların önünü açabilmektir. Bunun önkoşulu ise, 'doğru' bir durum değerlendirmesi yapmaktır:

Balkanlar'la, Kuzey Afrika, Ortadoğu'yla ortak tarihin çok büyük kesitindeki özellik, barışın, anlayışın, güvenliğin, karşılıklı hoşgörünün ve çağın gerçeklerinde daha güvenli ve eşitlikli bir ekonominin paylaşılmasıdır. İstikrarsızlık ve karşıtlık, altı yüz yılı aşkın imparatorluk sürecinin son dönemlerinde öne çıkmıştır. Geneldeki olumlu görüntüyü mümkün kılan, söz konusu Osmanlı birlikteliğinin, ekonomik sömürünün mekanizmalarına dünyadaki büyük örneklerle kıyaslanabilecek ölçüde sahip bulunmayışıyla açıklanabilir. Osmanlı sisteminin sosyal-sınıfsal yapısı da, sömürü kurumlarının gelişmesine elverişli olmamıştır. Osmanlı fetihleri ve imparatorluğun büyümesi, ya sömürü mekanizmalarından yoksun oldukları dönemde ya da sanayileşmenin ve çağdaş sınıfsal oluşumunun 'öncesinde' gerçekleşmiştir. Klasik anlamda bir 'sömürü', Britanya ile sömürgeleri arasındaki ilişkileri andıran, İspanya ve Portekiz'in Amerika yağmasını çağrıştıran bir durum yoktur. Tam aksine, Osmanlı hazinesinin 'artı' hanesinde, sadece Mısır'dan sağlanan gelirler yer almaktadır; Osmanlının Arabistan'a, özellikle Balkanlar'a mali katkısı ve yatırımları, Balkanlar'ın, Arabistan'ın İstanbul'daki hazineye sağladığı

gelirin her zaman üzerinde olmuştur. Öte yandan, hoşgörülü, adil ve ayırımcılığı –çağın ölçülerinde– asgariye indirgemiş bir yönetim biçiminin, sadece halkların değil, öncelikle merkezi devletin yararına olduğunu, Osmanlı akılcılığı görebilmiştir. Gayrimüslim Osmanlı halkları, 'Osmanlı Barışının' sağladığı korumayı genellikle kabullenmiştir.

Dış siyasetin 21. yüzyıldaki biçimlenmesi açısından dikkatte tutulması gereken bir başka gerçek var: Tarihi paylaştığımız toplumların büyük bir bölümü, kendi 'bağımsızlık savaşlarını', bize karşı vermiş, Osmanlı'yı gerileterek, bağımsızlıklarını kazanmıştır. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında, üç önemli değişim söz konusudur: 'Milliyetçilik' akımları, bizim coğrafyamızda da ortaya çıkmaktadır; Osmanlı karşıtı Batı devletleri, kendi menfaati doğrultusunda bu akımları özendirmekte, desteklemekte, bazen yaratmaktadır; Osmanlılar, zaaf içindedir. Bunun sonucu, malûm, bazen İngiltere'nin, Fransa'nın, bazen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun, Rusya'nın gözetiminde, desteğinde ya da yönetiminde, milliyetlerin başkaldırısı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasıdır. Nitekim, bugün en yoğun dostluk ilişkileri içinde olduğumuz birçok ülke, Bulgaristan'ından, Arnavutluk'undan, Romanya'sından, Ürdün'üne kadar, 'Bağımsızlık Bayramı' olarak, Osmanlılarla mücadeleyi sonuçlandırdıkları günlerin yıldönümünü kutlamaktadır.

Bu tarihsel gerçeklerin günümüze taşıdığı anlam nedir?

Genel olarak, bu yüzlerce yıllık birlikteliğin ancak son kesitinde –tarih açısından kısacık bir dönemde, on beş-yirmi yılda– ilişkiler bozulmuş, kargaşa yaşanmış, bazen hem isyan eden milletle hem de onu yönlendiren Batı'nın ordularıyla savaşılmıştır. Kuşkusuz, dışardan gelmiş egemen güç ile, ona tabi olan milletin ilişkisi öncelikle sevgi özellikleri taşımaz. Dışardan gelen egemen güce karşı tepki duyulması, bu tepkinin dönemine ve koşullarına göre kendini daha fazla duyurması, su üzerine çıkması doğaldır. Ancak, genel çizgileriyle, uzun süren bir istikrarın, kısa süreli düşmanlıkların ve savaşların yaşandığı birliktelik süreci söz konusudur. Sürecin uzunluğu, bazı bölgelerde farklı etnik yapıların uzlaşmasına, hattâ kaynaşmasına da yol açabilmiştir. Tarihi paylaştığımız toplumların hemen hepsi, uzun yüzyıllar boyunca iyi ilişkiler içinde olduğumuz toplumlardır.

Bununla beraber ve kısmen anlaşılabilir nedenlerle, bağımsızlığına kavuşan toplumlar, önce Osmanlı, sonra Türkiye 'karşıtlığını', bir temel politika olarak belirli süre yaşatmışlardır. 'Belirli süre' ve 'kısmen anlaşılabilir' demekteyiz: Henüz 'bağımsız' olmuş bir ülke, kendi içindeki

birlikteliğini, ulusal bütünlüğünü sağlamak, kendi ‘kimliğini’ güçlendirmek için, geride bıraktığı ‘bağımsızlık savaşını’, buna yol açan dönemleri, abartılı biçimde olumsuz yorumlayıp, bu karşıtlığı yaşatmaya çalışmıştır. Abartılı yorumlardan, canlı tutulmasına çalışılmış Osmanlı-Türkiye karşıtlığından medet umulmuştur. Ne var ki, bu tutum, birkaç örneğin dışında, sahiplerince geçmişe terk edilebilmiştir. Tarihi paylaştığımız çok sayıda ülkeden hemen hepsinde, ortak tarih, mutlaka var olan bazı yanlışlarını değil, doğrularını ve güzelliklerini günümüze artık taşımaktadır. Güncel ilişkilerimizde güç aldığımız olumlu birikimi sağlamaktadır.

Yüzlerce yıllık ortak bir geçmişin son dönemine sıkışmış olumsuzluklar, giderek, hepimizin tarih mirasında bulunan ve günümüzde düşmanlık çağrıştırmayan anılara dönüşmektedir.

b) Dış Siyasette ‘Oyunun Kuralları’

‘Geleneksel dış siyasetin’ özelliği, dış siyaseti ‘idealist’ tanımlar çerçevesinde algılamasıdır: ‘Dostumuz’ ülkeler, ‘düşmanımız ülkeler’, ‘samimiyet’, ‘haklılığın kabulü’ vb. Bir bakıma, ‘soyutlamalar dış siyaseti’ de denebilir... ‘... abd bizi sever’, ‘Rusya sevmez’, şu ülke ‘ikili oynar’, öteki ‘samimidir’, bu Dışişleri Bakanı ‘Türk dostudur’, başkası ‘Türk düşmanıdır’ gibi.

Oysa dış siyaset, ülke menfaatinin matematik denebilecek bir ifadesidir; matematik bir menfaat denklemidir. Bir hesap işidir. Dış ilişkiler, menfaatin ve menfaat hesabının, menfaati şekillendiren etkenlerin sürekli değişim içinde olduğu, diyalektik bir süreçtir. Dış siyaseti statik, donmuş, değişmez bir olgu gibi algılayan anlayış tümüyle yanlıştır. Ebedi dostluk ve ebedi düşmanlık masallarına kanan, yabancı Başbakanların, Dışişleri Bakanlarının bireysel yakınlık ya da uzaklıklarını belirleyici sanan anlayışlar –‘geleneksel dış siyasetteki’ gibi– mümkün olanın en azıyla yetinmeye mahkûmdur. Türkiye’de maalesef çok uzun süre bu böyle olmuştur.

Türkiye’nin 1997-2002 döneminde izlediği dış siyaset, çevresindeki koşulları, ülkeleri ve siyasetleri, olanca gerçekliği içinde görmeye çalışmış, soyutlamaya kendini kaptırmamıştır. Dış siyasette başarı, gerçekçi değerlendirmelerle mümkündür. Dış siyasette hayallere, iyimser yorum ve beklentilere yer yoktur. Hele bizim coğrafyamız gibi çeşitli dünya devlerinin yarıştığı bir ortamda, Türkiye gibi bir bölgelerüstü gücün başarılı olmasındaki ön koşul, gerçekçiliktir.

Özellikle 20. yüzyılın sonları, dış siyasetin gerçekleri kendilerini olanca açıklıklarıyla sergilemiştir. 1990'larda 'iki kutuplu' dünyanın sona ermesiyle, 'olduğundan başka gözükmek ihtiyacını' kimse eskisi kadar duymamıştır. Bir bakıma, dış siyasetin kendine özgü 'ahlâkı' –ya da belirli bir 'ahlâktan' yoksun oluşu– apaçık ortaya çıkmıştır. Dış siyasetin bu özelliğini dikkate almak, Türkiye için yararlı olmuştur. 21. yüzyılın doğru değerlendirmesinde de yararlı olacaktır.

Günümüzdeki 'Tek Kutuplu Dünya'nın, 'Yeni Dünya Düzeni'nin tek bir parametresi, tek bir ölçüsü var: Menfaat. 'Geçmişin ölçüsü de bu değil miydi, dış ilişkilerde her şey zaten menfaat çevresinde dönmez miydi? Bunu bilmeyen, bunu anlamayan mı vardı?' denebilir:

Geçmişin dünyasındaki temel ölçü de menfaatti.

Peki, ne oldu, ne değişti de, örneğin, Bosna'daki katliam, çok uzun süre seyircilerin sessizliğine gömülüverdi? Ya da, parlamento feshedip, kendi parlamentosunu bombalatan, parti kapatıp, basın sansürleyen Yeltsin, demokrasi kahramanı olup çıkıverdi? Gerçekten, dünyada ne değişti de, artık her şey 'alışılır' oldu?

Çünkü, geçmişin dünyasında, 'Yeni Dünya Düzeni' öncesinde, kollanması gereken başka hesaplar, ölçüler, dikkate alınması gereken moral değerler vardı. Bunlar, menfaat kadar güçlü bir etken değildi elbette, ancak dengelerin oluşumunda onların da payı bulunurdu. Bazen hassas dengeleri değiştirecek kadar güçlü olabilirdi bu pay.

Örneğin, abd'nin Vietnam'daki, Sovyetler'in Afganistan'daki, daha önceleri Fransa'nın Cezayir'deki utanç savaşlarına, o günlerin birçok ülkesi adeta isyan etmişti. Doğu blokunun insan hakları ve özgürlük eksiği, tüm Batı'nın tüm iletişim araçlarında başlıca eleştiri konusuydu. Batı'nın eşitsizliği, dengesizliği, uyuşturucu ve fuhuş hastalıkları, kolladığı askeri diktatörlükler, Sovyet blokundan yükselen iddiaların ve suçlamaların temel kaynağıydı.

Bu hassasiyetler ortamında, ilgili ülkelerin kendi kamuoyu da olayları daha yakından yaşar, tepki gösterir ve dengelerde önemli bir etken olabilirdi. Nitekim, Amerikan gençliğinin, basınının, düşünce ve edebiyat çevrelerinin savaşa direnişi, Vietnam ayıbının son bulmasında etkili olmuştu. Benzer bir etkiyi Fransa'nın aydınları ve işçileri Cezayir Savaşı döneminde yaratabilmişti vb.

Günü geçmiştekinden ayıran iki büyük farklılık söz konusu, biri 'güç politikası', diğeri ahlâkî değerler bağlamında. Günümüzde doğru ve

‘gerçekçi’ dış siyaset izleyebilmek için, yaşanan değişimin bilincinde olmak gerekiyor:

Geçmişin dünyasında, birbiriyle yarışan, birbirini gözetleyen, birbirinin açığını ortaya koyarak, onu zor duruma sokarak, kendisi öne çıkmaya çalışan iki rakip ‘güç merkezi’ vardı. Bunlardan biri açık verse, öteki hemen harekete geçerdi. Çok fazla haktan, adaletten, özgürlükten yana olduğu için değil; öncelikle rakibini küçük düşürmek ve kendini büyütmek için: abd, Şili’deki faşist darbeye omuz verdiğinde, Sovyetler yeri göğü inletmişti. Kendileri kusursuz olduklarından, benzer yöntemlere gereğinde başvurmadıklarından değil tabii. Rakiplerini hırpalamak için. Aynı şekilde, Sovyet tankları Macaristan’a girdiğinde ya da Çekoslovakya’nın Dubçek’i düşürüldüğünde, bu kez özgürlük sevdalısı olmak abd’ye kalırdı.

Hemen herkes, bu ‘moralist’ davranışların, ‘insancıl’ yaklaşımların altındaki hesabı bilirdi. Ancak sonuçta, belli bir ‘çekinme duygusu’, ‘caydırıcılık’, ‘denge’ herkesi etkilerdi. Taraflar, ‘... ben bunu yaparsam, karşımdakiler benim aleyhime kullanır’ diye, hesabı geniş tutmak zorunda olurdu. Ve dünya, böylece, kendi kendini bir ölçüde kontrol altına alırdı, almak zorunda kalırdı. Geçmişten bugüne, ‘karşıt güç merkezlerine’ dayalı denge değişti; ortada karşıt güç merkezi kalmayınca, kimsenin kimseden çekinmesi de kalmadı. Her şey yapılabilir, her politika izlenebilir oldu.

Bir şey daha değişti: Moral etkenlerin, ahlâk ölçülerinin gücü azaldı. Daha doğrusu, kendi başlarına güçlü olmadıkları çok açık şekilde ortaya çıktı. Örneğin, günümüzde de halk kitlelerinin büyük çoğunluğu barışı, demokrasiyi, insan haklarını savunuyor. Ama bu tavrın gücü, siyasal iradeyi, iç ve dış dengeleri etkileyecek boyutta olamıyor. Geçmişte karşıt güç merkezleri kapışırken, ahlâk değerlerine dayalı tepkilerin sonuca etkisi olabilmişti. Şimdi iki kutuplu dünya düzeni yıkılıp oyunun kuralları değiştiğinden, ezilen, öldürülen insanlara istendiği kadar acınsın, tepkiler, iyi niyetli, ahlâklı, tutarlı insanların bir yakınması olmaktan ileri gitmiyor. ‘Ahlâklı kamuoyunun’ iç ve dış dengelerde hesaba alınması geçmişteki gibi zorunlu bir etken olamıyor.

Bir ‘Kurtlar Sofrası’nı andıran uluslararası ilişkilerde Türkiye’nin başarılı olması, geleneksel dış siyasette kural olmuş bütün soyutlamalarından, kendini aldatma alışkanlığından arınmasını gerektirir. Gülümseyip selam veren yabancı bakanları ‘Türkiye dostu’ sanmanın geçmiş dönemde bile saflıktan öte anlamı yoktu. Günümüzün alabildiğine gerçekçi dünyasında, menfaat ölçüsünün ve ilişkilerinin bütün örtülerinden

sıyrılıp olabildiğince açık, acımasız kendini sergilediği tek kutuplu düzende, geleneksel siyasetin soyutlamalarına hiç yer yoktur.

Türk dış siyasetinin 1997-2002 dönemini, geleneksel siyasetten ayıran başlıca bir fark, gerçekçiliktir; dış siyasetin, bir menfaat denklemi olduğunun, bu oyunun kurallarında menfaat hesabı yattığının bilincidir. ‘Gerçekçilik’, günümüz karmaşasında bizi doğrulara ulaştıracak tek yaklaşım biçimidir.

c) Aşılması Gereken Yapay Tercihler

Geleneksel dış siyasetin temellerinde, ‘zorunlu’ alternatifler arasında yapılmış bir dizi ‘zorunlu tercih’ vardır. Alternatifler, özet olarak, ‘Asyalı-Avrupalı’, ‘Doğu-Batılı’ biçiminde açıklanmaktadır. Bunların, mutlak bir zıtlaşmanın iki tarafı olduğu; Türkiye’nin, taraflardan birini seçmek ve ona bağlanmak, bağımlı olmak ‘zorunda’ bulunduğu herkesçe kabullenilmektedir. Örneğin, Batı tercihi yapılmışsa, bu mutlak bir doğrunun ifadesidir, ona kayıtsız şartsız itaat edilecektir, tercihin dışındaki her şey reddedilecektir.

Temel yaklaşım bu olunca, Türkiye’nin dış siyaseti, haliyle kendi ufkunu, hareket alanını, işlevini ve imkânını daracık bir çerçeveye sıkıştırmıştır: Batı iyidir Doğu kötüdür; ya da, Asya iyidir, Avrupa kötüdür şeklindeki anlayışlar arasında yapılmış ‘tercih’, sonuç olarak, özellikle 1950’lerin tek boyutlu dış siyasetine Türkiye’yi mahkûm etmiştir. Buna göre, sadece siyah ve beyaz vardır; siyah Doğu, beyaz Batı’dır, Türkiye bir rengin mutlak tarafı olacağına göre, bu tercihinin iradesine kendini teslim edecektir. Taraflı ama dengeli bir siyasetin sağlayacağı imkân ve avantajı ise yok sayacaktır. Geleneksel dış siyaset bu olmuştur.

Bu anlayışın kaynağında ise, ideolojik, siyasal aynı zamanda çıkarlara dayalı iç dengeler ve bu dengelerin ‘zorunlu’ alternatifleri, ‘zorunlu’ diye tanımlanan çelişkileri, tercihleri yatmaktadır. İç dengedeki ‘zorunlu’ tercih, genellikle, inanç özellikli ‘gerici-ilerici’ zıtlaşmasında ifadesini bulmaktadır. Bir bakıma, iç dengedeki bu zıtlaşmadaki ‘gerici’ tarafının dış siyaset uzantısında, ‘Asyalı’, ‘Doğulu’ tercihler oluşmaktadır. ‘İlerici’ tarafın uzantısında ise ‘Avrupalı’ ve ‘Batılı’ tercihler. Başka bir deyişle, içteki ‘gerici-ilerici’ ikilemi, kendini, dış siyasette ve Türkiye’nin dünyaya bakışında tekrarlamaktadır. Geleneksel dış siyasetin önde gelen bir özelliği budur. Altını çizerek belirtelim, buradaki gerici-ilerici ayrışması, sosyolojinin ve çağdaş siyasetin ilerici-gerici tanımlarıyla ilişkisizdir;

burada anlatılan, inanç özellikli çağrışımlardan, tanımlardan yola çıkmış, bunların üzerine bina edilmiş gericilik, ilericilik anlayışlarıdır.

Sorunsal böyle algılanınca, her ikisi de kendi içinde tutarlı iki bağlantılar kümesi, iki mantık silsilesi oluşmaktadır: İç dengelerdeki yanıltıcı zıtlaşmanın ‘ilerici’ varsayılan tarafından, mutlak bir tercih olarak, ‘Batı bağımlısı dış siyaset’ doğmaktadır. Kaynağındaki kesin ayrışmanın, siyah-beyaz özelliğinin, köşeli tercihin uzantısında oluşan bu dış siyaset tercihi, öteki tercihin geçmişiyle ve günüyle, geleceğiyle yok sayılması, aşağılanması, reddedilmesi demektir. İç dengelerde empoze edilen ‘mutlak tercih zorunluğundan’ kaynaklanmış ‘ilerici’ dış siyasal tercih, dolayısıyla, Batı’ya ilişkin ne varsa kutsanması, mutlak bağlılık ve bağımlılığın benimsenmesi olmuştur. Bu tercihin devamı, karşıt alınan ‘Doğu’ gibi, ‘Asya’ gibi kavramlarının, Batı dışındaki olguların, tümüyle ‘antitez’ olarak algılanması, onları çağrıştıran her şeyin kategorik reddedilmesidir. Nitekim, geleneksel dış politikanın ‘ilericiliği’, mutlak bir Asya-Doğu karşıtlığını, bu coğrafyalarda yaşanmış tarihin tümden kötülenmesini, reddedilmesini, Asyalı, Kuzey Afrikalı, Ortadoğulu toplumların küçümsenmesini, Türkiye’nin ilgi alanından dışlanmasını beraberinde getirmiştir. Aynı şekilde, ‘gelenekçi’ yaklaşımların uzantısındaki dış siyaset tercihi, Batı’nın, Avrupa’nın Batı’yı çağrıştıran her şeyin reddedilmesidir.

Türkiye’de düşünceleri, yaklaşımları ve iç siyaseti uzun süre ve büyük ölçüde şekillendiren, dolayısıyla, geleneksel dış siyaseti şekillendirmiş olan bu ‘zorunlu tercih’ anlayışı, yanlıştır. Türkiye, bu yanlış anlayışla, kendi dış siyasal etkinliğini sınırlamıştır. Geleneksel dış siyasetin bu yapay ‘tercih zorunluluğunun’, siyah-beyaz özelliğinin, 1997 sonrasında bir ölçüde aşılabilmiş olması, Türkiye’nin dünya ile ilişkilerinde kendi önünü açmasında etkili olmuştur.

Dış siyasetteki bu meselenin temeline, yani, düşüncelerdeki, yaklaşımlardaki ve iç siyasetteki ‘gerici-ilerici’ ikilemine burada değinmek istiyorum. Olayın genel görünümünden başlayarak, özel durumları incelemeye çalışacağım:

Türkiye’nin iç sorunsalını, inanç özellikli ‘gerici-ilerici’ ikilemine sıkıştırmak bilimsel olarak yanlıştır, siyasal olarak tehlikelidir. Bu ayrışma ölçüsü, bazı Batı Avrupa siyaset ve sosyoloji çevreleri tarafından Hıristiyan olmayan toplumlar için kullanılır. Bu tanımlarda Batı Avrupa’nın tarih içinde belirli siyasal yararlar da gördüğü açıktır. Türkiye bağlamında bu ölçünün kullanılması da, gene belirli yararların gerçekleşmesi amacına

dönüktür. Batı Avrupa çıkışlı ‘İslâmcı-laik’ ayrışma modelinin bir özelliği de, Batı Avrupa’nın kendi sömürgecilik deneyiminden kaynaklanmış olmasıdır. Kendi eski sömürgelerinin ayrıca son İran İhtilâli’nin gerçeklerinde biçimlendirilmesidir.

Ne var ki bu ‘özel şablon’, İslâm geleneğine sahip tüm ülkelere ve bu arada Türkiye’ye de uygulanmaktadır. Ancak, modelin dayandığı varsayımlar Türkiye’nin gerçeklerinden çok farklı olduğundan, tabiatıyla, Türkiye’ye uygulanması da yanıltıcı sonuçlara yol açmaktadır.

2002 sonrasında (akp iktidarı) Türkiye için de benzer tahliller yapılmaktadır. Türkiye sorunsalının Batı Avrupa ve Amerika’da ısrarla ‘İslâmcı-laik’ tanımlarına ve ayrışmasına sıkıştırılması ilginçtir. Bu tahlil ve tanım, Batı basını ve siyasetinin söyleminde ve son Türkiye yorumlarında sıkça kullanılmaktadır. Bizim siyasetçilerimizi ve basınımızı etkilemekte, bizimkiler tarafından da, her nedense, kolayca benimsenmektedir. Oysa, bu ayrışma modelini Türkiye’nin siyaset gerçeğinde belirleyici tek etken gibi görmek mümkün değildir:

1) Türkiye’de, nüfusun büyük çoğunluğu hem kendini ‘Müslüman’ olarak nitelemektedir, hem de, laikliğin temel özelliklerini benimsemektedir. Toplum, ‘din ve devlet işlerini birbirinden ayrı tutmakla’, kendi ‘dinsel inancının’ çeliştiği düşüncesinde değildir; bilimsel sayılabilecek tüm bulgular, toplumun böyle bir sorunu, sıkıntısı olmadığına işaret etmektedir. Kendini ‘ya İslâmcı olmalıyım, ya da laik olmalıyım’ benzeri bir sorun, tercih ve zorunluluk karşısında görenler, böyle bir sıkıntısı olanlar Türkiye’nin çok küçük bir kesitidir.

2) Türkiye’nin tarihsel gelişme süreci de, inanç çıkışlı ‘gerici-ilerici’ temelindeki ayrışmaların oluşumunu kolaylaştırıcı değil, zorlaştırıcı özelliktedir.

İlki, bu gelişme süreci, genellikle, bütün dinlere karşı hoşgörülü olmanın ifadesidir. Bu özellik, Birleşmiş Milletler’den, Avrupa Konseyi’ne kadar tüm uluslararası forumlarda tarihsel örnek diye gösterilmektedir. İkincisi, yüzlerce yıllık tarih sürecinde, Türkiye, devletin, din müessesesini kendi yanında ve aynı zamanda ‘kendi denetiminde’ tuttuğu özgün bir model oluşturmuştur. Bu model, Hıristiyanlığın uzun süreli ‘Kutsal Kilise öncelikli’ modelinden de, Osmanlıların ve Türkiye’nin dışındaki İslâm modellerinden de Türkiye gerçeğini farklı kılmıştır.

3) Toplumsal ve siyasal ayrışmada, inanç özellikli ‘gerici-ilerici’ ikileminin en etkili olabileceği dönemi Türkiye geride bırakmıştır.

Söz konusu ayrışma, önce, Cumhuriyet'in kuruluş döneminde kendini ağırlıklı olarak duyurabilmiştir. Toplumsal yapılanmanın köklü bir değişim geçirdiği bu dönemde, değişimin bizatihi kendisine ya da bu değişimin sonuçlarına karşı olanlar, kendi tepkilerini 'İslâmcı özelliklerden uzaklaşma' nedeninden kaynaklandırmıştır. Daha sonraları da, kitleler, kendi yoksulluklarının nedenini 'İslâmcı özelliklerden uzaklaşmış olmasıyla' bağlantılı sanabilmişlerdir. Nihayet, gene belirli bir dönemde, 'İslâmcılık', solun gelişimine karşı bir araç gibi kullanılmıştır. Solculuk ve sağcılık arasındaki ayrışmanın 'inanç temelinden' kaynaklandığı, sağın dindarlık, solun dinsizlik olduğu yalanı ve yanıltması 1950-1970 döneminde Türkiye'nin hâkim güçlerince kullanılmıştır. Solun da bu ayrışmanın tuzağına yer yer düşmesiyle, söz konusu ayrışma, siyasetin önemli bir unsuruna dönüşmüştür.

1970'ler sonrasında ise, bir yandan solun ve ilerici akımların bu tuzaktan kurtulması yaşanmıştır. Öte yandan demokrasi gelişmiş, demokrasilerin sağlıklı ayrışma ölçüleri ve düşüncelerin, sosyal tercihlerin, sosyal farklılaşmaların belirleyiciliği öne çıkmıştır. Türkiye, artık, çoksesliliğin ve demokrasinin olağanüstü önem kazandığı bir iletişim çağındadır. Dinsel özellikli 'gerici-ilerici' ya da 'İslâmcı-laik ayrışması', geçmişte belirli temellere dayalı olan etkinliğinden de, gene geçmişte hâkim güçler elinde onların rakiplerine karşı kullanılırken edindiği etkinliğinden de uzaklardadır.

Peki, o zaman, nasıl oluyor da, hem tarih boyutunda hem de günümüzün Türkiye gerçeklerinde 'belirleyici ve kalıcı' olamamış yanlış bir 'gerici-ilerici' ayrışması, hem geleneksel dış siyasette belirleyici olabiliyor, hem de 2002 sonrasının akp döneminde 'İslâmcı-laik' modeliyle, toplumun temel ayrışma ölçüsü gibi önümüze sürülüyor?

Kimi dışımızdan, kimi içimizden bazı nedenler düşünülebilir:

1) Türkiye'deki –ve genelde İslâm geleneğine sahip tüm ülkelerdeki– oluşumları 'İslâmcı-laik' çatışmasının bağlamında yorumlamak, belirli siyasal araçları Batı yönetimlerinin geliştirmesini kolaylaştıran bir etkendir. Bu ayrışma bağlamında, Batı siyaseti, kimi durumda laik 'yandaşlarının' belirlenmesini, bu yandaşlarıyla moral yahut siyasal ittifakların oluşmasını sağlayabilmektedir. Kiminde ise, laik olmayan ya da ılımlı dinci karakter taşıyan siyasal güçlerle ittifaka girmektedir.

2) Yanlış ve belirsiz tanımlara dayalı yanlış hattâ tehlikeli ayrışma modellerinin kendi içimizdeki nedenleri, özellikle siyasette gözükmektedir:

Siyasetin tarafları, kendi eksiklerini gözlerden gizlemenin ya da oy toplamanın kolaycı bir yolunu, 'İslâmcı-laik' ikilemini ya da bunu çağrıştıran ayrışmaları benimsemekte bulmuşlardır.

Bunun yakın geçmişteki örneği, Selamet Partisi'nin kendisini 'İslâmcı', kendi dışındakileri 'laik' olarak tanımlayarak, temel sorunu, 'İslâmcıların', 'laiklere' üstün gelmesine bağlamasıdır. Böylece, 'İslâmcı' gibi soyut bir tanımla ve 'İslâm' kavramının kutsallığı, kapsayıcılığı kullanılarak, siyasal cazibenin ve yandaş sayısının büyümesine çalışılmaktadır.

1950 sonrasındaki partilerin bir bölümü açısından da, söz konusu ayrışma modeli, kendi eksiklerini saklamanın ve siyaseti sağlıklı sosyal ayrışma ölçülerinden, sosyal içerikli 'gerici-ilerici' tanımından uzaklaştırmanın bir yöntemi olabilmiştir: Gelir dağılımı, üretimsizlik, işsizlik, eşitsizlik gibi sorunlara çözüm bulamamış iktidarlar ya da bu sorunların konuşulmasından rahatsız olanlar, Türkiye'nin temel sorunsalını 'İslâmcı-laik' ikilemine bağlamakta sakınca değil, kendi siyasal hesapları açısından yarar görebilmiştir. Aynı şekilde, siyasetteki varoluş nedenini laikliğin koruyuculuğunda görüp de sosyal alanlarda etkin olamayan hareketler, temel sorunsalı bu ikileme sıkıştırmışlardır.

Sonuçta, bazı partiler, bir başka partiye, 'İslâmcı' gibi soyut bir sıfatı yakıştırmaktadır. Bunu, ayrışmanın temel ölçüsü olarak getirmektedir. Öteki parti de, bu kavramı bir ayrışma ölçütü ve dışlama aracı olarak rahatça kullanmaktadır. Aynı 'modelin' ve modeldeki 'küme tanımlarının' basın tarafından da benimsenmesiyle, Türkiye'deki 'kamplaşma' biçimlenmektedir. Bu durumda, Türkiye'nin bütün temel sorunları arka plana itilmekte, unutulmasına çalışılmaktadır. İnanç bağlamındaki 'gerici-ilerici' ayrışması, tüm yanlışlığıyla ve tehlikesiyle, tarihimizdeki nispi önemsizliğine rağmen günümüzde büyütülen önemiyle, siyasetin başköşesine oturtulmaktadır.

3) Toplumda ve siyasette, yararlarda ve beklentilerde, hassasiyet önceliklerinde ve çözüm yöntemlerinde elbette ayrışma vardır ve olacaktır. Demokrasi, demokrasinin çerçevesindeki sağlıklı ayrışmaların kendi siyasal ifade biçimlerini özgürce geliştirmesidir; farklılaşmadan temellenmiş siyasal hareketlerin birbiriyle yarışması, mücadele etmesi, büyük sentezleri oluşturmasıdır.

Demokrasinin doğal çerçevesinde bulunan 'emek-sermaye' gibi, 'muhafazakârlık-değişimcilik' gibi ayrışma modellerinin çözümü, demokrasinin doğal kuralları içinde mümkündür. Demokrasinin doğal

çerçevesinde önceliği bulunmayan inanç kaynaklı farklılaşma temel sorun gibi en öne çıkmaktaysa, bunun yol açacağı zıtlaşmanın ‘çözümünü’ demokrasinin doğal yöntemleriyle sağlamak kolay değildir.

Günümüzdeki tehlike, şu ya da bu partinin bize yakın gelmeyebilen düşünceleri, siyasetleri değildir. Tehlike, ‘demokrasilerin doğal ayrışma modeli olmayan’ bir ‘İslâmcı-laik’ ayrışmasının ve buna özgü tanımların siyaset dünyasında öne çıkmasıdır; bu oluşuma dış kaynaklı tahlillerin, kendi kamuoyumuzun ve basınımızın katkıda bulunmasıdır.

Geleneksel Türk dış siyaseti, temeldeki bu yanlış tahlilin, yaklaşımın ve ikilemin uzantıları olan ve bir zorunluk gibi kendisine dayatılmış bulunan ‘Avrupalı-Asyalı’, ‘Batı-Doğu’ tercihleri arasında kendini sıkıştırmıştır. Uzlaşma ve sentez imkânının olamayacağı, mutlaka bir tercih yapmak zorunluğu, bir kutsal öğreti gibi Türk dış siyaset düşüncesine aşılanmıştır.

İç dengelerden kaynaklanan bu yaklaşımın sonucu, geleneksel dış siyasetin kendisini Doğu’dan, Ortadoğu’dan, Orta Asya’dan, Afrika’dan, Türkiye’nin tarihi coğrafyasından soyutlaması olmuştur. Bu bölgelerin ülkeleri geleneksel Türk dış siyasetinin gündeminden çıkarılmıştır. Bu coğrafyalarla ilgilenmenin ‘gericilik’ olduğu, dertten başka bir getirisi bulunmadığı kutsal bir öğreti gibi dış siyasete işlenmiştir.

Geleneksel dış siyasetin bu özeliği, sonuçta, Türkiye’nin kendi tarihi coğrafyasından, tarihi paylaştığı toplumlardan kopuşuna yol açmıştır. Böylece, Türkiye, sağlayabileceği siyasal ve ekonomik yararlardan yoksun kalmıştır. Bu bölgeler, doğrudan Batı’nın, bir ölçüde Sovyetler Birliği’nin etkinliğine terk edilmiştir. Söz konusu coğrafya, bir karşı-denge unsuru olarak Türkiye’nin varlığından yararlanamamıştır. Buna karşılık, Batı ve Doğu Avrupa, Türkiye’nin bölgede etkin varlığı nedeniyle karşılaşacağı belirli bir sınırlamadan bağımsız olarak, kendi siyasetini uygulamıştır. Geleneksel dış politika, tarih ve kültür boyutundan yoksun özellikleriyle, soyutlamalara dayalı tahlilleriyle ve ‘ya o, ya öteki’ kaderciliğiyle tanımlanabilir. Bunun sonucu, Batı önünde kompleksli bir yaklaşım, Doğu’ya karşı anlamsız bir küçümseme olmuştur.

Türkiye, bu geleneksel dış siyaset anlayışından uzaklaşabildiği, kendi tarihiyle, kültürüyle, gerçekleriyle uyumlu yeni yaklaşımlar gerçekleştirdiği ölçüde, hem çevresine hem de kendisine daha yararlı olabilmektedir. 1997 sonrasındaki dönüşüm, bunu belli ölçüde sağlayabilmiştir.

2002 sonunda oluşan akp iktidarının konuya yaklaşımı ilginçtir: akp, iç siyaset dengelerinde ‘İslâmcı-laik’ çelişkisini canlı tutarak, bundan yarar

sağlamaya çalışmaktadır. Dış siyasetinde ise, kendine dinci bir özellik atfederek, ‘ılımlı İslâm’, ‘İslâm’la demokrasinin sentezi’ gibi kavramları öne çıkararak, Türkiye’ye farklı bir imaj vermektedir. Ancak bu siyasetini, Batı ve abd bağımlılığı içinde geliştirmektedir. İddialı tahliller için henüz erken ama, akp, kendini zayıf gördüğü iç dengelerde, Batı’dan ve özellikle abd’den güç alarak konumunu sağlamlaştırmaya çalışmaktadır. Türkiye’nin güç dengelerinde, özellikle laik birikimlerin, asker-sivil bürokrasi çevrelerin karşıtlığını, akp, Batı Avrupa’yı ve abd’yi yanına alarak sınırlamanın siyasetini izlemektedir. Irak Savaşı’na Türkiye’yi katmak için ‘millî görüş’ kaynaklı akp’nin büyük çabası, bu kaygıyla ve bu hesapla açıklanabilir. Hesabın nereye kadar ve ne ölçüde tutacağını zaman gösterecek. Ancak akp’nin kendinden önceki birçok iktidarın yaklaşımıyla kıyaslanamayacak abd-Batı Avrupa yanlısı politikaları, nedenleri ne olursa olsun, abd ve Batı Avrupa’da memnuniyetle karşılanmıştır. Ortadoğu ve Kıbrıs konularında akp’nin yaklaşımı, Batı’nın bu defa ‘İslâmcı’ iddialı partiye yakın durup, ‘laik’ diye nitelenen güçlerle arasına mesafe koymasına yol açmıştır. Batı, bu tavır değişimini, ‘İslâmcı demokrasi’, ‘Ilımlı İslâm’ benzeri kavramlar geliştirerek, akp’nin bu bağlamdaki işlevselliğini vurgulayarak, abd Başkanı Bush’un ‘Büyük Ortadoğu’ projesinde Mısır ve Türkiye’ye merkezi bir rol biçerek, geliştirmektedir.

II

Türkiye'nin Kültür Sorunsalı

Türkiye'nin geleneksel dış siyaseti, sığ bir kültür yorumuna bina edilmişti. Bu yoruma göre, Türkiye'nin kültürü, sadece Cumhuriyet dönemiyle sınırlanmıştı. Bu dönemin dışında kalan tarih kesitlerinin Türkiye'mize kattığı, Türkiye'mizde bıraktığı bütün kültür birikimleri yok sayılmıştı. Anadolu'nun kültür ve medeniyetler kaynağı olmak özelliği, Anadolu'nun binlerce yıla uzanan geçmişi, ısrarla göz ardı edilmişti. Adeta bir 'kültür ırkçılığı', hem de, Cumhuriyet öncesindeki Türk kültürünü de yok sayabilen bir kültür ırkçılığı söz konusuydu.

Hemen belirtelim, tarih boyutunun eksiği gibi, kültür derinliğinin yokluğu da, tek başına siyasetin, özellikle de dış siyasetin sorumluluğu olamaz. Bunlar, Türkiye'nin ideolojik, düşünsel, siyasal gelişim sürecindeki yönetim kadrolarına, onların menfaat hesabına öncelikle ait tercihlerdir. Ne var ki, geleneksel dış politika, bu kültür eksiğinin yansımalarını hemen her alanda sergilemiştir. Kültür sığlığı, başka kültürlerin kimine karşı haksız ve ölçüsüz bir 'dışlama', hattâ 'aşağılama' şeklinde kendini dışa vurmuştur; kimine karşı ise, inanılmaz bir 'küçüklük kompleksi' şeklinde. Ve tabii, söz konusu kültürlerle ilişkili görülen ülkelere yönelik dış siyaset, temeldeki kültür değerlendirmesinin izlerini taşımıştır. Örneğin, İslâm kültürünün toplumları, ya da ortak tarihimizde yeri olan ülkeler, kültürel önyargılarımız nedeniyle, olumsuz bir dış siyasal yaklaşımın konusu olagelmiştir. Buna karşılık, özellikle Batı kültürünü paylaşan devletlere dönük dış siyaset, bu kültür önündeki gereksiz kompleksleri nedeniyle, alabildiğine teslimiyetçi gelişmiştir.

Benim 'müstemleke zihniyeti' olarak tanımladığım bu yaklaşımın özelliği, kendimizi küçük görmek, onların bizim yerimize düşünmesine, karar almasına zemin yaratmak, hemen her önemli konuda Türkiye'nin iradesini, başkalarının iradesine tabi kılmaktır. Dış siyaset tarihimiz, bu zihniyetin irili ufaklı örnekleriyle doludur. 2003'ün Irak politikaları son dönemin çarpıcı bir örneğidir. abd'ye yaranmak uğruna Türkiye'yi yeniden teröre hedef yapmanın kararlılığı sergilenmiştir. Türk askerlerinin başına abd askerlerinin geçirdiği çuvallar, uydu ülkelere yakışır bir sessizlikle sineye çekilebilmiştir. ab ilişkilerinde dönüm noktası olan ab 2002 zirvesinde, Türkiye, bütün tezlerini, iddialarını teslim ederek, ab'nin istediği biçimde, Kıbrıs sorununun, Türkiye'nin ab içindeki gelişimine bir

önkoşul olması kabullenilmiştir vb. Bu ve benzeri yaklaşımlar, sadece dış siyasetle bağlantılı değildir, aynı zamanda bir kültür, bir zihniyet sorunudur.

Kültür, bir toplumun birikimidir, harcıdır, onun temel tercihlerindeki, yönelişlerindeki en önemli etkendir. Kültür konularına doğru bakabilmek, dış siyasette olduğu kadar iç siyasette, toplumun iç dengelerinde de doğru, sağlıklı ve esenlikli yaklaşımların önkoşuludur. Dış ilişkilerin temellerinde, ekonomi kadar, savunma kadar, kültür izdüşümlerinin de yeri vardır. Hele Türkiye gibi, Batı'nın da, Doğu'nun da doğrularından sentez yapabilmek imkânına tarihsel olarak sahip bir ülke için, dış siyasette kültür boyutundan yararlanabilmek olağanüstü önemdedir. Tabii, kültür ırkçılığı, kültür bağnazlığı yapılmaması koşuluyla bu imkân söz konusudur.

a) Medeniyetler Coğrafyası

Bu saptamalardan hareketle, Türkiye'nin esenliğinin, dış ve iç siyasetinin, yeni bir kültür yaklaşımından hareketle çok daha ileri noktalara ulaşacağı söylenebilir:

Bu yaklaşım, bizim tarihimizde ve coğrafyamızda var olmuş bütün medeniyetleri hem birbiriyle hem de günümüz Türkiye'si ile uzlaştırmaktır. Türkiye'nin hoşgörüyle simgelenen Osmanlı geçmişinin ve laik Cumhuriyet İhtilâli'nin bize bıraktığı ders, şöyle özetlenebilir: Komplekslerden arınmış bir kültür yaklaşımının iç ve dış siyasete yansıyabilmesi için, tarihimizde ve coğrafyamızda oluşmuş bütün medeniyetlerin birbiriyle, geçmişle, bugünle, gelecekle uzlaşması ve tarafımızdan özümsenmesi gerekir. Bu anlayışın çıkış noktasında hoşgörü vardır.

Böyle bir tercih, Türkiye'mizin iç, dış siyasetinde ve geleceğinde esin kaynağı olabilmesi açısından, hayati önemdedir: Ne, İyon, Truva, Bizans, Selçuk medeniyetleri bizim yabancımızdır, ne de Osmanlı medeniyeti Cumhuriyet Türkiye'sinin yabancısıdır.

Aslında, tarihimizde ve coğrafyamızda var olmuş bütün medeniyetler, çağdaş toplumumuzu birlikte şekillendirmiştir. Bu medeniyetleri yaratanlar ise, bizim çağdaş toplumumuzun atalarından başkası değildir. Bu bilinç, Türkiye'nin kendi dış siyasetini kültürel önyargılardan, büyüklük ve küçüklük komplekslerinden arındırmasına katkı olacaktır. Ayrıca, Türk toplumunu 19. ve 20. yüzyıllarda, hattâ günümüzde etkileyen kültür çelişkilerinin gerilimini de hafifletecektir. Akılcı yaklaşım, Türkiye'nin bütün kültürlerinin, Batılı, Doğulu, dinsel, laik, Osmanlı, Cumhuriyet kültürlerinin birbirini reddetmesine son vermek ve birlikte var olmalarını

öne çıkarmaktır. Bunun gerçekleşmesi kolay değildir ama mümkündür. 20. yüzyılın son on yıllık kesitindeki diyalog ve barışçı tartışma örnekleri, bu yönde atılmış adımların sonuç verebileceğine işaret etmektedir. Bunlar, daha ileri bir anlayış ortamına ve daha hoşgörülü bir toplum modeline katkıda bulunmuşlardır.

Coğrafyamızda tarih boyunca kurulmuş tüm uygarlıkları birbirleriyle ve modern Türkiye ile uzlaştırmayı amaçlayan bu 'yeni' yaklaşım, aslında, bizim için daha ziyade 'eski'dir, tarihimizde vardır. Söz konusu 'eski' yaklaşım, hem ahlâkî değerleri, hem imparatorluğun gereklerini hem de toplumun iç uyumunu amaçlamış, akılcı ve faydacı, aynı zamanda çağın gerçekleri çerçevesinde insancıl bir bütün yaratabilmiştir. Bu özellikleri ve günümüze dönük bazı ipuçlarını vermesi nedeniyle, yakından bakmaya çalışacağım.

b) Osmanlılarda Hoşgörü

Türkiye'nin Osmanlı geçmişi, hoşgörüye dayalı yönetimin tarihsel bir örneği olarak değerlendirilmektedir. Bu özelliği daha iyi anlayabilmek ve günümüz toplumları adına ders çıkartmak için, öncelikle şu soruları cevaplamak gerekir: Osmanlılar 'neden' hoşgörülüydüler? 'Neden' çağın gerçeklerinde göreceli olarak en hoşgörülü kurumları oluşturup, en hoşgörülü yaklaşımları benimsemişlerdi? Aslında burada dikkat çekici bir çelişki söz konusudur. Osmanlılar hoşgörüden yoksun bir toplum yapısını oluşturmak için her nedene sahipti: 16. yüzyıldan başlayarak Osmanlı Sultanı bütün Müslümanların Halifesi oldu ve Osmanlılar İslâm dünyasının liderliğini üstlendiler. Tarihi boyunca Hıristiyan uluslara karşı savaşan Osmanlı Devleti'nin varlık amacı (raison d'être) İslâm dinini yüceltmek, korumak ve savaş dahil her türlü yöntemle egemenlik alanını genişletmekti. İslâm şeriatı aynı zamanda hayatın tüm alanlarını kapsayan bir devlet doktriniydi. Bu veriler ışığında, imparatorluğun Hıristiyan tebaasının ve diğer azınlıkların baskı altında tutulması, casus veya potansiyel devlet düşmanı muamelesi görmesi gerekirken, gerçek durum bunun tam tersidir. Neden?

Osmanlı ahlâk anlayışının olumlu özelliklerinin ve Müslümanlığın insancıl yanlarının etkisi elbette vardır. Ancak, yüzyıllar boyu süregelen bu büyük hoşgörünün başka nedenleri de olması gerekir:

Bu nedenlerden ilki oldukça basit ve belirleyicidir: Osmanlılar hoşgörü kültürüne sahiptiler çünkü, imparatorluğun kendi sınırları içinde barışı

sağlaması ve gücünü koruması hoşgörüsüz yaklaşımlarla gerçekleşemezdi. Başka bir deyişle hoşgörülüydüler; çünkü hoşgörülü olmak Osmanlıların ve çağın gerçeğinde imparatorluk olabilmenin ‘olmazsa, olmaz’ koşuluydu; hoşgörü, Osmanlı menfaatinin gereğiydi. Osmanlı toplum felsefesi, bu temel gerçeği belirlemiş ve dinî, ahlâkî değerlerin de desteğiyle hoşgörüyü kurumsallaştırmıştır.

‘Hoşgörünün gerekliliği’ şu örneklerde daha iyi anlaşılabilir: Yüzyıllar içerisinde değişmekle birlikte Hıristiyan tebaa imparatorluk nüfusunun yüzde 20 ila yüzde 50’sini oluşturmuştur. Devlet, tebaasının böylesine büyük bir kısmını oluşturan nüfusla barış içerisinde yaşamak zorundaydı. Üstelik, askerlikten muaf tutulan gayrimüslimler, bu ayrıcalık karşılığında devlet gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturan özel bir vergi (cizye) ödüyorlardı. Hoşgörüsüz bir devlette ne böylesine büyük bir Hıristiyan nüfus yüzlerce yıl barış içinde barındırılabilirdi, ne de devlete bu çok önemli vergi geliri sağlanabilirdi.

Birinci Dünya Savaşı’nda cepheden cepheye koşan Türk ordusunun yarısı, Arap asıllı Osmanlı tebaasından oluşmaktadır. İngiltere Dışişleri Bakanlığı’nın resmi belgelerine atfen David Fromkin’in önceki bölümde atıfta bulunduğum Barışa Son Veren Barış eserinde bazı rakamlar veriliyor. Osmanlı döneminin sonu ve ‘yeni’ Ortadoğu’nun oluşumuna ilişkin en önemli kaynak diye nitelenen bu kitapta, gene İngiliz belgelerinden hareketle, Ortadoğu çöllerinde İngilizlere karşı savaşan Osmanlı askerinin yüzde 90’ının, Arap tebaa olduğu belirtiliyor. Hicazlı, Mısırlı, Basralı, Yemenli ya da başka bir Ortadoğu coğrafyasında doğmuş ‘Müslüman tebaa’ ile, İstanbul’da doğmuş Müslüman tebaa, Osmanlı hoşgörüsü sayesinde, yüzyıllar boyunca eşit haklara sahip eşit insanlar olmasalardı, kocaman bir ordunun yarısını Arap askerler oluşturup, Birinci Dünya Savaşı’nın şehitleri arasında yer alırlar mıydı? Ya da, Osmanlılar bu kadar büyük bir ordunun sahibi olabilir miydi?

Osmanlılar Balkanlar’ın fethi sırasında Balkan köylülerinin rızasını alabilmek için hoşgörü ve barışa dayalı bir idare kurmak zorundaydılar. Geliştirdikleri âdemimerkeziyetçi yönetim modeliyle ve inanç özgürlüğünü tanımalarıyla, Balkan halklarının direnmemesini, Osmanlı barışına uyum göstermesini sağladılar. Batı’da yaygın olan inanışın aksine, Osmanlılar Balkanlar’da halktan çok derebeylerine karşı savaşmıştır.

Osmanlı kültürü hayli ‘sentetik’, çok unsurlu ve çok kaynaklı bir kültürdür. İslâm, Bizans, Arap , Farisî ve Türk unsurlar, Osmanlı sanatında,

mimarisinde, ekonomik, askeri ve idari kurumlarında birlikte var olmuştur. Edebiyat dili, yönetim ve saray dili de değişik dillerden oluşmuştur. Dolayısıyla, Osmanlı kültürü, kendi geçerliliği ve sürekliliği açısından hoşgörüyü benimsemek, kültürü oluşturan bütün unsurlara karşı hoşgörülü davranmak durumundadır.

Devletin bir başka özelliği de, anlayış ve çoğulculuk ortamını etkileyen nedenler arasında sayılabilir: Devleti yöneten idari ve askeri Osmanlı seçkinleri, 15.-18. yüzyıllarda devşirmelerden oluşmaktadır. Hemen hepsi Hıristiyan ailelerden kaynaklanan devşirmeler, sadece Padişah'a bağımlıdır, onun 'kuludur'. Herhangi bir coğrafyayla, milletle, hattâ aileyle bağı yoktur; bu bağ devlet tarafından bilinçli olarak koparılmıştır. Dolayısıyla, devşirmelerin oluşturduğu, millî ve coğrafi kökenden yoksun, aile kaynağından kopuk Osmanlı yönetiminin, Osmanlı'yı oluşturan bütün milletler-halklar karşısında adaletli ve hoşgörülü olabilmesi kolaylaşmaktadır. Öte yandan, devşirmeler, mutlak bir eşitlikten hareketle, eşit koşullarda yarışarak, kendi yeteneklerine göre Osmanlı yönetimi içinde sıralanmışlardır. Balkan ve Avrupa ülkeleri, tesadüfen devletin başında ve yönetim kademelerinde bulunan soylularca yönetilirken, yarışa eşit başlamış ve sınavlardan süzülmüş en yetenekli kişilerce Osmanlılar yönetilmişlerdir. Lord Kinross, Osmanlıların bu sistemini 'meritrokrasi' (yeteneğin yönetimi) olarak tanımlıyor. Kinross, Osmanlı yönetiminin bu özelliğinin, onu belirli yüzyıllarda Batı karşısında üstün kılan başlıca etken olduğunu yazmaktadır.[2]

Bütün bu gerçekler dikkate alındığında, Osmanlı hoşgörüsünün, dinî ve ahlâkî nedenlerden olduğu kadar, maddi, akılcı, faydacı nedenlerden de kaynaklandığı görülmektedir. Günümüzün toplumlarına da ışık tutabilecek bu tarihsel deneyim şöyle özetlenebilir: Öncelikle, 'hoşgörülü olmak', hoşgörülü çoğunluğa zarar vermez. İkincisi, hoşgörülü çoğunluk karşısında, azınlıkların başkaldırma eğilimleri, dinamikleri azalır. Nihayet, kültürlerin barış içinde birlikte yaşaması, hoşgörülü bir toplum yaratmanın başlıca etkenini oluşturur.

Çağdaş Türkiye Cumhuriyeti, topraklarımızda yaşamış tüm kültürlerin bir ifadesi olarak kimliğini görmeli ve İyonya'dan Bizans'a, Orta Asya'dan Selçuklulara ve Osmanlılara uzanan bu büyük kültürel mirası sahiplenmelidir. Günümüz Cumhuriyeti, tarih boyunca bu coğrafyada doğmuş tüm kültürlerin temsilcisi ve taşıyıcısı olmalıdır. Türkiye'nin kültürel kimliğinde belirleyici olması gereken etkenler şöyle ifade

edilebilir: Bir yandan, kendi tarihimize ve coğrafyamıza ait, İslâm medeniyetiyle Avrupa medeniyetini birlikte yaşayabilmiş, yedi yüz yıllık tarihi ve Cumhuriyet İhtilâli'ni birlikte yansıtan özgün bir kültür olmak; öte yandan, Orta Asya'dan Ege kıyılarına, Balkanlar ve Orta Avrupa'ya uzanmış daha geniş bir coğrafyanın kültürel ifadesi, bu coğrafya üzerindeki kültürel diyalog ve etkileşimin aracı, hattâ sentezi olabilmek...

İster sosyal tarih olsun, ister ekonomik, siyasal, kültürel tarih, sadece geçmişin öğrenilmesinden ibaret değildir. Tarih, özü itibariyle, geleceğe dönük bir çalışmadır, geleceği biçimlendirmenin ve onu geçmişteki yanlışlardan arındırmanın aracıdır, yöntemidir. Geleneksel dış politikada eksik olan tarih ve kültür boyutunu, bilinçli, sistemli şekilde dış siyasetimize katmış olmak, 1997-2002 döneminin en önemli kazanımıdır. Örneğin, 'geleneksel'den uzaklaşıp, tarihten yola çıkabilmemiz nedeniyle, bazı önemli hassasiyetlerimiz, Avrupa Birliği'ne anlatılabilmiş ve ilk kez kabul görebilmiştir:

ab, Türkiye'de 'Müslüman azınlıkların da var olduğunu, insan haklarının azınlıklar bağlamında tanımlanmasını' öteden beri savunmuştur. Benzer ibarelerin Türkiye ile yapılan anlaşmalarda yer almasını istemiştir. Geleneksel dış siyaset, bu talebe karşı, sadece Lozan Anlaşması'na, Lozan metninde azınlık olarak gayrimüslimlerin belirtilmesine dayanarak karşılık vermiştir. Konu çözümlenmemiş ve özellikle 2000 yılının 'Katılım Ortaklığı Anlaşması' metninin tartışmalarında alevlenmiştir. 1997'den başlayarak bizim geliştirdiğimiz tezler bu metnin müzakeresinde sonuç vermiştir: Lozan'ın yanı sıra, beş yüz yıllık tarih boyutuyla, Osmanlı-Türk anlayışının İslâm yorumuyla, beş yüz yılda Müslüman tebaa içinde ırk esasında ayırım yapılmayışıyla, Müslüman tebaanın kendi arasındaki mutlak eşitliğiyle de konu anlatılmış ve anlaşılması sağlanabilmiştir. Azınlıklar konusu Katılım Ortaklığı Anlaşması metnine bizim istediğimiz şekilde girmiş ve daha sonra sorun yaratmamıştır. (Bu konuya, çalışmamızın ab'ye ilişkin ikinci cildinde ayrıntılı değineceğim.)

Kültür ve medeniyet konusuna değişik bir pencereden bakılabilmesi, 1997 sonrasının dış siyasetine yeni bir boyut katmıştır. Bu anlayışın hem Türkiye'ye, hem muhatap ülkelere sağladığı rahatlık, özellikle Ortadoğu'yla ve Balkanlar'la siyasal ilişkilerin geliştirilmesine ek bir zemin yaratmıştır. Örneğin, bir ülke, kendi kültürünün Türkiye tarafından Türkiye'nin medeniyetini oluşturmuş faktörler arasında nitelendiğini görmekteyse,

Türkiye'ye daha olumlu yaklaşabilmiş, Türkiye'yle ilişkilerini daha güvenle geliştirebilmiştir.

c) 'Türkiye Kültürel Olarak Avrupa'dan Uzaklaşıyor mu?'

'Kimlik', tarihsel ve kültürel boyutları olan belirleyici bir kavramdır. Büyük uygarlıklara katkıda bulunmuş ve onların kendine özgü, bazen birbirleriyle çelişen etkilerine maruz kalmış bir halk için kimliğini doğru biçimde tanımlamak özellikle önemlidir. Türkiye'nin kültürel kimliğini sadece 'Batılı' veya 'İslâmi' gibi tek bir düzlemde tanımlamak yanlış olur. Sonuçta, 'çok uygarlıklı' olmak, her millete nasip bir ayrıcalık değildir.

Türkiye'nin kültürü siyah-beyaz misali tahlillerle anlaşılamaz. Bu ve benzeri yanlışlar aşırı basitleştirilmiş yaklaşımlarda ve Batı Avrupa kaynaklı yorumlarda dikkat çekmektedir. Bunlara göre, Türkiye'nin kültürü 'ya biri, ya öteki' olmak zorundadır. 'Biri', laik ve Batılı kültür, 'öteki', Doğulu İslâm kültürü. Bunlardan biri, ötekini altedecek ve dışlayacaktır.

Bu, Türkiye'nin mutlak gerçeği değildir: İlki, Türkiye'de, tarihsel olarak, farklıları bir arada yaşatmak, dengelemek ve sentez yapmak geleneği, alışkanlığı vardır. İkincisi, çelişen kültür özelliklerinden hiçbiri, ötekini ortadan kaldıracak güce, belki de niyete, tarih boyunca –ve çağımızda– sahip olamamıştır. Nihayet, Türkiye gibi çok unsurlu bir kültür, dar kalıplar içinde ve kesin kategoriler bağlamında tanımlanamaz.

Bu özelliklerine rağmen, Türkiye'ye dönük soru işaretleri zaman zaman öne çıkarılmış, kültürler arasında bitirici bir hesaplaşmanın oluşan ortamından söz edilmiştir. Özellikle kimi siyasal iktidarın belirli niteliğinden hareketle, Türkiye'de bir kültür kümesinin ötekini yok edeceği, radikal kültür değişiminin gerçekleşeceği tahminleri yapılmıştır. Benzer tahminlerin yoğunlaştığı dönemlerden biri, 1996'da yaşanmıştır; ikincisi, şu sıralarda, 2000'de yaşanmaktadır. 1996'da Refah Partisi-Doğru Yol Partisi koalisyon hükümetinin kurulması (1996) Batılıların zihninde birçok soru işareti yaratmıştı: 'Türkiye laik rotasını değiştirip İran tipi bir rejime doğru mu gidiyordu?' Önde gelen bir Alman kültür yayınında bunu cevaplayan bir makalem yayımlandı. Soru, şuydu: 'Türkiye kültürel anlamda Avrupa'dan uzaklaşıyor mu?' O dönemde kendi kamuoyumuzda da benzer kaygılar söz konusuydu; içteki kaygı, 'Avrupa'dan uzaklaşmak'tan çok Türkiye'nin laik sisteminin geleceği üzerinde yoğunlaşıyordu.

Siyasal partilerin amaçları ve niyetleri bazen tartışma konusu olabilir. Ancak, Türkiye'nin herhangi bir 'dar' kültür tanımından, bir başka 'dar'

kültür tanımına kaydırılması senaryoları, yanlış varsayımlara dayalı eksik bir tahlilin ürünüdür. Çünkü Türkiye’nin kültürel kimliği dar, köşeli ve kesin bir kültür tanımına sığdırılamaz. Türkiye’nin kültürel kimliği çok boyutludur ve tek bir başlık altında sınıflandırılamaz. Alman dergisinin sorularına 1997 başlarında verdiğim cevaplarda bunu anlatmaya çalıştım. Kültürün dış siyasetteki yerine ve 1997’de hayata geçirilen yaklaşımlara ışık tutan bu makalenin sonradan oluşmuş bir özelliği daha var: Bu kitabın ilk cildini tamamladığım 2004 yılında, 1996’dakini anımsatan bir siyasetin, bir hükümetin iktidarda olması; benzer tartışmaların bugün de yaşanması. Söz konusu 1997 tarihli makaleyi özetliyorum:

> 1) Dinsel hassasiyetleri öne çıkaran bir partinin iktidara gelmesi hem Türkiye’de hem de Batı’da ‘Türkiye kültürel olarak Avrupa’dan uzaklaşıyor mu?’ endişesine yol açtı.
>
> Aralık 1995 seçimleri sonrasında, Necmettin Erbakan liderliğindeki Refah Partisi, Tansu Çiller’in Doğru Yol Partisi ile kurulan koalisyon hükümetinin büyük ortağı olarak iktidara gelmiştir. Bu iki partinin oy oranları yüzde 21 ve yüzde 19’dur; bu, parlamentoda kendilerine yüzde 40’lık bir çoğunluk sağlamaktadır. Koalisyon hükümeti Temmuz 1996’da kurulmuştur.
>
> Kültürel bir boyut taşıyan siyasal gelişmelerin anlaşılması bazen zor olabiliyor. Bu zorluk Türkiye’ninki gibi bir kültürel kimliğe sahip ülkelerde özellikle geçerlidir. Basite indirgemeler ve kategorik terimler kullanmak genellikle yanıltıcı sonuçlar doğurur: Türk kültürel kimliğini ‘Batılı’, ‘İslâmi’, ‘Laik’ ve benzeri köşeli kalıplar içinde tanımlamak, ne zihinlere açıklık getirir, ne de kültürel sistemler ve sembollerle sıkıca ilintili olan son siyasal gelişmelerin gerçekçi bir değerlendirmesine katkı sağlar.
>
> 2) Bazen ‘Türkiye kültürel olarak Avrupa’dan uzaklaşıyor’ şeklinde ifade edilen olgunun boyutu, sınırları ve geçerliliği belki de tarihsel bir yaklaşımla daha iyi anlaşılabilir.
>
> Türkiye’nin bugünkü kültürü, Hititlerden Osmanlılara pek çok uygarlığın yansımasıdır. Bu çeşitlilik, eşsiz bir kültür harmanının oluşmasını sağlamıştır. İmparatorluk geçmişinin çeşitliliği, Türkiye’nin günümüzdeki kültürel kimliğine de yansımaktadır ve dolayısıyla bu kimlik tek boyutlu olarak tanımlanamaz. Bunun yanında, İslâmi ve Batılı değerler 19. yüzyıldan bu yana birlikte var

olmuşlardır. Batı Avrupa ve Türkiye arasındaki sürekli sosyal ve siyasal etkileşim de kültürlerin ve hayat tarzlarının biçimlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

'Türkiye kültürel olarak Avrupa'dan uzaklaşıyor' demek yanıltıcı olur, çünkü Türkiye, tanımın geleneksel kullanımı çerçevesinde hiçbir zaman Batı Avrupa kültürünün 'bir parçası' olmamıştır. Aynı yanılgı Türkiye 'İslâmiyet'ten uzaklaşıyor' savı için de geçerlidir, çünkü bin yıldan uzun bir süre boyunca, Türkler, gene yaygın ve alışılmış, toptancı anlamıyla sadece İslâm kültürünün 'bir parçası' olmadılar. Bizim kültürümüz elbette İslâm'dan, Batı kültüründen ve onların yanı sıra Türkiye coğrafyasında binlerce yıl boyunca var olmuş farklı uygarlıklardan beslenmektedir. Kültürel anlamdaki çoklu konumu, Türkiye'nin diğer İslâm toplumlarından farkını ve laikliğe nispeten daha zahmetsiz geçişini de açıklar.

3) Bu tarihsel faktörler bireylerin algılamalarını doğrudan belirlemiyor ama yine de Türkiye'de insanların hayata ve siyasete yaklaşımlarını, korkularını ve özlemlerini biçimleyen bir kültürel kaynağı oluşturuyor. Yüzyılların deneyimi ve kültürel mirası tarafından oluşturulmuş ve toplumun bilinçaltına işlemiş bu ortak paydanın, herhangi bir kültürel tahakkümü veya tahakküm girişimini sınırladığı düşüncesindeyim. Bu bağlamda, Türkiye'nin kültürel harmanını yok etmeye veya böyle bir yok oluşa yol açacak işler yapmaya eğilimli herhangi bir siyasal hareketin etkisi, sınırlı kalacaktır. Kendini 'İslâmcı' sanan bir siyasal iktidarın, ortak kültürün Batılı, laik özelliklerini kaldırması, yok etmesi, Türkiye'nin kültür gerçeğinde mümkün değildir; laikliği yanlış yorumlayan bir başka iktidarın, ortak kültürden İslâm özelliklerini çıkarıp atması da mümkün değildir. Türkiye'de bir kültürün diğer kültürler üzerinde mutlak egemenlik kurma girişimlerine rastlanmıştır, ama bunlar her zaman geçici ve sınırlı bir özellikte olmuş, kalıcı sonuçlar yaratamamıştır.

Bu nedenle, günümüz Türkiye'sinde (1996) seslendirilen hegemonya özlemlerini tabii ki mazur görmüyorum. Bazı nedenlerini ise görebiliyorum: Bunlar, kısmen kendilerini bugünkü kültürel sentez içerisinde engellenmiş hisseden bir siyasal grubun çabaları, kısmen de bazı radikallerin diğer kültürel öğeleri

reddederek onlar üzerinde baskı kurma uğraşısıdır: Başarısızlığa uğrayacağı kesin olan bir hegemonya girişimi, tek başına egemen olmak hevesi...

Türkiye'nin kültür 'sorunsalı', 'demokrasi ve insan hakları' gibi değerleri yüceltmektir. Bugünkü hükümet (1996 Erbakan hükümeti), tıpkı kendisinden önceki hükümetlerin de yapmış olması gerektiği gibi, bu yönde daha büyük çaba harcamalıdır.

Institut fuer Auslandsbeziehungen, Stuttgart, Şubat 1997

III

‘Batı’ Gerçeğini Doğru Anlamak

‘Batı’ ve ‘Avrupa’, Türkiye’nin Yedi Yüzyıllık gerçeğidir. Bizim tarihimiz büyük ölçüde bu ilişkilerle şekillenmiştir; zaman zaman ve çoklukla bir zıtlaşma, yer yer uzlaşma olarak. Batı’nın sadece uluslarıyla, onların ordularıyla, yönetimleriyle değil, kavramlarıyla da sürekli bir ‘etkileşim’, hattâ bazen bir ‘hesaplaşma’ içinde olmuşuz.

Türkiye’nin dış siyasetini oluşturmak, ‘Batı’ olgusunu ciddiyetle değerlendirmeyi gerektirir. Kavram olarak, simge, felsefe olarak, tarih boyutunda hem sentezimizin öteki yarısı, hem de, yüzlerce yıl ‘antitezimiz’ olarak... Batı’yı bütün özellikleriyle kavramadan, anlamadan, eksiğiyle ve fazlasıyla bilmeden, inanç ve kültür dünyasına, insanının benliğine nüfuz etmeden, Türkiye’nin dış siyasetini yönetmek mümkün değildir. Çünkü, Türkiye, farklı bir medeniyetin, hem Batılı, hem Doğulu olan bir medeniyetin temsilcisidir; imparatorluk döneminde olsun, Cumhuriyet döneminde olsun, Batı Türkiye’de, Türkiye Batı’da her zaman var olmuştur. Bu bölümde, Batı olgusunu daha doğru değerlendirmek, yanlış kavramları ve algılamaları sorgulamak amacıyla, birkaç tahlil yapmaya çalışacağım.

a) Sürecin Son Aşaması

Yedi yüz yıllık geçmişimizde Batı ile sürekli bir etki-tepki olayının yaşandığı söylenebilir. Üzerinde yer aldığımız coğrafya açısından da, tarihsel süreç içinde bu coğrafyanın ve bu toplumun taşıdığı misyon açısından da, söz konusu etki ve tepkiye dayalı biçimlenmeden daha doğal bir şey olamaz. Meselenin özünde, Batı’nın Türkiye’ye nasıl baktığı, Türkiye’nin kendine nasıl baktığıyla bağlantılıdır. Türkiye’nin kendine bakışı, kendini yorumlayışı ise, çok uzun süreler, yanıltıcı özellikler taşımıştır:

Türkiye’nin kendisine, dolayısıyla Batı’nın Türkiye’ye bakışındaki karmaşada öncelikli etken, ‘Batı bizden üstün, o bizden çok iyi, biz çok kötüyüz’ yönündeki şartlanmadır. Uzun süreler biz Batı’yı kutsallaştıran, bunun sonucunda komplekslere giren bir ülke olmuşuz. İkinci etken, Türkiye’nin kendi tarihine bakışından kaynaklanıyor. Anlaşılır nedenlerle belli bir süre, Türkiye, gününü, tarihinden ayrı tutmuş. Ne var ki, tarihten kopukluğun çok uzatılmasının, abartılmasının sonucunda oluşan boşlukta, bir bakıma köksüzlükte, Batı kompleksi daha kolay gelişmiş. Belirli bir

dönem, ‘Batı bizden üstündür, Batı ne yaparsa doğrusu odur, biz kötüyüz, bizim tarihimiz çok kötü, yapılacak tek şey Batı’yı aynen kopyalamak, işte o zaman düzeleceğiz’ duygusu egemen olmuş. Yeni bir Cumhuriyet yaratmanın zorunluluklarının makûl kılacağı sürenin çok ötesinde bir süre tarihten kopukluk yaşanmış. Türkiye’nin Batı’ya yanlış bakışından kaynaklanan bir tür ‘aşk-nefret’ ilişkisi oluşmuş. Dış siyaset de bu anlayışlardan hayli etkilenmiş.

Zaman zaman, ‘Batı’, ya da ‘Avrupa’ öylesine idealize edilmiş, öylesine kutsanmıştır ki, Türkiye kendi ayrıcalıklarını görememiştir. Bunlardan biri, Türkiye’nin kimliğine bir olumluluk ve artı ekleyen, çok önemli bir özellik olan, Türkiye’nin, ‘Avrupalı ama aynı zamanda Asyalı’ kimliğidir. Bu, ‘Batı kültürü, Batı ideali’ olarak isimlendirilen olguyu Türkiye’nin paylaşmasını zorlaştıran değil, bazı alanlarda kolaylaştıran bir özelliktir. Türkiye Batılıdır, Avrupalıdır. Fakat aynı zamanda da Doğuludur, Asyalıdır. Türkiye açısından bu bir stratejik güç kaynağıdır. Doğru kullanıldığında, Türkiye’nin elindeki dış siyaset kozlarından başlıcası budur.

‘Batı, Batılılaşmak’ kavramları, ‘Avrupa, Avrupalılaşmak’ anlayışları, bazen bir idealin, bir hedefin, bazen de bir karşıtlığın, hattâ kompleksin ifadesi özellikleriyle bizim tarihimizde ve günümüzde var olagelmiştir. Türk dış siyasetinde yenileşme iddiası, öncelikle ‘Batı’ kavramını doğru tanımaktan, doğru perspektife onu yerleştirmekten geçiyor. Böyle bir bakış, özellikle ab ilişkilerinin sağlıklı gelişmesi açısından önemlidir. Türkiye’nin yararına olan bu süreç, yanlış algılanıp yanlış yorumlanması nedeniyle de gecikmektedir. Türkiye, ab’ye katılarak ‘Avrupalı’ mı olacaktır, yoksa, zaten Avrupalı olan bir Türkiye, kendisi gibi Avrupalı olan ülkelerin oluşturduğu bir beraberliğe mi katılacaktır? Bu iki yaklaşım arasında hem özü, hem de Türkiye’nin ab sürecine etkisi açısından büyük fark vardır. Geleneksel dış siyasetin benimsediği anlayış, Avrupalı olmayan bir Türkiye’nin, ancak ab’ye katılırsa Avrupalı olacağı, kendini Avrupalı’dan saydıracağı şeklindedir.

Bu anlayışın, tarih, coğrafya ve Avrupa kültürünün çağdaş tanımı çerçevesindeki yanlışlığı, ayrı bir konudur. Bazı ayrıntılara bu kitapta değiniliyor. Tarihini bir ‘Avrupa Gücü’ olarak yaşamış, Fatih Sultan Mehmet’ten başlayarak, kendisini –aynı zamanda– Avrupalı olarak olarak algılayan, ‘Hem İslâm’ın, hem de Doğu Roma’nın Sultanı’ diye hükümdarı niteleyen, bazı dönemlerde devletin parasının üzerine bu ibareyi koydurtan bir imparatorluk ve günümüzde ‘coğrafyadan’ çok bir ‘değerler

tanımlamasına' dönüşen 'Avrupa kültürünün' zaten içinde olan bir çağdaş cumhuriyet söz konusudur. Günümüz açısından önem taşıyan ise, kendimizi Avrupalı'dan saydırtmak hevesinin, ab karşısında kişiliksiz yaklaşımlara, mahcup ve mecbur bir görünüme, etkisiz politikalara yol açmış olmasıdır. Türkiye, adeta, ab'ye hiçbir şey katmayacak, sadece ondan menfaat sağlayacak sıradan bir ülke konumuna kendini düşürmüş ve kendini tanıtmıştır. Bu özelliklerdeki bir ilişkiden ise, gelişen değil, duraksayan bir ab süreci doğmuş, uzun süre geçerli kalmıştır. Ancak belirli bir noktada, 1997 Aralık ayında, Türkiye'nin ab ilişkilerini haklı olarak sınırlaması, 'hayır' diyebilmesi sonucunda, Türkiye'nin 1999'da ab adayı olarak ilan edilmesinin ve olumlu gelişmelerin önü açılabilmiştir.

Günümüzde olduğu gibi gelecekte de başarılı dış siyasetin önkoşulu, '... kendimizi Avrupalıdan saydırmak' kompleksinden kurtulabilmektir.

b) 'Muasır Medeniyet' Nedir?

Türkiye'yi 'muasır medeniyetler seviyesine' yükseltmek, Cumhuriyet tarihimizin Atatürk'ten kaynaklanmış somut iddiasıdır.

Nedir 'muasır medeniyet' ya da bazen eksik biçimde 'Batılılaşma' diye özetlenen kavram? Osmanlı dönemindeki yenileşme hareketleri, Genç Osmanlılar, Jön Türkler, Millî Mücadele'nin ve Cumhuriyet'in önderleri 'muasır medeniyet'ten ne anlamaktaydı? Günümüzde ne anlaşılabilir?

'Muasır medeniyet', elbette 'tek başına Batı' tercihi ya da 'bütün özellikleriyle, kayıtsız şartsız Batı' tercihi değildir. Böyle bir yorumu ve tercihi kendilerine yakıştırmak, Osmanlı'daki ve Türkiye'deki yenilikçi akımlara, çağdaş uygarlığı hedefleyen insanlara haksızlık olur.

Örneğin, yenileşmeyi savunan ve çağdaşlığın Avrupa'daki uygulamalarını öneren birçok Osmanlı aydını ve subayı, Batı'dan aldıkları ilhamla ve Batı modelinin temel ilkelerinden hareketle 'Muasır medeniyeti' tarif eden Cumhuriyet öncüleri, Osmanlıların Batı'ya karşı verdiği mücadelenin ön saflarından, savaş alanlarından çıkıp gelmişlerdir. Savaştığımız düşmanın sistemini benimsemek bakımından bir kompleksimiz de olmuyor. Tarihsel pragmatizmimiz bir uzantısı, belki de...

Çağdaş uygarlığın bazı temel ölçülerinin kaynağı, Batı'da olduğu kadar, Batı'nın dışındaki dünyadadır. Peki, 'muasır medeniyet' tanımında Batı hangi özellikleriyle ve hangi ölçüleriyle vardır?

Batı, insan haklarına günümüzde gösterebildiği duyarlılıkla; demokrasiyi kurumlaştırıp geliştirmiş olmasıyla; insan ilişkilerini

özgürlükçü ve saygılı esaslara bağlamış bulunmasıyla; bu özelliklere yatkın hukuk ve siyaset altyapılarını gerçekleştirmesiyle; akılcılık ve verimlilik özeniyle, ‘çağdaş uygarlığın’ önde gelen ‘referansı’, bir bakıma örneği olabilmiştir. Bu özellikleri göz ardı edilip başka bazı özellikleri öne çıkarılmış bir Batı ise, mazlum ülkelerdeki katliamıyla, Nazileriyle, Vietnam’ıyla, Afganistan işgaliyle ve birçok alanda hâlâ sergilediği çifte standardıyla elbette ‘Batı’dır ama, ‘muasır medeniyet’ değildir.

‘Batı sorunu’na, tarih boyutunda ve demokrasi boyutunda yeniden eğilmek gerekiyor; kendimizi sorgulama ihtiyacı var. Bu yapılamazsa, ne Batı’yla ilişkilerimizde ne de kendi içimize dönük değerlendirmemizde sağlıklı bir sonuca varılabilecek. Tarihinin ve kültürünün unutkanlığı içinde değil, bilinci içindeki bir Türkiye’nin, kendi özgün kimliğiyle ve güzellikleriyle, evrensel kültürün sentezlerine yönelmesi gerekir.

Mesele buradadır. Başka bir deyişle, olay, ‘Batı olayı’ değildir; öncelikle ‘Türkiye olayı’dır. Nedenleri de Türkiye’dedir, çözümleri de.

c) ‘Batılı’ Olmak

Bir toplumun ‘Batılıyım’ demesiyle, Batılı olmayacağı açıktır. Aynı şekilde, ekonomik ve sosyal gelişme için ille de Batılı olmak, ‘Avrupa Birliği’nin üyesi olmak’ gibi bir zorunluğun bulunmadığı da örnekleriyle ortadadır. Batı ve Avrupa Birliği, hiç kuşkusuz, Türkiye’nin daha ileri düzeylere ulaşması, daha ileri bir ‘rasyoneli’ (mantığı) paylaşması için, fevkâlade önemli dış dinamiklerdir. Ancak bu dinamiklerden yararlanmanın yolu, gözü kapalı bir Batı heveskârı olmak değildir. Batı gerçeğinin de, kendi gerçeğinizin de, farklılığın da bilincinde olmaktır:

Konuşulan kültür dili başkaysa, tarihin devrettiği simgeler, toplumun ortaklaşa atıfta bulunabileceği ortak kahramanlar ve kaynaklar değişikse, o zaman, farklı bir ‘kültür kimliği’ söz konusudur. Bu farklılaşma, Batı uygarlığının ya da evrensel uygarlığın yarattığı ‘demokrasi’ gibi, ‘bireyin dokunulmazlığı’ gibi, ‘laiklik’, ‘akılcılık’ (rasyonalizm) gibi değerlerden uzak durmayı gerektirmez. Tam aksine, bu değerlerin de özümsenmesini kolaylaştıracak olan, o toplumun kendi özgün kültürünün ve değerlerinin bilincinde olmasıdır. Kendi tarih boyutuna, kendi kültürüne sahip çıkmış olmasıdır.

Burada, ‘Avrupa kültürü’ tanımının günümüzde hangi ölçütlerle yapıldığı önem taşır: Avrupa toplumları, öncelikle Hıristiyan kültüründe biçimlenmiş, eski Yunan’dan büyük ölçüde etkilenmiştir. Batı kültürü,

‘Aşil’in topuğu’, ‘Hamlet’, ‘Don Kişot’ benzeri kültür simgelerinin ortak titreşimler yaratması ise Türk toplumu bunun uzağındadır. Örneğin, Battal Gazi dendiğinde, Kerem ve Aslı’dan söz edildiğinde çağrışım yapar da, ‘Aşil’, ‘Hamlet’ benzeri kültür simgeleri çok sınırlı bir çerçevede kalır. Fakat Batı kültürü (bugün Batı’nın temel kurumlarının, yani, Avrupa Konseyi’nin, Avrupa Birliği’nin resmen tanımladığı şekliyle) demokrasi, çoğulculuk, kadın-erkek eşitliği, laiklik, insan haklarıysa, hukukun üstünlüğüyse, Türkiye bunların tümünü gerçekleştirmiştir; var olan eksiklerini de gidermektedir. Dolayısıyla, ‘Avrupa kültürünün çağdaş tanımlarına göre’, Türkiye elbette Avrupalıdır.

Yani, ‘Batı uygarlığının evrensel geçerlik taşıyan bazı üstün değerlerini, üstün yönetim ve yaklaşım özelliklerini’ benimsemek için, bir toplum, bir kültür, aynı zamanda ‘kendisi olmak’ durumundadır. Batı ile Avrupa Birliği benzeri bir ortaklığın gelişebilmesi için, Türkiye’nin kendi tarih boyutunu, kimliğini, farklı tarihsel ilişkilerin sağladığı ayrıcalıkları terk etmek şöyle dursun, koruması ve geliştirmesi gerekir. Aksi halde, insanlığın bazı ortak ve üstün değerlerine ulaşılması güçleşir. Aksi halde, Avrupa Birliği’ne sizin katabileceğiniz özgün bir şeyiniz kalmaz. Dolayısıyla da, sizin Avrupa için çekiciliğiniz azalır.

Bir değerlendirme yanlışına düşmemek gerekir: Türkiye Avrupa Birliği’nde yer alacaksa, Avrupa’yla ilişkilerinde saygı görecekse, bu, örneğin, ‘Belçikalılara benzediği’ ya da ‘İtalyanlaştığı’ için olmayacak. Bilakis, Avrupalılardan farklı kimlik ve kültür özelliklerine de sahip olduğu için; bu farklılık, Avrupa’ya yeni bir boyut, ek bir dinamizm getireceği ve Avrupa’nın yeni ülkelere, yeni ufuklara açılımını kolaylaştıracağı için, Türkiye, Avrupa Birliği’nce ‘istenen’ ülke olabilir. Yoksa, örneğin Portekiz’i andıran bir Türkiye kimliğinin, Lüksemburg’u andıran bir Türkiye boyutunun Avrupa’ya katabileceği yenilik ne olur? Böyle bir Türkiye’nin eksikliğinden Avrupa ne kaybeder? Başka bir deyişle, sorun şudur: Bir toplum, farklı kültür özellikleri de taşıyan bir topluluğa (ab’ye) ortak gireceğim diye kendi kültür dilini, kültür simgelerini ve tarihsel derinliğini göz ardı ederse, ortak girilecek kültürü paylaşması zorlaşır.

Burada söz konusu olan, ‘ille de ve sadece bizimki’ diyerek bir kültürel şovenizm örneği vermek değildir; ‘evrensel olana’, kendimizden hareketle ve kendi özgün katkımızı getirerek ulaşmaktır. Örneğin, Avrupa Birliği’nden söz ederken, ‘... Biz Avrupa Birliği’ne hangi özgün katkıyı getireceğiz? Avrupa’nın büyük kültür birikimine, büyük düşünce

sentezlerine, felsefi arayışlarına nasıl bir yenilik katacağız?' diye düşünmek gerekir.

Sadece 'biz ne alacağız' diye düşünüldüğünde, sonuç, alınabileceğin en azıyla yetinmektir.

d) Bozulan 'Ezber'

Türkiye'nin Batı ile bu etkileşim sürecindeki dönüm noktalarından biri, Sovyet imparatorluğunun parçalanmasıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrasından, Sovyetler'in dağılışına kadar uzanan dönemde, Türkiye'nin kurumsal/siyasal gelişimi, Türkiye'ye yüklenmiş bulunan, Türkiye'nin de benimsediği belirli bir işlevin çerçevesinde oluşmuştu. Bu işlev, Batı'nın, nato'nun, 'Uzak Karakolu' olmaktır; Sovyet tehdidine, bir ölçüde de Arap ülkelerinden gelebilecek tehlikelere karşı, Batı'nın sınırlarını korumaktır. Türkiye'nin siyasal/kurumsal yapılanması, gelişimi, bu temel işlevin ihtiyacı doğrultusunda, bu ihtiyaca göre şekillenmiştir. Nitekim, 1950'lerden başlayarak Türkiye'nin idari sistemine, siyasal yapılanmasına, hâkim ideolojiye, değer ölçülerine, kavramlara, dış siyasetine baktığımız vakit, tümünün, Batı'nın bir 'uzak karakolu' olmak işlevinin uzantısı olduğunu görmekteyiz. Ceza hukukumuz, dünyaya bakışımız, yasaklarımız, siyasi ayrışmamız, korkularımız, iç dünyamız, 'biz Batı'nın uzak karakoluyuz, Sovyetler karşısındaki kalesiyiz' biçimindeki bir değerlendirmenin, bir kabulün yansımasıdır. Hattâ şu da söylenebilir: İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönem, genellikle bütün Batı Avrupa'da özgürlükçü akımların, demokrasinin gelişmesine yol açmıştı; Türkiye'de ise, bu süreç gecikti. Gecikmenin başlıca nedeni de, Türkiye'nin o dönemdeki temel işlevinin, yani, 'uzak karakolluğun', öyle fazla demokratik ve özgürlükçü gelişmelere yatkın olmayışıydı.

Sovyetler'in dağılmasından sonraki ilk aşamada, 1990'ların başına kadar süren bir zaman kesitinde, Türkiye'nin 'ezberi' bozuluyor; stratejik değeri ise geçici bir süre için azalıyor. Bu çok önemli, günümüzün izahında, hattâ dış siyasetteki yenileşme dinamiklerinin anlaşılmasında: Soğuk Savaş döneminde bizim için düşman belli, dost belli iken; alıştığımız bir işlevimiz, dış siyasetimiz, kendimize göre önemimiz, 'ezberimiz' varken, dünyadaki değişimden sonra, birdenbire bizim dünyamız da yıkılıyor. Zira bizim geleneksel işlevimizin anlamı ortadan kalkıyor, dolayısıyla, 'dış değerimiz' azalıyor. Peki ne oluyor?

Önce, toplum, ‘doğru-yanlış’, ‘dost-düşman’ gibi kavramların birbirine karıştığı bir şaşkınlık dönemi geçiriyor. ‘Biz şimdi ne yapacağız, ne olacağız’ benzeri sorular, gündeme geliyor. Bilinmezlerin çoğalması, bilinçaltlarında rahatsızlık yaratıyor, bireysel yahut toplumsal düzeyde güvensizlik duygularına yol açıyor.

Sonra, Türkiye, kendisinin çok fazla eleştirildiğini, ayrıca, geçmişte Türkiye’ye dönük olumsuz bir girişimde bulunması, olumsuz söz söylemesi düşünülmeyecek olanların, buna yöneldiğini görüyor. Örneğin, bazı komşu ülkelerin, Soğuk Savaş döneminde, abd’nin ve nato’nun vazgeçilmez değerdeki sevgili müttefikine dil uzatması, terörist besleyip Türkiye’nin üzerine salması, düşünülemezdi bile. Ancak, Sovyetler dağılıp da, Türkiye’nin temel işlevi anlamını yitirince, Türkiye, müttefikleri açısından eski değerinden düşünce, komşularımızdan çok farklı davranışlar birbirini izledi.

Bir başka örnek, Türkiye’nin demokratik özelliklerini dışımızdakilerin algılayış biçiminde görülüyor: Türkiye’nin demokrasisinde, çoğumuzun zaman zaman eleştirdiği bazı eksikler var. Peki, bunlar eskiden yok muydu? Vardı. Demokraside olsun, siyasete bakışta olsun, bu eksiklerin, bu yanlışların çok daha ağır biçimde Türkiye’de hep yaşanmasına tanık olduk. Mukayeseli olarak baktığımızda, 1950’ler, 60’lar, 70’ler, 80’ler Türkiye’sindeki insan hakları tablosuyla, 1990’ların Türkiye’sindeki nispeten gelişmiş görünümü kıyaslanamaz. nato üyeliğimizden, Sovyetler’in dağılmasına uzanan dönemde, çok daha olumsuz koşullar söz konusuydu. Demokrasi eksiklerimiz 1990’ların başında, birdenbire ortaya çıkmadı; eskiden çok daha ağır sorunlar vardı. Fakat bunlar, uluslararası düzeyde gündeme gelmezdi, abd’si olsun, Fransa’sı, İngiltere’si, diğerleri olsun, bunları gündeme getirmezdi. Örneğin, demokratik hakların en fazla kısıtlandığı, partilerin kapatıldığı yıllarda, 1980’lerin başlarında, demokrasinin askıya alındığı bir zaman kesitinde, Türkiye’nin ‘örnek ülke’ olduğunu, ‘izlenmesi gereken model olduğunu’, Batı basını, hem de en muteber yayın organlarıyla dünyaya ilan etmiştir. Türkiye’nin 1980 dönemindeki imajını düşünün; bir askeri müdahale olmuş, partiler yasaklanmış. Ve o sırada, Batı’da Türkiye iyiye giden bir ülke gibi algılanıyor; öyle tanıtılıyor. O günlere kıyasla 1990’larda, demokrasi açısından çok daha ilerde olunmasına rağmen kıyametler kopuyor.

Geçmişte, Türkiye’nin Sovyetler’e karşı üstlendiği işlevi dolayısıyla, bu sorunlar gündeme getirilmiyordu; Türkiye Batı adına hayati bir güvenlik

işlevi taşıdığından, kimse öyle demokrasiyi, özgürlükleri eleştirmeyi aklından geçirmiyordu. Batı, böyle bir lüksün sahibi değildi. Türkiye'nin geleneksel işlevinin bir şekilde sona erdiği ve Türkiye'nin 'dış değerinin' azaldığı dönemde ise, Batı, insan hakları konularında birden sesini yükseltiyor. Örneğin, 'en yakın dostumuz' Amerika ortaya çıkıyor ve insan hakları konusunda Türkiye'ye en ağır eleştiriyi getiriyor. Avrupa Konseyi, Türkiye'yi hedef tahtasına dönüştürüyor. Mukayeseli olarak, Türkiye'nin demokrasisini geliştirdiği bir zaman kesitinde, Batı, en ağır eleştirileri Türkiye'ye yöneltiyor.

Batı konusunda ve birçok konuda, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Türkiye şaşırdı. Biz hep alışmıştık, komşu ülkeler Türkiye'ye kötü bir şey yapmaya kalktığında, Amerika onlara 'hizaya gelin' diyecek... Kimse bizi fazla eleştirmeyecek... Alışık olduğumuz düzen bozuldu. Çünkü oluşan yeni dünyaya, yeni koşullara Türkiye hazırlıklı değildi.

Türkiye'nin, Avrupa Topluluğu bağlamında kendini bir kez daha duyuran sıkıntısı şudur: 'Eski dünyaya' göre biçimlenmiş kurumlarını ve anlayışlarını, 'yeni dünyanın' yeni koşullarına uyarlamak: 'Komünist Sovyetler Birliği'ne karşı Batı'nın uzak karakolu ve jandarması' rolünün ülke içindeki yansıması da olan bir hukuk düzeni, bir siyaset düzeni, bir değerler sistemi ile, yeni dünyada işlev edinmek imkânsız gibi bir şeydir.

Anayasa yasakları da, 141, 142, 163. maddeler ve onların terör yasasına aktarılmış ifadeler de, düşünce suçları ve mahkûmları da, sınırlı siyaset ve sınırlı sendikacılık da, eksik demokrasi de, 'Soğuk Savaş savaşçısı' Türkiye'de, haklılığa değil elbette, ama yanlış da olsa kendine göre bir 'mantığa' sahipti. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, Türkiye'nin kırk yıllık 'ezberi' bozuldu:

Türkiye'nin, Soğuk Savaş gerçeğinde biçimlenmiş iç ve dış dengeleri, yapılanmaları, anlayışları birdenbire boşlukta kaldı. Türkiye, bütün 'kıymet-i harbiyesini', bütün 'dış değerini', 'işlevini' dünyanın eski dengeleri üzerine kurmuştu. Taraflardan birinin 'uzak karakolu' kimliğiyle yetinmiş, kendi yönetim özelliklerinden, siyasetine, ceza yasasına kadar her şeyini eski dengelere göre biçimlemişti. Berlin duvarıyla birlikte bir dünya yıkılırken ve yeni bir dünya kurulurken, Türkiye, kendini ansızın boşlukta, açıkta buluverdi.

Türkiye'nin sorunu ve çözümü, eski bir dünyanın koşullarında biçimlenmiş demokrasi anlayışını, ekonomi alışkanlıklarını, siyaset

kurumunu, hantal yönetim özelliklerini, dünya ve Batı Avrupa'yla ilişkilerini, çağa, değişime uyarlamaktır.

IV

Türkiye’nin Yeniden Oluşan Değeri

Türkiye’nin değer kaybettiği dönem, tahminlerden daha kısa sürdü. Zira, belirli bir zaman kesitinde önemi kaybolmuş gibi gözüktükten sonra, dünyadaki stratejik değişimler nedeniyle Türkiye tekrar gündeme geldi. Türkiye’nin kendine doğru bir yol belirlemesine imkân tanıyacak koşullar ve Türkiye’nin yeni dinamikleri oluşmaya başladı. Bu dinamikler arasında, daha önce değinilen, ‘kendi kimliğimizi doğru tanımlamak’, ‘kültürün, dış siyasete katkısını kavramak’, ‘dış siyasete tarih boyutunu getirmek’ vardır. Başka bir deyişle, geleneksel dış siyaseti artık geçmişe terk etmek.

Bu gelişmeden yararlanabildiği ölçülerde ve ortamlarda, Türkiye’nin stratejik konumu güçlenebildi. Türkiye, böyle bir ortamda yeni yüzyıla girdi. Bunun bazı nedenlerine değinelim:

Değişen jeostratejik ortam, Türkiye’nin tarihsel ve kültürel yakınlık alanında yeni ya da yenilenen devletlerin, yeni enerji kaynaklarının ve enerji nakil hatlarının ortaya çıkması. Türkiye’nin, kendi kimliğinin, birikimlerinin, kendi menfaatinin daha fazla bilincinde olması, dünyaya açılarak hem Avrupa Birliği’ne aday ilan edilmesi, hem de Avrasya’ya dönük başarılı bir strateji geliştirmesi. Ortadoğu sorununun çözümünde kolaylaştırıcı bir işlev üstlenmesi, İslâm Konferansı Örgütü’yle ilişkilerini geliştirmesi, komşularıyla barışması vb. Zihinlerde yaratılmış sınırları, peşin hükümleri, yanlış ezberini, Türk dış siyasetinin aşmaya başlaması. Özetle, belli bir zaman kesitinde dış siyasetin kendini sorgulaması, yenilemesi, etkinleşmesi ve kalıcı izler bırakabilmesi.

a) Ekonomik Etkenler

Dış siyasetin üzerinde geliştiği temeller, bir sacayağına benzetilebilir. Gücü oluşturan unsurlardan biri, ülkenin tarihten, kültürden kaynaklanmış özellikleri, demokrasi düzeyi, yönetim becerisi, ‘imajı’. İkinci ayak, askeri gücünün düzeyi, caydırıcılığı. Üçüncüsü, ekonomisinin etkinliği, dinamizmi, ülke içindeki ve dışındaki varlığı. Bu çerçevede bakıldığında, Türkiye’nin 1990’ların sonunda ayrıcalıklı bir konuma gelmiş olduğu söylenebilir. Türkiye, geniş bir coğrafyada, en gelişmiş, kökleşmiş demokrasidir. Eksikleri vardır, ancak söz konusu Avrasya coğrafyasının en ilerisindedir. Aynı coğrafyadaki en etkili ordu, Türkiye’nin silahlı kuvvetleridir.

Türkiye'nin stratejik konumunda güçlenmekte olması, tabii ki sadece tarihsel etkenlere, uluslararası güç dengelerindeki değişime, kültürel yahut askeri nedenlere bağlanamaz. Ekonomi boyutu dış siyasette, hele barışçı ortamda gerçekleşen dış siyasette belirleyici bir önem taşıyor. Sosyal sonuçlarının yetersizliğine, yol açtığı eşitsizliğe, başedemediği işsizliğe, hâlâ 'kayıt dışı' olan özelliklerine rağmen, Türk ekonomisi, bu geniş bölgenin en güçlü sanayi altyapısına sahiptir. Türkiye, Balkan, Kafkas ve Orta Asya ülkelerinden hemen her birinin dış ticaretinde, yabancı sermaye yatırımlarında, altyapı inşaatında, ilk üç sıradan birinin sahibidir.

21. yüzyıla girerken Türk dış siyasetinin kazandığı etkinlik, öteki gelişmelerin yanı sıra, Türkiye'nin ekonomide önemli mesafe almakta olması sayesindedir. Bu dönemde hem Türkiye içinde hem dışında öne çıkan bir ekonomik gelişme vardır. Öncelikle, büyük ve hızlı büyüyen bir ekonomi söz konusudur: Millî gelir 250 milyar dolar dolayında gözüküyor. Ekonomistlerin belirttiğine göre, bunun gerçeği, kayıt dışı ekonomiyle birlikte 400-450 milyarı buluyor. 400 milyar dolarlık bir ekonomi yılda yüzde 5-7 büyümekteyse, bu, ülke dış siyasetinin kullanabileceği çok değerli bir güçtür. Türk ekonomisinin ilginç bir özelliği, siyasal ve dönemsel bunalımlara dayanıklı olabilmesidir. Örneğin, 1997'de 'rejim gitti mi geldi mi' tartışmaları ve bazılarının 'postmodern darbe' olarak nitelediği 28 Şubat yaşandı; yılın ortasında hükümet gerilimi ve değişimi oldu, bunlara rağmen yüzde 8 gayrisafi millî hasıla büyümesi gerçekleşti. Yıllardır süren anormal enflasyonu biraz aşağıya çekebilmek için 1998'de ekonomiyi soğutacak önlemler alındı, büyüme gene de yüzde 7'ye yaklaştı. Üstelik, bu sonuçların bir bölümü, dünyada ciddi bir ekonomik daralma varken, en büyük ekonomik ortağımız Rusya, bunalım yaşarken gerçekleşti. 1999, depremler nedeniyle ekonomide kayıp yıl oldu. 2000'de ise, gene yüzde 6 büyüme hızına ulaşıldı. 2001 ve 2002'nin ciddi bunalımının ardından, 2003'ün ve 2004'ün gelişmeleri geldi. Tekrar edeyim, burada bir 'dış siyaset faktörü' olarak ekonomiyi değerlendirmekteyim. Yoksa, sıradan ve sade bir Türk vatandaşının kendi hayatı, geçimi, çocuklarının geleceği açısından ekonomiden memnun olması beklenemez.

Dışişleri Bakanlığı'nın dpt ile hazırlayıp 1999'da yayımladığı Turkey 2010-2020 başlıklı kitapta, Kalkınma ve Ekonomik İşbirliği Örgütü (oecd) parametreleri, Devlet Planlama Teşkilâtı'nın (dpt) rakamlarına uygulanarak, 2010 sonrasındaki Türk ekonomisinin fotoğrafı ortaya konuyor. Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Yaman Başkut ile dpt Müsteşarı Orhan

Güvenen’in ortak eserinde, 29 ülkeden oluşan oecd’nin 2000’li yıllara dönük hesaplamaları, Türkiye açısından önemli gelişmelere işaret ediyor. Türkiye, oecd’nin çoğu zengin 29 üyesi arasında, en hızlı gelişen ülke. Satınalma gücü bakımından, dünyanın ilk yirmisi arasında yer alıyor.

oecd’nin geleceğe dönük hesaplamalarında, 21. yüzyıl dünyasını öncelikle şekillendirecek şu yedi etken belirleniyor: ‘Nüfus’, ‘teknolojik gelişme’, ‘ulaştırma altyapısı ve hizmetleri’, ‘dünya ekonomisinin gelişme potansiyeli’, ‘çevre sorunları’, ‘doğal kaynakların kullanımı (özellikle su)’ ve ‘enerji kaynaklarının üretim, ulaşım, tüketimindeki gelişmeler’. Her ülkenin, son 22 yıldaki ortalama büyüme oranları dikkate alınarak, bu oranların, 21. yüzyılın ilk yirmi yılında değişmeyeceği varsayılıyor. Sonra, her alanda ve belirleyici yedi etkenin ışığında, geleceğin fotoğrafı çekiliyor. Bu bağlamda, Türkiye’nin konumu şöyle:

Nüfus bakımından, Türkiye, 2010 yılında, Avrupa’da ikinci; 2020’de, birinci: Türkiye 83, Almanya 76, Fransa, İtalya ve İngiltere 60 milyon dolayında gözüküyor.

Teknolojik gelişmenin kategorileri arasında, Türkiye, araştırma ve geliştirmede zayıf; bilgisayar teknolojisi kullanımında hızlı artış var; modern işletme yönetiminde çok ileri.

21. yüzyılda Avrupa’yı kapsayacak on öncelikli ulaştırma projesinin beşinde Türkiye var (Almanya/Ortadoğu; Batı/Doğu; Balkanlar/Türkiye projeleri gibi.) Ayrıca, Avrupa/Kafkaslar/Asya kara ve demiryolları, tem karayolunun Ortadoğu’ya uzatılması; Karadeniz otoyolunun Kafkaslar’a ulaşması öngörülüyor. Avrasya’nın tüm bağlantıları, Türkiye üzerinden gerçekleşiyor.

oecd’nin, dünyadaki ekonomik koşulların ‘vasat’ gelişmesine ve ‘olumlu’ gelişmesine dayalı iki farklı senaryosu var. ‘Vasat’ gelişirse, yani, dünya koşullarının son 22 yıllık özelliklerinin sürdüğü bir ortamda, 2000-2010 döneminde 29 oecd ülkesinin ortalama yıllık büyüme hızı yüzde 2,3; Türkiye’ninki yüzde 3,8 oluyor. 2010-2020 döneminde ise, oecd ortalaması yüzde 2,6; Türkiye’ninki yüzde 4,9 olacak.

Yok eğer dünya olumlu gelişme ortamındaysa, oecd ülkelerinin yıllık büyüme ortalaması 2000-2010’da yüzde 2,6; Türkiye’ninki yüzde 4,9 oluyor. 2010-2020 döneminde ise oecd ortalaması yüzde 3; Türkiye’ninki yüzde 6,2 olacak.

Ekonominin bir başka temel göstergesi olan ‘satınalma gücü’ esasındaki hesaplamada ise, bugün oecd ortalamasının üçte biri düzeyinde olan

Türkiye’nin, 2010’da oecd ortalamasına yaklaşacağı, 2020’de ise ona ulaşacağı ortaya konuyor: 2010’da, oecd ortalaması 26.000 Dolar, 2020’de 31.500 Dolar. Türkiye’nin, 2020’de 30.500 dolarlık kişi başına satınalma gücü düzeyine varacağı hesaplanıyor. Kişi başına bu satınalma gücü, 83 milyonluk bir Türkiye gerçeğinde, Avrupa’nın öncü bir ekonomik varlığına işaret ediyor.

2020’de, Türkiye’nin dış ticareti, günümüzden 10 kat daha fazla olacak... Bu hedefe ulaşmak için, yılda yüzde 10 dolayında ticaret artışı gerekiyor. 1987-1997 döneminde mal ve hizmet ihracatımızın yılda ortalama yüzde 10,8 büyüdüğü dikkate alınırsa, bu hedefe ulaşmanın mümkün olabileceği düşünülüyor.

Hazar havzası enerjisinin bir bölümüyle Türkiye’de rafine edilip Türkiye’de tüketildikten sonra Batı’ya ulaştığı, Doğu Akdeniz’in bütün dünya adına bir enerji terminaline dönüştüğü, Ortadoğu’da ve Kafkaslar’da, Balkanlar’da barışın gerçekleştiği böyle bir ortamda, tarihi ve coğrafyasıyla, kültürü, askeri gücü ve ekonomisiyle stratejik kavşaklarda yer alan Türkiye 21. yüzyılda bir Dünya Devleti olmaya adaydır.

Türkiye’nin eksiği, yeterince teknoloji üretememesi ve eşitliksiz toplum yapısıdır. Türkiye’nin sorunu, siyaset kadrolarının ve karar oluşturan çevrelerin iliklerine işlemiş, bir dönem üstesinden gelinse bile, ertesi dönem depreşen kompleksler, ‘büyüklerin’ uydusu olmak eğilimleri, teslimiyetçilik hastalığıdır. Dış siyasette kişilikli, yönetimde akılcı, ekonomide daha üretken olmanın, her üçünde de verimliği öne çıkarmanın ihtiyacı var. Türkiye, bunları başarabilecek birikime sahiptir.

b) Tek Kutuplu Dünyanın Sorgulanması

21. yüzyılın hemen başında, Türkiye’nin stratejik konumunu, önemini derinden etkileyen iki büyük olay yaşandı: abd’ye yönelik 11 Eylül saldırısı ve Irak’ın işgali. Bu olaylar, dünya dengelerinde belirleyici gelişmelere yol açtı. İslâm özellikli toplumlarda, abd’nin İslâm inancını taşıyanları hedef almakta olduğu izlenimi oluştu. Öte yandan, müttefiklerini ve Birleşmiş Milletler’i hiçe sayarak, Irak işgaline tek başına karar verip bunu gerçekleştirmesi, abd ile Avrupa arasında ciddi bir ayrışmanın doğmasına neden oldu. Her iki olay ve yol açtıkları sonuç, Türkiye tarafından akıllıca değerlendirilmesi durumunda Türkiye’nin stratejik konumunu güçlendiren özellikler taşıyor. Yakından bakmaya çalışalım:

New York ve Washington'u hedef alan 11 Eylül saldırıları, Türkiye'nin stratejik önemini daha da öne çıkarttı, Türkiye'nin katkısına, işlevine acil ihtiyaç doğdu ve Türkiye'yi Batı açısından vazgeçilmez kıldı. abd ile 'İslâm dünyası'nın bir medeniyetler çatışması bağlamında karşı karşıya geldikleri izleniminin oluştuğu bu ortamda, mugalata ve kışkırtma havasını dağıtabilecek konumdaki tek ülke Türkiye'ydi. Hem Avrupalı, hem Asyalı kimliğiyle, nato müttefiki, ab adayı, İslâm Konferansı üyeliğiyle, o dönemde artan saygınlığıyla, Türkiye, Batı ve Doğu'nun kopan diyaloğunu onarabilecek ve yanlışlıkları giderebilecek bir konumdaydı. Türkiye bunu başardı. Saldırıların hemen sonrasında, Türkiye, uluslararası teröre karşı mücadelede zaten yıllardan beri en ön safta yer aldığını, bunun kendi mücadelesi olduğunu, şimdi abd'nin de yanında olacağını açıkladı. Bu yapılırken, mücadelenin herhangi bir inanç kümesine, milliyete karşı olmadığı özenle vurgulandı. O günlerde, yeni abd Başkanı'nın dil sürçmesiyle ya da bilgi noksanı ile 'Haçlı Seferi' benzetmesi yapması, ortamı büsbütün germişti. Batılı liderlerin, dışişleri bakanlarının bazıları da, 'İslâmcı terör' tanımını dikkatsizce yahut sorumsuzca kullanmaktaydı. Tanıdığım bakanlara telefon açarak bu yanlışı düzeltmelerini istemiştim. Uyarım dikkate alındı ama abd ve Batı Avrupa kamuoyunda aynı sorumsuzluk geçerliydi. Gene aynı günlerde, Türkiye'nin ab ve ikö'de benzer girişimleri oldu. Brüksel'deki ab üye ve aday ülkeleri Dışişleri Bakanları ortak toplantısında bir konuşma yaparak öneri verdim. Öneri, uluslararası terörü kınarken, '... terörün dini, milliyeti ve mazereti olmadığı' şeklindeydi. Sunduğum metin, oybirliğiyle kabul edildi. Aynı metni, bir ay sonraki ikö Dışişleri toplantısına sunduk ve kabulünü sağladık.

Türkiye, bu dönemde, bir 'medeniyetler çatışmasına' dönüşebilecek ortamın bir ölçüde sakinleşmesinde öncü bir işlev taşıdı. Küresel gerilimin azaltılmasında kendi özgün kimliğinden hareketle önemli rol oynadı. 2002 Şubatı'nda İstanbul'da gerçekleştirdiğimiz 'Medeniyetler Buluşması'na, altmıştan fazla ab ve ikö üye ülkesi, elli kadar Dışişleri Bakanı'yla katıldı. Bütün dünyada yankılanan bu önemli buluşmanın siyasal ortamını hazırlayabilecek, organizasyonunu yapıp gerçekleştirebilecek tek ülke, Türkiye'dir.

Türkiye'nin özgün değerini, tarih ve kültür ayrıcalığını öne çıkararak bir dış siyaset kozuna dönüştürmenin mümkün olduğu son örnek, 2003'ün Irak bunalımıdır. Tabii, cepheler açarak, işgale katılarak değil: Akılcı, dengeli, kapsamlı, sivil ve kolektif girişimleri Türkiye hem ab hem ikö ile planlayıp

hayata geçirebilseydi, Türkiye'nin konumu hem Batı'da hem Doğu'da bugün çok farklı olurdu. Bununla beraber, Irak Savaşı sonrasındaki ortam, Türkiye'nin kendi stratejik vazgeçilmezliğini kullanabileceği fırsatları hâlâ canlı tutuyor, uzun bir süre canlı tutacağa benziyor.

Son dönemin bir başka gelişmesi de, önümüzdeki yıllarda Türkiye'nin kendi açısından yararlanabileceği yeni bir gelişmeye dikkat çekiyor. 'Tek Kutuplu Dünya' modelinin, 'erken' sorgulanmaya başlamış olması: abd'nin kendi başına karar verip, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın, çoğu müttefikinin direncine rağmen gerçekleştirdiği Irak işgali, tam bir fiyaskoyla sonuçlanmıştır; hem askeri, hem diplomatik açıdan. İşgal sonrasının Irak'ı, ölümün ve sefaletin kolkola gezdiği, içsavaş belirtilerinin uç verdiği, parçalanmanın eşiğindeki bir ülkeye dönüşmüştür. abd işgali altında, her gün çok sayıda sivil, direnişçi ve abd askeri öldürülmektedir. Terör, Irak'ın dışına yayılmaktadır. İntihar saldırıları birbirini izlemektedir. abd, bütün askeri gücüne rağmen, gelişmelere hâkim değildir. Vietnam Savaşı dönemindekini hatırlatan bir 'abd imajı' dünyada oluşmaktadır. Başarısızlık, diplomatik alana da yansımıştır. Amerika ve Avrupa arasında, 'Atlantik bölünmesi' diye isimlendirilen bir ayrışma gündemdedir. Irak, abd ile iki güçlü ortağı Almanya ve Fransa'yı karşı karşıya getirmiştir.

'Tek Kutuplu' dünya modelinin, 'tek egemenli' dünya düzeninin erken sorgulanması bu ortamın ürünüdür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra küresel oluşumların, Yeni Dünya Düzeni'nin tek bir merkezden yönlendirileceği varsayımları, gücünü yitirmektedir. nato'nun iki güçlü üyesi Almanya ve Fransa, yanlarına Rusya'yı ve başkalarını da alarak, bu Yeni Dünya Düzeni'ni sorgulamakta, Tek Kutuplu Dünya'nın, dengesiz ve tehlikeli bir dünya olacağını öne sürmektedir. Bu ülkelerin yönetimlerine ve kamuoylarına göre, abd, kendisine dünyanın tek başına emanet edilebileceği erginlikte değildir. Irak işgalini başlatmakta ve sürdürmekteki beceriksizlikleri bunu ortaya koymuştur. abd'nin, tek başına karar alıp uyguladığı, tek başına egemen olup kurallarını, ölçülerini koyduğu bir dünya, herkes için tehlikelerle dolu olabilecektir. Nitekim, abd'nin önce Ortadoğu politikaları, ardından Irak işgali, uluslararası terörü besleyerek dünyanın başına sarmıştır. Dinler arasında gerilime yol açmıştır. Almanya, Fransa gibi Batı Avrupa'da en yoğun Müslüman nüfusu barındıran ülkeler açısından, özellikle kaygı verici bir gelişim söz konusudur. Rusya ise, kendi içinde İslâmcı özellik de taşıyan bir ayaklanma ile uğraşmaktadır. Bu gerçekleri dikkate alarak, Avrupa'nın, abd'yi dengelemesi, onun kendi

başına buyruk girişimlerini sınırlayacak koşulları oluşturması gerekmektedir.

abd'nin Demokrat Parti çevrelerinden ve Batı Avrupa'dan kaynaklanan bu tahlillerin geçerliliği ayrı bir konu. Ancak ortadaki gerçek, tek kutuplu, tek egemenli Yeni Dünya Düzeni'nin, tahminlerden çok erken bir tarihte sorgulanmaya başlamasıdır. Almanya, Fransa ve Rusya'nın başını çektiği bir Avrupa ile, abd arasında önemli bir ayrışmanın, bir 'Atlantik çatlağının' oluştuğudur. Bu gelişmenin yeni bir kutup yaratıp yaratmayacağı bilinemez. Ama şimdiden, hem AB içinde, hem nato'da ayrışma uç vermiştir.

Türkiye, bu yeni gelişmeyi yakından izlemek ve doğru değerlendirmek durumundadır. Atlantik'in iki yakasında, nato ve ab içinde ayrışanların, Yeni Dünya Düzeni'ni sorgulayanların ve savunanların, kendi dışlarındaki stratejik güçlerin desteğine her zamankinden daha fazla ihtiyacı vardır. Bu ortamda, Türkiye, büyük dengelerde daha etkili bir konuma gelebilir; başka alanlardaki yararlarına ek imkân sağlayabilir. Bunun önkoşulu, akılcı yaklaşımlar ve hesaplı adımlar, girişimlerdir. Ama ne olursa olsun, Türkiye'nin bugün yararlanamasa bile gelecekte yararlanacağı yeni bir uluslararası dengenin oluşma ihtimali, güçlü şekilde vardır. 21. yüzyılın 'kaderi' gibi görünen Tek Kutuplu Dünya düzeninin sorgulanması çok erken başlamıştır; bu bile, mevcut güç dengelerinde oynamalar yaratmaya yetmiştir.

V

Dış Siyasetin Yeniden Biçimlenmesi

21. yüzyıl Türkiye'sinin oluşumunda, dış siyaset belirleyici bir etkendir. 'Küreselleşen' bir ortamdayız. Ekonomik sınırlar esniyor, iletişim araçları hepimizi birbirinden daha haberli ve birbirimiz hakkında daha bilgili kılıyor. Uzak bir ülkedeki olaylar, günlük hayatımızı, işimizi, ekmeğimizi, bazen kendi hükümetimizin kararlarından daha fazla etkileyebiliyor.

Beş yıl süresince (Temmuz 1997 - Temmuz 2002) uygulanan dış siyasetin özelliği, göreve başlarken açıkladığım ilkelerin çerçevesinde geliştirilmiş olmasıdır. Dışişleri Bakanlığı'nın hangi tahlillerden hareketle, hangi hedeflere yöneleceği, Dışişleri Bakanı olarak 17 Temmuz 1997'deki ilk basın toplantımda belirtilmişti. Başlangıçta çizilen ve bir bakıma 'sözü verilen' bu çerçeveye titizlikle uyuldu.

İzlenecek politikaların anlatıldığı bu basın toplantısının metin halinde dağıtılan 'ilkeler' bölümünde, uygulamalara temel olacak anlayışlar şu şekilde ortaya konmuştu:

a) Türkiye'nin Tanımı

> ... Türkiye, sıradan bir toplum, rastlantılarla meydana getirilmiş derme çatma bir ülke değildir. Türkiye, yüzlerce yılın birikimine, tarih ve kültür derinliğine sahip bir memlekettir. Kendi özgün kimliğinin, kendi işlevinin bilincinde olmak, tarihten devraldığı kültür ve deneyim zenginliğini çağdaş özelliklerle bütünlemek, Türkiye'nin hem kendine hem de insanlığa karşı görevidir. Türkiye, nereden gelip, nereye yöneldiğini, insanlığın büyük yürüyüşüne hangi özgün katkıyı getireceğini yeniden değerlendirmek, kendi evrensel işlevini, yeniden düşünmek durumundadır.
>
> Günümüz kuşaklarının hedefi, Türkiye'yi 21. yüzyıla bir 'Dünya Devleti' özelliğiyle ulaştırmak olmalıdır.
>
> 'Dünya Devleti', yani, sürekli başkalarına özenen değil, başkalarının ona özendikleri bir Türkiye... Tarihini ve kültürünü paylaştığı bölgelerle dostluk ilişkilerini geliştiren bir Türkiye... Bilgiyi ve teknolojiyi sadece kendi dışında arayan değil, öncelikle kendisinden bilgi ve teknoloji aranan bir Türkiye... Büyük Atatürk'ün işaret ettiği yönde, diğer milletlere örnek olabilen bir Türkiye... Tarihsel birikimiyle, kültür zenginliğiyle, demokrasisiyle,

ekonomisiyle, insan sevgisinden ve sosyal adaletten kaynaklanmış çağdaşlığıyla, dünyanın başlıca çekim merkezlerinden birini oluşturan bir Türkiye...

Dışişleri Bakanlığı olarak, bizim görevimiz, bu büyük hedefe dış siyasetin katkısını getirmektir.

... Türkiye'nin tarih, kültür ve coğrafya özelliklerinden oluşan stratejik konumu, kendinde var olan güçten en üst düzeyde yararlanmanın imkânlarını ona açmaktadır.

Türkiye'nin tarihi, büyük ölçüde, dünyayla sürekli bir iletişimde, kültür alışverişinde ve ticarette biçimlenmiştir. Osmanlılar, dünyadaki dengelerden, gelişmelerden büyük ölçüde etkilenerek ve onları etkileyerek kendi tarihlerini yazmışlardır. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin 1920'lerdeki oluşumu, öncelikle dış dengelerin çok ustaca ve gerçekçilikle saptanmasına dayanır. Tarihin 'erişilebilir' kıldığı hedef belirlenmiş, onun stratejisi izlenmiş ve ona erişilmiştir. Bizim tarihimiz, bir bakıma, değişik coğrafyalarla ve ülkelerle sürekli değişen dengelerin tarihidir.

Dışişleri Bakanlığı olarak bize düşen, hem insanlığın, hem bölgemizin hem de kendimizin yararına olan sentezleri geliştirmektir; dünya ve bölge dengelerinde, Türkiye'nin menfaatine en uygun yolları izlemektir; Türkiye'nin, 21. yüzyıla güvenlik, barış ve refah içerisinde ulaşmasına dış siyasetin katkılarını getirmektir.

HEM AVRUPALI, HEM ASYALI: ... Türkiye'nin dünyadaki yeri üzerine yapılan tartışmaları, 'Avrupalı sayılmak' telaşını, 'ya biri, ya öteki' yaklaşımını, doğru bulmuyorum.

Türkiye, yedi yüzyıldan beri 'zaten' Avrupalıdır. Kendi Avrupalılığını yabancı ülkelere ya da birliklere tescil ettirtmek gibi bir sorunu, bir zorunluğu yoktur. Türkiye, Avrupalı olduğunu daha 1453 yılında dünyaya ilan etmiş ve hep Avrupalı kalmış bir ülkedir:

'Avrupalı olmak', bir coğrafya olgusuysa, Türkiye tarihinin büyük kesiti, çok geniş bir Avrupa coğrafyasında yaşanmıştır; günümüz Türkiye'sinin çok önemli bir bölümü, Avrupa kıtasında yer almaktadır. Türkiye –aynı zamanda– bir Avrupa ülkesidir.

'Avrupalı olmak', bir tarih olgusuysa, Türkiye'nin tarihi, örneğin, bir Bursa'da, bir Kayseri'de, bir Sivas'da şekillendiği kadar,

İstanbul’da, Edirne’de, Manastır’da şekillenmiştir. Bizim tarihimiz yüzlerce yıl zaten Avrupa tarihinin bir parçası olarak, Avrupa bütünüyle karşılıklı etkileşim içinde yaşandı. Cumhuriyet tarihi de buna dahildir. Yani, tarihsel olarak biz zaten Avrupalıyız.

‘Avrupalı olmak’, bir kültür olgusuysa, Türkiye, ‘çağdaş Avrupa kültürünün temelini’ oluşturan demokrasi, çoğulculuk, laiklik, insan hakları, kadın-erkek eşitliği gibi değerleri paylaşan ve bazı eksiklerini gidermekte olan bir ülkedir. Başka bir deyişle, Türkiye’nin, kendi Avrupalılığını ‘kabul ettirmek’ gibi bir meselesi olamaz. Türkiye’nin Avrupalılığı, başkalarının onayına bağlı bir ‘muhtemel durum’ değildir; tarihi, coğrafi ve kültürel bir ‘vakıadır’.

Türkiye’nin, Asyalı olmakla Avrupalı olmak arasında bir tercih zorunluğu da söz konusu değildir: Türkiye, hem Asyalı hem Avrupalı olmak özelliğine, imtiyazına sahiptir. Bu, bizim gücümüzdür.

TÜRKİYE MODELİNE SAHİP ÇIKMAK: Türkiye’nin, çok az ülkeye nasip olmuş önceliği, bir ‘model’ özelliği taşımasıdır:

Toplam nüfus bakımından bir milyarı aşkın İslâm geleneğine sahip ülkeler arasında, Türkiye, ‘demokrasi, insan hakları, çağı paylaşmak, kadın-erkek eşitliği, laiklik’ gibi hassasiyetlere ve iddialara sahip başlıca örnektir. Bir ‘modeldir’.

Türkiye Modeli’ne sahip çıkmak ve onu bir ‘dayatma’, bir ‘ihraç metaı’ gibi değil, ancak, başka toplumların yararlanabileceği bir tarihsel deneyim olarak örnek göstermek ve barışçı bir tanıtım olgusuna dönüştürmek, Türkiye’nin İslâm dünyasına önemli katkısı olacaktır.

... Dışişleri Bakanlığımız, Türkiye’nin bu tarih, kültür ve deneyim zenginliğini dikkate alarak ve Türkiye’nin büyüklüğünün bilincinde olarak, önümüzdeki dönemin siyasetlerini oluşturacaktır.

Dünyadaki haksızlıklar, adaletsizlikler, büyüyen yabancı düşmanlığı, ırk ve inanç ayrımcılığı, terörizm, savaş gibi olumsuzluklar karşısında, Dışişleri Bakanlığımız, hakkın, adaletin, barışın, insan hak ve özgürlüklerinin yanında olacaktır.

Türkiye için şehitler vermiş, kendi vatanseverliğini, bilgisini ve emeğini Türkiye’nin harcına katmış Dışişleri Bakanlığımız, bunu

başaracak insan ve deney birikimine, iradeye, yeteneğe, tarih ve kültür derinliğine sahiptir.

Aynı basın toplantısında altı çizilen bir başka husus, dış siyasetin ekonomik boyutu olmuştu. Dış ekonomik ilişkilerin, ancak sağlam bir siyaset zeminine bina edileceğini anlatmıştım. Dışişleri Bakanlığı'nın, ekonomi ile her dönemdekinden daha fazla ilgileneceğini belirtmiştim. Dış ilişkilerin, imtiyazlı ve dar bir çevrenin ilgi alanı olmadığını söyleyerek, dış siyasetin ekonomiye, insanların güncel yaşamına olan doğrudan etkisini anlatmıştım. Bu anlayışı özenle sürdürdük ve geliştirdik.

Basın toplantısını izleyen günlerde, uygulanacak dış siyasetin öteki parametrelerini de açıkladım: '... Türkiye'nin 21. yüzyılın ilk on yılındaki hedefinin, sadece Avrupa Birliği üyesi değil, aynı zamanda Avrasya'nın merkezinde belirleyici bir ülke konumuna gelmek' olduğu; Avrupa Birliği üyeliğinin, Türkiye için 'amaç' niteliği, bir 'saplantı' olmadığı; '... Türkiye'nin tarihi coğrafyasının' dış siyasetimizdeki öncelikli yeri; 'Batı' kavramını ve Batı'yla ilişkileri, yanlışlardan ve komplekslerimizden, soyutlamalardan arındırarak doğru bir tarih boyutuna yerleştirmenin dış siyasetimiz açısından hayati önemi; günümüz Türkiye'sinin, '... hem yedi yüzyıllık bir imparatorluk tarihinin, hem de Cumhuriyet İhtilâli' temsilcisi olduğu.

b) Tarihin Getirdiği Sorunlar ve Fırsatlar

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, dışişleri bakanlarına güttükleri politikaları sunmak için bir forum ve ikili toplantılar yapmak için bir fırsat sağlar. Genel Kurul'a ilk olarak 1997 yılında katıldım. 1997'de, Türkiye'de henüz kurulmuş olan koalisyon hükümetine ve benimseyeceği dış politikaya yönelik genel bir merak vardı. Ben de Genel Kurul'da yaptığım konuşmada amaçlarımızı ve parametrelerimizi özetledim. Konuşmalarımı kendim hazırlarım. Bu nedenle, orada bulunanlar için duydukları, geçmişte başka Türk Dışişleri bakanlarından dinlemeye alışık oldukları şeylere benzememişti. Günümüzdeki iç ve dış sorunumuzun ve imkânımızın başlıca kaynağı olarak tarihin ve kültürün rolünü vurgulamıştım:

1) Yeni binyıla yaklaşırken, kültürün ve tarihin dış politikamız üzerindeki etkilerini daha iyi fark ediyoruz. Günümüzde karşılaştığımız sorunların ve fırsatların genellikle tarihten kaynaklandığını görüyoruz. Türkiye'nin önümüzdeki yıllarda taşıması gereken işlevi düşünürken, hem Türkiye'nin hem de

komşularının esenliği açısından bu işlevin tarihimizle ve halkımızın kültürel dokusuyla bağlantısını da dikkate alıyoruz.

Tarih ve kültür üzerine düşüncelerimi açıkladıktan sonra, geliştirmekte olduğumuz politikaları etkileyen güncel faktörlere değineceğim.

‘Türkiye’ olarak, 14. ve 20. yüzyıllar arasında yakın çevresindeki ulusların çoğu ile aynı devleti (Osmanlı İmparatorluğu) paylaşmış bir ulustan bahsediyoruz. Bu ortak yaşam, kendine özgü tarihsel sorunları, fırsatları, hoşgörüyü ve umudu barındırmaktadır. Bu da günümüz Türkiye’sine Balkanlar’dan, Orta Asya’ya, Ortadoğu’dan Akdeniz’e, Kafkasya’ya ve Karadeniz’e uzanan geniş bir coğrafya ile yakınlık sağlamaktadır. Buna ek olarak, Türkiye’nin NATO üyeliği, AB ile gümrük birliği ve diğer ilişkileri, Türk dış siyasetini Batı Avrupa açısından da önemli kılmaktadır. Bu tabii ki karşılıklı bir etkileşimdir, yani bütün bu bölgelerde olanlar da Türkiye’nin hem dış ilişkilerini hem de içteki gelişmelerini etkilemektedir. Türkiye, birçok ülkeyle olan kültürel yakınlığı, birlikte paylaştığı tarihi ve bazılarının geçmişteki manevi lideri olmak özelliğiyle, öncelikli bir konuma sahiptir. Batı ve Orta Asya’daki yaklaşık yüz milyon insanla aynı kökleri ortak bir dili konuşuyoruz. Balkanlar, Kafkaslar, Kuzey Afrika ve Ortadoğu’da yaşayan insanlarla aynı devletin yedi yüzyıllık inişli çıkışlı kaderini paylaştık.

Bu tarihsel arka plan, Türkiye’nin önündeki pek çok sorunun ve aynı zamanda büyük fırsatların nedenidir. Örneğin, Güneydoğu komşularımızla aramızdaki tüm sorunların ya da Ege’deki sorunlarımızın nedenleri tarihseldir. Öte yandan aynı ortak tarih, karşılıklı anlayışın, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi için eşi bulunmaz fırsatlar da sunmaktadır.

Siyasal sosyoloji, bir ulusun kültürel kimliği ve özellikleri ile çeşitli alanlardaki görece yetenekleri arasında güçlü bir ilişki kurar. Bir ulusun kültürel dokusu, geçmiş uygarlıkların katkıları ile oluşur; bireysel ve toplumsal davranışları belirleyen ortak değerleri biçimlendirir. Tarihsel açıdan, Türkiye Cumhuriyeti, topraklarında yeşermiş tüm uygarlıkların temsilcisi ve taşıyıcısıdır.

2) Üç aydır işbaşında bulunan yeni hükümet, Türkiye’nin çeşitli ülkelerle tarihsel ve kültürel yakınlıklarını dış politikamızın önemli

bir kaynağı olarak nitelemektedir. Bu çerçevede, dış politikadaki hedeflerimize destek sağlayabilecek beş temel öğe belirledik:

1- Yeniden yorumlanmış tarih: Doğu ve Batı arasındaki bir kavşak noktası olarak Türkiye; 2- Kültürel kimlik: Aynı anda hem Asyalı hem de Avrupalı bir ulus olmanın ayrıcalığı; 3- Hızla gelişen bir ekonomi: Endüstri, ticaret ve turizm alanlarında büyük bir potansiyel; 4- Barış ve istikrar: Dünyanın belli başlı enerji kaynaklarına sahip, büyük ekonomik fırsatlar ve aynı zamanda sorunlarla dolu bir bölgede barış ve istikrar öğesi olmak; 5- 'Türkiye Modeli': Dünyada İslâmi geleneklerle, çoğulcu, demokratik kurumları, insan haklarını, laik hukuku ve kadın-erkek eşitliğini bir arada yaşatabilmiş en önemli örnek.

Türkiye'nin geçmişi, kültürel kimliğinin en önemli parçalarından birini oluşturmaktadır. Türkiye, Atatürk'ün liderliği altında geçmiş ve geleceği kaynaştırmıştır. Bu kolay bir atılım değildir ve köklü değişimden kaynaklanmış sorunlardan bazıları hâlâ sürmektedir. İslâm geleneğine sahip bir toplumda laikliği ilk gerçekleştiren çağdaş cumhuriyet, Türkiye'dir. Bu eşsiz deneyimi sayesinde Türkiye, 1,5 milyara yaklaşan Müslüman dünyasına umut ve ilham verebilen bir 'model' oluşturmaktadır.

Yukarıda belirttiğim beş alanda bazı öncelikler ve politikalar belirledik. Örnek olarak şunlar gösterilebilir:

Türkiye'nin tarihsel coğrafyasının özellikle vurgulanması: Balkanlar, Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya gibi birçok bölgenin ve üç kıtanın kesiştiği bir noktada yer alan Türkiye, bölgesinde barış, güvenlik ve istikrarın korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Geçmişte, bugünün 26 ayrı bağımsız devletinin halkları ile aynı çatı altında yaşadık. Bu geniş coğrafyanın tarihsel ve kültürel özellikleri, ifadelerini günümüzün Türk dış politikasında bulabilmektedir.

Türkiye'nin dış ekonomik hedefi, 'büyük ölçekli ekonomilerle' karşılıklı ticaret ve ilişkileri geliştirmektir. Bu çerçevede, ABD, Japonya, Rusya, Hindistan ve Çin, tarafımızdan öncelikli ülkeler olarak ele alınmış ve pek çok yeni girişimde bulunulmuştur. Moskova ve Şanghay'da ticaret ve enformasyon merkezleri

açılmıştır. Öte yandan, tüm Türk elçilikleri, ekonomik ilişkilerin dış siyaset zeminini güçlendirecek ortak bir plan üzerinde çalışmaktadır.

Türkiye'nin tarihsel rolüne uygun olarak, Hazar petrolünü Akdeniz'e taşıyacak olan Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı da gündemimizdedir. Bu proje, eski İpek Yolu'nu canlandıracaktır. Projenin hayata geçirilmesi için gerekli olan dış siyasetin katkısını eksiksiz vermekteyiz, çünkü bu boru hattının Türkiye'nin stratejik önemini daha da artıracağının bilincindeyiz.

Komşularımızla ilişkilerimizi geliştirmek ise bir başka önceliğimizdir. Bakanlığa geldiğimde, çoğu komşumuzla ilişkilerimizin iyi gitmediğini gözlemledim ve yanlışın bir kısmının bize ait olması gerektiğini düşündüm. Türk hükümeti olarak bundan böyle karşı taraftan gelecek her olumlu adıma, iki olumlu adımla cevap verme ilkesini benimsedik.

Çeşitli sorunlar yaşadığımız iki güneydoğu komşumuzla bir diyalog süreci başlattık. İran'la diplomatik ilişkilerimiz yakında normale dönecek. Irak Körfez Savaşı'ndan önce 3 milyar dolarlık ticaret hacmi ile önde gelen ticari ortaklarımızdan biriydi. Savaş sonrasında hızla daralan bu hacim, bugün tekrar yükselmeye başlamıştır. Suriye ilişkilerimiz alışıldığı üzere gergindir, ama bazı olumlu işaretler de yavaş yavaş belirmekte. Engeller ve fırsatların bir araya toplandığı Türk-Yunan ilişkileri, uzunca bir zamandan beri sorunludur. Ama bir şey zaten dibe vurmuşsa, bundan sonra ancak yukarı çıkabilir! Osmanlı döneminden beri, Türk dış politikasında Rusya'nın hep özel bir yeri olmuştur. Bunun temel nedeni her iki ülkenin jeostratejik konumu ve büyük birer uygarlığın temsilcisi olmalarıdır.

Irak'ın durumunun normale dönmesi ve uluslararası sisteme yeniden katılımı, bölgedeki tüm ülkeler için hayati öneme sahiptir. Irak'ın bağımsızlığının, egemenliğinin ve bütünlüğünün korunmasını destekliyoruz. Türkiye, Birleşmiş Milletler'in Irak'a uyguladığı ambargonun kurallarını gözetmektedir. Ne var ki, yaptırımların temelde Iraklı sivilleri, özellikle de çocukları etkilediği ortadadır. Yaptırım rejiminin yeniden gözden geçirilmesi ve halkın çektiği acıları hafifletecek değişikliklere gidilmesi gerektiğine inanıyoruz. Yaptırımların üçüncü ülkelerin ekonomileri üzerinde

olumsuz etkilere yol açtığı da bir gerçektir. Türkiye, bu ülkelerin başında gelmektedir; komşusuna uygulanan ambargodan doğrudan ve en olumsuz biçimde etkilenmiştir. Bu kabul edilemez durum, bize bundan önceki Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin isabetli yorumunu düşündürmektedir: 'Yaptırımlar Birleşmiş Milletler tarafından uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması amacıyla kolektif olarak alınmış önlemlerdir. Bedelleri tüm üye devletler tarafından karşılanmalıdır, sadece hedef ülkenin komşusu durumundaki birkaç ülke tarafından değil.' Türkiye'nin Yaptırımlar Komitesi'ne başvurusunu Güvenlik Konseyi'nin dikkatle ele almasını ve gereğini yapmasını bekliyoruz.

3) Yeni bir hükümet, yeni bir başlangıç: Biz yeni bir hükümetiz. Emanetçi bir hükümet değil, idari ve ekonomik reformlar yapmaya kararlı, parlamentodaki azınlık statüsüne rağmen, ardındaki kamuoyu desteği ile güçlü bir hükümetiz. Tutarlı, rasyonel ve yaratıcı bir dış politikanın öneminin bilincindeyiz. Böyle bir politikanın kültürel ve tarihsel boyutlarının bize coğrafyamızda barışı ve güvenliği artırmak adına sunduğu fırsatların farkındayız. Bölgemizin geçmişinden kaynaklanmış siyasal ayrılıklarımızı bir kenara bırakıp benzerliklerimizi kucaklamak, ortak ideallere ve başarılara ulaşmanın yollarını açacaktır.

Yeni bir binyılın eşiğinde, tarihin mirasıyla hem kutsanmış hem de kirlenmiş bir coğrafyada bulunmaktayız. Türkiye yüzyıllardır ayrıma ve baskıya maruz kalmış göçmen yığınları ve umutsuzlar için güvenli bir sığınak olagelmiştir. Türkiye'nin bölgesinde lider bir rol üstleneceğine inanıyoruz. Türkiye bir köprü, bir iletişim noktası ve bir barış unsuru olmaya devam edecektir. Önümüzdeki imkânları kullanmaya, özgürlük, istikrar ve gelişmeyi teşvik etmeye hazırız.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'ndaki konuşmadan

özet bölümler (New York, Eylül 1997)

c) Hafıza ve Bilinç Gelişmesi

Tarihi doğru değerlendirmek, Türkiye'nin dış siyasetine ve etkinliğine yeni bir boyut katmıştır. Özellikle Ortadoğu ülkelerinde, Kuzey ve Güneydoğu Afrika'da, kendilerine dostça yaklaşan, ortak tarihi doğru yorumlayıp bundan ortak imkânlar üreten bir Türkiye imajı gelişmiştir. Kendini yenileyen Türk dış siyaseti, tarihin olumlu birikimini değerlendirerek, büyük bir coğrafyada siyasi yakınlaşmayı gerçekleştirmiştir. Ekonomik ilişkilerin siyasi zemini oluşmuştur. Özellikle ihracat artmıştır. Türkiye, İran ve Suriye ile yakınlaşma dönemi başlatmıştır. Irak'la ilişkilerini bir ölçüde düzeltmiştir. Büyüyen saygınlığıyla, Filistin'in çağrısı ve İsrail'in buna katılmasıyla, 2000-2001'de Ortadoğu barış sürecine aktif katkısını 'kolaylaştırıcı' bir işlevle getirmiştir.

Günümüzün Türkiye'si, tarihini daha doğru değerlendirmenin işaretlerini vermektedir. Tarihle ilgilenmenin, tarihten güç almanın bir 'gericilik' olmadığı, bilakis, günü ve çağı yakalamanın güçlü bir dinamiğini oluşturduğu, artık anlaşılmaktadır. Bir toplumun kendi tarihiyle ilgilenmesi, aslında, kendi geleceğiyle ilgilenmektir. Tarihin araştırılması, bir bakıma, günün ve geleceğin doğru değerlendirilmesine katkıdır. Çağını, çağdaşlığını sadece 'günün' değil, aynı zamanda 'tarih bütünlüğünün' çerçevesinde görmek ve algılamak, Türkiye'nin çağdaşlığına da güç kazandıracaktır, evrensel düzeyde taşıdığı işleve ve siyasal role de.

Günümüz Türkiye'sinin, yöneticileriyle değilse bile üniversiteleriyle ve kamuoyuyla hafızasına kavuşmakta olması, kendi tarihini, kültürünü, bizzat kendisini daha bilinçli değerlendirmesi, çok önemli bir değişimdir. Bu değişim, Türkiye'nin stratejik konumuna ve uluslararası yararlarına getirilen dolaylı ama çok güçlü bir dayanak, bir dinamiktir.

Bu bağlamdaki bir başka olumlu gelişme şöyle özetlenebilir: Türkiye, son yıllarda kendi tarihini, uluslararası ilişkilerdeki konumunu ve işlevini –göreceli olarak– ciddi şekilde sorguluyor ve buna cevap arıyor, hattâ oluşturuyor. Örneğin, 'Biz aynı zamanda Asyalıyız, Doğuluyuz' tanımını Dışişleri Bakanı sıfatımla yaptığımda, önce bazı tepkiler geldi. Sonra, bunun önemi anlaşıldı ve tepki yerini üretken bir sorgulamaya, desteğe bıraktı. Türkiye'nin dış politikası açısından ekonomik faktör, jeostratejik

faktör gibi, Türkiye'nin kendi içinde bilinçlenmesi faktörü de son derece önemli.

Avrupa Birliği ve Avrasya coğrafyası ilişkilerinin gelişmesinde, aynı faktörün payı olmuştur. Özellikle ab konusunda sağlanan ilerleme, büyük ölçüde yeni bir bilincin ve Türkiye'nin stratejik konumundaki gelişmenin sonucu olmuştur. İlki, Türkiye'nin ab'nin kapılarını dolaşıp ricacılık yapmaya, mahcup ve mecbur görünümüne 1997'de son vermiş olmasıdır. Aralık 1997'deki ab Lüksemburg Zirvesi'nin ardından da, 'üyelik adayı bile olmadığı bir topluluk' özelliği nedeniyle, ab ile siyasal ilişkilerini gevşetmiştir; Kıbrıs gibi, insan hakları gibi konuları ab ile ilişkilerinin gündeminden çıkarmıştır. Türkiye, aday olarak ilan edileceği Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nin sonrasına kadar, bu konuları ab ile görüşmemiştir. Türkiye'nin bu tutumu 1999'da ab adaylığının gerçekleşmesine ciddi katkı sağlamıştır.

Türkiye'nin, Avrupalı ve Asyalı kimliğini birlikte ortaya çıkarması, stratejik gücünü artıran gelişmelerde etkili olmuştur. Bu yeni yaklaşım, geleneksel dış siyasetin bir başka varsayımının yanlışlığını da ortaya koymuştur: Geleneksel anlayışta, Doğu ile ilişkileri soğuk tutmak, Batı'ya hoş görünmenin önkoşulu gibi algılanmıştır. 'Bizim, Doğu'dakilerle ilişkimiz yok, biz, sizdeniz' mesajı, Batı yönünde sık sık verilmiştir. Oysa, 1997 sonrasında Türkiye, Batı'da öne çıktığı ölçüde, Doğu'da mesafe almıştır; Doğu'daki konumu yükseldikçe, Batı'da daha fazla önemsenmiş, değeri artmıştır. 1997-2002 dönemindeki gözlemlerimden biri şudur: Türkiye'nin konumu Avrupa'da yükseldiğinde, Asya'da da yükselmiştir. Asya'da Türkiye öne çıktığında, bu gelişme Avrupa'da yankı bulmuştur. Ortadoğu ve Orta Asya'da Türkiye imajının en yükseğe tırmandığı dönem, Avrupa Birliği tarafından üye adaylığının ilan edildiği 1999 sonudur. Türkiye'nin Gürcistan ve Azerbaycan ile petrol boru hatlarının yolunu açan siyasal mutabakatı gerçekleştirmesi (1999), Orta Asya ile ilişkilerini güçlendirmesi, İslâm Konferansı Örgütü'nde 'misafir sanatçı' konumundan çıkarak, 1998 sonrasında bu kuruluşun belirleyici bir ülkesi olması, Türkiye'nin ab ilişkilerinde somut şekilde yansımıştı. İslâm Konferansı Örgütü ve ab üyelerinin katıldığı ab-ikö Medeniyetler Buluşması'nın Türkiye tarafından önerilip, gerçekleştirilmesi (Şubat 2002), hem Asya'da hem Avrupa'da Türkiye imajını yükseltmişti. Bu gelişmelerin tümünün kaynağında, tarih boyutunun bilincine nihayet varabilmiş bir dış siyaset anlayışı vardır.

ab’nin Türkiye’yi aday olarak ilan etmesinin hemen sonrasında, ab Komisyonu’nun Genişlemeden Sorumlu üyesi Verheugen’in, Ocak 2004’te Amerika’nın George Washington Üniversitesi’nde verdiği konferans ilginçtir: Verheugen, Türkiye’nin adaylığa kabulü kararının öncelikle stratejik olduğunu, Türkiye’nin stratejik konumu ve değeri nedeniyle ab adaylığına alındığını belirtmektedir. Verheugen’e göre, ab, Türkiye’nin varlığıyla şimdi uzak coğrafyalara daha kolay ulaşacaktır; başka medeniyetleri daha iyi anlayacaktır. Türkiye’nin, kültürler arasında köprü olmak işlevi ab açısından çok önemlidir. Verheugen, Türkiye’nin Asya’da taşıdığı değerin, Avrupa’daki değerinin çok önemli bir kaynağı olduğunu söylemektedir.

Türkiye’nin güçlenen stratejik konumunun ve bilinç etkeninin bu gelişmedeki payını anlatırken, son olarak bir yanlışa işaret etmek istiyorum: Kimilerinin Türkiye için sürekli bir ‘hâmi’ arayışında olması gibi anlamsız bir kaygı düşünülemez. ab ile ilişkiler ne zaman gerilse, bu arayış başlar: ab olmazsa, ortalıkta kalacağız, abd bizi yanına kabul eder mi, yoksa Avrasya’da bir büyüğün peşine mi takılmalı’ benzeri düşünceler ortaya dökülür. Ardından, ‘... yoksa Türkiye’nin yönünü Batı’dan, Doğu’ya mı çevireceksiniz’ gibi suçlamalar gelir.

Türkiye’nin bir ‘hâmi’ ihtiyacında olduğunu sanmak, bunun kaygısını, korkusunu sergilemek ve siyasetini izlemek, Türkiye’ye yapılabilecek en büyük siyasal kötülükler arasındadır. Türkiye konumundaki bir ülkenin ab’yi bu anlayışla, bir ‘hâmi olarak’ görmesi ve istemesi, o olmazsa, bir başka koruyucu ağabey arayışına girmesi, Türkiye’nin bütün kimliğini, tarihini, kendini reddetmesi, sıradanlaşması anlamındadır. Ne yazık ki, benzer yaklaşımlar son bir-iki yılın kamuoyunda ve iktidar çevrelerinde öne çıkmıştır. Çıktığı için de, sıradan olmaya, kişiliksiz kalmaya hevesli bir siyasal iktidarın verdiği çaresiz görünümün ışığında, Irak’taki Türk askerlerinin başına çuvallar böylesine kolay geçirilebilmiştir vb.

Kendini küçük görenleri, başkalarının büyük görmesi dış siyasette söz konusu değildir.

d) Yeni Yüzyılda Yeni Türkiye

Türkiye, küresel bir işlevin iddiasıyla, amacıyla, stratejik imkânlarıyla, 21. yüzyıla girmiştir. Türkiye’nin, haklı olarak önemsediği tarihsel ‘köprü’ işlevi, 2000’li yıllarda artık gerçekten tarihe karışıyor. Türkiye, ‘bir geçit yolu’ olmaktan, ‘Asya ve Avrupa arasındaki ticaretin gerçekleştiği,

ürünlerin bir taraftan ötekine aktarıldığı bir köprü' özelliğinden uzaklaşıyor. Bunun yerine, öncelikle 'köprü' değil, öncelikle 'terminal' ülke, 'durak' ülke konumuna yükseliyor. Enerjiyi, ürünleri, hammaddeyi Doğu'sundan ve Batı'sından aldıktan sonra bunların öncelikle 'taşıyıcısı, ulaştırıcısı' olmaktan uzaklaşıyor. Bunları öncelikle 'işleyen', bizzat 'tüketen', fazlasını ve işleyip yeniden ürettiğini, kendi değerini katarak dönüştürdüğünü, Batı'sına ve Doğu'suna satan yahut ulaştıran ülke konumuna geliyor. abd'nin Ankara eski Büyükelçisi Parris'in 1998'de söylediği gibi, '... Türkiye, sadece Avrupa'nın ve bölgesinin bir ekonomik gücü olmanın değil, 21. yüzyıl küresel ekonomisinin, küresel bir oyuncusu olmanın da adayı...'

21. yüzyılda yol alırken, mesele, Türkiye'yi geleneksel ayak bağlarından kurtarmaktır: Organizasyon fukaralığını geçmişe terk etmek, çocukların ve gençlerin adil imkânlarla hayata başlamasını sağlamak, akılcılık, verimlilik gibi değerleri, dayanışma ve adalet ile bütünleştirerek yüceltmek, demokrasi eksiklerini en kısa sürede tamamlamak, 'gelişmenin', bir rakam yığını olmadığını, sanatla, kültürle, tabiatla bütünleşerek toplumların gerçekten gelişebildiğini kavramak. Bu mümkündür, mümkün olduğunun işaretleri vardır:

1) Türkiye, önümüzdeki yılları doğru değerlendirirse, önüne hedef koyup, felsefi derinliği de olan temel yaklaşımlarla, cesur tercihlerle yola çıkabilirse, aşılacak mesafe, sanılandan daha kısadır. Türkiye'nin ve dünyanın gerçeklerini değiştiren, gerçeği tekrar biçimlendiren yeni jeostratejik dengeler oluşuyor. 'Değişmez' sanılan iki kutuplu dünya düzeninin dağıldığı, onun yerine konan ve mutlak sanılan egemenliğin ise, daha şimdiden sorgulandığı bir dönem yaşanıyor. Hiçbir şeyin kalıcı olamadığını, her şeyin değişeceğini tabiatta gözlemlemiş ve kanıtlamış insanlık, aynı kuralların toplum hayatındaki, evrensel dengelerdeki, uluslararası siyasetteki geçerliğini şimdi bir kez daha ve yoğun biçimde yaşıyor.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ihtilâl, geçmişin elli yılda öğrenebildiğini ve elli yılda yapabildiğini, şimdi kısacık zaman kesitine sığdırabiliyor. Düşüncenin, bilginin, haberin, ticaretin, dolaşım ve ulaşım hızı başdöndürücü özelliklerde artıyor. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde ışık hızıyla yarışan değişim, küreselleşme olgusunu, bütün güzellikleri ve bütün çirkinlikleriyle insanlığın gündemine getirdi. Tekerleğin kullanımından, buharlı makinelerin icadına, sanayi devrimine kadar kendisinden önce

yaşanmış öteki ekonomik ihtilâllerinkine benzer bir süreç ve benzer sorunlar yaşanıyor: Bilgi ve iletişim ihtilâlinin ve yol açtığı küreselleşmenin de önlenemez, kaçınılamaz sonuçları var. Bir yandan, insanlığın bilgiye ve habere geçmişle kıyaslanmayacak kadar kolay ulaştığı, bilgiyi ve haberi kitlesel olarak paylaştığı, bireyin, daha bilgili ve daha haberli olduğu bir dünya şekilleniyor; daha zahmetsiz, daha çok ve daha kaliteli üretimin teknikleri gelişiyor. Öte yandan, önceki teknoloji devrimlerinin kuralı günümüzde de işliyor: Bilgide ve iletişimde yaşanan devrimin ve onun ürünü olan küreselleşmenin ilk aşamasında, eşitsizlik, hem ulusal ortamda hem uluslar arasında büyüyor; toplumun kendi içinde ya da ulusların kendi arasında, güçlüyü daha güçlü kılıyor, güçsüzü daha da güçsüzleştiriyor. İnsanlık, bu yeni devrimin yıkıcı sonuçlarını sınırlamak, olumlu özelliklerinden ve imkânlarından yararlanmak için uğraşıyor. Gelişen ve değişeni yadsımak değil, ona teslim olmak da değil, egemen olmanın mücadelesini veriyor.

Uluslararası koşullardaki değişim, öğrenimin, bilginin ve haberin, ürünlerin ve düşüncelerin olağanüstü dolaşım hızı, özetle, doğru kavrandığında ve doğru kullanıldığında, Türkiye'ye müthiş bir ivme kazandırabilecek bir dizi etken, 21. yüzyılın gündemine giriyor. Toplumun 'siyasal-tarihsel bilinçlenmesi', 'ekonominin dinamizmi' ve dünyada oluşan 'yeni stratejik dengeler', Türkiye'nin önüne yepyeni ufuklar açıyor.

2) Başka toplumlarla 'tarihi paylaşmış olmanın', ne kadar önem taşıdığını; kültür ve inanç beraberliklerinin, ekonomiden, sanata kadar her alana nasıl bir ivme getirdiğini; Cumhuriyet İhtilâli'ni, özgün bir modernleşme modelini temsil etmenin önceliklerini; eskimiş kompleksleri tarihin çöp sepetine fırlatarak, hem Avrupalı hem Asyalı olmanın nasıl bir ayrıcalık sağladığını, '... ya bu, ya öteki' benzeri sahte tercihler arasında Türkiye'nin sıkışıp kalmadığını, toplum, nihayet, sezebilmektedir, hattâ kavrayabilmektedir. En önemlisi, bu gerçeklerin anlatıldığı, tartışıldığı, değerinin kavrandığı, bir zaman kesitindeyiz. Toplum olarak, kendimizi sorgulayabiliyor, eksiğimizi daha iyi görebiliyor, yeni arayışlardan çekinmiyoruz. Bundan ötürüdür ki, Türkiye, yeni yüzyıl başlarken, özgün ve güçlü bir kişilik olarak uluslararası alanda öne çıkabilmiştir; bunun örneklerini verebilmiştir. 1997-2002 dönemi bu imkânı hazırlamış, belirli ölçülerde hayata geçirmiştir.

Sonraları başka özelliklerin dış siyasete getirilmesi, ne yaratılmış imkânı ortadan kaldırır, ne de onun kullanılabilir olmasına son verir.

Sadece, belirli gecikmelere neden olur. Nitekim öyle olmaktadır: Mazlum milletlerin hassasiyetini paylaşan, bölgesine yönelik işgal ya da saldırıya karşı çıkan bir Türkiye'nin yerini, 2002 Kasım seçiminin ardından, Irak'ın işgaline kendi askerlerini katmak için iştiyakla ortalara salınan bir ülke almıştır. Türkiye'nin dünyadaki görünümü, 'imajı' değiştirilmektedir. Geçmişte 'Türkiye Cumhuriyeti'nin tanımı, ya da bu tanımın çağrışımları, 'Demokratik, Laik, Çağdaş' Türkiye Cumhuriyeti olurken, şimdi, 'Ilımlı İslâm Devleti', 'Demokratik İslâm Cumhuriyeti' ve benzeri yakıştırmalar, Batı Avrupa'da ve abd'de, kamuoyunda ve siyaset çevrelerinde sürekli kullanılmaktadır. Bu, tehlikeli bir gelişmedir. Türkiye, şimdi, kendi iktidarının isteği ve özentisiyle, dünya tarafından farklı bir kategoriye yerleştirilmekte, farklı bir kategoride algılanmaktadır. Bu fevkâlade düşündürücüdür. Geçici kalmaya mahkûm olmakla beraber, Türkiye'nin dış siyasetini, ab ile ilişkilerini, ekonomisini son derece olumsuz etkileyecek bir durum söz konusudur.

Türkiye'nin gününü bir yana bırakıp, geniş bir açıdan geleceğe bakıldığında, Türkiye'nin 1997'de belirlediği 'Avrupa Birliği üyesi ve Avrasya'nın öncü bir ülkesi olmak' iddiasının gelişen dinamikleri dikkat çekiyor. Bu iki hedefin birbiriyle çelişmediği, 'ya biri, ya diğeri' olmadığı, bilakis, birbirini güçlendirdiği görülmektedir.

Avrasya, yani küreselleşmenin ve teknolojinin yeni gerçeklerinde, birbirine giderek bağımlılaşan, birbiriyle bütünleşen iki kıtanın, Avrupa ve Asya'nın birliği. Genellikle, Batı Avrupa'dan, Çin'in batısına kadar uzanan geniş bir coğrafya bu şekilde tanımlanıyor. İç içe geçecek ekonomik ilişkilerin, iletişim ve ulaşım ağının gerçeğinde, artık, Avrupa ve Asya'nın tek tek değil, birlikteliğiyle değerlendirileceği belirtiliyor. Yeni enerji kaynaklarıyla, enerji ve iletişim koridorlarıyla, Asya tarafındaki ekonomik gelişme birikimiyle, başdöndürücü hızla büyüyen karşılıklı ticaret imkânlarıyla, Avrasya, 21. yüzyılın küresel gelişme merkezi olacak. Neredeyse bütün dış siyaset düşünürlerinin ortak görüşüyle, 21. yüzyılın ekonomik ve siyasal gerçeği Avrasya olacak; zenginliklerin büyük bölümü Avrasya'dan kaynaklanacak. Kendi tarih ve kültür birikiminin, ekonomik özelliklerinin Türkiye'nin önüne açtığı büyük imkân, Avrasya'dır. Bu imkânı özenle ve bölge ülkelerine saygıyla kullanmak gerekir.

3) Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin yaklaşımının, 1997 sonrasında değiştiğini belirtmiştim. Bir mahcubiyetten, kompleksten, bazı konularda teslimiyetçi anlayışlardan Türkiye'nin bu dönemde uzaklaştığı

görüşündeyim. Geçmişin boynu bükük, ikinci sınıf biletle Avrupa treninin son vagonuna uzak akraba misali sığınmaya hevesli Türkiye'si, ab talebini gerçekçi zemine oturtmuş, kendi değerini bilebilmiş bir konuma geldi. Kendi hakkını aradığı ve koruduğu ölçüde saygı gördü ve kırk yıllık Avrupa Birliği sürecindeki en ileri nokta olan adaylık konumuna ulaştı. Türkiye'nin, yedi yüzyıldır Avrupalı olduğu; kendini 'Avrupalıdan saydırtmak' gibi bir kompleksten kurtulmanın gereği; Avrupa Birliği üyeliğinin bir amaç olduğu ama bir 'saplantı' olamayacağı; bu dönemde ısrarla vurgulandı. Atatürk Türkiye'sinin, İslâm geleneğine sahip toplumlar arasında en güçlü hattâ tek 'çağı paylaşma modeli' olması, 'yenileşme paradigması' niteliği, bunun ab açısından değeri belirtildi. Bunlar sözde bırakılmayıp, somut girişimlerle hayata geçirildi.

ab konusunda gerçekçi olmak gerekiyor: Batı Avrupa çoğunluğu, Müslümanlık ya da Hıristiyanlık diye bakmıyor meseleye ama Türkleri de kendinden görmüyor. Bunun önemli nedeni, tarih boyutunda Batı Avrupa'nın Türkiye'yi çok uzun süre tehdit olarak nitelemiş olması. Kendi medeniyetine, inancına, anlayışına karşı Doğu'dan gelen bir tehdit. Bu tarihsel şartlanmanın etkileri çağımıza kadar uzanabilmiş. Öte yandan, Türkiye'nin, abartılarak çarpıtılmış bir imajı günümüzde hâlâ etkili. Tarihsel saplantıların da katkısıyla, Türkiye'daki eksiklerin dev aynasında yansıtılarak istismar edilmesi de bir vakıa. Sonuç olarak, Batı Avrupa ya da Avrupa Birliği, henüz Türkiye'yi kendi içinden bir ülke olarak görmüyor; öyle görmesi için, sanırım hem bizim bazı gayretler göstermemiz, hem de Batı Avrupa'nın değişmesi lazım.

Aralık 1999'da yapılan Avrupa Birliği Helsinki Zirvesi'nde Türkiye resmen ab üyeliğine aday ilan edilmişti. Bu, ab'yi gerçekten çokkültürlü, çok-etnikli ve laik bir topluluk haline getirecek, stratejik bir karardı. Türk Dışişleri'nin ab'ye bakışı, Şubat 2000'de Fransa'nın L'Express dergisine verdiğim bir demeçte şöyle anlatılmıştı:

> Günümüzün dünyasında, 'coğrafya' sözcüğünün anlamı değişiyor. Coğrafya, belirli ülkelerin, bölgelerin doğal ve siyasal sınırlarını hâlâ çizmekte. Ama bunun hem dışında hem ötesinde yeni bir anlam ve işlev kazanıyor: Vizyon, değer ölçüleri, çağdaş kültürün demokrasi, insan hakları, laiklik, kadın-erkek eşitliği gibi unsurları, coğrafya sınırlarını öncelikle oluşturuyor, belirliyor. 21. yüzyıl Avrupa'sını biz bu özelliklerde görmek istiyoruz. Türkiye'yi üye yapmayı hedeflediğimiz Avrupa Birliği, coğrafi, etnik ya da dinsel

tarifi olmayan bir beraberliktir. Biz ancak böyle bir vizyona, kendi tarihsel deneyimimizi, kültürel değerlerimizi ve sosyoekonomik dinamizmimizi katabiliriz.

Avrupa Birliği, çağımızın değer ölçülerini hayata geçirmekte mükemmel olmasa da örnek bir konuma sahip. İleri bir mantığın (rasyonelin), saygılı insan ilişkilerinin, devletle-yurttaş, toplumla-birey dengelerinin, akılcılığın önde gelen temsilcisi. Ama bu gerçekleri kutsayıp, insanlık tarihinin ortak eseri olan değerlere Avrupa adına telif hakkı istemek yanlıştır. İnsanlığın ortak değerlerinin, binlerce yıllık bir süreçte tüm insanlar ve coğrafyaların ortak ürünü olduğunu kabul etmek gerekir. Yine kabul etmek gerekir ki, bazı dönemlerde, Avrupa dışındaki kıtaların halkları insanlık değerlerine Avrupalılardan daha büyük katkılarda bulunmuştur. İnsanlığın değerleri, çoğul olan 'uygarlıklardan' herhangi birine değil, tekil olarak 'insan uygarlığı'na aittir. Atatürk'ün belirttiği gibi: '... birçok ülke, ama sadece tek bir Uygarlık vardır.'

Avrupa Birliği ile Türkiye'nin ilişkisi, karşılıklı menfaat esasındadır. Dolayısıyla, sağlıklı bir ilişkidir. Burada Türkiye, sadece alan, tek başına kazanan taraf değildir. AB'nin Türkiye ile yakınlaşarak, üyelik yolunu açarak kendisi için sağladıkları, Türkiye'nin üyeliği ile sağlayacakları, en az Türkiye'ninkiler çapındadır. Türkiye'nin yaklaşımını işte bu çerçeve içerisinde tanımlamaya çalışıyorum.

Tarihsel, kültürel ve coğrafi açıdan, Türkiye hem Avrupalı, hem de Asyalıdır. Bu bizim için bir eksi değildir, aksine, en değerli kozlarımızdan biridir. Bu eşsiz deneyimden, Avrupa da, Asya da kendi gelişimlerini zenginleştirecek sonuçlar çıkarabilirler.

Avrupa ve Asya'da yüzyıllar boyu birlikte var olması, Türkiye'yi özel bir misyon için ideal kılıyor: Yeni bir yüzyılın şafağında, çoğulcu bir demokrasi yönünde sosyal değişim isteyen Avrasya halkları için Türkiye bir çağdaşlık paradigmasıdır. Tarihsel olarak, Türkiye bir Avrasya gücüdür. Tarihsel bir Avrupa metropolü olan İstanbul'un çekim alanı, genişleyen bir coğrafyaya yayılmaktadır. Sayısız çokuluslu kuruma, çokuluslu şirkete ev sahipliği yapan İstanbul, Avrasya'nın ekonomik ve kültürel 'başkenti' olmak yolunda hızla ilerliyor.

> Küreselleşen bir uluslararası ortamda eskimiş kıt'a tanımlarıyla, eskimiş algılarımızla kesin sınırlar çizmenin anlamı da, işlevi de kalmamıştır. Türkiye'nin adaylığını ilan eden Helsinki Zirvesi kararı, AB için 'devrimsel' bir nitelik taşımaktadır: AB, anlamsız kalmaya mahkûm hayali sınırlar çizmeyerek, etnik ve dinsel temelli bir Avrupa coğrafyasını reddetmek yoluna girmiştir. Helsinki sonrasının Avrupa Birliği, gerçek anlamda 'küresel' bir boyutu olan, 'laik' bir proje haline gelebilecektir.

4) 1997-2002 döneminde geliştirilen anlayış, dış siyasetin, sadece küçük zümrelerin algıladığı ve sadece onları ilgilendiren soyut bir olgu olmadığı, aksine, halkımızın ekmeği ve çocuklarımızın geleceği olduğudur. Oluşturulan bütün politikaların ahlâk temelinde, moral meşruiyet gerekçesinde, düşünce kaynağında bu vardır. Siyasal hedef, 21. yüzyılda Türkiye'nin, bir 'Dünya Devleti' olarak yaşamasıdır. Kendi tarihinin, kültürünün, birikiminin ona sağladığı geniş ufkun bilincinde olarak, imkânlarından öncelikle kendisi için ama yakın coğrafyasındaki bütün insanlar için yararlanmasıdır.

Bu dönemin dış siyasetinde, geniş bir coğrafyanın halklarıyla tarihi paylaşmış olmanın, kültür benzerliklerine, ortak inanca ve ortak lisana sahip bulunmanın, bugün bağımsız 26 ülkeyle birlikte aynı devleti yüzyıllarca yaşatmış olmanın, dış siyasete sağladığı olağanüstü imkânlar değerlendirildi. Türkiye, yedi yüzyıllık, hattâ bin yılı aşkın bir tarihin ve Cumhuriyet İhtilâli'nin temsilcisi olmanın olağanüstü ayrıcalığını dış siyasete katabildi. Dış siyasetin oluşumunda uzun süre ihmal edilmiş bu unsur, 'tarih boyutu', dış siyasete getirildi. Geçmişin birikimlerine sahip çıkan ve onlardan günümüz için yararlanabilen bir siyaset anlayışı Türkiye'nin dış ilişkilerinde etkili oldu. Bu tahliller ve yaklaşımlar, 'Soğuk Savaş' döneminin sona ermesiyle ortaya çıkan yeni siyasal dengelerden ve imkânlardan Türkiye'nin daha geniş yararlanmasının yollarını açtı.

Bu bağlamda, Türkiye'nin 21. yüzyıldaki yeri ve işlevi yeniden değerlendirildi. Türkiye'nin, Avrupa'nın eteklerindeki bir 'çevre ülkesi' olarak kendi jeostratejik işlevini sınırlayamayacağı saptandı. Türkiye'nin, geniş bir coğrafyanın en güçlü üretim altyapısının sahibi, en köklü demokrasisi ve en etkili silahlı kuvvetleri olduğu bilinciyle, Türkiye'nin dış siyaset hedefi, '... bir yandan Avrupalı kimliğini ve Avrupa Birliği'ndeki iddiasını sürdürürken, öte yandan, gelişen Avrasya gerçeğinin başlıca bir merkezi, merkez ülkesi olmak' şeklinde belirlendi.

Bu olgulardan, tahlillerden, kararlılıktan hareketle, yüzlerce yıllık evrensel deneyimi olan Türk dış siyaseti, kendini sorgulayarak, kendini değerlendirerek, bir ‘Yenileşme’ sürecini başlattı. 1997-2002 döneminin dış siyaseti, bir bakıma, Türkiye’nin büyüklüğünü, sadece Türkiye’nin dışına değil, kendi halkına da hatırlattı. Doğru politikalarla, akılla, bilgiyle ve emekle, çok şeyin değişebileceğini gösterdi: Kimsenin olabilirliğine pek inanmadığı bir gelişmenin ab içinde sağlanabileceğini, komşu ülkelerle barışılabileceğini, terör altyapısının güneyimizdeki bir ülkeden sökülüp atılabileceğini, kendini federasyonla sınırlamış, bunu talep edip de alamamış mahcup bir Kıbrıs politikasının, iki eşit devletli konfederasyon iddiasına dönüşebileceğini, oradan, Denktaş-Klerides ikili görüşmelerini başlatarak ciddi çözüm planlarına ve uzlaşmaya zemin döşeyebileceğini, İstanbul’da ab’yi ve ikö’yü bir araya getirebileceğini, abd’ye saygı telkin edilebileceğini, İslâm Konferansı’nda en ileri etkinlik düzeyine ulaşılabileceğini, Avrasya’nın enerji kaynaklarına geçit yolunun Türkiye’de açılabileceğini vb.

Başka bir deyişle, Türkiye, akılla, birikimle, kararlılıkla, çok şeyin değişeceğini göstermiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

YUNANİSTAN

I

Madrid

a) Müzakere Hazırlığı

Dışişleri Bakanı olmamdan dokuz gün sonra, Madrid'e, ilk dış temasıma gidecektim. nato'nun 'Zirve' toplantısında (9 Temmuz 1997) Cumhurbaşkanı Demirel'e refakat etmekteydim. Madrid, olağan bir destek görevinden ibaret kalsa, benim açımdan yararlı bir deneyim anlamı taşıyacaktı. Ne var ki, durum farklıydı, ilk ve çok önemli bir müzakereyi, kısacık bir hazırlık süresinin ardından gerçekleştirmek durumundaydım:

Türkiye ile Yunanistan arasındaki bitmez tükenmez gerilim, malûm, abd'nin ve nato'nun başlıca bir kaygısıydı. İki nato 'müttefiki', Ege'de her an bir çatışmaya sürüklenebilecek alışkanlıklar, uygulamalar içindeydi. Sınır ihlali iddiaları, sürekli olarak ve karşılıklı yükseltiliyordu. Savaş uçaklarının 'it dalaşı' haberleri, savaş gemilerinin tehlikeli manevraları, yıllardır birbirini izlemekteydi. 'Kardak Bunalımı' (1996) zorlukla önlenebilmiş, savaşın eşiğinden dönülmüştü; olay, zihinlerde tazeydi. Yunan tarafının, karasularının sınırını kendi başına '12 Mile' uzatmasını, Türkiye, bir 'causus belli', 'savaş nedeni' olarak nitelemekteydi. Ege'nin iki yakasında ve abd/nato/ab çevrelerinde herkes tedirgindi, kaygılıydı.

nato Madrid Zirvesi (1997). Katılımcılar arasında İspanya Başbakanı Gonzales, İspanya Devlet Başkanı Aznar, Dışişleri Bakanı İsmail Cem, 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, İngiltere Başbakanı Tony Blair, abd Dışişleri Bakanı Madeleine Albright ve abd Başkanı Bill Clinton da var.

abd diplomasisi, yeni fikirler, orijinal yaklaşımlar üretmekte hayli mahirdir. 1997 yaz aylarında, bu özellikteki bir öneri geliştirilmiş, Türk ve Yunan taraflarına ulaştırılmıştı. Öneriye göre, Ege'de çatışma ihtimalini giderecek bir uzlaşma metni Türk ve Yunan taraflarınca oluşturulacak, abd'nin katkısıyla Madrid'de müzakere edilerek mümkünse imzalanacaktı. Bakanlığımın ilk gününde, kendimi bu zorlu tartışmanın içinde buldum. Aslında, henüz göreve gelmiş olmam nedeniyle bu müzakereyi erteleyebilirdim ama istemedim: Türk-Yunan gerilimini yumuşatmak, gerçekleştirmeyi öngördüğüm programın hedefleri arasındaydı. 'Ege sorunları' dendiğinde, hukuktan, tarihe, siyasetten, savunmaya kadar bir dizi sual işareti önünüze çıkıverir: Lozan Anlaşması'nın (1923) karasularına ilişkin hükümlerinin yorumu; Paris Antlaşması'nın (1947) ne anlama geldiği; uluslararası hukuk ve bm konvansiyonları; adacıkların ve kayalıkların aidiyeti; bunlar üzerindeki devlet uygulamalarının (bayrak dikmek, inşaat yapmak gibi) hukuki değeri; anlaşmalar gereği silahtan arındırılmış adaların Yunanistan tarafından anlaşmalar hilafına silahlandırılmış olması; Uluslararası Adalet Divanı'nın konumu; siyasi kararların yol açabileceği savunma sorunları; vb... vb... Son derece karmaşık ve çok yönlü bir sorundur, Ege. En küçük bir yanlışı kaldırmaz, fevkâlade dikkatli ve ihtiyatlı olmanın zorunluğu vardır.

İlgili bakanlık biriminin yöneticileriyle, müsteşarla, yardımcısıyla, uluslararası hukuk uzmanlarıyla, peş peşe toplantılar yaptık. Konuyu ayrıntılarıyla inceledik, siyasi boyutunu değerlendirdik. Yunanistan'la bir metin üzerinde olsun 'uzlaşma' arayışına girmek, hem Ege'nin güvenliği açısından hem de Türkiye'nin imajına katkısı bakımından önemliydi. Bu özelliklerinin yanı sıra, konunun güvenlik boyutunu değerlendirdik. Siyaseten doğru olan bir adım, bizi savunma alanında zora sokabilirdi. Bu düşünceyle, Genelkurmay Başkanlığı'yla temas ettim; konunun askeri uzmanlarıyla toplanmak istediğimi söyledim. Bir amiral, bir denizci albay ve üç uzmandan oluşan ekip bakanlığa geldi. Kendileriyle, beş gün sürecek tartışma maratonunu başlattık. Konularına fevkâlade hâkimdiler. Ben,

Ege'de bir adım atarken, en küçük bir hususun gözden kaçırılmamasını istiyordum. Sürekli sual sorduğumu, "şeytanın avukatlığını" yaptığımı hatırlıyorum. Sonuçta, hem bir uzlaşmaya zemin olabilecek hem de ileriye dönük bir sakınca yaratmayacak bir 'tutum kâğıdı' oluşturarak bunu abd tarafına ilettik.

Madrid Zirvesi'ne ilişkin çalışma, benim dış siyaseti oluştururken ısrarla izleyeceğim yöntemin ilk örneği sayılabilir: Değişik boyutlar taşıyan her önemli konuda, her boyutun ilgilileriyle mutlaka danışarak, bakanlıklarıyla ve kurumlarıyla mutlaka eşgüdüm sağlayarak karar oluşturdum. Böyle bir yöntemi, bazılarının sandığı gibi bir 'küçüklük' gibi görmedim. Bilakis, sonuçta benim belirlediğim bir siyasete sağlanabilecek bütün katkıları almış olmanın güvencesini bu yaklaşımda buldum. Dış siyasetin güvenlik özelliği de taşıyan konularında, Genelkurmay'la ve Savunma Bakanlığı'yla; ekonomi ağırlıklı sorunlarda Dış Ticaret'le, kendilerini ilgilendiren alanlarda Adalet Bakanlığı'yla, İçişleri Bakanlığı'yla hep diyalog içinde oldum. Bu yaklaşımdan, dış siyaset ve tabii Türkiye adına yarar gördüm. Gerçekten, Türkiye'yi yönetenler, ya da yönetenleri eleştirenler veya onlara akıl vermeye çalışanlar, danışmanın ve eşgüdüm arayışının bir zaaf işareti değil, aslında, sorumluluğun ifadesi olduğunu anlayabilmelidir. Günümüzün karmaşık dünyasında, kimsenin başkasına vereceği fazladan bir aklı yok ama, hepimizin birbirimizden öğreneceği çok şey var.

b) Anılardaki İspanya

1997 Temmuzu'nun Madrid'deki nato Zirvesi, benim Dışişleri Bakanı olarak ilk dış temasımdı. Doğrusu, herhangi bir yabancılık çekmedim, yeni işimi yadırgamadım. Zaten Strasbourg'daki Avrupa Konseyi'nin Parlamenterler Meclisi'nden on yıllık tecrübem vardı. Simge olarak Madrid, bende, Valasquez'i, Lorca'yı, İspanyol içsavaşını, Picasso'yu, onun Guernica'sını, Franko sonrasında Suarez'in ve Gonzales'in, İspanya'yı karanlıktan, aydınlığa çıkarmasını çağrıştırır. Madrid'e ilk olarak 1965'te gitmiştim, eşimle beraber, bir taksiyle şehri dolaşmıştık. O dönemde Franko diktası egemendi. Şoförle, biraz İngilizce ve biraz da işaret diliyle, diktatörlükten ve demokrasiden konuşmuştuk... Dünya güzeli bir şehirdi, ancak, faşizmin insanı küçülten ağırlığını bir turist olarak bile hissetmiştim.

İspanya'ya ikinci gidişim, bambaşka bir ortamda gerçekleşmişti. Yıl 1983: Franko'nun ölümünü izleyen çalkantılı dönem, demokrasiye dönük

bir açılımla noktalanmıştı. Önce, İspanyol yenileşmesinin bence en önemli aktörü olan Suarez'in hükümeti oluşmuştu. Eskimiş kabuğun çatladığı, egemenliğini kaybetmekte olanların direndiği zorlu günlerde, İspanya, bir bakıma çok talihliydi, çünkü, o dönem Avrupa'sının belki en akılcı siyasal liderleri, tarihle sözleşmişçesine, aynı zaman diliminde İspanya'dan çıkmıştı: Özgürlükçü, demokrat sağı Suarez temsil etmekteydi. Onun rakibi, aynı şekilde akılcı, dengeli olan sosyalist Gonzales'ti. O dönemde çok etkili olan Komünist Partisi'nin başında ise, özgürlükçü 'Avrupa Komünizmi' anlayışının öncülerinden, Carillo vardı. Her üçü de, demokrasi ortak paydasında birleşmişlerdi. Kral Juan Carlos'un da bütün ağırlığını demokrasiden ve üç siyasal liderden yana koymasıyla, İspanya düzlüğe çıkabilmişti. 1983'te, İspanya, yeni hayat tarzının önemli bir yol kavşağındaydı, genel seçim, bu acılı milletin geleceğine yol döşeyecekti.

İspanyol Sosyalist İşçi Partisi lideri ve seçim sonrasının başbakanı Felipe Gonzales, 1983 seçim kampanyasında kendisine eşlik etmek üzere bütün Avrupa'dan özgürlükçü, demokrat, sol düşünürleri, yazarları davet etmişti. Çağrılılar, kampanyanın bir haftalık bir kesitinde Gonzales'le beraber olacaktı. Türkiye'den ben davet edilmiştim. Yeni bir İspanya oluşum heyecanını yaşarken, ikinci kez Madrid'e gittim. Program gereği, Sosyalist İşçi Partisi'nin Genel Merkezi'ne vardım.

Hâlâ hatırlarım, beni ilk etkileyen, bir parti genel merkezindeki sessizlik ve tenhalık olmuştu. Bir de, kapıdan girerken, ne için geldiğimizin, kiminle görüşeceğimizin sorulması. Benim o güne kadar bildiğim ve gördüğüm bütün parti merkezlerinde, yani bizimkilerde, böyle bir şey olamazdı. O yıllarda, 1970'lerde, her isteyen, elini kolunu sallayarak bizim genel merkezlere girebilirdi. Sonra, genel merkezler ve il, ilçe merkezleri, sürekli koşuşturan, bağıra çağıra konuşan, birilerini bekleyen kalabalıklarla dolu olurdu. İstisnasız herkes sigara içer, yüksek sesle iktidara, alçak sesle parti yöneticilerine çatardı. İspanya'da ise, bir partide değil, sanki seçkin bir bilimsel araştırma merkezindeydim. '... Bizim bazı arkadaşlarımız görse, bu ne biçim sol parti diye küçümserdi' diye düşündüğümü hatırlıyorum...

Gonzales'in seçim kampanyasında benim davetli olduğum bir haftalık bölüm, Bask bölgesini kapsamaktaydı. İspanya'nın bu sorunlu coğrafyasını bir hafta boyunca Gonzales'le ve Avrupa'nın başka ülkelerinden gelmiş yazarlarla birlikte dolaşmak ilginç bir tecrübe olacaktı. Yedi günlük gezi, beklentilerimi fazlasıyla karşıladı.

Seçim kafilemiz iki otobüsten oluşmaktaydı. İlkinde, Gonzales, eşi, parti yöneticileri yer alıyordu; ikincisinde, yazarlar. O geziden hafızamda çok net kalmış bazı gözlemler var. Bir defa, Gonzales ve öğretmen olan hanımını çok nazik, ayrıca çok akıllı bir çift olarak hatırlamaktayım. Gece konakladığımız otellerde sosyalizmin –sosyal demokrasinin– ve İspanya’nın geleceği üzerine, Gonzales’ler ve öteki yazarlarla, parti yöneticileriyle birlikte ateşli tartışmalarımız olmuştu. Bask bölgesinin Bilbao, St. Sebastian gibi büyük kentlerinde, kasabalarında mola verip, mitingler yapmaktaydık. Bir bakıma, heyecanlı bir yolculuktu: Bölge tekin değildi, Bask ayrılıkçılarının otobüslere saldırmasından çekinilmekteydi. Karanlıkta yol alırken otobüsün içinde ışık yakılmadığını hatırlıyorum. Teröristlere ya da Franko kalıntısı faşistlere kolay bir hedef olmamak için... Gene hatırladığım, Bask çoğunluğun yaşadığı bu kent ve kasabaların, son derece gelişmiş, varlıklı görüntüsüydü. Oysa ben, İspanya’nın bu dertli yöresinde ülke genelinin çok altında bir yaşam düzeyiyle, yoksul insanlar ve dökülen binalarla karşılaşmayı bekliyordum. Tam aksine, Bask kentlerinde Fransa’yı çağrıştıran düzenli, bakımlı bir ortam vardı.

1983 yılında ilginç ve renkli bir propaganda yöntemi İspanya’da geçerlikteydi: Seçim ‘mitingleri’ geceleri yapılmaktaydı ve şehrin, kasabanın ‘arenasında’, yani, boğa güreşi stadyumunda gerçekleşmekteydi. Hafta boyunca her gece bir başka kent yahut kasabada bu mitingleri izledim. Çevresine göre, arenaların boyu değişiyordu. Önce, o yöreden sanatçılar müzik yapıyor, şiirler okunuyordu. Birkaç kez dansçılar da katılmıştı. Flamengo şarkıcıları hiç eksik olmuyordu. Sonra, Sosyalist İşçi Partisi’nin yöre sorumlusu, partinin önde gelen birkaç sözcüsü konuşuyor, nihayet, Gonzales halka hitap ediyordu. Tam da İspanya’ya yakışan bir miting ve propaganda anlayışı, diye düşünmüştüm.

1983 İspanyası alabildiğine coşkulu ve umutluydu. Yarışan üç lidere de (Suarez, Gonzales, Carillo) İspanyol halkı güveniyordu. Seçimi demokrasi kazanacaktı. Nitekim öyle oldu, Gonzales liderliğindeki İspanya, kısa sürede büyük bir toplumsal ve ekonomik atılımı başardı.

c) Demirel’le Birlikte Siyaset

nato’nun Madrid Zirvesi’nde, Türkiye’yi Cumhurbaşkanı Demirel temsil etmekteydi, ben ve Dışişleri’nden yetkililer kendisine ‘eşlik’ ediyorduk. Ben ilk kez Demirel’le birlikte çalışıyordum. 1960’lardan beri, her Türk vatandaşı gibi, ben de ‘Demirel’le birlikte yaşamış ve

yaşlanmıştım’. Üstelik, çok büyük bölümünde kendisine karşı olarak... Yazarlığımda, siyasetçiliğimde, benim yer aldığım düşünce dünyası, Sayın Demirel’in temsil ettiği partilerle hep mücadele etmiştir. Sadece 12 Mart 1971 müdahalesini izleyen ilk aylarda, her ikimiz de demokrasi tercihini paylaştığımızdan aynı doğrultuda geçici olarak birleşmiştik.

Demirel’le büyük boyutlarda karşı karşıya gelişimiz ise, trt genel müdürlüğüm nedeniyle, 1975 yılında gerçekleşmişti. Benim trt genel müdürlüğüm, 15 Şubat 1974’te, Ecevit-Erbakan koalisyon hükümetinin atamasıyla başlamıştı. Aradan çok zaman geçtiği için söyleyebiliyorum, gerçekten çok başarılı bir dönem olmuştu; trt hem programlarıyla hem teknolojisiyle büyük atılımlar yapmış, toplumdan yaygın beğeni almış, güçlü destek bulmuştu. O yıllarda sadece tek kanaldan, devletin televizyonundan ve devletin radyolarından yayın yapılıyordu. Dolayısıyla, trt’nin müthiş bir etkinliği vardı. Özellikle televizyonu hızla geliştirmiş, çağdaş bir yayıncılığı, gerçekten ‘objektif’ bir anlayışı getirebilmiştim. ‘Objektif’, yani, karşıt düşüncelerin, farklı söylemlerin, işvereni, işçisi, kentlisi ve köylüsüyle değişik toplum kesitlerinin yer alabildiği bir yayıncılık... 1970’lerin Türkiye’sinde, üstelik devletin radyo ve televizyonunda, hem de herkesin izleyebildiği, bir bakıma izlemeye mecbur olduğu tek yayın organında demokratik bir anlayışın egemen olabilmesi, bazılarınca neredeyse bir ihtilâl gibi algılanmaktaydı.

Ecevit hükümeti uzun ömürlü olamadı; 1974 Temmuzu’ndaki Kıbrıs Harekâtı’ndan kısa süre sonra istifa etti. Yerine, bir tür geçici yönetim niteliğiyle, Sadi Irmak hükümeti kuruldu. Ardından, Demirel, Erbakan, Türkeş’in ‘Milliyetçi Cephe Hükümeti’ geldi. trt’deki demokratikleşmeden rahatsız bütün tutucular, bu üçlünün çevresinde toplanmıştı. Yeni hükümetin başlıca hedefi, trt’yi eski haline döndürmekti. Nitekim, ilk kararları, trt Genel Müdürü’nü görevden almak oldu. Bunu, 1975 Mayısı’nda gerçekleştirdiler. Ne var ki, alınma kararına karşı Danıştay’da açtığım davayı kazandım. Hukuken, Başbakan Demirel, beni göreve iade etmek zorundaydı. Çünkü, Danıştay kararı uyarınca, gene hukuken, trt Genel Müdürü’nün makamı boşalmamıştı; benim görevim devam etmekteydi. O dönem Türkiye’sinde büyük bir siyasal olaya dönüşen bu durum, Demirel’le beni sürekli karşı karşıya getirdi. O, kendince birini trt’ye atıyordu. Ben, ‘hukuken dolu olan bir makama, atama yapılamayacağı’ gerekçesiyle Danıştay’da dava açıyordum ve ilk karara dayalı olarak her seferinde kazanıyordum. Bu durum, yeni bir Ecevit hükümetinin oluştuğu

1978’e kadar sürdü. Hükümet oluşurken, beni hukuken sahibi olduğum göreve iadede Ecevit isteksizdi; mahkeme kararlarını uygulamak eğiliminde değildi. Demirel’in zorlamalarına rağmen hukuken bırakmadığım trt Genel Müdürü görevinden, Ecevit’in bu tavrı nedeniyle kendi isteğimle ayrıldım.

Demirel’le karşı saflardaki mücadelemiz siyasette de, Millet Meclisi’nde de devam etti. Kaderin ilginç cilvesi, Demirel’in etkisiyle –belki sayesinde– Dışişleri Bakanı oldum...

Cumhurbaşkanı Demirel, siyasetçi Demirel’den hayli farklı bir kişilikti. Siyasette Demirel’e karşı olmuş birçok çevre ve kişi –ben dahil– Cumhurbaşkanı Demirel’in dengeli, demokrat ve özgürlükçü yaklaşımlarına destek veriyordu. 1997’nin karışık siyasal ortamında ve Mesut Yılmaz başbakanlığında anap-dsp-dtp hükümeti kurulurken, her koalisyon ortağı, kendi bakanlarını kendisi saptamaktaydı. Sonradan Ecevit’in de bana anlattığı üzere, Cumhurbaşkanı onayına sunulan ilk bakanlar kurulu listesinde dsp’nin belirledikleri arasında benim ismim ‘Kültür Bakanı’ sıfatıyla yer almıştı. Dışişleri bakanı olarak bir başka dsp’linin ismi vardı. Ancak –kısmen başkalarından, kısmen Ecevit’ten dinlediklerim çerçevesinde– Demirel buna itiraz etmişti. Dışişleri Bakanı aynı zamanda mgk üyesi olduğundan, mgk’nın Başkanı sıfatıyla Cumhurbaşkanı’nın da görüş belirtmesi doğaldı. Benim, çok daha iyi bir Dışişleri Bakanı olacağımı Demirel belirtmiş ve görev dağılımında değişiklik yapılmasını istemişti. Bunun üzerine bakanlar kuruluna son şekli verilmişti. Bunları, Demirel’le hiç konuşmadım; o hiç bahsetmedi, ben de, olayı bir de kendisinden dinlemek istememe rağmen, saygısızlık olmasın diye hiç sormadım.

Cumhurbaşkanı Demirel’le üç yıl kadar çok yakın çalıştık. Bir Dışişleri Bakanı’nın Cumhurbaşkanı’ndan bekleyebileceği her türlü desteği, katkıyı Demirel bana sağladı; bilgeliğini benimle paylaştı. En çetin sorunların çözümünde, aramızda önceden sözleşmişçesine benzeşen görüşleri birlikte dile getirdik; benzer yaklaşımlarda birleştik. Demirel, büyük siyaset deneyimini, insanları okuma ve değerlendirme hünerini, dış siyasete de aktarmıştı. Birçok konuda, kendisinden kaynaklanan yaklaşımları geliştirerek daha hızlı yol aldık. Bunların ötesinde ve belki de daha önemlisi, Demirel’i, her zaman güvenebileceğim, zor zamanda bana destek vereceğini bildiğim bir dost olarak tanıdım, saydım ve sevdim. Demirel’le bu dostluğumuz, kendisi cumhurbaşkanlığından ayrıldıktan sonra da, benim bakanlıktan ayrılmamdan sonra da aynı şekilde devam etti, ediyor.

d) Madrid Uzlaşması

Tekrar 1997 Temmuzu'na, Madrid'e dönersek, yoğun müzakereler, taktik hesaplar çerçevesinde, 'Madrid Mutabakat Metni' oluşmaktaydı. Bu çalışmanın amacı, tarafların Kardak misali 'kazaen' çatışmaya sürüklenebileceği durumları kontrol altına almaktı. Üzerine yeni gelişmelerin bina edilebileceği sağlam bir anlayış zemini oluşturmak istiyorduk. abd aracılığıyla iki bakanlığın kendi başkentlerinde ve Madrid'de sürdürdüğü yoğun tartışmalar sonucunda, uzlaşmaya vardık. Mutabakat Metni'ni, nato Madrid Zirvesi'nde Türk ve Yunan heyetlerinin başkanları olan Cumhurbaşkanı Demirel, Başbakan Simitis ve abd Dışişleri Bakanı Albright imzaladı, Pangalos'la ikimiz, metni hazırlayanlar olarak yanlarında yer aldık. Albright'ın kamuoyuna açıkladığı 'Madrid Mutabakatı' şöyleydi:

Madrid Uzlaşması çalışmaları (1997). Türk heyetinde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Yunanistan heyetinde Dışişleri Bakanı Theodoros Pangalos yer alıyor.

Dışişleri Bakanı Albright, NATO Madrid Zirvesi sırasında Yunanistan Dışişleri Bakanı Pangalos ve Türkiye Dışişleri Bakanı Cem arasında bir görüşmeye davet sahipliği yapmıştır. Görüşme sırasında Türk ve Yunanlı Bakanlar, ilişkilerini aşağıda kayıtlı hususlar doğrultusunda geliştirecek bir esas üzerinde görüşlerin yakınlaştığını tespit etmişlerdir:

Barış, güvenlik ve iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi hususunda karşılıklı taahhüt;

Birbirinin egemenliğine saygı;

Uluslararası hukuk ilkelerine ve uluslararası anlaşmalara saygı;

Birbirinin güvenlikleri ve millî egemenlikleri açısından büyük önemi haiz Ege'deki meşru, hayati çıkarlarına ve endişelerine karşılıklı saygı;

Yanlış anlamalardan kaynaklanan ihtilaflardan kaçınılması arzusu ve karşılıklı saygı temelinde tek taraflı eylemlerden sakınılması taahhüdü; ve

Anlaşmazlıkların, ortak rızaya dayanarak kuvvet kullanımı ve tehdidi olmadan barışçı yollardan çözümlenmesi taahhüdü.

'Madrid Mutabakatı', özü itibariyle fevkâlade önemli bir metindi. İçerdiği hususları ve özelliklerini, 9 Temmuz'da Madrid'de yazılı bir açıklama yaparak kamuoyuyla paylaştım. Bu tür önemli açıklamalarda bakanlığım süresince izleyeceğim bir yöntemi ilk defa uyguladım, açıklamayı kendim kaleme aldım:

Sayın Cumhurbaşkanımızın ülkemizi temsil ettiği NATO Zirvesi'nde kendisine refakat ederken, çeşitli dış konularda muhatabım bakanlarla temas imkânını buldum.

Bu çalışmalarımızdan en önemlisi, Yunanistan Dışişleri Bakanı Sayın Pangalos'la, ülkelerimiz arasındaki sorunların iyi niyetle ele alınmasına zemin olabilecek bazı görüşlerimiz arasında yakınlaşma sağlanması oldu. Bu görüşlere, Sayın Cumhurbaşkanımızın ve Sayın

Yunan Başbakanı'nın mutabakat belirtmeleri ve ABD Dışişleri Bakanı'nın da söz konusu görüşlere katıldığını açıklaması, geleceğe dönük barışçı ve yararlı gelişmelerin ortamını yaratmıştır.

1) Türkiye Cumhuriyeti'nin dış siyasetinde temel ilke, 'Yurtta Sulh, Cihanda Sulh'dür. Bütün komşularımızla barışçı ilişkiler geliştirmek tüm geçmiş hükümetlerin ve hükümetimizin ortak yaklaşımıdır. Bu bağlamda, aramızda çeşitli sorunlar bulunan Yunanistan, öncelikli bir konudur.

2) Türkiye, Yunanistan'la arasındaki sorunlara bir iyi niyet zemininde yaklaşılması için çeşitli hükümetler döneminde girişimde bulunmuştur. Bu çerçevede, bazı muhtemel uzlaşma yaklaşımları belirlenmiştir. Bunlar, değişik zamanlarda ve son iki hükümet dönemlerinde, Yunanistan'a ve diğer NATO ve AB ülkelerine ulaştırılmıştır.

3) Son girişim, geçmiş hükümetlerimizce de denenmiş ve üzerinde birçok NATO-AB ülkesinin de görüş beraberliği sağlanmış uzlaşma yaklaşımlarının, bir kez daha tarafımızdan yenilenmesidir. ABD'nin, bu girişime aktif desteğini ve katkısını getirmesi, girişimin etkinliğini artırmıştır.

4) Söz konusu uzlaşma girişimindeki önerilerimizin geçmişteki önerilerimizle uyumlu olmalarına rağmen, önce bakanlığımızın ve uzmanların derinlemesine yaptıkları bir tartışmada irdelenmiş, ilgili elçiliklerimizden bilgi ve görüş istenmiştir. Varılan sonuçlar, Başbakanımız Sayın Mesut Yılmaz'ın ve Başkan Yardımcımız Sayın Bülent Ecevit'in değerlendirmelerine, eleştirilerine ve katkılarına sunulmuştur. Ayrıca, konunun güvenlik boyutu da dikkate alınarak, Silahlı Kuvvetlerimizin ilgili birimlerinin de bu çalışmalara değerli katkıları organize edilmiştir.

5) Sayın Yunan Dışişleri Bakanı ile görüşlerimizin yakınlaştığı noktaların belirlenmesi olan uzlaşma metni, Türkiye'nin yıllardır önerdiği fakat Yunanistan'ın paylaşmasını sağlayamadığı yaklaşımların belirtilmesinden ibarettir. Bu kez, Yunanistan, bu iyi niyet ve barış zeminini bizimle resmen paylaşmıştır. Bundan, her iki ülke adına mutluluk duymaktayız.

6) Uzlaşma metninin özelliği, tarafların, 'sorunların çözümünde tek yanlı hareket etmeyecekleri, birbirinin hayati çıkarlarına saygılı

olacakları' ifadesinde birleşmeleridir. Karşı tarafın hayati menfaatlerine zarar verici tek yanlı girişimlere başvurulmayan bir ortamda, dolayısıyla, bu tarz yanlış bir girişime karşı şiddetle cevap verilmesinin gereği de ortadan kalkmış olacaktır. Başka bir deyişle, taraflar, karşıdakiler tek yanlı girişimlerde bulunmadıkça, kendilerinin de barışçı davranacakları görüşünde birleşmişlerdir. Taraflar, anlaşmazlıklarını diyalog ve danışma çerçevesinde çözeceklerini, bu zemin üzerinde birlikte çözüm oluşturacaklarını da belirtmişlerdir.

7) Söz konusu yakınlaşma metni üzerine görüş açıklayan dünya başkentlerinde belirtildiği gibi, belirli noktalarda Yunan tarafıyla görüşlerimizin yakınlaşmasını, Türkiye olarak biz ciddi ve olumlu bir gelişme olarak görüyoruz. Bu ortak yakınlaşmada kimse kaybetmemiştir, iki taraf da birlikte kazanmıştır. Ege'de gerilimi azaltacak ve sorunların çözüm sürecini başlatabilecek barışçı ve iyi niyetli bir zeminin ortaya çıkmış bulunması, Türkiye'mizin yıllardır önerdiği sonuçtur ve Türkiye'nin menfaatidir.

8) Türkiye'nin yıllardır ve ısrarla savunduğu bir iyi niyet ve barış zemininin bugün gerçekleşebilmiş olmasını, dünyanın değişmekte olan koşullarına, bu koşulların ve konjonktürün bakanlığımızca doğru değerlendirilmesine, zamanlamanın iyi yapılmasına, ve, belki de, ikna yeteneğimizi bu defa daha iyi kullanmış olmamıza bağlıyorum.

9) Oluşturduğumuz iyi niyet ve barış zemininde, olumlu süreçlerin gelişeceğini umuyorum. Bunun, memleketimize hayırlı olmasını diliyorum.

Mutabakat'ın, diplomatik dilden, siyaset diline tercümesi şuydu: '... Yunan tarafı Ege'de tek başına karar alıp girişimde bulunmayacaktı...' Yani, karasularını gönlünce 'uzatıp' bunu uygulamaya sokmayacaktı. Türkiye ise, '... tehdit etmeyecekti'. Bundan kastedilen, 'causus belli' yaklaşımımızdı; Yunanistan'ın karasularını genişletmesi durumunu Türkiye'nin savaş nedeni sayacağını belirtmiş olmasıydı. Tabii, metinde 'Yunanistan', 'Türkiye' diye tasrih edilmemekteydi ama, bu iki madde, iki ayrı adrese dönüktü. Metinde hangisinin önce, hangisinin sonra yer alacağı, en çetin tartışmalara konu oldu. Biz, tabiatıyla, 'tek başına girişimde bulunulmayacağı' hususunun (refrain from unilateral acts) öne alınmasını istiyorduk. Böylece, bizi

ilgilendiren ‘tehditte bulunmama’ kavramı, kendiliğinden boşlukta kalıyordu, daha doğrusu, bizim istediğimiz bir anlam kazanıyordu, çünkü, ‘tehdit’, ancak Yunan tarafı tek başına girişim yaparsa gündeme gelecekti. Yunanistan kendi başına buyruk girişim yapmadığı takdirde, bizim, zaten, tehditte bulunmamıza, ‘causus belli’den söz etmemize gerek kalmayacaktı. Meselenin özü, Yunan tarafının kendi başına girişim yapmamasıydı. Uzun tartışmalar, kesin tavırlar sonucunda, bizim istediğimiz oldu. Metinde, önce tek başına girişimde bulunmamak maddesi, sonra tehditten kaçınmak yer aldı.

Madrid’de imzalar atıldı da, Yunan tarafı, Atina’ya döner dönmez, Madrid Mutabakatı’nın reddine başladı. Sebep açıktı: Mutabakat, Yunanistan’ın, Ege’de kendi başına karar alıp uygulamasını engellemekteydi. O günlerdeki Yunan siyaseti ve kamuoyu, böyle bir sınırlamayı işitmek bile istemiyordu; muhalefet ve özellikle muhalif basın, Madrid’i ve ona ‘evet’ diyen temsilcilerini yerden yere vurmaktaydı. ‘Simitis Ege’yi ikiye böldü’, ‘Türklerle Ege’yi paylaşmayı kabul ettik’ benzeri başlıklar verilirken, iktidar partisi pasok’un içindeki Simitis muhalifleri de, ‘... 12 mil konusunda Türkiye’ye taviz verildiğini’ söylemekteydi. Nitekim, sonraki aylarda bizim mutabakatı güçlendirmek doğrultusunda yaptığımız çeşitli önerilere rağmen, Yunanistan, Madrid’den söz etmek bile istemedi.

Buna karşılık, Türk kamuoyu söz konusu anlaşmayı son derece olumlu karşıladı: ‘Diyalog kapısı açılıyor’, ‘Ege’de bahar havası’, ‘Ege’de umutlu başlangıç’, ‘Atina’da Madrid rüzgârı’, ‘Ege’de herkes kazandı’ gibi haber ve yorum başlıkları, 10 Temmuz 1997’nin gazetelerini doldurmaktaydı. Madrid, benim açımdan da önemliydi: Dışişleri bakanı olarak ilk kez bir müzakereyi yönetmekteydim, yılların birikimi olan, fevkâlade çetin, tartışmalı bir konuyu ele almaktaydık. Doğrusu, hem kamuoyunun hem de bakanlıktaki diplomatların beni dikkatle izlemekte olduklarını fark etmekteydim. Bir gazetecinin deyişiyle, benim ‘performansıma’ yakından bakılmaktaydı. Bu ilk önemli müzakerenin başarısı ya da başarısızlığı, nasıl bir başlangıç yapmakta olduğum konusunda herkese fikir verecekti... Neyse, alınan sonuç genel beğeni topladı. Olumlu yorumları özetleyen Milliyet gazetesinin ‘Dışişlerinde Büyük Keyif’ başlıklı haberinde (10.7.1997) şöyle denmekteydi:

> ... Ankara ile Atina arasında Madrid’de sağlanan uzlaşmanın perde arkasında, uzun zamandır özlemi çekilen bir ‘takım ruhu’ sergilendi.

> Ege sorunu gibi çok hassas bir konuda yapılan müzakere sürecinde devletin tüm kurumları arasında tam bir uyum ve koordinasyon sağlandı. Özellikle bürokratlar, uzun bir süre eksikliğini hissettikleri devlet ciddiyeti altında çalışmanın keyfini yaşadılar.
>
> İlgili makamlar arasında uyumun sağlanmasında kilit rolü Dışişleri Bakanı İsmail Cem oynadı. Cem, gerek Cumhurbaşkanı Demirel'i, gerekse Başbakan Yılmaz ve Yardımcısı Ecevit'i sürekli bilgilendirdi. Askeri kanatla temaslar da ihmal edilmedi.
>
> Bu arada Cem, daha Bakanlığının ilk günlerinde karşılaştığı bu zorlu sınavda Bakanlık bürokrasisinden tam puan aldı. Türk-Yunan sorunları gibi çetrefil ve çoğu zaman iç politikaya alet olabilen bir konu üzerine cesaretle gitmesi dikkat çekti. Cem, müzakereler sırasında yardımcılarıyla danışmada gösterdiği titizlik ve hassasiyetin yanı sıra, bu sürece kendi birikimiyle ve yaratıcılığıyla yaptığı kişisel katkıyla da Bakanlık yetkililerinin takdirini topladı. Bir diplomat, şu yorumu yaptı: Bakan, daha ilk günden Bakanlık bürokrasisini arkasına aldı ve onların güvenini kazandı...

Sabah gazetesinin yorumunda da aynı gözlemler yer alıyordu:

> ... İsmail Cem, Dışişleri Bakanı olarak çıktığı bu ilk gezide, gerek bizim Dışişleri mensuplarından gerekse Amerikalı ve Avrupalılardan çok iyi not aldı. Akıl süzgecinden damıtılmış fikirlerle masaya oturulduğu zaman halledilmeyecek bir sorun kalmadığını, böylece herkes gördü.

Basın açıklamamda, Madrid'deki gelişmeyi şöyle yorumlamıştım:

> ... İlişkilerde hava ve rüzgâr değişimi ve güzel bir başlangıç. Sağlanan uzlaşmayı, 'karşımızdakini yere serdik, zafer kazandık' şeklinde değerlendirmekten iki taraf da kaçınmalı. Aramızdaki sorunların bir hamlede çözümlenmesi beklenemez. Ancak ilk kez ortak bir anlayış zemininde bir araya gelinebildi. Yunanistan'ın Türkiye'ye düşman olması Yunanistan'a hiçbir şey kazandırmamıştır. Sanırım bunu da dikkate aldılar ve uzlaşmaya yanaştılar.

Madrid Zirvesi'nin ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun (Eylül 1997) ardından, Lüksemburg, İtalya, Fransa, İngiltere, abd, Almanya, Hollanda Dışişleri Bakanlarıyla ikili görüşmelerimiz oldu. Muhataplarımın

Türk-Yunan ilişkilerine, Madrid sürecine, Ege ve Kardak sorunlarına atıfta bulunmaları karşısında, kendilerine şu hususları da anlatmıştım:

1) Bazı dış çevrelerce, '... Türkiye'nin, Kardak sorununu Yunan talebi doğrultusunda Uluslararası Adalet Divanı'na götürebileceğini açıklaması halinde AB'deki Yunan vetosunun kalkacağı ve bu sayede AB'nin Türkiye'ye sözünü vermiş bulunduğu mali desteğin gerçekleşeceği' ima edilmektedir.

2) Türkiye'nin böyle bir 'pazarlığa' girmesini beklemek boştur. Kaldı ki, söz konusu mali destek, Gümrük Birliği anlaşmasından kaynaklanmış, AB'ye ait somut bir taahhüttür. AB'nin zaten yerine getirmediği bir sözüne şimdi bir de şart eklemesi anlamsızdır. Ayrıca, AB'nin, Türk-Yunan ilişkilerindeki bütün sorunları göz ardı edip de aralarından sadece biriyle ilgileneceğini sanmıyoruz.

3) Kardak anlaşmazlığı (Kardak kayalığının aidiyeti üzerine çıkan bunalım, Türkiye ile Yunanistan'ı savaşın eşiğine getirmişti) konusuna gelince: Yunanistan'ın 'Uluslararası Adalet Divanı'na engelleyici yaklaşımı dikkate alınırsa, bu ülkenin bugün bu Divan'ı gündeme getirmesi, çifte standart örneğidir. Çünkü Yunanistan, 1923 Lozan ve 1947 Paris Anlaşmalarını çiğneyerek silahlandırdığı adalar konusunun Uluslararası Adalet Divanı'na tarafımızdan götürülmesini engellemiştir. Bu amaçla, Divan'ın yargı kararlarını 'millî güvenliğini ilgilendiren askeri konularda tanımayacağı' çekincesini (kaydını) koyarak, Divan'ın yetkisini sınırlamıştır. Dolayısıyla, doğru olan, masum bir kaya parçasını (Kardak'ı) değil, anlaşmalar çiğnenip silahlandırılmış Doğu Ege adalarını Avrupa Birliği'nin öncelikle dikkate almasıdır. Doğru olan, Uluslararası Adalet Divanı'nın kararlarına koyduğu çekinceyi Yunanistan'ın bir an önce kaldırarak, silahlandırılmış adalar konusunda uluslararası adaletin önünü açmasını, Avrupa Birliği'nin, Yunanistan'dan talep etmesidir.

4) Yunanistan'ın 'Madrid Sürecini' engellemek için peş peşe sıraladığı gerekçeleri haksız ve yanlış bulmaktayız. Her şeyden önce, söz konusu süreç, 'Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunların ele alınmasını' öngörmektedir. Bunu hiçbir içkoşula, dışkoşula bağlamamaktadır. Görüldüğü kadarıyla, Yunan tarafı rahatsızdır: Türkiye'nin yeni hükümetiyle, yeni dış siyasetiyle ve

> özellikle Madrid Süreci'yle sergilemekte olduğu akılcı ve barışçı yaklaşımla uluslararası ortamda geliştirdiği olumlu imajdan Yunanistan çekinmektedir. İkili ilişkilere barış ve anlayış da getirecek olsa, Türkiye imajının daha da ilerlemesini, Yunanistan, sanki istemiyor. Bununla beraber, diyalog ve barış sürecinden umudumuzu kesmiş değiliz. Yunanistan'dan gelecek tek bir somut ve iyi niyetli yaklaşıma, daha somut ve daha iyi niyetli yaklaşımlarla karşılık vermeye hazırız.

Bunları, iç ve dış basına yönelik bir toplantıda açıkladım. Dış siyasette, yabancı kamuoyu, kendi kamuoyunuz kadar önemlidir. Bir de, karşı tarafın iddialarını, eğer haksızsalar, derhal çürütmek, haklı münakaşa geliştirmek durumundasınız. Örneğin, Yunan tarafının hep gitmemizi önerdiği 'Uluslararası Adalet Divanı'ndan bizzat kendisinin özel çekince ile kaçındığını, Türk Dışişleri ilk kez bu basın toplantısında ortaya koymaktaydı.

Türkiye açısından, Madrid, önemli bir diplomatik başarı oldu. Bir defa, her zaman sahip çıkabileceğimiz, atıfta bulacağımız resmi bir mutabakatı bize sağladı. Yunanistan, imzaladığı metne sadık kalmadı, Madrid Uzlaşması beklediğimiz siyasal anlayış ortamını getirmedi ama Türkiye'nin aleyhine Batı'da sürdürülen Yunan çıkışlı propagandaların etkisini bir ölçüde kırdı; Türkiye'nin yapıcı ve barışçı tavrı dünya basınında ve televizyonlarında yankı buldu. Yunan propagandasının abd ve Batı Avrupa'daki yanıltmaları üzerine küçük de olsa bir sual işareti açılmasını Madrid Mutabakatı bize sağladı. Planlı bir siyasetle, bu sual işaretleri tarafımızdan çoğaltıldı; 1999 sonunda ab Helsinki Zirvesi'ne gelindiğinde, artık, Türk-Yunan dengesini nispeten doğru görebilen bir Batı Avrupa ve Amerika söz konusu olacaktı.

e) Bakan Pangalos

Madrid'de, biri 'aşina' olan, diğeri olmayan iki kişiyle görüştüm: Yunan Dışişleri Bakanı Pangalos ve abd Dışişleri Bakanı (kendi tanımlarında 'Devlet Sekreteri') Albright. Madeleine Albright'dan ilerdeki bölümlerde söz edeceğim. 'Aşina olan', Pangalos'un yüzüydü.

Pangalos'u, Avrupa Konseyi'nden biliyordum. 1987-1997 yıllarında, tbmm'yi temsilen Avrupa Konseyi Parlamentosu'nda bulunan Türk milletvekilleri grubundaydım. Aynı yıllarda, Pangalos, Yunan meclisini temsilen Avrupa Konseyi'ndeydi. Üstelik, her ikimiz de, Avrupa

Konseyi'ndeki sosyal demokrat (eşanlamıyla sosyalist) milletvekillerinden oluşan 'Sosyalist Grubun' Başkan Yardımcılıklarını paylaşıyorduk.

Pangalos'un düşüncelerindeki dengesizlik, doğrusu, o günlerden seziliyordu. Pangalos, uzunca süre Türkiye'de bulunmuş, kendi deyişiyle, Yunan faşizminin kol gezdiği Cunta döneminde, komşu Türklerin dostluğuna koşmuştu. Sanırım, Ayvalık tarafları. Türklerin kendisine ne kadar iyi davrandığını, Yunanistan'ın ve kendisinin zor döneminde, Türklerin ona nasıl kardeşçe sahip çıktığını anlata anlata bitiremezdi. Ne var ki, söz Kıbrıs'a, Türk-Yunan sorunlarına geldiğinde, bambaşka bir Pangalos sahneye çıkardı: Son derece anlayışsız, bağnaz, hattâ düşman... Ama her şeye rağmen, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nde aynı siyasal grubun yöneticileri olarak, bir de, Türk ve Yunan insanının bazı kaçınılmaz kişisel benzerlikleri nedeniyle, kendisiyle belli bir hukukumuz vardı.

Madrid'de, Pangalos'la 'sıradan' denebilecek bir karşılaşmamız oldu. Ben, her zamanki gibi, ilke olarak ilk adımda açık ve iyi niyetli yaklaşmaktaydım. Gerçi fazla temasımız olmadı, çünkü, o dönemde Yunanistan'la ilişkilerin soğukluğu bir 'aracı' gerektiriyordu; abd'li diplomatlar, Türk ve Yunan tarafının önerilerini birbirlerine götürerek uzlaşma metnine ulaşılmasına çalışıyordu.

Pangalos'la, iki ay kadar sonra, New York'ta Birleşmiş Milletler toplantısı sırasında tekrar karşılaştık (Eylül 1997). Bu defaki, resmi, ikili görüşmeydi. 'Sağırlar Diyalogu' şeklinde geçti: Türkiye'nin, Yunanistan'la arasında 'egemenlik sorunu' bulunduğunu söyledi, 'egemenlik tartışılamazdı', dolayısıyla, tek çözüm, Uluslararası Adalet Divanı'na gitmekti. Klasik Yunan tezleri tekrarlanmaktaydı. Ben de bizim görüşlerimizi tekrarladım. İlk on dakikanın ardından, ancak genel konulara değinmek, Strasbourg'daki Avrupa Konseyi günlerinden söz etmek, eski tanıdıkların şu sıra neler yaptığını sorgulamak kalmıştı, yarım saatlik süreyi doldurmak için...

Pangalos, bu görüşmemizden birkaç gün sonra, bir Yunan televizyonuna New York'tan demeç verdi. Sözleri, dengesini kaybetmiş bir insanın saplantılarını dışa vurmasıydı. Türkiye'ye yönelik gereksiz, zamansız, nedensiz ve ağır saldırısı, aramızdaki ilişkiyi tümden kopardı. Bu olayın üzerinde durmak istiyorum.

Pangalos, 27 Eylül 1997 günü, Mega tv'de, şunları söylemekteydi:

> ... Türkiye yayılmacıdır, Türkiye'nin askeri ve diplomatik kanadından bir kesim, Ege'deki Yunan sınırlarına göz koymuştur. Bu durumda, Türk tarafıyla değil diyalog, görüş teati etmeye dahi başlayamayız. Soyguncu, katil ve tecavüzcü ile görüşemezsiniz, bu imkânsızdır... (Pangalos'un demecinin İngilizce çevirisinde, 'rapist' sözcüğü kullanılmaktaydı. Bu, 'ırza tecavüz eden' anlamına geliyor.)

Doğrusu, konuşmanın metni Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'deki temsilciğine ulaştığında, gözlerimize inanmakta zorlandık. Böyle bir konuşmayı, bir dışişleri bakanı yapamazdı ama Pangalos yapmıştı. Benim benzer üslûbla konuşmak alışkanlığım yoktu, üslubumu zorlayarak tabii ki cevaplayacaktım. Kaleme aldığım kısa cevap metnini, aynı gün dünya basınına ulaştırdık:

> Yunan Dışişleri Bakanı Pangalos'un bir Yunan televizyonunda ve Yunan gazetelerinde yayımlanan ve Sayın Pangalos'un haddini ve terbiye sınırını aşan sözlerini şiddetle reddediyoruz. Türk yöneticiler hakkında kullanılan 'katil, ırz düşmanı, hırsız' tanımları, hastalıklı bir ruh haletini yansıtmaktadır. Yunan milleti, kendini temsilen ve kendi adına yapılmış bu ayıba müstahak değildir.Yunan Dışişleri Bakanı Pangalos, bu sözleriyle, Türkiye ile Yunanistan arasında karşılıklı saygıya dayanması gereken görüşme ortamını anlamsız kılmaktadır. Yunan Dışişleri Bakanı Pangalos'un bu kabul edilmesi mümkün olmayan sözlerini başta ABD ve Avrupa Birliği üyeleri olmak üzere, Türk-Yunan ilişkileriyle ilgilenen tüm ülkelerin dikkatine getirmekteyiz.

Aynı yılın (1997) kasım ayında, bu kez Girit'teki Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci toplantısında bir araya geldik. Ege geleneğinin 'Evsahibi' sorumluluğundan olsa gerek, bu kez sorun yaratmadı. Ancak, öze dokunan bir şey konuşulmadı.

1998 Ocak ayında ise, Pangalos, Türkiye'yi 'tarihteki sorumlulukları nedeniyle' ağır biçimde suçlamakta, günümüzde Türklerin, Kürtlere 'Hitler muamelesi' yaptığını iddia etmekteydi. Ortadoğu ve Balkan ülkelerini Türkiye'ye karşı tahrik etmeye yeltenen Yunan Dışişleri Bakanı, bölücü terör örgütünü destekleyerek, konuşmasını tamamlamaktaydı.

Buna karşı, ben de ikinci kez, ağır bir cevap verdim. Bakanlığın Enformasyon Dairesi aracılığıyla duyurulan bu cevabımda (9 Ocak 1998)

özetle şöyle denmekteydi:

> Yunanistan, fareli köyün kavalcısı Pangalos'un peşinde, kendini maceraya atmaktadır. Yunanlı Bakan, Türkiye düşmanlığını, şimdi ırkçı tahriklerle ve teröristlerle özdeşleşerek tırmandırmıştır. Bakan Pangalos, kendi aklınca, sadece Türkiye'deki vatandaşlarımızı değil, Ortadoğu'nun birçok ülkesindeki insanları da ırkçı ölçülerle sınıflandırıp, onları bölücü-ayrılıkçı maceralara kışkırtmaktadır.
>
> Bakan Pangalos'un bu tavrı, kendisine yakışmaktadır. Çünkü temsil ettiği Yunanistan, faşizmi ve ırkçılığı kara bir leke olarak tarihinde taşımaktadır. Pangalos benzerlerinin önderliğindeki Yunan faşistleri, 'efendi' diye belledikleri Alman işgalcilere binlerce Yunan vatandaşı Yahudi'yi bizzat teslim ederek ölüm kamplarına göndermiştir. Sayın Pangalos tarihten söz edecekse, İkinci Dünya Savaşı'nda, Hitler güdümündeki Yunan yönetiminin, Yunan halkını nasıl darağaçlarında ve toplu infazlarda tükettiğini okumasını öneririz. 1960'lar ve 1970'ler Yunanistan'daki faşist cuntanın Kıbrıslı Rum uzantılarınca, çoluk-çocuk Türklerin nasıl bir ırkçı vahşetle katledildiklerini, katliamın fotoğraflarını kendisine hatırlatırız. Bakan Pangalos, ırkçı kışkırtmalarıyla, Avrupa'daki esenliğin ve Türkiye'ye komşu bazı Ortadoğu ülkelerindeki iç barışın temellerini dinamitlemektedir. Yunanistan, Türkiye kompleksinden ve Türkiye düşmanlığından kendini kurtarmalıdır. Türkiye'ye düşmanlık gütmek, geçmişte Yunanistan'a yarar getirmemiştir. Bundan sonra da yarar getirecek değildir. Yakın tarihte ne olmuşsa, gene aynısı olur.

Bu açıklamamız, '... Atina'ya bomba gibi düşmüştü'. Hep saldırmaya alışmış olan, ancak gerekli cevabı geçmişte pek almayan Yunan yöneticileri şaşırdı ve beceriksiz bir savunma çabasına girdi. Milliyet gazetesinin Atina kaynaklı haberinde (10 Ocak 1998) şöyle anlatılmaktaydı:

> ... Türk Dışişleri Bakanlığı 'Hitler' suçlamasına önceki gün verdiği yanıtta, Pangalos'un utanma duygusunu yitirdiğini vurgulayarak 'İkinci Dünya Savaşı sırasında Yunanistan'daki Yahudileri Nazilere teslim eden Yunanlılardı' diye açıklamada bulunmuştu. İşte Ankara'nın bu tepkisi Atina'ya bomba gibi düştü. Pangalos dün Ankara'nın açıklamasını reddetti ve kendini savundu:

> Yunanistan’ın, Nazilerle işbirliği yapmayan tek ülke olduğunu herkes biliyor...

Pangalos, Yunanistan’ın bölücü teröre verdiği desteğin simgesi ve başlıca bir sorumlusu olarak, Türk-Yunan ilişkilerinin daha da kötüleşmesinde önemli rol oynadı. Bir dışişleri bakanının Pangalos gibi böyle küçülmesi ve en düşük ortamlarda duyulmayan hakaretlere sarılması, ibret vericidir. Beni bile sinirlendirmeyi, en ağır cevabı verdirtmeyi, kendi üslubumun dışına çıkartmayı, Pangalos başarmıştı. Terörbaşının yakalanmasından sonra ise 18 Şubat 1999’da bakanlığından istifa etmek zorunda bırakıldı.

Pangalos’la uğraşırken, rahmetli Uğur Mumcu’nun bir sözünü sıkça hatırlardım. Mumcu, şöyle derdi: ‘... Fransız’la Fransızca konuşulur, İngiliz’le İngilizce, Alman’la Almanca. Terbiyesiz’le, terbiyesizce konuşulur...’

II

‘Barış’ Üzerine Taktik ve Strateji

a) Sonuçsuz Girişim

İki ülke arasındaki sert demeçlere rağmen, aynı yıl içinde (1998) Yunanistan’a yönelik somut fakat sonuçsuz barışçı girişimlerimiz oldu. Bunlar cevap bulamadı ama güttüğü iki amaçtan biri gerçekleşti: Biz, Türkiye’nin menfaatini Yunanistan’la sorunların çözümlenmesinde görmekteydik, dolayısıyla, ihtimal düşük de olsa, bu yolu zorlamaktaydık. İkincisi, bu girişimlerimiz karşılık bulmasa bile, uluslararası alandaki yanlış peşin hükümlerin sarsılmasında etkili olacaktı. Nitekim, abd’deki ve Batı Avrupa’daki ‘uzlaşma istemeyen Türkiye’ varsayımı, bu girişimlerimiz sonucunda ilk kez sorgulanmaya başladı. Buna ilerde değineceğim.

Belirtmeye belki gerek yok, Yunanistan siyaseti, Dışişleri Bakanlığı’mızın başlıca bir konusuydu. Çeşitli nedenlerden ötürü:

İki ülke arasında, sürekli bir savaş tehlikesi vardı. Silahlı kuvvetlerin Ege’de istemeyerek de olsa yapabilecekleri bir hareket, kolaylıkla savaşa yol açabilirdi. Bu güvensizlik, aynı zamanda, her iki toplumun da gereksiz olabilecek büyük askeri harcamaları üstlenmesine yol açmaktaydı.

Yunanistan, etkin propaganda imkânlarıyla, Türkiye’nin ‘haksız ve uzlaşmaz’ taraf olduğuna Batı’yı, özellikle abd ve ab’yi inandırmış durumdaydı. Bu asılsız varsayımı zayıflatmamız gerekiyordu. Özellikle ab adaylığımızın gerçekleşmesi açısından, Yunan siyasetimizin diğer ab üyeleri tarafından algılanış ve yorumlanış biçimi önem taşıyordu.

Türkiye ve Yunanistan, doğrudan gözükmeseler bile, Kıbrıs’ta karşı karşıya bulunmaktaydı. Kıbrıs’ta iki tarafın üzerinde anlaşacağı ortak bir çözüm, ancak iki ‘garantör’ devletin, Türkiye ve Yunanistan’ın katkısı ve uzlaşısıyla gerçekleşebilirdi.

Nihayet, Egeli iki komşunun, birbirleriyle iyi geçinmekten birlikte kazanacakları çok şey vardı; güven ortamından, ekonomi ve ticarete, sanattan, turizme kadar.

Bu görüşleri, Eylül 1997’de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda yaptığım ilk konuşmamda da şöyle özetlemekteydim:

> ... Yunanistan’la ilişkilerimizde başlıca hedefimiz, iki ülke arasında hâlâ direnen ve çoğu Ege’ye ilişkin olan sorunları, özlü ve sonuç almaya dönük bir diyalog sürecinde ele almaktır. Bu amaçla

Yunanistan'a çağrı yaparak konuşma-görüşme anlayışını benimsemeye onları davet etmekteyiz. Sorunların barışçı çözümüne dönük başka yöntemleri de, üzerinde anlaşmaya varılmış olması koşuluyla, reddetmiyoruz. Öte yandan, Yunan tarafından da olumlu bir karşılığa yol açacakları beklentisiyle, bazı güven artırıcı önlemleri, kendi başımıza, tek taraflı olarak hayata geçirdik. Türkiye ve Yunanistan'dan ikişer siyaset-dışı kişilikten oluşacak 'Akil Adamlar Grubu'nun, yeni bir gecikme olmaksızın nihayet bir araya geleceğini umuyoruz. Bu grubun görevi, sorunları ele alabilmemiz için bazı yöntemleri hükümetlerimize bağlayıcı olmayan bir raporla önermek. Ayrıca, NATO'nun Madrid Zirvesi'nde (Temmuz 1997) Türk-Yunan ilişkilerinin geliştirilmesi için varılan anlayışın somut eylemlere dönüşmesini ısrarla beklemekteyiz. Bu yakınlaşma, uzlaşma süreçlerini, birtakım önkoşullara yahut yapay sorunlara bağlamanın, iki ülkenin de yararına hizmet etmediği düşüncesindeyiz. Aramızdaki sorunlar tek başına Türkiye'nin gayretiyle çözülemez; ortak bir iradeye ve her iki tarafın iyi niyet sergilemesine mutlak ihtiyacı var.

b) Yunanistan'ın Yapması Gereken

Ege ve Akdeniz'de barışı bıçak sırtında tutan, nato'nun iç uyumunu etkileyen Türk-Yunan konusu, uluslararası basın ve yayın organlarının da ilgi odakları arasındaydı. Nitekim uluslararası medyadaki ilk mülakatımın konusu, Yunanistan ve Kıbrıs olmuştu. New York'ta, Eylül 1997'de, Riz Khan'ın 'Q&A' (Soru-Cevap) programında, uzun uzun bu iki alandaki siyasetimizi anlattım. Kitabın Kıbrıs'a ilişkin bölümünde nakledeceğim.

1998'deki bir konuşmamda, 'Yunanistan'la ilişkilerimizin düzelmesini, biri teknik, öteki siyasal iki konuda, Yunanistan'ın kendini düzeltmesine bağlı gördüğümü' belirtmiştim:

1) Türkiye, yıllardan beri, Yunanistan'a şunu söylüyor: 'Aramızdaki bütün sorunları, bir araya gelerek konuşalım, ortak çözüm arayalım. Kardak dahil bütün sorunları çözmeye çalışalım. Birleşmiş Milletler'in öngördüğü bütün barışçı çözüm yöntemlerini deneyelim. Kendi aramızda halledemezsek, Uluslararası Adalet Divanı'na gitmek dahil, hakemlik müessesesini de öngörebiliriz'. Yunanistan ise, '... sadece kıt'a sahanlığı sorunu ve sadece Uluslararası Adalet Divanı yolu' diye diretmekte. Bunun dışında

hiçbir şeyi hiçbir yöntemle görüşmeyeceğini açıklamaktadır. Mesafe alınabilmesi için, Yunanistan'ın 'dayatmacılıktan' vazgeçmesi gerekir.

2) İlişkilerin düzelmesi için ikinci önkoşul, Yunanistan'ın, Türkiye 'kompleksinden' kurtulmasıdır, Türkiye'ye düşmanlık politikasından vazgeçmesidir. Türkiye'ye karşı düşmanlık siyaseti, yakın tarihinde Yunanistan'a hiçbir yarar getirmemiştir. Bundan sonra da getirecek değildir.

1998 yılı, Yunanistan siyasetimizde barışa dönük girişimlerle başladı. Biz, sürekli olarak, öneri getiren taraftık. Yunanistan ise, tartışmaktan, anlaşmaktan, hattâ görüşmekten çekinen, kaçan taraf oldu. Bu ısrarlı siyasetimiz, ilgili diğer ülkelerce dikkatle izlenmekteydi. Önerilerimizde içtendik, aramızdaki sorunların çözümünü gerçekten istemekteydik. Büyük dikkatle, muhatabımız Yunanistan'ın hassasiyetlerini, ihtiyaçlarını da gözeterek öneride bulunuyorduk. Ama doğrusu, benimsediğimiz bu yaklaşımın 'kaybı olmayan bir siyaset' niteliğinin de bilincindeydik: 'Evet' cevabını alsak, uzlaşma ve barışın yolları açılacaktı. Yani, asıl tercihimiz gerçekleşme yoluna girebilecekti. Yunanistan'ın 'hayır' cevapları ise, uluslararası değerlendirmelerde ve dengelerde bizim konumumuzu güçlendirecek; haksız varsayımların, propagandanın etkisini azaltacaktı. Yani, gene biz kazanacaktık. Bu arada, Yunanistan'ın Kıbrıs'a dönük tahrik siyasetini ve terör örgütüne desteğini dikkatle izlemekte, her fırsatta açığa çıkarmaktaydık. Yunan siyasetinin terör boyutunu açıklamalarımız ve demeçlerimizle bütün dünyaya duyurmaktaydık. Bir yandan somut çözüm girişimlerinde bulunan, öte yandan, Yunanistan'ın terörle bağlantısını ısrarla vurgulayan, gözler önüne seren bu siyasetimizi 1998 sonlarına kadar sürdürdük. Yunanistan'ın Türkiye'ye dönük bölücü terörü destek politikasını bütün ülkeler artık görebilmekteydi, zaten Yunanistan da, bunu gizlemeye çalışmadığı bir noktaya gelmişti. Bundan sonrası, uzlaşma arayışının yerini başka önceliklere bıraktığı, farklı kurallarda oynanan farklı bir siyaset oyunu olacaktı.

1998 yılı içindeki uzlaşma girişimlerinin başlıcası, Türkiye'nin 12 Şubat'ta nota ile resmen Yunanistan'a bildirdiği barış önerileri oldu. İlgili bütün ülkelerde ve uluslararası kamuoyunda yankı bulan, çok olumlu karşılanan bu girişimi, Dışişleri Bakanlığı'nın Enformasyon Dairesi şöyle duyurmaktaydı:

... Türkiye, Yunan hükümetine bir nota vererek, iki ülke arasındaki tüm Ege sorunlarının barışçı yöntemlerle çözümlenmesini, bu amaçla, iki dışişleri bakanlığı arasında üst düzeyde bir toplantının mart ayı içinde gerçekleşmesini istedi.

Türkiye'nin girişimi, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne, NATO Genel Sekreteri'ne ve NATO üyesi ülkelere duyurularak, Türkiye'nin barışçı çözüm önerileri uluslararası kamuoyunun dikkatine getirildi. Nota'da, '... Ege sorunlarının sürüncemede bırakılması nedeniyle ilişkilerde gerilim yaşandığı, bu durumun, istenmese de olayları tırmandırarak ciddi karşıtlığa neden olabileceği' belirtildi.

Türkiye'nin Nota'sını, Yunanistan'ın Ankara Büyükelçisi'ne veren Dışişleri Bakanı İsmail Cem, şunları söyledi: '... Yunanistan'a, konuşalım, anlaşalım ve barışalım, demekteyiz. Yunanistan'ın bu girişime vereceği cevap, dünya kamuoyunun indinde, her iki ülkenin iyi niyetinin sergilenmesini ve kanıtlanmasını sağlayacaktır. Umarım, Yunanistan, Türkiye gibi kendisinin de barışçı ve uzlaşmacı olduğunu ortaya koyar'. Cem, yapılan bu girişimin, ABD, NATO ve Avrupa Birliği çıkışlı üç çözüm yaklaşımını birlikte kapsadığını belirtti. '... Durumu, dünya kamuoyunun ve tüm ilgili ülkelerin dikkatine sunmaktayız' dedi.

Türkiye'nin önerisi, şu noktaları içeriyor:

1) İki ülkenin, aralarındaki Ege sorunlarını birlikte tanımlaması;

2) ABD Dışişleri Bakanı Albright'ın girişimiyle 8 Temmuz 1997'de Türkiye ve Yunanistan'ın gerçekleştirdiği 'Madrid Mutabakatı'nın' resmi bir anlaşmaya dönüştürülmesi;

3) NATO Genel Sekreteri'nin önermekte olduğu 'Ege'de Güven Artırıcı Önlemlerin', NATO Genel Sekreteri'yle işbirliği yapılarak iki ülke tarafından geliştirilip hayata geçirilmesi;

4) İki hükümetin, aralarındaki sorunlara çözüm üretecek olan ve her iki ülkenin belirlediği temsilcilerden oluşan 'Akil Adamlar Grubu'nun, birlikte göreve çağırması;

5) Bu önerilerin tartışılması amacıyla, iki dışişleri bakanlığı arasında üst düzeydeki bir toplantının, Türk hükümetinin bu çağrısı

ve Yunan hükümetinin çağrıyı benimsemesiyle, Mart 1998 içinde Ankara yahut Atina'da gerçekleştirilmesi.

Türkiye'nin bu kapsamlı önerisi, ab merkezlerinde ve abd'de ilgiyle karşılanırken, Yunan siyaset çevrelerinde ve basınında geniş yankı buldu. Yunanistan'da kısa bir şok etkisi yarattı. Yunan hükümetinde ve kamuoyunda çelişkili yaklaşımlara ve yorumlara yol açtı. O günlerin bir gazete haberinde, Atina'daki durum şöyle anlatılmaktaydı:

> ... Türk önerilerine ilk tepki, Yunan hükümet sözcüsü Reppas'dan geldi. Reppas, '... önerilerin, zaten tartışılan hususları içerdiğini', 'önemsenmelerine gerek bulunmadığını' ve 'önerileri reddettiklerini' belirtti. Bakan Pangalos'un yurtdışında bulunması nedeniyle ona vekalet eden Yunan Dışişleri Bakan Yardımcısı Papandreu ise, bakanlık adına aksi yönde bir açıklama yaptı. Papandreu, Türkiye'nin önerileri üzerinde hükümetin çalışacağını, Başbakan Simitis ve Dışişleri Bakanı Pangalos tarafından değerlendirildikten sonra bir cevabın hazırlanacağını belirtti. (Papandreu'nun henüz bakan yardımcısı olduğu bu tarihte de Türkiye konusunda dikkatli davrandığı görülmektedir.) Yazılı bir açıklama yapan ana muhalefet partisi 'Yeni Demokrasi', Yunan hükümetinden kaynaklanmış bu çelişkili yaklaşımları eleştirerek, hükümetteki bakanlar arasında eşgüdüm olmamasının yarattığı zaafa dikkat çekti ve hükümeti 'teslimiyetçi olmakla' suçladı.
>
> Yunan televizyon kanallarında ve basında geniş yer alan Türk barış önerileri, Ege'deki gerilimin bir çatışmaya yol açmasından çekinen Yunan kamuoyunda büyük ilgi yarattı. Yunan televizyonlarında genellikle birinci yahut ikinci haber olarak verilen Türk önerileri, siyaset ve basın çevrelerinde tartışmaya neden oldu. Yorumlardan bir bölümünde, '... Türkiye'nin, uluslararası camiada mesafe kazanmak, barışçı açılım yaptığını kanıtlamak, üçüncü tarafları yanıltmak' amacı taşıdığı öne sürüldü. Başka yorumlarda ise, Yunan hükümetinin tutumu eleştirildi. Örneğin Rizos Partis gazetesinde, '... Yunan hükümetinin kararsızlığı ve kendi içinden çelişkili açıklamalar yapılması' yanlış bulunmaktaydı.

Doğrusu, Yunan tarafının olumlu sürpriz yapması pek beklenmiyordu ama, gene de, belki akıl yolunu seçerler diye düşünenlerimiz bakanlıkta vardı. Ancak, ağırlıklı tahminler doğru çıktı ve bizimkinden on iki gün

sonra, Yunanistan’ın bütün kapıları kapayan sert ve olumsuz cevabı geldi. Bizim karşı cevabımızı ise dikkatle kaleme alarak bakanlık açıklamasıyla iç ve dış kamuoyuna, uluslararası basın ajanslarına duyurdum (25 Şubat 1998). Açıklama, Türkiye’nin bundan sonra izleyeceği siyaseti belirlemekteydi; ayrıca, geçmişte yanıltıcı Yunan propagandasına karşı ciddi bir cevap verememiş, Yunan tarafının hukuk dışı iddialarını gerçek gibi algılayıp ezik kalmış Türk dış siyaseti, şimdi, bm ve ab metinlerinden hareketle, hukuk düzeyindeki haklılığını ortaya koymaktaydı:

> 1) Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin Yunanistan hükümetine verdiği 12.2.1998 tarihli notanın cevabı, Yunanistan’ın Ankara Büyükelçisi tarafından 24.2.1998 tarihinde Türk Dışişleri Bakanı’na sunulmuştur.
>
> 2) Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin, Yunanistan hükümetine 12.2.1998’de verdiği Nota’da, özetle şu görüşler ve öneriler yer almıştı:
>
> ‘... Ege’deki gerilim ortamı, istemeyerek de olsa bir kazaya ve askeri karşıtlığa, tehlikeli oluşumlara yol açabilecek özelliktedir. Bu durum, bölge barışı açısından ciddi kaygılar yaratmaktadır. Türkiye, gerilimin düşmesi amacıyla, Yunan tarafına şu önerileri sunmaktadır: İki ülke arasındaki sorunların çözümü için, ABD, NATO ve Avrupa Birliği tarafından daha önce önerilmiş bulunan ve tümü uluslararası hukukun ve uluslararası anlayışın çerçevesinde yer alan yaklaşımların, derhal hayata geçirilmesi; bu doğrultuda, iki ülke temsilcilerinin, iki ülke arasındaki sorunları tanımlaması; iki ülke dışişleri bakanlıklarının üst düzeydeki kurullarının bir araya gelerek, Türkiye’nin önerdiği uzlaşma ve barış sürecini nasıl birlikte geliştirebileceklerini saptamaları ve süreci başlatmaları.’
>
> 3) Ne yazık ki, Yunan tarafı, 24.2.1998 tarihli notasıyla, Türkiye’nin gerçekçi ve iyi niyetli önerilerini tümden reddetmiştir. Böylece, resmi Yunan dış politikasının, Ege’de gerilimi sürekli kılmak ve Türkiye’yle sorunlarını çözümsüz bırakmak olduğu, bütün açıklığıyla dünya kamuoyunun önünde sergilenmiştir.
>
> Türkiye’nin, sorunların çözümü için Yunanistan’a önerdiği yapıcı yaklaşıma, dünya kamuoyu ve ilgili başkentler destek vermiştir. Ne var ki, Yunanistan hükümeti, Türkiye’nin iyi niyetine ayak

uyduramamıştır. Buna kayıtsız kalarak uzlaşmazlık ve çözümsüzlük rolünü bir kere daha tek başına üstlenmiştir.

4) Yunanistan hükümeti, uluslararası hukuktan bir kez daha kaçmıştır:

Uluslararası hukuk, yani, Birleşmiş Milletler Tüzüğü'nün 33. Maddesi: '... Uluslararası barışı ve güvenliği tehlikeye düşürebilecek bir anlaşmazlığın tarafları, öncelikle, görüşme, araştırma, arabuluculuk, uzlaşma, hakemlik, mahkeme, bölgesel kurumlar ve tercih edecekleri başka barışçı yöntemlerle, sorunlarını çözeceklerdir...'

Yani, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin, 25.8.1976 tarihli Kararı: BM, '... Yunanistan ve Türkiye hükümetlerini, anlaşmazlıkları konusunda doğrudan görüşmeleri başlatmasını önerir ve bu görüşmelerin ortaklaşa benimsenecek çözümlere ulaşması için ellerinden gelen her şeyi yapmalarını ister...'

Yani, Avrupa Birliği'nin, sınır anlaşmazlıklarının çözümü için öngördüğü yaklaşım: '... Komisyon, üyelik öncesinde, başvuru sahiplerinin, aralarındaki önemli sınır anlaşmazlıklarının çözümü için her türlü çabayı göstermelerini öngörür. Bunda başarısız kalmaları halinde, anlaşmazlığı Uluslararası Adalet Divanı'na götürmeye karar vermelidirler...'

Yani, Türkiye'nin aylardır Yunanistan'a ve ilgili ülkelere, dünya kamuoyuna uluslararası hukuk çerçevesinde önerdiği bu çözüm yaklaşımları... Yunanistan'ın reddettiği uluslararası hukuk yöntemleri...

Yani, Türkiye'nin, Yunanistan'a önerdiği, '... konuşalım, tartışalım, uzlaşalım' anlayışının, uluslararası hukuktaki ifadeleri...

Yunanistan hükümeti, 'uluslararası hukuk' niyetine, kendi çarpıttığı bir hukuk anlayışını, yıllardır dünya kamuoyunu yanıltarak 'doğru gibi göstermeyi' başarmıştı:

Birleşmiş Milletler'in belirlediği çok sayıdaki 'barışçı çözüm yönteminden' sadece birini, Uluslararası Adalet Divanı'nı, sanki uluslararası hukukun tek ve mutlak yöntemiymiş gibi dünya kamuoyuna sunmuştu. Ne var ki, Türk hükümetinin son aylardaki ısrarlı girişimleriyle, neyin, ne olduğu, tüm ilgili ülkelerce

görülmeye başlamıştır. ‘Uluslararası hukukun’, sadece bir Uluslararası Adalet Divanı’ndan ibaret olmadığı, bunun, uluslararası hukukun çok sayıdaki yönteminden sadece biri olduğu, herkes tarafından anlaşılmıştır.

Artık maske düşmüş, gerçek görünmüştür.

5) Yunanistan’ın haksız tavrının uluslararası platformlardaki yanıltıcılığı, Türkiye’nin girişimleriyle etkisini kaybetmektedir. Yunan hükümeti, bunun farkındadır. Farkında olduğu için hırçınlaşmaktadır. Türk önerilerine karşı, ‘görüşmemek’, ‘konuşmamak’ taktiğinin ardına saklanmaktadır. Sözde cevaplarla, ‘rastlaşırsak görüşürüz’ benzeri kaçamaklarla, kendini kurtarmaya çalışmaktadır. Açıkça, kendini ele vermektedir.

Yunanistan hükümeti, kendi iç siyaset kaygıları ve dış siyaset hesapları doğrultusunda, Ege’de gerilimin sürekliliği tercihini yapmıştır. Bu, onun kendi bileceği, hesabını kendi vereceği bir tercihtir. Ege’de gerilim arayan bu Yunan hükümet tercihi, Yunanistan’ın bir kez daha çözümden kaçmasıyla somutlanmıştır.

Gerilim tercihini yapan bu hükümet politikasıyla, Yunanistan, Ege’de oluşabilecek istenmeyen bir kazanın ve bunun yol açabileceği tehlikeli durumun sorumluluğunu, tarih önünde peşinen ve tek başına üstlenmiştir.

6) Türkiye’nin dış politikası, barışa ve iyi komşuluk ilişkilerine dayanır. Ama bunun, uluslararası hukuka ve ulusal yararlarımıza yönelik hırçınlıklara göz yummak olmadığını, Yunanistan artık anlamalıdır. Ne yazık ki, Yunan tarafı, 24.2.1998 tarihli notasıyla, Türkiye’nin gerçekçi ve uluslararası kamuoyundan destek almış önerilerini tümden reddetmiştir. Böylece, resmi Yunan dış politikasının, Ege’de gerilimi sürekli kılmak ve Türkiye’yle sorunları çözümsüz bırakmak olduğu, bütün açıklığıyla dünya kamuoyunun önünde sergilenmiştir.

7) Yunanistan hükümetinin notasındaki görüşleri tek tek irdeleyip cevaplayan bir notayla, Türkiye hükümeti kendi siyasetini tekrar açıklayacaktır.

Yunanistan hükümetinin, Ege’yi ve insanlarını tehlikenin eşiğinde gezindiren yaklaşımı sürse bile, Türkiye, uzlaşmayı ve barışı öneren taraf olmaya devam edecektir.

III

Tehdit ve Terör

a) Gerilimin Tırmanışı

Yunanistan'la aramızda elbette Kıbrıs konusu vardır. Akılcı yaklaşım, Kıbrıs'taki iki milletin de birlikte kabulleneceği ortak çözümü ararken, tahriklerden, gerginliği artırmaktan kaçınmaktır. Ne var ki, Yunan tarafı, özellikle 1997-1999 döneminde bunun tam aksini yapmıştır; hem Kıbrıslı Rumların en ölçüsüz tavırlarına sahip çıkmıştır, hem de uluslararası gerilimi tırmandırmıştır. Ve tabii, bizim verdiğimiz karşılıklara hedef olmuştur. Bu alandan örnek olarak, 16 Haziran 1998'de, Yunan savaş uçaklarının Güney Kıbrıs'taki Rum hava üssüne inmeleri verilebilir. Önceki tahrik ve uygulamaların ötesindeki bu girişim, Ankara'da Genelkurmay temsilcileriyle uzun toplantılar yapmamıza, karşı önlem almamıza, tabiatıyla gerilimin tırmanmasına neden olmuştu. Olayı özetleyen 18 Haziran 1998 tarihli açıklamamız şu hususları içermekteydi:

> 1) Yunan Hava Kuvvetleri'ne ait dört adet F-16 uçağı, 16 Haziran günü Güney Kıbrıs'a giderek, Baf'da Yunanistan'ın kurduğu askeri hava üssüne inmiştir. Bu uçakların ikisi, aynı gün Girit'e dönmüş, diğer iki uçak, bir gece Baf üssünde kalarak 17 Haziran'da Yunanistan'a geri gitmiştir. 16 Haziran 1998 günü başlatılan bu son Yunan tahriki, Rum tarafınca, GKRY ve Yunanistan arasındaki hukuk dışı Ortak Savunma Paktı'nın hayata geçirilmesinin bir parçası diye tanımlanmıştır; Baf hava üssünün harekât açısından ve verilecek görevleri yapabilme açısından hazır olduğunun kanıtlanması olarak belirtilmiştir. Bu ifadeler, yorum gerektirmeyecek kadar açıktır ve Yunan-Rum cephesinin, tahrik ve tehdit yönündeki tırmandırmasının kabul beyanıdır.
>
> 2) Yunanistan ve GKRY'nin, Kıbrıs'taki ve Doğu Akdeniz'deki stratejik dengeleri bozacak bir girişimde bulunması, Türkiye tarafından dikkatle değerlendirilmiştir. Bu girişimin bölgeye, Türkiye'ye ve KKTC'ye karşı geliştirdiği tehdit ve taşıdığı saldırgan nitelik, durumun bütün açıklığıyla dünya kamuoyuna anlatılmasını ve önlem alınmasını gerekli kılmıştır. Yunanistan ve GKRY, Türkiye'ye dönük tahriklerini tırmandırmaktadır. Ağır saldırı silahlarının yığılmasını ve S-300 füzeleri projesini, şimdi, Güney

Kıbrıs'a Yunan savaş uçaklarının tatbikat dışında ilk kez indirilmesi ve sürekli bir konuşlanmanın ilk adımları bütünlemektedir. Yunanistan'ın 1993'ten beri uyguladığı hukuk dışı Ortak Askeri Doktrin'in, barışın temelini ve güvencesini oluşturan hassas dengeleri bozmanın planlı çabası olduğu, bir kez daha ortaya çıkmıştır. Son gelişmeler, GKRY-Yunanistan işbirliğinin, artık sadece KKTC'yi değil, doğrudan doğruya Türkiye'yi tehdit ettiğinin açık kanıtıdır.

3) Yunanistan'ın, Güney Kıbrıs'taki saldırı hazırlıkları, Yunanistan ve GKRY'nin birlikte uyguladığı askeri doktrin ve adada konuşlanmasına çalıştıkları S-300 füzeleri ile birlikte değerlendirildiğinde, söz konusu uçakların ve hazırlığın, Türkiye'ye güneyden yönelik olası bir tecavüzde Güney Kıbrıs'ın bir sıçrama tahtası yapılacağının açık göstergesidir. Bu bağlamda, S-300 füzelerinin bir savunma unsuru değil, Türkiye'ye yönelik olası bir saldırı bütününün ve planının önemli parçası olduğu bütün açıklığıyla ortaya çıkmaktadır.

4) Doğrudan doğruya Türkiye'nin güvenliğine yönelik bu saldırı planlaması ve hazırlığı karşısında, kendi toprağının, KKTC'nin ve Doğu Akdeniz'in güvenliğini korumak amacıyla, Türkiye'nin her türlü önlemi alması doğaldır.

Yunan tarafının bu hesapları ve girişimleri, gerekli bütün uluslararası çevrelere duyurulmaktadır. Yunan tarafının sorumsuz ve saldırgan hazırlıkları ilgili herkese anlatılmaktadır. Kıbrıs'ta Yunan tarafının başlattığı bu tehlikeli tırmanışın yol açacağı tüm oluşumlar, doğrudan doğruya Yunanistan'ın sorumluluğu olacaktır.

5) Türkiye, kendi topraklarının, KKTC'nin ve Doğu Akdeniz'in güvenliğini sürdürmeye kararlıdır. Son Yunan sorumsuzluğunun ve tehdit tırmandırmasının gerektirdiği önlemleri Türkiye almaktadır ve alacaktır.

b) Yunanistan ve Terör

S-300 füzelerini, kitabın Kıbrıs'a ilişkin bölümlerinde ayrıntılı olarak incelemeye çalışacağım. Tek başına ve doğrudan Yunanistan'ın sorumluluğu olması nedeniyle, 'terör' olayına burada değinmek istiyorum.

Terör, 1997-1999 Türkiye'sinin en önemli sorunudur. 1980'lerden beri, önce 'asala', sonra 'pkk' terörü yaşanmıştır. Ülkenin hedef yapıldığı bölücü

terör saldırılarının dış dinamikleri, fevkâlade ciddidir. Geriye bakıldığında, bunların, iç dinamiklere kıyasla daha belirleyici olduğu şimdi gözükmektedir. Nitekim, dış dinamiklerinin büyük ölçüde ortadan kaldırılmasıyla, bölücü terörün 1999 başlarında kesintiye uğradığı görülmektedir.

'Dış dinamikler' denince, bunların sahipleri kendi içlerinde ayrıştırılabilir: a) Terör örgütünün merkezi ve başlıca lojistik desteği olan Suriye ve diğer Güney-Güneydoğu komşuları; b) Batı Avrupa'nın, aynı terör örgütüne bazen parasal, bazen siyasal destek veren, örgütlenme imkânı sağlayan, en azından terörü hoşgörüyle karşılayıp, cesaretlendiren çevreleri; c) nihayet, söz konusu desteği zaman zaman en üst düzeye taşıyan, siyasi kadroları ve hükümeti aracılığıyla da bunu açıkça yapan Batı komşumuz Yunanistan. Yunanistan, aynen Suriye gibi, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik terör örgütünü bilinçli ve sistemli olarak, Türkiye'yi zaafa uğratmak hesabıyla desteklemiştir. Pangalos'un istifasına kadar (Mart 1999) kadar süregelen genel görüntü budur.

Türkiye'ye yönelik bölücü terörün dış dinamikleri arasında Yunanistan'ın hem de önde yer aldığı çok açıktır: Yunan milletvekillerinin, terör örgütünün Lübnan ve Suriye'deki kamplarını ziyaretlerinden, Atina'da örgüte büro açmaya kadar geniş bir işbirliği içinde ilişkiler gelişmiştir. Bu süreç içinde, terör örgütünün, Yunan hükümetinin kararlarına etki yaptığı, hattâ tehdit ederek Yunan siyasetine yön verdiği çeşitli olaylarda saptanmıştır. Nihayet, Yunan hükümetinin, terörbaşını kaçırıp, saklaması olayı yaşanmıştır.

Durum böyle olunca, Yunanistan'la ilişkilerimiz, doğal olarak ve uzun süre terörün gölgesinde oluşmuştur. Kurulan temaslarda ve her düzeyde, Yunanlı muhatapların bu konuda dikkati çekilmiş, terör örgütüne Yunan desteği kesilmedikçe, Türkiye ile Yunanistan arasında gerilimin azalmayacağı, kendilerine söylenmiştir. Bu yaklaşımın paralelinde, tüm uluslararası toplantılarda ve tüm yabancı muhataplara, terördeki Yunan rolü anlatılmıştır.

Terör örgütünün, Yunanistan'ın Türkiye siyasetindeki belirleyici payını biz Dışişleri olarak zamanında teşhis ettik ve uluslararası kamuoyuna, ilgili devletlere duyurduk. Örneğin, bakanlığın 2 Mayıs 1998 tarihli duyurusunda, terör örgütünün Yunan siyasetindeki rolü şöyle açıklanmıştı:

> 1) Yunan Meclis Başkan Vekili'nin ve Yunan milletvekillerinin katılımı ile Atina'da resmen faaliyete geçen 'terör örgütü Atina

bürosu', bazı Batı Avrupa kentlerindeki benzerleri gibi, doğrudan doğruya Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ihlale dönük, terörü özendiren ve örgütleyen bir temsilciliktir. Atina'dakini, diğerlerinden ayıran özellik ise, terör örgütüne aidiyetinin ve terörist amacının açıkça belirtilmiş olması ve Yunan hükümetinden tam destek almasıdır.

2) Türkiye'nin, teröre karşı mücadelesinde ilerleme sağladığı bu zaman kesitinde, terör örgütünü cesaretlendirmek için Yunan tarafının özel bir çabaya girmiş olması ayrıca dikkat çekicidir.

3) Atina'daki terör bürosunun açılış töreninde, '... Yunan hükümetinin Türkiye'ye karşı izlediği politikaların terör örgütünce denetleneceği, Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı olumlu davranışlarına rastlanırsa, bunların cezalandırılacağı', teröristler tarafından ve Yunan yöneticilerinin önünde ilan edilmiştir.

4) Böylece, Yunanistan ve onun Türkiye politikaları, bir terör örgütünün ipoteği altına girmektedir. Bugüne kadar, Yunanistan, Avrupa Birliği'ni Türkiye konularında ipotek altına almıştı. Şimdi ise, terör örgütü, Yunanistan'ı rehin almıştır. Bundan böyle, Yunanistan'ın Türkiye politikaları, terörün Yunanistan'a dönük tehdidi altında şekillenecektir.

5) Türkiye'nin toprak bütünlüğünü bozmayı hedef almış bir terör örgütüne Yunanistan'ın sağladığı destek ve himaye, Birleşmiş Milletler yasasının ve uluslararası hukukun açık ihlalidir. Bu niteliğiyle, Yunanistan'ı hukuken sorumlu kılmaktadır, Yunanistan'a doğrudan sorumluluk yüklemektedir. Yunan hükümeti, ne yapmakta olduğunun ve hangi sorumluluğun altına girmekte olduğunun herhalde farkındadır.

6) Yunanistan'ın ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin terör örgütüyle geliştirdiği açık işbirliği, Doğu Akdeniz'deki dengeyi Türkiye aleyhine bozabilecek oluşumları bir kat daha tehlikeli kılmıştır. Terör örgütü-Yunanistan-Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasındaki etkileşim karşısında, Türkiye'nin gerekli dikkati göstermekte olduğu ve gerekli önlemleri almakta olduğu açıktır.

Ne var ki, terörbaşına verdiği resmi devlet desteğini bütün dünya önünde apaçık ortaya çıkarmamıza rağmen, Yunanistan, 1999 Temmuzu'na kadar bu konuda adım atmamıştır. Bu süreç içinde, Yunanistan'ın teröre

verdiği destekten vazgeçmesi, terörle mücadelede Türkiye'nin önerilerini benimsemesi, iki ülkenin bu konuda işbirliği yapması, Yunanistan'la ilişkilerin normalleşmesi için önkoşul olarak tarafımızdan getirilmiştir.

Yunanistan'ın teröre zaten görünen desteği, terör örgütü başının Suriye'den çıkmak zorunda kalmasıyla, artık, 'delilli-şahitli' bir suç ilişkisine dönüşmüştü; bir 'cürm-ü meşhut' özelliği almıştı. Özellikle Dışişleri Bakanı Pangalos ve bazı hükümet üyeleri, bazı milletvekilleri ve basın çevreleri, Roma'da ortaya çıkan terörbaşının uluslararası hâmii rolündeydiler. Bunlar, adeta kendini kaybetmişçesine, terörbaşının hakkını, terör örgütünün haklılığını savunmaktaydı; İtalya, Almanya gibi terörbaşının durumuyla o sırada hukuki bağlantısı bulunan ülkeleri de etkilemeye çalışmaktaydı. Biz, doğrusu, bu durumu kaygıyla izlemiyorduk: Birincisi, Yunanistan ne kadar çabalarsa çabalasın, Batı Avrupa'daki ilgili ülkelerin bir noktadan sonra aklını başına toplayacağını öngörmekteydik; nitekim öyle oldu. İkincisi, Yunanistan'ın terör sicili zaten bozuktu; '17 Kasım' terör örgütü yıllardır Yunanistan'da üslenmiş, Amerikalı ve Türk diplomatları, işadamlarını, askerleri öldürmüş, Yunan hükümetleri ise sadece seyirci kalmıştı. Yunanistan'ın şimdi ayan beyan terör destekçiliğinin bir kez daha belgelenmesi, uluslararası arenada bizim elimizi güçlendirmekten başka sonuç veremezdi; nitekim, öyle oldu. Yani, Yunanistan, bir yandan ortalara salınıp, artık pratik değeri azalmış bir desteği terör örgütüne vermekteydi, diğer yandan, kendini böylece sergilemesi nedeniyle, Türkiye'yi Yunanistan konusunda haklı çıkarmaktaydı, hem de herkesin gözü önünde. Bu gelişmeden ötürü tabii ki üzülecek değildik.

c) Terör Devleti

Yunanistan'la tüm bağların koptuğu, bizim gözümüzde Yunanistan'ın kesinlikle bir 'terör devleti'ne dönüştüğü dönem, terörbaşının Roma'ya iltica etmesiyle başlar. Yunanistan, kendi hükümetinin bilgisi dahilinde ve bazı bakanlarının yönlendirmesiyle, 'sürgündeki' terörbaşının başlıca koruyucusu olarak ortalara döküldü: Avrupa Birliği'ni kışkırtıp terörle mücadele bağlamında Türkiye aleyhine karar aldırtmaya çalışmak; o günlerin hukuk tartışmasına, terörü kollayan tezlerle kendi katkısı getirmek; terör örgütü ile sürekli temas halinde kalarak, her çeşit lojistik desteği vermek, gereğinde uçak sağlamak; milletvekillerinden temas grupları oluşturup terörbaşına, Roma'ya göndermek vb. O günlerin Türk hükümeti

(Ecevit'in dsp azınlık-seçim hükümeti), hukuk ve siyaset boyutunda büyük bir mücadele vermekteydi. Bu mücadeledeki başarının da etkisiyle, ab ülkelerinin çoğu, terörbaşına evsahipliği yapmak istemiyor, ancak, terör örgütünden çekindiğinden, olayların dışında gözükmek istiyordu: Örneğin Almanya, terörbaşını yargılamak amacıyla Interpol'e yapılmış eski bir talebi olmasına rağmen, şimdi bu talepten vazgeçtiğini açıklıyordu. İtalya, 'komik' denebilecek bir hukuk-siyaset tartışmasının içindeydi. Hollanda, Belçika, Avusturya, Fransa, evsahipliği yapmamakta kararlıydı; İskandinav ülkeleri de aynı çizgideydi; İspanya ve Portekiz için, söz konusu değildi vb. Kala kala, bir tek Yunanistan kalmıştı.

Bu dönemde, yani, 1999 yılı yaklaşırken, Batı Avrupa kamuoyunda ilginç bir değişim görülmekteydi. 1998'in sonlarında terörbaşı çıkageldiğinde adeta ona kucak açanlar, şimdi, onu kendilerinden uzak tutmanın telaşı içindeydi. Roma'ya ilticayı izleyen haftalarda neredeyse tümü Türkiye'ye karşı duyarsızlık örneği veren Batı basını, son yayınlarında Türkiye'nin çektiği acıdan, terörün vahşetinden bahsetmeye başlamıştı. Kamuoyundaki bu değişimin belki en önemli nedeni, Batı'nın ilk kez Türkiye'deki terör olgusuyla, terörbaşıyla ve terör örgütüyle yüz yüze gelmesiydi. Yıllardır uzaktan izledikleri bir olay artık tüm ayrıntılarıyla ve tüm gerçekleriyle, tüm haber araçlarıyla, Batı Avrupalıların evlerine ister istemez girmekteydi. Geniş şekilde ve ayrıntılarıyla verilen haberlerde, gene ister istemez, madalyonun öteki yüzü de gösterilmekteydi. Bu, ilk olarak yaşanmaktaydı. Basmakalıp terör örgütü savunmalarına alışmış, bunları da gözucuyla izlemiş Batı Avrupalı, şimdi öldürülen insanlarımızın, kurşuna dizilen öğretmenlerin, babasız kalan çocukların haberlerini de izlemekte, onların acısına tanık olmaktaydı. Türkiye'deki terör olayının ilk kez gündeminin başına geçmesi, Batı Avrupa kamuoyunun daha fazla ilgilenmesine, daha fazla görmesine, anlamasına yol açtı. Batı Avrupalı, artık hemen her gün terör örgütünü ve başkanını televizyonlarından izlemekteydi. Eylemcilerin yaptığı gösterileri belki kendi sokağında yaşamaktaydı. Terör ve terörist organizasyon, uzak bir ülkeden çarpıtılarak verilmiş haberlerde değil, artık kendi yanı başındaydı. Bu, hem ilgiye hem de yeni bir değerlendirmeye yol açtı: 1998 Kasımı'nda terör örgütü 'mazlum', Türkiye 'zalimken', 1999 başlarındaki Batı kamuoyunda artık en azından bir denge söz konusuydu. Bu yeni dengede, terörbaşına ve terör örgütüne sahip çıkmak, ister evsahibi konumundaki İtalyanlar ister diğer Batılılar için olsun, giderek zorlaşmaktaydı.

Burada, terör örgütünün imdadına yetişen gene Yunanistan oldu. Tabiatıyla, Yunanistan'daki her gelişmeyi Ankara'dan dikkatle izliyorduk. Yunan Dışişleri Bakanı'nın rejisörlüğünde, iflah olmaz Türkiye düşmanı bazı milletvekillerinin eşliğinde, bilinen bazı Yunan faşistlerinin katkıları ve devlet örgütlerinin işbirliğiyle ve terör örgütü yöneticileriyle el ele, müthiş bir 'kurtarma operasyonunu' Yunanistan sürdürmekteydi. Terörbaşını Yunan uçağına koyup uçuruyorlar, Hollanda'ya, Belçika'ya, İspanya'ya indirmeyi deniyorlardı. Başaramayınca, Rusya'ya, Ukrayna'ya, Belarus'a göndermeye çalışıyorlardı. Cesaret edemedikleri tek şey, onu Yunanistan'da tutmak ya da Kıbrıs Rum Kesimi'nde ona mekân sağlamaktı. Bu arada İtalyanların sabrı artık taşmıştı; o dönemdeki İtalya başbakanının terör örgütüne hoşgörüyle yaklaşmasına rağmen, İtalya, bu ayıbı daha fazla taşımak istemiyordu.

Nihai istikametin Afrika olacağını, Türk istihbarat örgütleri görmüştü. Hükümetin eşgüdümünde çalışmalar yapılıyor, muhtemel sığınma ülkeleri tek tek inceleniyordu. Zaman zaman bizim bakanlığımızdan da bilgi alınıyordu. Tahminimize göre, Türkiye'yle tarih içinde beraberliği olmuş, İslâm inancını paylaşmış ülkelerin dışındaki bir Afrika devletinde terörbaşına sığınak aranmaktaydı. Güvendikleri Suriye, Türkiye'nin baskısı, bir bakıma tehdidi sonucunda tavır değiştirmişti. Ortadoğu'da, Kuzey Afrika'da konjonktürel –geçici– soğumalar bazen yaşansa da, bu coğrafyada Türkiye'nin köklü bir etkisi bulunduğunun Yunanistan farkındaydı; kuşkusuz terör örgütünün yöneticileri de. Gene yapılan tahminlerde, dağınık ve devlet organizasyonu zayıf bir ülkenin seçilmeyeceği, böyle bir ortamın güvenli bulunmayacağı belirtiliyordu. Nispeten gelişmiş, nispeten organize, nispeten güçlü devlet yapısına sahip bir Afrika ülkesinin, terörbaşının Yunan kurtarıcıları tarafından öngörüleceği düşünülmekteydi.

Bu bağlamda, olabilecek ülkeler arasında Kenya akla gelmişti. Gelmişti de, Yunanistan'ın, terörbaşını Kenya'daki kendi büyükelçiliğinde saklayacağını, doğrusu kimse tahmin edememişti. Terörbaşı'nın, Yunan devlet örgütlerinin eşgüdümünde Kenya'ya götürüldüğü bilgisi Ankara'ya ulaştığında, olayların gelişimini Türkiye'de bilen az sayıda sorumludan hiçbiri, saklanma mekânının Yunan elçiliği olduğunu düşünmemiştir. Bu öylesine pervasız, bir o kadar da safça bir tercihti. Üstelik, bir terslik olması durumunda, o elçiliğin ülkesini dünya önünde rezil edecek bir tercih... Ama Yunan yönetimi bu tercihi yaptı. Pangalos'un olay sonrasındaki

açıklamasına göre, hükümet başkanı Simitis'in de bilgisi dahilinde bu kurtarma operasyonu sahnelenmişti.

15 Şubat 1999'da, terörbaşı, bir süredir gizlendiği Yunan sefaretinden çıktı, ya da, artık yüreklerini korku sarmış Yunan yetkililerce çıkmak zorunda bırakıldı. Olayı Kenya'daki sefarette yaşayan terör örgütü yöneticilerinin sonraki ifadelerine göre, terörbaşı, tehditle ve kandırılarak elçilikten ayrılmaya mecbur edildi. Ardından, malûm, ilgili Türk birimleri tarafından Türkiye'ye getirildi.

Yunanistan, Kenya'nın başkenti Nairobi'de 'suçüstü' yakalanmıştı.

d) Yunanistan'da 'Sorumlu' Aranıyor

16 Şubat 1999 günü, terör örgütü Batı Avrupa'nın bütün merkezlerinde saldırıya geçti. Hedef, Yunan elçilikleri ve konsolosluklarıydı. Bu arada ve her nedense, İsrail de 'ihanetten' Yunanistan'la birlikte sorumlu tutulmaktaydı. Terör örgütünün işgalleri ve Yunanistan'a dönük ağır suçlamaları sürerken, Yunanistan da birbirine girmişti. Herkes, kendine göre bir 'suçlu' aramaktaydı. Kimileri, hükümetin, '... Türkiye düşmanı bir müttefikine (terörbaşı kastediliyor) ihanet ettiği', '... müttefikini kendi elleriyle Türkiye'ye teslim ettiği' görüşündeydi. Bazıları, aynı hükümetin, 'teröre bulaştığı ve rezil olduğu' kanaatindeydi. Herkes bir sorumlu arıyor, tabir-i amiyane ile, 'baş istiyordu'.

Bu, Dışişleri Bakanı Pangalos olacaktı. Pangalos, 16 Şubat günü (terörbaşının Türkiye'ye getirilmesinin hemen ardından) Güney Kıbrıs'ta yayın yapan 'Kıbrıs Radyo 3'te olayları şöyle anlatmaktadır: '... Öcalan Kenya'da 12 gün kalmıştır. Biz, kendisine kalacak bir yer sağladık.'

16 Şubat günü hâlâ Dışişleri Bakanı olan Pangalos şöyle devam ediyor: '... Öcalan, kendisine Kenya'daki elçiliğimizde sağladığımız yeri, tamamen kendi iradesiyle ve Hollandalı avukatıyla arkadaşlarının önerisiyle terk etmiştir...'

Pangalos'un, terör örgütünün hışmından korktuğu için bu gerçekdışı yorumu yaptığı anlaşılmaktadır. Zira, terörbaşıyla birlikte elçilik binasında olan arkadaşlarının daha sonra basına yaptığı açıklamalar ve bizzat Yunanistan'ın Kenya'daki elçisinin resmi ifadesinde, hem Pangalos'un hem de ilgili Yunan makamlarının, terörbaşının elçilik binasından çıkartılması, gereğinde zor kullanılması talimatını verdiğini ortaya koymaktadır. Kaçak, tehdit altında dışarı çıkmıştır. Yunanlı Büyükelçi'nin resmi raporundaki

ifadesinde, ‘... Kaçağın yanında bulunan iki örgüt yöneticisi, binadan ayrılmaması için ağlayarak ona yalvarmaktaydı’ denmektedir.

Pangalos, Atina’nın Ta Nea gazetesinde yayımlanan uzun demecinde (18 Şubat 1999), Yunanistan’ın rolüne biraz daha açıklık getirmektedir: ‘... Öcalan’ın Yunanistan’a yaptığı ikinci girişten sonra, (en azından bir süre kalacağı ülke olarak) Güney Afrika Birliği’ni ciddi şekilde düşünmeye başladık. Bizim müzakere etmekte olduğumuz başka ülkeler de vardı.’ Pangalos’un demecine göre, Kenya sadece güvenli bir geçiş noktası olarak öngörülmüştü. Bunun nedeni, ‘... Kenya’daki Yunan elçiliğinin fevkâlade örgütlü olması ve Kenya sınırlarından içeri girmenin gayet kolay olmasıydı...’ Pangalos, Ta Nea’daki açıklamasını şöyle tamamlamaktadır: ‘... Öcalan’ın benim pratik ve somut konulardaki nasihatımı dinlememekteki nedenlerinin sorumlusu ben değilim. Benim sözlerimi dinlemiş olsaydı şu anda büyük ihtimalle özgür olacaktı, buna eminim...’

Düşünebiliyor musunuz, Interpol tarafından kırmızı bültenle aranan bir kaçağı, Yunanistan, yasal olarak ‘Yunan toprağı’ statüsündeki bir elçiliğinde saklamaktadır; Yunanistan adına başka ülkelerle bir terörist için müzakere etmektedir, aynı terörist için uzlaştırıcı ve arabulucu olmaktadır... Ayrıca, Yunan Dışişleri Bakanı, bir teröriste danışmanlık yaparak ona nasihat vermektedir...

Pangalos, bu demecin yayımlandığı 18 Şubat günü, Dışişleri Bakanlığı’ndan istifa etti. İstifasını açıkladığı konuşmanın son sözleri şunlardı: ‘... Ben ne yaptımsa, Başbakan Simitis’in bilgisi dahilinde yaptım...’

Pangalos’un istifası bir ölçüde ortamı yatıştırmıştı ama Yunanistan’daki karışıklık devam ediyordu. Yunan muhalefet lideri Karamanlis, parlamentoda şunları söylemekteydi: ‘... Hükümetin, Öcalan olayını ele alış biçimi amatörcedir, sorumsuzcadır ve trajiktir: Bunun sonucu, rastlanmadık ölçüde bir ulusal aşağılanmadır; 1974 sonrasının Yunan tarihindeki en kara sayfadır’ (6 Mart 1999). Deneyimli devlet adamı Mitsotakis’e göre, ‘... pkk, bir terör organizasyonu olarak açıkça nitelenmelidir’ (Antena Televizyonu, 8 Mart 1999).

Başbakan Simitis’le sadece birkaç kez görüşmemiz oldu, kendisini yakından tanımam. Ancak, son derece tedbirli ve deneyimli bir siyasetçi olduğunu bilirim. Simitis, nerede ilerlemesi, nerede durması, nerede geri adım atması gerektiğini çok iyi hesaplayan bir siyasetçidir. Kendi açısından doğru bir kararla, olayın sorumluları hakkında adli kovuşturma başlattı.

Bundan pek bir şey çıkmayacağının herhalde farkındaydı ama Türkiye'nin hattâ bazı diğer dış çevrelerin artan baskıları karşısında, en azından 'bir şey' yapmış oluyordu.

1999'un mart ayında, biz bütün dünyaya Yunanistan'ın terörle bağlantılarını anlatmaktaydık. Bu konuda çalışmalar yapmış, delilller toplamış, güçlü metinler hazırlayıp bütün elçiliklerimize göndermiştik. Benim Kayseri'deki bir konuşmamdan hareketle, her platformda ve her fırsatta, Yunanistan'ın terör destekçiliğini sergiliyorduk:

> ... Yunanistan'ın terörle yakın ilişkileri ve komşusu Türkiye'nin istikrarını bozmak amacıyla terörist bir örgüte askeri katkıda bulunduğu açık seçik ortadadır. Yunanistan, teröristleri Yunan kamplarında eğitmiştir, onlara para vermiş ve silahlandırmıştır, onları masum insanları öldürmek üzere Türkiye'ye göndermiştir. Böylece Yunanistan, Türkiye'de masum insanların öldürülmesi sorumluluğunu paylaşmaktadır. Bu durum, son günlerde birçok Yunanlı bakanın açıklamalarında, devlet sorumlularının, sayısız Yunanlı ve yabancı yöneticinin konuşmalarında saptanmış ve doğrulanmıştır. Ek bilgi ve delil ise uluslararası yayın organlarında her gün verilmektedir. Yunanistan suçüstü yakalanmıştır. Yunanistan, kaynaklık ettiği cinayetlerde, uluslararası hukuku çiğneyişinde, Birleşmiş Milletler ve AGİT kurallarını yok saymasında suçüstü yakalanmıştır. Artık kuşku yoktur, Yunanistan terörist bir devlettir.
>
> 'Terörist devlet', ABD Dışişleri Bakanlığı'nca şöyle tanımlanıyor: ... Sürekli, sistemli ve üst düzeyden devlet himayesinde terörizme destek veren ülkeler (Sözcü Folley'in açıklaması, 1 Mart 1999). Bu tanım, Yunanistan'a aynen uymaktadır. Türkiye, Yunanistan'a terörist devlet muamelesi yapacaktır. Tüm eylemlerinin, davranışlarının karşılığı belirli bir sıralama ve zamanlama içinde Yunanistan'a verilecektir. Bundan böyle, Yunanistan, bizim muhatabımız değildir. Terörist bir devletle diyalogumuz olamaz. Ancak açıkça terörizmi tel'in ederse, terör örgütüne tüm mali ve askeri yardımlarına son verirse, bomba yapımının, suikastın öğretildiği kamplarını kapatırsa ve böyle bir kararlılığı uygulamada kanıtlarsa, Yunanistan yeniden bizim muhatabımız olabilir (Kayseri, Mart 1999).

IV

Papandreu ile Görüşmeler

a) Yeni Bir Döneme Doğru

Pangalos'un Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrılmak zorunda kalması ya da bırakılması, Türk-Yunan ilişkilerinde önemli bir olaydı. Bu istifa, bir bakıma, Yunanistan adına suçun ikrarı anlamınaydı. Bu ülke, komşusu Türkiye'nin istikrarını bozmak amacıyla bir terör örgütünü alenen desteklemiş, onunla işbirliği yapmış, onun liderini kollamak ve yasalardan kaçırmak için uluslararası hukuku çiğnemişti. Ve suçüstü yakalanarak dünya önünde rezil rüsva olmuştu. Bundan ötürü, suçun son dönemdeki organizatörü ya da koordinatörü konumundaki dışişleri bakanı istifa etmekteydi. Türkiye olarak bu konuları uluslararası ortamda işliyor, doğrusu, biraz da durumun keyfini çıkarıyorduk.

Yorgo Papandreu'nun Dışişleri Bakanlığı'na getirilmesi, önemli bir gelişme olabilirdi. Papandreu'yu, 'Bakan Yardımcısı' döneminde tanımıştım. Pangalos'la birlikte katıldığı bazı toplantılarda karşılaşmıştık. Yunanistan'ın menfaatini 'Türkiye'yle karşıtlıkta' değil, 'Türkiye'yle anlaşmakta' gördüğü izlenimini vermekteydi. Pangalos'un zıddı bir kişilik ve düşünce yapısında olan Papandreu'nun atanması, Simitis'in Türkiye siyasetinde yanlışlardan vazgeçeceği ve bazı gelişmelerin olabileceği işaretini vermekteydi. Nitekim, bakan değişiminin sonuçları kısa zamanda ortaya çıkacaktı.

1999'un nisan ayında, Yunanistan siyasetini iki boyutta geliştirmekteydik. İlki, Yunanistan'ın sergilenmiş suçluluğunu bütün uluslararası platformlarda ısrarla vurgulamaktı. İkincisi, Yunanistan'ın, terörle ilişkisini ve desteğini kesmesi, terörizmle mücadele konusunda Türkiye'nin öngördüğü bir anlaşmayı imzalaması koşuluyla, bir istikrar arayışının başlatılmasıydı. Böyle bir anlaşma, hem Yunan tarafının suçu kabulü anlamına gelecekti, hem de, Türk-Yunan ilişkilerinde yeni bir ortamın doğuşuna imkân tanıyacaktı. Ben, Türk-Yunan yakınlaşmasının çeşitli açılardan yararlı olacağı düşüncesindeydim. Bir defa, Ege'de her an patlak verebilecek bir silahlı çatışma tehlikesi azalacaktı. Tek zengin komşusuyla ekonomik ilişkilerden Türkiye yarar sağlayacaktı. Bölge istikrarına olumlu bir etken getirilecekti. 'Türkiye'nin, Yunanistan karşısında uzlaşmaz tutumu' şeklindeki mugalata ve propaganda artık

tümüyle tarih olacaktı. Nihayet, Türkiye’nin ab adaylığını veto edemeyeceği bir noktaya –diğer ab ülkelerinin de katkısıyla– Yunanistan zorlanmış olacaktı.

Papandreu ile çeşitli toplantılarda –nato, Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi, bm, vb.– karşılaşıyorduk. Onun eğilimlerini bir süre tarttıktan sonra, barış girişimini başlatmaya karar verdim. Bakanlıkta uzun çalışmalardan, tartışmalardan sonra, Başbakan’ın onayını alarak, Papandreu’ya bir mektup yazdım. Öncelikle terörle mücadele konusunda anlaşmamız koşuluyla, Türk-Yunan ilişkilerinin gelişebileceğini öngördüğümü belirttim. Bir bakıma, Pangalos’a iki yıl önce yazdığım mektubun bir benzeriydi, ancak adres hayli farklıydı. Kamuoyuna da açıkladığım 24 Mayıs 1999 tarihli mektubumda, Papandreu’ya özetle şunları söylemekteydim:

> Sevgili Yorgo,
>
> Türk-Yunan ilişkilerinin iyileştirilmesine dönük görüşlerimi paylaşmak istiyorum. Sen de benzer yaklaşımından bana söz ettiğinden, düşüncelerimin, ilişkilerimizin muhtemelen gelişmesine dönük yolları araştırmamıza yardımcı olacağını umut ediyorum.
>
> Yunanistan’da terör örgütleriyle var olan ilişkiler ve bu örgütlere verilen sistemli destek olarak Türkiye’den gördüğümüz durumu ele almak, atacağımız ilk adım olmalıdır. Bu konu, bizim için hayati önemdedir. Son olaylar, bu konunun aramızda ikili düzeyde ve kapsayıcı, özel bir şekilde ele alınmasını bizim için zorunlu kılmaktadır.
>
> Dolayısıyla, Türkiye ve Yunanistan’ın terörle mücadele anlaşması yapmasını önermekteyim.
>
> Bu sorunun çözümlenmesi, aramızdaki bilinen anlaşmazlıkların artan bir güvenle ele alınmasını mümkün kılar. Söz konusu anlaşmanın özü, başka komşularımızla imzalanmış bazı benzer belgelerden ilhamını alabilir. Ancak, ilişkilerimizi etkilemiş sorunun özelliklerine, niteliklerine özgü olmalıdır. Bu bağlamda, sizinle paylaşmaya hazır olduğumuz başka görüşlerimiz de var.
>
> Ayrıca, böyle bir anlaşmanın imzalanması ve uygulamaya girmesine koşut olarak, bir ‘Uzlaşma Planı’ başlatabileceğimizi de düşünmekteyim. Bu bağlamda, Avrupa Birliği’ne Kasım 1997’de ulaştırdığım ve barışçı yöntemlere başvurmayı vurgulayan BM

kuralına atıfta bulunduğum görüşlerden ve Şubat-Mart 1998'de masaya koyduğum ve uluslararası çevrelerin yapıcı, gerçekçi buldukları yaklaşımlarımdan yararlanılabilir. Tabiatıyla, yeni düşüncelere de açığız.

Eğer bu iki eylem kategorisi (terör, uzlaşma planı) üzerinde hareketlenmek düşünülürse, üst düzey bürokratlarımızın bir araya gelerek bunları tartışmaları talimatını verebiliriz.

Cevabını beklerken, saygılarımı ve en iyi dileklerimi sunarım.

İsmail Cem

Papandreu'nun cevabı hemen gelemedi. Yunan hükümetinin mektubumu dikkatle tarttığı, uzun değerlendirmeler yaptığı belliydi. Özellikle bir önkoşul olarak getirdiğim 'terörle mücadele' konusunda tereddüt geçirdikleri anlaşılıyordu. İlki, böyle bir önkoşulu kabul etmek, bir bakıma, terörle ilişkili olduklarının kabulü hattâ ikrarı anlamına yorumlanabilecekti. İkincisi, böyle bir anlaşma, her iki ülkeye de birbirini terör konusunda gözlemlemek, birbirinden bilgi istemek ve almak imkânını belirli ölçüde verecekti.

Yunan tarafının 'sıkıntısı' belliydi. Yunan cevabının beklendiği o günlerin ortamını, dış kamuoyuna yönelik bir demeçte şöyle anlatmıştım:

– Yunanistan'a barış çağrınız ve AB girişiminiz gene engellenecek mi?

• AB'nin Köln Zirvesi'nde bir gelişme olmaması öncelikle Yunan vetosundan kaynaklanmıştır. Hattâ Kardif'de bile, Yunan direnişi olmasaydı Türkiye'nin adaylığını AB ilan edebilirdi. Evet, Yunanistan'la ciddi sorunlar var. Biz hep diyalogu ve sorunların barışçı çözümünü önermekteyiz. Batı Avrupalılar, Yunanistan'la aramızdaki anlaşmazlıkları nihayet ve bir ölçüde daha doğru anlamaya başladı. Geçmişte tümüyle Yunan propagandasının esiriydiler, Türkiye'nin uzlaşma karşıtı olduğu hikâyelerine kanmışlardı. Oysa günümüzde hem AB, hem de bütün dünya Türkiye'nin anlaşmazlıkların barışçı çözümünü ve uzlaşmayı istediğini görüyor. Yunanistan'a yaptığımız son çağrının, 'terörizme karşı birlikte mücadele etmek' önerimizin cevabını bugünlerde

beklemekteyiz. Bildiğiniz gibi, bir ay kadar önce Dışişleri Bakanı Papandreu'ya bir mektup yazmıştım, cevabını bekliyorum.

– İşaretlere bakılırsa, Yunanistan, Türkiye'nin terörle mücadelede işbirliği önerisini reddedecek...

• Bu, onların sorunu. Benim yaptığım doğruydu ve tüm uluslararası kamuoyu doğruluğunu teslim etti. Cevabı bu günlerde bekliyorum. Geldiğinde, acele etmeyeceğim. Acelemiz yok. Dikkatle inceleyeceğiz, üzerinde çalışacağız, sonra bakanlığımızın ve hükümetimizin görüşünü Yunan tarafına bildireceğiz. Yunan cevabı olumluysa bile her şeyin bir anda mutlu sona ulaşması gibi bir beklenti içinde değiliz. Cevapları olumsuz olursa, bu, onların sorunu. Ama Yunanistan dikkatli olmalı; terörist şefi kaçırıp saklamalarıyla, suçüstü yakalanmış durumdalar. Terörbaşının Suriye'den çıkmak zorunda kalmasından ve Avrupa ülkelerinde kapıların ona kapatılmasından sonra, Yunanistan, kaçak teröriste yardımcı olmuştur, destek vermiştir, hukuken Yunan toprağı olan Nairobi (Kenya) Büyükelçiliği'nde ona barınak sağlamıştır. Sorumlu bir devlet gibi davranmamıştır. Bu olaydaki günahının bedelini şimdi ödemektedir. Yunanistan, dünyayı aldatmak yeteneğini kaybetmiştir. Yunanistan, inanılırlığını yitirmiştir.

Şimdi, tekrar ediyorum, biz Yunanistan'la dostluk ilişkileri istiyoruz. Türkiye'ye yakışan budur. 65 milyon nüfuslu bir ülkenin, 10 milyonluk komşusuna karşı düşmanlık politikası olmamalıdır ve olamaz. Biz dostluk ve barış istiyoruz. Ama dostluk barış uğruna hayati menfaatimizi feda edecek değiliz. Yunanistan'ın da bizimle aynı dostluk ve barış anlayışını paylaşacağını ümit ederim. Paylaşmazlarsa, gene kendi bilecekleri iştir. Onların kaybedecekleri, bizim kaybedeceğimizden çok fazladır.

Turkish Daily News, Haziran 1997

'Resmi cevabı' beklerken, Papandreu'yla kısa bir-iki görüşmem oldu. Teröre karşı 'uluslararası çerçevede' işbirliği yapılabileceğini, ancak 'ikili' çerçeveyi hükümetine kabul ettirmenin çok zor olduğunu muhatabım belirtmekteydi. Ben, 'bu olmaksızın, Türkiye'nin Yunanistan'la uzlaşma sürecine girmeyeceğini' açıkça söylemiştim. Yunan tarafı, terör konusunu ikili anlaşma çerçevesinde görüşmenin, Yunanistan'ın, Türkiye'ye karşı

terörü desteklemiş olmasının kabulü anlamına geleceğini düşünüyor ve bundan çekiniyordu. Haksız da sayılmazdı.

Benim mektubuma bir ay kadar sonra Yunan tarafının verebildiği ‘evet’ cevabına, bu kaygılar yansımıştı: Papandreu, Yunanistan’ın iç dengelerini, kendi kamuoyunu dikkate alarak, bir değil, çok sayıda ikili anlaşma yapmamızı öneriyor, bu anlaşmaların arasında ‘terörle mücadeleyi’ de, sanki sıradan bir anlaşmaymış gibi zikrediyordu. Ama nasıl zikrederse etsin, bizim önkoşulumuzu kabul etmiş oluyordu.

Papandreu, (daha sonra Türk ve Yunan basınında yer alan) 25 Haziran 1999 tarihli mektubunda özetle ve mealen şunları yazmaktaydı:

> Sevgili İsmail,
>
> Nisan 1999 seçimi sonrasında yeniden Dışişleri Bakanı olman nedeniyle seni bir kez daha kutlarım. Yapıcı ve samimi işbirliğimizin devamını bekliyorum.
>
> Bu bağlamda, 24 Mayıs 1999 tarihli mektubuna teşekkür ederim. Cevaben şu düşünceleri sunmak istiyorum:
>
> Tarafınızdan belirtilen ikili ilişkilerimizi geliştirmek istekliliğini memnuniyetle karşılıyoruz. Bu aynı zamanda Yunan tarafının da samimi isteğidir. Yunanistan, ilişkilerimizdeki sorunların uluslararası hukuk ve anlaşmalar çerçevesinde ele alınması arzusundadır. Belli başlı konuları sırasıyla ve güven arttırıcı bir şekilde ele almalıyız; geleceğe dönük yeni adımların yolda atılmasını da mümkün kılacak özellikleri olan gerçekçi bir yaklaşımı benimsememizin gerekliliğine inanıyorum.
>
> Buna koşut (paralel) olarak, geçmişte ele almayı denediğimiz birçok konuda diyalogu yeniden başlatmayı öngörebiliriz. Kültür, turizm, çevre, suç, ekonomik işbirliği gibi ortak ilgi alanlarımız olan konular da görüşme gündemimizde yer alabilir. Bu önerileri izninle genişletmek istiyorum:
>
> - Turizm, bir işbirliği alanı olmalıdır. Yakın işbirliği, bizim rekabet gücümüzü artırır ve her iki ülkeyi turizm alanı olarak daha çekici kılar. Daha şimdiden, yerel yönetimlerin, turizm şirketlerinin, Ege’deki Yunan adalarıyla Türkiye’nin Batı sahillerinin ticaret odalarının temasları, beraberlikleri var. Bu temasları güçlendirmek ve işbirliğinin hangi belirli alanlarda her iki ülkeye daha fazla yarar sağlayacağını araştırmak gerekir.

- Ülkelerimizin en önemli kaynaklarından biri, doğal çevrenin güzelliğidir. Modern ekonominin gelmesinden nispeten kirlenmemiş ülkeler özelliğimizi sürdürmekteyiz. Ne var ki birkaç yıl sonra bu durum değişebilir. Özellikle Akdeniz'in, kıyılarımızın, denizlerimizin, nehirlerimizin ve göllerimizin korunması her iki ülke açısından öncelik olmalıdır. Dolayısıyla, çevre sorunlarında işbirliği imkânlarını araştıralım; hem turizm sanayilerimizin geleceği, hem de yurttaşlarımıza daha kaliteli bir hayat sağlanması açısından.

- Türkiye ve Yunanistan'ın zengin gelenekleri var. Çokkültürlü bir Avrupa yaratmak için, kendi kültürel kimliklerimizi geliştirmemiz ve birbirimizin özelliklerini anlamamız gerekir. Bu alandaki işbirliğimiz, dinsel ve kültürel anıtların restorasyonu şeklinde olabilir. Bu amaçla her iki ülkedeki bazı camiiler, kiliseler ve kültürel anıtlar belirlenebilir. Büyük öneme sahip bir diğer konu ise sanatçılar, aydınlar ve akademisyenler kadar, Sivil Toplum Kuruluşlarının da birbirleriyle ilişki kurmasıdır. Gazeteciler, kadın örgütleri, gençlik, meslek kuruluşları, dinî eğitim kurumları ve başka pek çok grup arasında bu tür ilişkiler kurulabilir. Bu çerçevede, eğitim kurumlarımızda okutulan Balkan tarihi kitaplarının içeriği gibi karmaşık ama bir o kadar da önemli konuları, diğer komşularımızla birlikte ele alabiliriz.

- Organize suç örgütleri, uyuşturucu kaçakçılığı, yasadışı göç ve terörizmle mücadele, hem Türkiye hem de Yunanistan için öncelik sahibi konulardır. Bu nedenle, bu alanlarda işbirliği yapmamız gereklidir. Tabii böyle bir işbirliği, AB üyeliğimizin ve imzaladığımız başka birçok uluslararası anlaşmanın getirdiği yükümlülüklerle de uyum içerisinde olmak zorundadır. Sizin de kabul edeceğiniz üzere, terörizm alanında yapılacak her türlü işbirliğinde, ülkelerimizin üye olduğu Avrupa Konseyi tarafından benimsenmiş temel insan hakları ilkelerinin korunması gereği göz önüne alınmalıdır. Her halükarda, ülkelerimizi taraf olduğumuz uluslararası anlaşmalar çerçevesinde terörizmle mücadele alanında işbirliği yapmaktan alıkoyacak herhangi bir engel yoktur. Buna binaen, henüz imzalanan sınır-aşırı suçla mücadeleye yönelik SECI (Güneydoğu Avrupa İşbirliği Örgütü) anlaşması çerçevesindeki işbirliğimizi de ele alabileceğimizi düşünüyorum. Yunanistan'ın

uyuşturucu kaçakçılığı ve yasadışı göç gibi konulara yönelik büyük kaygıları var. Uyuşturucu tacirleri veya insan kaçakçıları tarafından ortak sınırımızı geçmeye yönelik pek çok girişimde bulunulmaktadır. Bu konu vatandaşlarımız için ciddi bir endişe kaynağı haline gelmiştir ve bu alanda yapacağımız işbirliği büyük memnuniyetle karşılanacaktır. Yukarıda değindiğim konularda işbirliği, sadece ülkelerimizin değil, bu yasadışı faaliyetlerin esas hedefi olan diğer Avrupa ülkelerinin de çıkarınadır.

- Ülkelerimiz arasındaki ticaret, geçtiğimiz yıllarda oldukça arttı. Yakaladığımız bu ivmeyi şimdi her iki taraf için de daha verimli biçimde geliştirmenin yollarını araştırmalıyız. Örneğin çifte vergilendirmeyi önlemek gibi alanlarda ikili ekonomik anlaşmalar yapmanın yollarını araştırabiliriz. Türk-Yunan ilişkilerinde öncü rol oynayan işadamlarımız, ekonomik işbirliği konusunda da olumlu katkılar yapabilirler.

- Başarılı ortak çalışmalarımızın zaten var olduğu Güneydoğu Avrupa İşbirliği ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütleri, beraberliğimizin gelişebileceği bir başka platformdur. Kosova krizi sırasında yaşananlar, bölgesel bir çerçevede politikalarımızı nasıl koordine edebileceğimize dair iyi bir örnektir. Kriz artık sona ermiş olsa da, barış, yeniden yapılanma ve istikrar adına hem Kosova'da, hem Yugoslavya'da, hem de bölgenin genelinde çözümlenmesi gereken pek çok sorun var. Balkan İstikrar Paktı, bize ortak çabalarımızı yönlendirmek konusunda çeşitli fırsatlar sunmaktadır. Yunanistan ve Türkiye arasında çok taraflı örgütler zemininde yapılacak yakın işbirliği, bölge istikrarına büyük bir ivme sağlayacaktır. Bunu her zaman savundum. Uluslararası alanlarda ortak çalışmalarımız, diğerlerine örnek oluşturmalıdır. Güneydoğu Avrupa İşbirliği, SECI ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütleri, başarılı işler yapabileceğimiz önemli kurumlar haline gelebilirler.

Yukarıda değinilen alanlarda ikili, hattâ çok taraflı anlaşmalar yapabileceğimiz, işbirliğimizin gelişimine bakarak rahatlıkla öngörülebilir.

Bu çerçevede, fırsat çıktığı taktirde bir araya gelerek samimi ve yapıcı bir görüş alışverişinde bulunabiliriz. Aramızda kurulacak kişisel temasların pek çok açıdan verimli sonuçlar doğuracağına

öteden beri inanıyorum. İkili sorunların çözümüne yönelik ortak yaklaşımlar geliştirecek ve karşılıklı güveni artıracaksak, bu tür temaslar özellikle yararlı olacaktır.

Senden en yakın zamanda haber almak ümidiyle, yeniden üstlendiğin görevinde en içten başarı dileklerimi yolluyorum.

Yorgo Papandreu

Bizim açımızdan, amaç gerçekleşmişti; Yunan hükümeti, birçok Yunanlı çevrenin sonradan 'büyük yanlış, büyük taviz' olarak niteleyeceği bir adımı atarak, terörle mücadelede 'Türkiye'yle ikili' anlaşmayı benimsiyordu. Papandreu'nun her zamanki yaratıcılığı, bir yandan bizim önkoşulumuzu kabul ederken, bir yandan da, bu kabulü görüntüde sıradanlaştıran bir yaklaşımla, kendi iç siyasal dengelerini kolluyordu. Kendisinin önerdiği üzere, terör konusu dışında başka anlaşmaların yapılmasına ise, bizim bir itirazımız yoktu; bilakis, bu yaklaşım bizi daha ileriye götürebilecekti.

1999'un temmuz ayı başlarında, New York'ta, 'Kosova Dostları' toplantısı vardı. bm Genel Sekreteri'nin başkanlığındaki bu toplantıya, Türkiye ve Yunanistan dahil ilgili ülkeler katılmaktaydı. 'Kosova Dostları'nın oturumları tamamlandıktan sonra, Papandreu ile bir araya geldik (3 Temmuz 1999). Amaç, karşılıklı mektuplarla gerçekleşen anlayışın nasıl hayata geçirileceğini kararlaştırmaktı. Papandreu, önce baş başa konuyu ele almamızı, bakanlık mensuplarının daha sonra görüşmeye katılmasını önerdi. Anladığım kadarıyla, o sıralardaki Yunan Dışişleri Bakanlığı'nda, Türk-Yunan yakınlaşmasına sakıncalı bulanlar Papandreu'nun çevresinde hâlâ mevcuttu.

New York'taki bm binasında gerçekleşen bu önemli görüşme bir saatten fazla sürdü. Neler yapılabileceğini, bir tür 'hareket planını' tartıştık. Anlayış birliği sağladığımız hususları her ikimiz de kaydettik ve toplantı sonrasında ayrı basın toplantılarıyla açıkladık:

1) Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları, aşağıdaki konuları ele almak üzere iki bakanlık arasında her konuda ayrı bir toplantı düzenlemek için anlaşmışlardır:

- Organize Suç, Uyuşturucu Ticareti, Yasadışı Göç ve Terör; Turizm; Çevre; Kültür; Ticaret.

2) Türk ve Yunan Dışişleri Bakanlıklarının üst düzey yetkilileri bir araya gelerek, bu konuların her birinde, ikili, hattâ çok taraflı anlaşmaların gerçekleştirilmesi imkânını görmek için işbirliği sürecinin ışığında çalışacaklardır.

3) Bu toplantıların mümkün olan en yakın zamanda başlaması isteğini paylaşan iki bakan, toplantıların 1999 Temmuz ayı içinde başlatılması talimatını kendi bakanlıklarına vermeyi kararlaştırmışlardır.

4) İki Bakan, Balkanlar'a ve Karadeniz'e ilişkin çok taraflı konularda (Türkiye ve Yunanistan, Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği organizasyonlarında üyedir) işbirliklerini geliştirmeyi kararlaştırmışlardır. Bu bağlamda, Balkan İstikrar Paktı çerçevesinde Balkanlar'ın yeniden inşasında işbirliğinin gelişmesini istemektedir ve Türk-Yunan iş çevrelerinin birlikte katkı getirmelerini öngörmektedir.

Papandreu'yla vardığımız bu mutabakatı heyetlerimizle paylaştıktan sonra kısa bir basın açıklaması yapmayı da kararlaştırdık. Ayrı ayrı, ihtiyatlı bir dille, 'çeşitli konularda anlaşmalar yapma imkânını araştırmak üzere' Türk-Yunan Dışişleri temsilcilerinin birlikte çalışacaklarını, ilk toplantıların içinde bulunduğumuz ayda (Temmuz 1999) gerçekleşeceğini gazetecilere söyledik.

Türk-Yunan ilişkilerinde yeni bir arayışın başlatılması ve yeni bir dönemin açılması yolunda, ok yaydan çıkmaktaydı.

V

‘İhtiyatlı’ Yakınlaşma

a) Türklerle Yunanlılar

Türk-Yunan yakınlaşmasının ‘depremler sonrası’ ek bir ivme kazandığı doğrudur da, bu yakınlaşmanın depremlerin ardından hele depremler sayesinde gerçekleştiği yanlıştır. Ortak açıklamanın New York’ta yapıldığı 3 Temmuz 1999’un hemen ertesinde, iki dışişleri arasında yoğun temaslar başladı. İlk aşamada, biri terör konusunda olmak üzere beş ‘çalışma grubu’ kurularak, Ankara ve Atina’da toplantılar gerçekleştirildi. Temmuz ayı tamamlanırken, hayli mesafe alınmıştı. Görüşmelere katılan arkadaşlarımız olumlu gözlemler naklediyordu. Yıl sonunda birçok anlaşmanın imzalanır konuma geleceği düşüncesi hâkimdi. Telefonla görüştüğüm Papandreu da, aynı olumlu izlenimleri nakletmekteydi.

Deprem felaketi Türkiye’de yaşandığında, Türk-Yunan ilişkilerindeki düzelme, planlı ve programlı şekilde zaten başlamıştı. Deprem, yakınlaşmayı hızlandıran bir etken oldu. Yunanistan gerçekten bir komşuya, bir dosta yaraşır yaklaşım sergiledi. Papandreu, beni hemen arayarak, Yunan hükümetinin ve halkının üzüntülerini belirtti, neye ihtiyacımız varsa, karşılamaya hazır olduklarını söyledi. Yunanistan’dan kurtarma ekipleri, teknik yardım gönderildi, ihtiyaç varsa, yangın söndürme uçaklarının yola çıkabileceği duyuruldu. Bu dönemde asıl dikkati çeken, Yunan halkının içten yaklaşımı, acımızı gerçekten paylaşmasıydı. Ege’nin öteki yakasından, sivil toplum örgütlerinden, sanatçılardan, her gün dostluk mesajları, okul çocuklarının kendi aralarında topladıkları yardımlar gelmekteydi, dayanışma örnekleri birbirini izlemekteydi. Türkiye’deki depremzedelere katkı için Türk ve Yunan sanatçıları Atina’da, başka Yunan kentlerinde, Yunan ve Türk bayrakları önünde konserler düzenlemekteydi. En güzel sözleri gene Papandreu söyledi: ‘Türk ve Yunan halkları birbirine karşı sanıldığı gibi düşman değildi; derinlerde yatan sevgilerini, bu acı olay su üzerine çıkarmaktaydı...’

İsmail Cem ve Papandreu, Filistin ile İsrail arasında barış başlatma teşebbüsü çerçevesinde görüştükleri Yaser Arafat'la birlikte.

Gerçekten, iki toplumun özelliklerini, algılamalarını ben de düşünmüşümdür. Uzun süre, aynı imparatorluğun tebaası olarak yaşayan bu insanlar, gene uzun süre, barış içinde, benzerlerinin diğer Avrupa coğrafyasında olduğundan daha güvenli, varlıklı ve adaletli bir ortamda bir arada olmuşlardır. Osmanlı düzeninin hem merkeziyetçi, hem de âdemimerkeziyetçi olan kurallarında, Yunanlı, çoğu düzeyde kendi yöneticilerine muhatap olarak ve genelde hayatından memnun olarak yaşamıştır. Daha sonra, tarihte milliyetçilik sayfaları açılırken, Yunan isyanları sahneye çıkmış, vuruşmalar, hattâ savaşlar yaşanmıştır. Bu ortamda, Yunanistan'daki Müslümanlar, kıyama uğratılmış, facialar birbirini izlemiştir. (Amerikalı tarihçi Stanford Shaw'un bu konudaki çalışmaları ve aktardığı belgeler ilginçtir.) Uzun, ortak geçmişinin kısa bir son bölümünde bile olsa, bunları yaşamış insanların birbirine karşı iyi duygular beslemeyeceği açıktır. Yunanistan, aynı zamanda kendi 'ulusal kimliğini' de geliştirmek için, 'tarihsel işgalciye' karşı öfkesini ve tepkisini abartarak canlı tutmuştur. Yunanistan'ın, Batı Avrupalı büyüklerin gölgesinde Anadolu'yu istila girişimleri, sonu kendileri adına felaketle biten bu maceraları, iki millet arasındaki güvensizliği, hattâ sevgisizliği doruk noktalara çıkarmıştır. Atatürk ve Venizelos'un devlet adamlıkları sayesinde düşmanlık dönemi sona erdirilmişse de, özellikle Kıbrıs'ta odaklaşan karşıtlıklar, ilişkilerin dostluğa dönüşmesini her dönem engellemiştir. 1930'lar sonrasındaki ilk ciddi ve kalıcı olabilecek yakınlaşma adımı, Papandreu ile birlikte tarafımızdan gerçekleştirilmiştir. Özetle, Türk-Yunan dostluğu, kolay iş değildir...

Almanlarla, Fransızların tarih boyunca birbirleriyle karşıtlıklarının, Alman insanıyla, Fransız insanının, birbirine hiç benzemeyişinden kaynaklandığı belirtilir. Hattâ, birey olarak, sosyolojik ve ulusal özellikleri olarak, birbirinin 'antitezi' diye nitelenmeleri de mümkündür. Buna karşılık, Türk ve Yunan insanının birbiriyle olan meselesi, derin farklılıklarından değil, tam tersine, birbirine fazla benzemelerinden kaynaklanmış gibidir. Gerçekten, Ege'ye özgü davranış biçimleri, iki millet tarafından ortaklaşa paylaşılmıştır. Bu ortak özelliklerin ilişkiler açısından olumlu denebilecek sonuçları bulunduğu gibi, olumsuzluklar da getirdiği açıktır. Yunan basınını,

Yunan siyasal hayatını incelediğimde, hep bu benzerlikleri düşünmüşümdür. Her ikisi de, her an telaşın ve heyecanın, bazen kendine güvensizliğin şahikasına çıkabilen... Spekülasyona, sansasyona fevkâlade açık duran... Gerçekdışı haberleri yayınlamanın ya da onlara inanmanı büyüsüne kendini kaptırabilen...

Benzeşmenin olumlu bir örneğine de değinerek bu kısa değerlendirmeyi bitireyim: Türk ve Yunanlı, kendi toprakları dışındaki bir başka ortamda, bir başka ülkede bulunduklarında, en rahat anlaştıkları, arkadaş oldukları yabancı, ya Yunanlı, ya da Türk olmaktadır... Bir başka ülkede öğrenim gören Türk ve Yunanlı öğrenciler olsun, Almanya'daki Yunanlı ve Türk sendikacılar, Birleşmiş Milletler'de, başka ülkelerde görevli Türk ve Yunanlı diplomatlar olsun, bu özellik dikkat çekmektedir. Birey olarak, insan olarak da Yunanlıları biz kendimize yakın hissederiz. Bize 'sıcak' gelirler; 'yakın' gelirler, hattâ bazen onları 'bizden' gibi de görürüz. Yabancı bir ülkedeki üniversite öğrenciliğimde, en yakın arkadaşlarım arasında, Yunanlı bir yaşıtım da vardı. Yazarlık, sendikacılık, siyasetçilik dönemlerimde, ortak paydaların çokluğu nedeniyle Yunanlı meslektaşlarımla rahat diyalog kurabildim.

Geriye baktığımda, Türk-Yunan ilişkilerinin gelişmesinde, benim Yunan halkına ilişkin genel düşüncelerimin de payı bulunduğunu zannediyorum. Yunan yönetimlerinin geçmişteki birçok davranışını mazur görebilmem elbette söz konusu olamaz; ne Osmanlı'nın çöküş döneminde Yunanistan'daki Türklere ve Müslümanlara uyguladıkları acımasız şiddet, ne Anadolu'yu işgal hayaliyle bizim insanlarımıza çektirdikleri, ne de Kıbrıslı Türklerin 1974 öncesinde hedef yapıldığı terör olayları. Ama klasik Yunan kültürünün eserlerini, Yunan halkının Nazi işgaline karşı direnişinin öykülerini okumuş, faşist iktidarların, cuntaların Yunan halkına verdiği acıları hissetmiş, paylaşmış, diktatörlere karşı mücadelesinde onu desteklemiş bir yazar ve siyasetçiyim. Ayrıca, halkların birbiriyle düşman olamayacağına, düşman kalamayacağına inananlardanım. Özetle, yukarıda belirttiğim 'birbiriyle fazlaca benzeşen' özelliklerimizden, ortak paydalarımızdan, en olumlularını, en güzellerini harekete geçirmek, geliştirmek ve sürdürmek gerekir...

b) Papandreu 'Faktörü'

Türk, Yunan, Bulgar Dışişleri Bakanlarının Edirne'de buluşması. İsmail Cem, Nadezda Mihailova ve Papandreu ile birlikte.

Papandreu ile birbirimizi anlamamızda, arkadaş olabilmemizde, en önemlisi, birbirimize güvenmemizde, sanırım benzeşen özelliklerimizin de etkisi vardır. Dış siyasette, dışişleri bakanının kişiliği, dışişleri bakanlarının birbiriyle bireysel ilişkisi, kuşkusuz tek başına belirleyici değildir. Ama önemli bir etkendir: Eğer karşınızdakine güven telkin edebilmişseniz, sizin doğruluğunuza, karakterinize, sözlerinize güvenilmekteyse, bu, iyi ilişkilere yol açan ya da onları geliştiren başlıca zemindir. Hele bu güvenin yanı sıra, kişisel birikiminizle, bilginizle, mantığınızla karşınızdakilerin saygısını kazanmışsanız, o zaman, dışişleri bakanının 'kişiliği', daha da önem taşır: Papandreu'da, bu özelliklerin hepsi hem de fazlasıyla mevcuttur. Dolayısıyla, Türk-Yunan ilişkilerinin iyileşmesinde, Papandreu, çok önemli bir etken olmuştur. Doğrusu, sizi kandırmaya kalkışmayan, sözüne ve kişiliğine güvenebildiğiniz bir muhatabın varlığı, Türk-Yunan ilişkileri gibi son derece hassas ve tuzaklarla, risklerle dolu bir konuda çok önemli olmuştur.

Türkiye bağlamında, Yunan siyasetçileri iki farklı sınıf oluşturur: İlki, Yunanistan'ın menfaatini 'Türkiye'yle karşıtlıkta', ikincisi, 'Türkiye'yle yakınlaşmakta' görenler. Pangalos, ilk grubun, Papandreu, ikincinin simgesi sayılabilir. Burada dikkatten kaçmaması gereken, Papandreu'nun da, doğal olarak, Yunanistan'ın menfaati için siyaset yaptığıdır. Ne var ki ülkesinin menfaatini Türkiye ile yakınlaşmakta gördüğünden, Başbakanı Simitis'den de destek bulduğundan, belirlediği olumlu ve yapıcı siyaseti uygulayabilmiştir.

Papandreu ile bireysel dostluğumuz, her ikimizin de ülkelerimizin menfaatini güttüğümüz gerçeğini tabii ki değiştirmedi. Ancak bunu, birbirimizi yanıltmadan, inanmadığımızı konuşmadan, birbirimizin hassasiyetini dikkatte tutarak ve birbirimize yardımcı olarak gerçekleştirdik. Papandreu'dan yaşça büyük olmam nedeniyle ve belki yanılıyorum ama, kendimi daha deneyimli varsaydığımdan, onu Yunanistan bağlamında kendimce uyardığım da olmadı değil: 'Aman, dikkat et, bu söylediğini sizin basın istismar eder, muhalefet sana karşı kullanır'; ya da, '... Bu kadar hızlı gitmeyelim, sizin kamuoyu bizimkinden daha duyarlı' gibi...

Papandreu ile yakınlığımızın önemli bir etkeni, benzer dünya görüşlerimizin, siyaset çizgimizin ve kişiliklerimizin olmasıydı. Papandreu, Yunan sosyalist hareketinde öncülük eden köklü bir siyaset ailesinden gelmekteydi. Hem büyükbabası, hem de babası, başbakanlık yapmıştı; acılar yaşamış, sürgünler görmüştü. Baba Papandreu, pasok'un (Sosyalist Parti) kurucusuydu. Yorgo Papandreu, ciddi bir sosyalist –eşanlamıyla sosyal demokrat– kişilikti. Partisinin daha özgürlükçü, dengeli ve çağdaş kanadında yer almaktaydı. Dünyayı yorumlayışında, solu anlayışında ve kendi işlevini tanımlayışında, benim rahatlıkla paylaştığım düşüncelere sahipti. Benzer hassasiyetleri hem siyasetin genelinde hem de insanlığa, dünyaya, çevremize bakışımızda paylaşıyor olmamız, her ikimizin de kararlı ama saygılı bir üslûp kullanmamız, ilişkilerin gelişimini kolaylaştırmıştı.

1999'un yaz ve sonbahar aylarında iki bakanlığın ortak çalışması hızla gelişiyordu. Birçok konuda anlaşmaya varılmış, metinler imzaya hazır duruma getirilmişti. Tabii, terörle mücadele anlaşmasının hazırlanması en fazla zaman alan metindi. Yunan tarafı, Papandreu'nun gayretine rağmen bu konudaki çekingenliğini üzerinden atamamıştı. Özellikle de, Papandreu'nun bakanlıkta devraldığı bürokrasisi, Pangalos'un izlerinden kolay sıyrılamıyordu. Yunan kamuoyundaki ve siyasetindeki bir kesimin, bu anlaşmayı bir çeşit 'suçluluğun ikrarı' şeklinde görmesi, müzakereleri zorlaştırmaktaydı. Buna rağmen, 'terörle mücadele', ilk imzalanan anlaşmalara yetiştirilemese de, ikinci aşamadakiler arasında yer alacaktı.

Anlaşmaların, Papandreu ile karşılıklı yapacağımız ziyaretlerde imzalanmasını öngörmüştük. Ziyaret deyip geçmemek lazım, 25 yıl aradan sonra ilk kez bir Yunan Dışişleri Bakanı resmi ikili ziyaret için Türkiye'ye gelmekteydi; 30 yıl aradan sonra gene ilk kez, bir Türk Dışişleri Bakanı resmi ikili görüşme için Atina'ya gidecekti.

İlk olarak, Papandreu, eşi Ada ile birlikte Türkiye'ye geldi. Doğrusu, bu 'ilkin' en iyi şekilde gerçekleşmesi için bütün hazırlıkları özenle tamamlamıştık. Eşim Elçin'le beraber, ayrıntılı bir 'İstanbul programı' oluşturduk. Türkiye dendiğinde, tarihin, kültürün, İstanbul'un öncelikli bir yeri vardır. Topkapı'sız, Sultanahmet'siz, Aya Sofya'sız bir Türkiye olabilir mi?.. Hattâ, eşimin haklı ısrarıyla, bunlara Dolmabahçe Sarayı'nı da ekledik. Elçin'e göre, Türkiye'nin gerçekte 'ne olduğunu', Türkiye'nin büyüklüğünü ve güzelliğini, bir yabancı Dolmabahçe Sarayı'nda sezebilir, daha iyi anlayabilir, değerlendirmesini daha doğru yapabilir. Sanırım,

sadece bir yabancının değil, kendi insanımızın da Dolmabahçe Sarayı'nı tanıması, kendi memleketini daha doğru anlamasına, geçmişi ve geleceğiyle Türkiye'yi bütünlüğü içinde algılamasına yardımcı olur.

Papandreu ile birlikte, İstanbul'da halkın içine de karıştık. Hemen her yerde kendisine gösterilen ilgi ve sevgi onu çok etkiledi. Yeniköy'deki bir sahil kahvehanesinde, gençler etrafını sardı. Misafirim, 'bire bir' insan ilişkilerini hem seviyor, hem de etkili oluyordu. Kendisine bıraksak, belki tüm resmi programları unutup, insanlarla sohbeti tercih ederdi. Kahvehanedeki misafiri duyan Yeniköylü Rum vatandaşlar da yanımıza geldi, Papandreu onlara da uzun uzun Rumca hal hatır sordu.

Ankara'daki resmi görüşmeler, açıklamalar, basın toplantıları da, önceden planlandığı şekliyle, eksiksiz ve kusursuz tamamlandı.

c) Atina Ziyareti

Papandreu'nun gelişinden iki hafta kadar sonra, Ocak 2000'de Atina'ya gittim. Havaalanında görkemli bir karşılama düzenlemişlerdi. Her şey çok güzeldi de, Papandreu'nun 'hoş geldin' konuşmasının bir yerinde, hesapta olmayan ve beni üzen 'Kıbrıs cümleleri' karşıma çıkıverdi. Malûm, 'işgalin' sona ermesiyle barışın yolu açılacaktı vb. Bunun üzerine ben de planladığım konuşmaya ek yaparak, Kıbrıs'ın işgal edilmediği, faşist bir darbeden kurtarılarak Türklerin hayat hakkına kavuşturulduğu mealinde birkaç cümle kullandım.

Dikkat ettim, yanımda duran evsahibim, daktilo edilmiş bir metni okumaktaydı. Oysa, Papandreu da, benim gibi, konuşmalarını bizzat ve kalemle yazılı notlar halinde hazırlardı. Yani, metinden okumazdı, notlarına bakıp kendiliğinden konuşurdu. Sanırım, Yunan Dışişleri'nin bürokratları hazırlamış, bunları da söylemesinin iç siyaset dengeleri açısından gerektiğine onu ikna etmişti. Her neyse, bu konu hoş olmadı; ancak Papandreu, benimle birlikte olduğu başka ortamlarda aynı şeyi tekrarlamadı.

Atina ziyaretimin havaalanından sonraki bölümleri son derece olumlu geçti. Hem siyaset açısından hem de benim bıraktığım izlenim açısından. Bir şehri ve insanlarını bir ölçüde anlamak, daha doğrusu hissetmek için sokaklarında yürümek gerekir. Güvenlik görevlilerinin hoşnut kalmamasına rağmen, Atina'da bu yöntemi uyguladım, bazen Papandreu'yla, bazen yalnız olarak. Atina'yı bakan kimliğimle bu ilk ziyaretimde, 'sokaktaki

Yunanlıdan' gördüğüm ilgi ve yakınlık dikkat çekiciydi. Beni tanıyanlar, el sallıyor, bazıları 'hoş geldin' anlamında sözler söylüyordu.

Papandreu ve eşi, bizim onurumuza bir 'resmi' akşam yemeği düzenlemişti. Hükümetten dört bakan, Dışişleri'nin en üst düzeyinden birkaç kişi, sanatçılar, Atina'nın önde gelen gazetecileri, işadamları, benim sahneden yahut beyaz perdeden tanıdığım İrene Pappas, Mikis Theodorakis, Maria Faranduri, önemli, büyük ve güzel bir topluluk oluşturmaktaydı. Papandreu, yemek sırasında klasik Batı müziğini mi, yerel müziği mi tercih edeceğimizi önceden eşime ve bana sormuştu. İkimiz de, Atina'daki bir akşam yemeğinin Yunan müziğinin uygun olacağını söylemiştik. Tek bir kişi, hem piyanosu hem de şarkılarıyla akşama katılmaktaydı. Resmi konuşmalardan sonra, resmiyet, yerini Ege insanlarının sıcaklığına ve güzelliğine bıraktı. Hiç hesapta ve programda yokken, pek de âdeti değilken, Theodorakis, masasına getirttiği seyyar mikrofonla, ünlü şarkılarını sıralamaya başladı. Ardından, Faranduri, Zülfü Livaneli'nin türkülerini Yunanca seslendirdi. Gerçekten, her şey çok güzeldi. Bu 'resmi' akşam yemeğinin ardından, Papandreu'larla ve eşimle küçük bir tavernaya gittik. Öyle lüksü olmayan, tipik Yunan müziğiyle, orkestrasıyla ve şarkıcılarıyla ünlenmiş bir yerdi. Orada da, ortak bir ilgiyle, hattâ alkışla karşılandık. Bunları tabii ki abartmamak gerekir. Ama Atina'daki hava, ülkelerinin ve milletlerinin menfaatini karşıtlıkta değil, anlaşmakta gören iki siyasetçiyi yüreklendiren olgulardı.

Resmi görüşmeler, önceden planlandığı şekliyle gerekleşti. Üzerinde çalıştığımız anlaşmalardan bir bölümünü daha imzaladık. Ortak basın toplantısında, Türk-Yunan ilişkilerinin objektif, abartısız bir fotoğrafını verdik. Ben, özellikle dikkatli konuştum. Kıbrıs'ın, ikili ilişkilerimizin dışında çözümü aranan bir konu olduğunu, öncelikle Kıbrıs'taki iki milletin arasında görüşülmesi gerektiğini belirttim. Ege sorunlarının, süreç içinde ele alınabileceğini söyledim. İki ülke arasında ciddi görüş ayrılıklarının var olmaya devam ettiğini, ancak, bunların çözümü yolunda birlikte arayışlar olduğunu vurguladım.

2000 yılı başında, Yunanistan, en azından kamuoyunun bir bölümüyle, Türkiye'ye 'doğru' bakmaya başlamıştı. Bu, gerçekler dikkate alındığında, önemli bir gelişmeydi. Çünkü Yunan siyasetçisi, basını ve medyası, kilisesi, Türkiye karşıtlığını bir kutsal öğretiymişçesine milletinin zihnine yerleştirmiş, genlerine işlemişti. Yunanlılara, Türkiye karşısında tarihsel 'mazlum' oldukları, Türkiye'den 'alacakları' bulunduğu, Türkiye'nin,

patlamaya her an hazır bir ‘tehdit’ olduğu, hem kendi hâkim zümreleri hem de ilgili yabancı ülkeler tarafından yüz yıldır telkin edilmekteydi. Sampson’un faşist darbesiyle Kıbrıs’ı kendilerine bağladıklarını sandıkları anda, gene Türkiye vaziyet etmiş ve ‘umutlarını’ ellerinden almıştı, vb. Bu şartlanmaların hâlâ güçlü etkisinde olan bir komşuyla ilişkileri düzeltmek kolay değildir. Buna rağmen, yöneticileri tarafından üzerlerinde Demokles’in kılıcı gibi sallandırılmış ‘Türk tehdidi’ masalından, Yunan halkının artık sıkıldığı anlaşılıyordu.

d) Ortadoğu ve Balkanlar

Papandreu ile birlikte gezilerimiz oldu. Belki en önemlisi, 2002 Nisanı’nda, Filistin Devlet Başkanı Arafat’ı ve İsrail Başbakanı Şaron’u ziyaretimizdi. Özellikle Arafat: O sıralarda, İsrail, Filistin topraklarını işgal etmekteydi. Ramallah kentinde, Arafat’ın karargâhı da kuşatma altındaydı. İsrail, özellikle ab ülkelerinden bakanların, temsilcilerin Arafat’ı görmelerine geçit vermiyordu. Fikir benden gelmişti, Papandreu’yla birlikte Arafat’ı ziyaret etmek istediğimi, İsrail Dışişleri Bakanı Simon Peres’e söyledim. Sanırım biraz da Türkiye’nin hatırına, olumlu cevaplandı. Papandreu çok memnun olmuştu. Çünkü, ab’yi temsilen Kudüs’e kadar gelmiş Solana’ya, ab dönem başkanı İspanyol Dışişleri Bakanı Pike’ye, bu imkân tanınmamış, ilk girişimlerinde Arafat’la görüşemeden geri dönmek zorunda bırakılmışlardı. Papandreu, bu imkânı bulan ilk ab bakanı olacaktı. Türkiye açısından da önemli bir gelişme söz konusuydu. Bir defa, Türkiye, bölgedeki etkinliğini, hem İsrail hem Filistin açısından önemini bir kez daha sergilemekteydi. Ayrıca, ab’nin, Türkiye ile birlikte hareket ettiğinde Ortadoğu’da daha etkili ve işlevsel olabileceğini, ab üyesi bütün ülkeler görmekteydi.

Bizim ziyaretimiz, Batılı bakanların kuşatılmış Arafat’la ilk teması olacaktı. Kudüs’ten, iki zırhlı araçla Türk ve Yunan heyetleri yola çıktı. Bir saat kadar sonra, karargâhın önündeydik. Arafat’ın ‘karargâhı’, İsrail tanklarının mermileriyle delik deşik edilmişti. Elektrik yoktu, su zorlukla bulunmaktaydı, Filistin Cumhurbaşkanı, dışarısıyla haberleşemiyordu. Binanın önündeki meydanda İsrail tankları ve askerleri devriye gezmekteydi. İnsan hakları kuruluşlarının bazı gönüllüleri, yeni bir saldırıya uğrayabilecek olan binada ‘canlı kalkan’ olarak kalmaktaydı, birkaçı binanın önündeydi, bizi coşkuyla karşıladılar. İçeri girdiğimizde, karanlıkta yürür gibiydik: Dışarının aydınlığından sonra, ince uzun koridorun cılız

mum ışığına alışmak kolay değildi. Arafat, yanındaki kurmaylarıyla bizi bekliyordu. Görüntü olarak çökmüştü ama inadından ve iradesinden bir şey eksilmemişti. '... Gördüklerinizi, dünyaya anlatın' dedi. Bir saate yakın görüştük. Son derece memnun kaldı. Türkiye'ye ve Avrupa Birliği'ne, Yunanistan'a teşekkür etti. Ayrılmamız hüzünlü oldu. Arafat'la sayısız toplantıda birlikte olmuştum. İsrail-Filistin görüşmelerinde Türkiye 'kolaylaştırıcı' bir işlevi her iki tarafın onayıyla üstlenmişti. Özellikle 2000 yılı yazında ve sonbaharında, Arafat ve İsrail Dışişleri Bakanı Ben Ami ile birlikte çalışmış, sık sık Arafat'la bir araya gelmiştik. Arafat da, Ben Ami de, o dönemdeki çalışmalarına Türkiye'nin ciddi katkıları olduğunu uluslararası basına açıklamıştı. Arafat, insan olarak sevdiğim bir kişilikti. Karargâhtan ayrılırken, onu bir daha göremeyecekmişim gibi bir his içime geldi. Bugüne kadar göremedim; zaten Arafat hâlâ Filistin'in dışına çıkarılmıyor.

Papandreu'yla birlikte bu ziyareti gerçekleştirmemiz, beklediğim üzere, uluslararası basın ve medyanın yakın ilgisini topladı. Time dergisinden, Le Monde'a, Die Welt'e, cnn'deki ortak mülakatımıza kadar her yerde bu ziyaretten bahsedildi. Benim çok önemsediğim 'Türkiye'nin İmajı' olgusuna, önemli bir katkı sağladı.

Balkanlar, Papandreu ile ortak 'dış' konularımızın başlıcasıydı. Önde gelen iki Balkan ülkesi olarak, bizim benzeşen yaklaşımlar sergilememiz bölgede olumlu gelişmeleri kolaylaştırdı. İki geleneksel düşmanın şimdi uzlaşma yolunda ilerlemesi, parçalanmış Balkanlar'ın birbiriyle kavgalaşan milletlerine 'doğru' bir örnek yarattı. 1997-2002 dönemi, Balkanlar'da gerilimin tırmandığı dönemdi. İstikrarsızlık ve güvensizlik kuraldı. Bosna'da savaş, daha doğrusu katliam, henüz son bulmuştu. Kosova'da 'etnik temizlik' felaketi yaşanmış, ardından, Yugoslavya'nın bombalanması ve Miloşeviç rejiminin yıkılması gelmişti. Türkiye'nin girişimiyle başlayan 'Güneydoğu Avrupa İşbirliği Örgütü' çalışmalarında, Türkiye ve Yunanistan, hadiseleri tırmandıran değil, tarafları uzlaştıran bir işlev taşıdı. Kosova bunalımında, içsavaş eşiğinde gezinen Makedonya'da, Arnavutluk'un içindeki gerilimde, Yunanistan'la yer yer farklı yaklaşsak da, sonuçta barış ve istikrarın desteği olabildik.

Papandreu ile girişimlerimizin ilginç bir örneği, 'Üçlü Komşular Forumu' oldu: Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan. Bu, onun fikriydi: Üç komşu ülkenin işbirliğini güçlendirmek, var olan sorunları gidermek amacını taşıyordu. Önemli bölgesel konularda, ekonomik işbirliğinde

sürekli danışma kararı aldık ve uyguladık. Bu girişimin ‘sembolik’ başlangıcını, Bulgar Dışişleri Bakanı Nadezda Mihailova ve Papandreu ile birlikte, ‘üç ülkede üç toplantıyı aynı günde gerçekleştirerek’ yaptık. Üçümüz de ülkelerimizin ortak sınır bölgelerine gelerek, sabah Bulgaristan’da, öğleden sonra Edirne’de, akşam Yunanistan’da bir arada olduk. Birbirleriyle iyi ilişkileri ve ticareti geliştirmekte büyük yararı olan bu bölgelerde, halkın olağanüstü sevgisiyle karşılandık. Bu toplantılar döneminde, ilişkiler de, ticaret de önemli ölçüde gelişti. Kısa bir süre sonrasının Yunan genel seçiminde, Papandreu’nun partisi pasok’un Batı Trakya’dan –ve Batı Trakyalı Türklerden– büyük oy almasını, Yunanlı yorumcular, Türk-Yunan yakınlaşmasından kaynaklanmış ekonomik ve siyasal gelişmenin sonucu olarak nitelediler.

Bir başka ortak girişimi, ben başlatmıştım: nato üyeliğine aday Romanya ve Bulgaristan’ın üye olabilmeleri için, abd ve öteki nato ülkelerinde ortak girişimde bulunduk. nato’nun Balkanlı üyelerinin artmasında hem Türkiye’nin hem Yunanistan’ın yararı vardı. O sıralarda, başka adayların kabul edilirken, bizim komşuların reddedileceği düşüncesi ağır basıyordu. ‘Dörtlü’ toplantıların ilkini İstanbul’da, ikincisini Atina’da, Bulgar ve Romen Dışişleri Bakanlarıyla birlikte gerçekleştirdik. Bu girişim, nato üyeliğine kabullerinde önemli bir katkı oldu.

Balkanlar’daki işbirliğimizin yanı sıra, Türkiye ve Yunanistan arasında bölgesel bir rekabetin de bulunduğu açıktır. Buna, barış içinde rekabet, dostane rekabet denebilir ama, her iki ülke, kendi etkinliği korumanın, geliştirmenin siyasetini de izlemiştir. Yunanistan’ın bu alandaki gücü, Avrupa Birliği üyeliğinden ve ekonomik imkânından kaynaklanıyordu. Tüm Balkan ülkelerinin amacı, malûm, ab üyesi olmak. Romanya ve Bulgaristan hayli mesafe alarak üyelik müzakerelerini başlattı. Makedonya’nın, Bosna-Hersek’in, Arnavutluk’un, Yugoslavya’nın hedefi de Avrupa Birliği. Yunanistan, ab üyesi tek Balkan ülkesi olarak, bu alanda çok önemli bir avantaja sahip. Papandreu, Yunanistan’ın bu özelliğini doğrusu ustalıkla kullanmaktaydı. Öteki Balkan ülkelerine ‘ab yolunda ağabeylik yaparak’, onlarla ab arasında köprü oluşturarak, bazı ab kaynaklarının bu ülkelere aktarılmasında yardımcı oldu. Çeşitli işbirliği alanları ve iletişim kanalları yaratarak, ab üyeliğini hayati önemde gören Balkan ülkelerinde Yunan etkinliğini artırdı. Nihayet, maddi imkân: Yunan şirketleri, büyük kaynaklarıyla, kredi imkânlarıyla, Balkanlar’daki özelleştirmelerin bir numaralı alıcısı olabildiler. Yunan devleti, önemli fonlar oluşturup, yardım,

kredi gibi araçlarla Balkan ülkelerine aktarabildi. Kaynak üstünlüğü, Yunan tarafına Türkiye karşısında öncelik kazandırdı.

Türkiye'mize gelince: Bizim elimizdeki imkânlar, 'siyaset', 'güvenlik' ve 'tarih' ağırlıklı. nato üyeliği de bir koz ama aynı koz Yunanistan'da da var. Yunanistan'da olmayan, bizim, kocaman bir tarihi Balkanlar'la paylaşmış olmamız. Bir defa, bazen sanılanın aksine, paylaşılan tarihin Bosna'da, Makedonya'da, Kosova'da ve diğerlerinde bırakmış olduğu, genellikle olumluluklar içeriyor. 'Türkler gelip işgal etti, bizim gelişmemizi önledi' söylemi, gerçeği anlatamayacak, bugüne yetmeyecek kadar basit. Bazı ülkelerin millî kimlik yaratmak için, millî birlik sağlamak için öncelikle kuruluş aşamasında sıkça kullandığı, ancak etkinliği zannedilenden sınırlı bir söylem. Bundan daha etkili olan, geçmiş yüzyılların paylaşılmış hayat tarzları, olumlu anılar, başarılar. Özellikle Müslüman nüfusun yoğun olduğu ülkelerde, bu geçmiş daha da canlı. Türkiye'nin ikinci kozu, Kosova, Makedonya, Bulgaristan gibi ülkelerde, hattâ Yunanistan'da, kayda değer bir güç oluşturabilen Türk azınlıkların varlığı. Bunlar, elbette yaşamakta oldukları ülkelerin eşit vatandaşı. Ancak, Türk özellikleri her zaman Türkiye yararına bir ağırlık yaratıyor. Yunanistan'ın ise, etnik tartışma alanlarında her zaman sorunu var: Yunanistan'da yaşayan Makedon, Arnavut azınlıklar gibi. Nihayet, Türkiye, diğer Balkan ülkelerinin savunmasında, istikrarın sağlanmasında, çoğunun silahlı kuvvetlerinin eğitiminde hayli etkili. Bosna'daki, Kosova'daki Türk birlikleri, Arnavut ordusunun eğitimi, bu ülkedeki askeri limanın inşası gibi.

Sonuç, Yunanistan'la güç dengesini Balkanlar'da koruyabilmekte olmamızdı. Meselenin, eksiklerimizin farkındaydık, planlı, programlı, bilinçli bir çalışma sürdürüyorduk. Şu sıralarda neler yapıldığını bilemiyorum. Ancak hemen söyleyeyim: Paranın en öne çıktığı, ab'ye üye olmanın en yüce değerden sayıldığı bir çağda yaşamaktayız. Balkan ülkelerindeki özelleştirmeleri hatırlıyorum. Alıcı Türk şirketlerinin öne çıkabilmesi için, tarih, siyaset, güvenlik, ne varsa ilgili ülkenin yöneticilerine hatırlatılırdı. Ancak, bizimkilerin önerdiği fiyatın neredeyse iki katını Yunan şirketleri verdiğinde, tarihin de, siyasetin de, güvenlik kaygılarının da esamesi okunmaz olurdu...

VI

Sorunlar ve Başarılar

a) ‘Ege’ ve Batı Trakya Türk Azınlığı

Yunanistan’la gelişen ilişkiler, elbette sorunsuz değildi. Ortak konularımızı her zaman ‘ikili ilişkiler’ olarak sınırladığımızdan, ‘öncelikle Kıbrıs’taki Türk ve Yunan milletlerinin sorunu’ olarak nitelediğim Kıbrıs, resmi gündemimizde yer almıyordu. Sohbet ortamında buna değinildiğinde ise, daha çok ben konuşurdum ve Denktaş’ın konfederasyon modelinin erdemlerini anlatırdım. Ciddi olarak sadece bir kez talebim oldu: Denktaş’ın önerdiği ikili görüşmelere yanaşmayan Kıbrıs Rum Lideri Klerides üzerindeki etkisini kullanmasını ve önerinin kabulü yolunda katkısını Papandreu’dan rica etmiştim; bu isteğimi yerine getirdi. Ama sorun sadece Kıbrıs değildi. Ege, başlı başına bir sorundu. Bir yandan, benim ısrarla –ve haklı olarak– belirttiğim bir doğruya, Yunanistan yaklaşmaktaydı: Yunan propagandası, bütün dünyaya ve bize adeta inandırtarak, Ege sorunlarına tek hukuki çözüm yolunun ‘Uluslararası Adalet Divanı’ olduğunu yıllardır tekrarlamıştı. Bu yanılgıdan olayı büyük ölçüde kurtardık. Uluslararası hukukun, bm ve ab belgelerinin, ‘... önce diyalog, arabuluculuk, hakemlik, olmazsa, Adalet Divanı’ gerçeğini, herkese anlatabildik. Dolayısıyla, Yunanistan, eğer çözüm istemekteyse, işe ‘diyalogla başlamak’ durumundaydı. Israrımız sonuç verdi: Özel bir çalışma grubu Türk ve Yunan yetkililerden oluşturuldu ve ortak çalışmalar başlatıldı.

Yunanistan, önceki dönemlerde kendi halkının adeta beynini yıkarcasına ‘Ege anlaşmazlığı bir egemenlik sorunudur, dolayısıyla Türkiye ile konuşmayız’ mugalatasını yaptığı için, Yunan tarafı bu Ege görüşmelerine ihtiyatlı yaklaşmaktaydı. Nitekim, çalışmalar başlangıçta kamuoyuna açıklanmamıştı. Ne var ki, barışçı niyetlerle görüşme ortamı geliştirilirken, Ege üzerindeki tartışmalı uçuşlar, iki ülkenin birbirine verdiği notalar, nato toplantılarındaki karşıtlıklar sürmekteydi. nato tatbikatları bir başka sorundu. Tatbikat haritalarındaki sınırlar, tatbikat bölgesindeki ada ve adacıkların isimleri, her zaman tartışmaya yol açmaktaydı.

Yunanistan’la aramızdaki başlıca bir sorun, kuşkusuz, Batı Trakya’da yaşayan Türkler olmuştur. Papandreu’yla çalışmalarımızda, eğitim, mülk edinme, özgürlükler gibi konularda, sınırlı bir gelişme sağlayabildik, ancak,

gönlümce başarılı olduğumuzu söyleyemem. Bazen, Papandreu'nun iyi niyetinin de yetersiz kaldığını, bazı 'devlet güçlerinin' gelişmeyi engellediğini, en azından zorlaştırdığını düşünmüşümdür. Sağladığımız gelişmede, kuşkusuz Avrupa Birliği'nin payı vardı. ab'nin hayli ileri olan azınlık hakları anlayışından, Batı Trakya Türkleri yararlanmayı biliyordu. ab'nin azınlık hakları siyaseti zaman içinde daha da netleşti. Bu gelişmelere Türk-Yunan ilişkilerinin düzelmesi de eklenince, Batı Trakya'da belli bir iyileşme 1999-2002 döneminde gerçekleşti.

Gerçekleşemeyen, inanç özgürlükleri alanındaki beklentiler oldu. Yunanistan'a her gidişimde, İskeçe Müftüsü Mehmet Emin Aga ile ve Türk toplumunun siyasal ve dinî önderleriyle görüşmeye önem verirdim. Yakınlaşmanın başlamasından sonra, siyaset düzeyinde şikâyetlere rastlamıyorduk. İnancın örgütlenmesi ise farklıydı. Mehmet Emin Aga'yı, önceki yıllarda, Strasbourg'daki Avrupa Konseyi'nin toplantılarında tanımıştım. Batı Trakya Türk azınlığının temsilcisi olarak, genel kurul toplantılarına gözlemci sıfatıyla katılan heyete başkanlık ederdi. Heybetli görünümü, cüppesi, başındaki sarığı ile herkesin dikkatini çekerdi. Son derece ince ruhlu, duygu yüklü, fevkâlade nazik bir insandı. Ve yılmaz bir savaşçıydı: Batı Trakya Müslümanlarının müftüsü olarak cemaat tarafından tanındığı ve kendini bu sıfatla tanıttığı için, başına gelmeyen kalmamıştı. Açılmış davaların sanığı olarak Yunanistan'ın bir köşesinden, ötekine, mahkemelere koşmuştu. Kısa süreli hapislere defalarca mahkûm edilmiş, ama iddiasını, konumunu ve duruşunu kaybetmemişti. Meselenin özü, Müslüman cemaatin müftüsünü seçmekte kimin yetkili olacağıydı. Türkler, '... müftümüzü biz seçeriz' diyerek, Mehmet Emin Aga'yı seçmekteydi. Yunan devleti ise, kendi yasalarına göre, Müslümanların müftüsünü cemaat içinden kendileri belirlemekteydi. Böylece, ortaya biri devletin atadığı, öteki cemaatin seçtiği iki müftü çıkmaktaydı. Bu durumun yarattığı gerilimden, Yunan hükümeti de pek hoşnut değildi ama, ne yapacağını bilemiyordu. Batı Trakya Müslümanlarının kendi dinî liderini seçmesi, hükümete ters geliyordu. Bunun, Türk azınlığı aşırı güçlendirmesinden çekiniyorlardı. Bu açıkça söylenmiyordu da, '... doğrudan seçim yönteminin, din kurumunu siyasallaştıracağı, radikal akımların müftülüğü ele geçireceği' öne sürülmekteydi. Özellikle Suudi Arabistan çıkışlı bazı radikal dinci örgütlerin Balkanlar'ı kendine mekân tuttuğu, Bosna, Makedonya ve Arnavutluk'ta etkili olduğu düşünülürse, bu kaygıda gerçek payı bulunabilir. 2002'deki son resmi temas sırasında benim Papandreu'dan

değerlendirmesini istediğim, Türkiye'deki uygulama modeli olmuştu. Malûm, bizde, dinî azınlıklar devletten onay alması koşuluyla kendi liderlerini kendileri seçiyor. Devlet, çok önemli bir neden yoksa, seçilen kişiye itiraz etmiyor. Devletten bu şekilde bir itirazın geldiğini ben hatırlamıyorum. Yani, orta yol denebilecek bir formül, Türkiye'de sorunsuz uygulanıyor. Papandreu bu yöntemi ilginç ve çözüme dönük bulmuştu. Ancak bizim dönemimizden sonra ne gibi gelişmeler olduğunu bilmiyorum.

b) Her İddia Cevaplanmalı

Yunanistan'la ilişkileri geliştirmekteki ortak hüner, sanırım, sorunların ciddiyetini bilerek, çözümlerini arayarak, çözülebilecek olanları çözerek, o an için çözümsüz gözükenleri erteleyerek, barış hedefi doğrultusunda ilerlemeye devam etmekti. Bunları söylemesi kolay da, uygulaması hayli zordu. Zorluğu arttıran başlıca bir etken ise, özellikle Yunanlı bazı Bakanlardan gelen beyanlardı. Ben bunları dikkatle incelerdim, hepsini cevaplamaya çalışırdım. Dış siyasette, başka ülke temsilcilerinin size yönettiği hiçbir sözü, boşlukta bırakamazsınız. Mutlaka cevaplamanız gerekir. Aksi halde, size yöneltilmiş haksız bir iddiayı, küçültücü bir sözü, bu defa başka ülkelerin de benzer beyanları izler. Sonuçta kaybeden sizin halkınız olur. Bu dış siyaset kuralının en çarpıcı örneğini, 2003 yılının Irak bunalımında Türkiye yaşadı:

akp hükümeti, dışarıdan gelen her türlü iddiayı, eleştiriyi kabullendikçe, sessiz ve hareketsiz kaldıkça, Türkiye'yi 'uyaranlar', 'ihtarda bulunanlar', 'tehdit edenler', birbirini izlemeye koyuldu. Sanki biz, kendi iradesini kaybetmiş, herkesin bir tarafa çekip sürüklediği, emirler verdiği biçare bir ülkeydik... Irak Savaşı henüz başlamamış, abd askeri Irak'a girmemişti; Türkiye, Kuzey Irak'tan terör sızmalarını önlemek amacıyla yıllardır konuşlanmış olan birliklerini, takviye etmek istiyordu: Önce, Almanya Dışişleri Bakanı, '... Kuzey Irak'a asker sokarsanız, biz de nato'ya ait awacs (gözetim) uçaklarında Türkiye için görev yapan Alman pilotları geri çekeriz' dedi. Sonra, abd yetkilileri, Türkiye'nin Kuzey Irak'a asker göndermesinin '... kabul edilemez' olduğunu açıkladı. Ardından, Belçika Dışişleri Bakanı Michelle, Avrupa Birliği Komisyonu, '... Asker gönderirseniz, ab süreciniz engellenir, ab beklentiniz büsbütün karmaşık hal alır' dedi. Onu, neredeyse bütün ab Bakanları izledi. Derken, abd Başkanı Bush, '... Türklere yeterince açıklıkla anlattık, Irak'a girmeyecekler' uyarısını, egemen bir devletten değil, kendisine bağımlı bir devletten

bahsedercesine açıkladı. İngiltere Başbakanı Blair, bunları aynı tavır içinde tekrarlamakta gecikmedi: '... Türkiye'nin Irak'a asker göndermesinin kabul edilemez olduğu, Türk yetkililerine çok çok açık şekilde anlatılmıştır...' Bu ölçüsüz beyanlara, Türkiye'nin yetkilileri tek bir cevap bile veremedi.

Kuzey Irak'taki askeri varlığını terör güçlerinin girişimlerine karşı güçlendirmek ihtiyacındaki Türkiye'nin sonraki girişimi ise, bölgedeki aşiret reislerince engellendi, Türkiye'yi yönetenler, bunu da sineye çekti: Sınırlı bir takviyeye abd'den izin alabilmek için, abd Başkanı Bush'un 'aracı olarak' Ankara'ya gönderdiği danışmanı Halilzat ile müzakere başlamıştı. Artırılacak asker sayısı ve silah gücü üzerinde 'şartlı' bir anlaşmaya varıldığı belirtilmekteydi. Halilzat, bu şartlı anlaşmayı Kuzey Irak'taki parti başkanları Barzani ve Talabani'nin onayına sunmak üzere Kuzey Irak'a gitti. Ne var ki, Türkiye ile aşiretler arasındaki bu arabuluculuk çalışması başarılı olamadı. Halilzat, Türkiye'nin taleplerinin, Barzani ve Talabani'den kabul görmediğini Ankara'ya dönüşünde kamuoyuna açıkladı. Koskoca Türkiye, aşiret reislerinden icazet arayacak kadar kendini küçültmüş, bunda bile terslenmişti.

Zamanında verilmeyen cevaplar, kişiliksiz siyaset, sergilenen çaresizlik, Türkiye'nin çok zor bir duruma düşmesine neden olmuştur. Bu tablo, abd'nin daha sonra Kuzey Irak'ta on bir Türk subay ve astsubayını esir almasının, küçültücü muamelede bulunmasının da yollarını açmıştı.

Bu örneklerden devam edersek, yapılması gereken, şuydu: Türkiye'nin, 'egemen ve bağımsız bir devlet olarak,' kendi güvenliğinin zorunlu kılması durumunda her türlü askeri önlemi bizzat kendisinin alacağının' açıklanması. Uzaktan nasihat veren, bazen tehdit edenlere hatırlatılması gereken, Türkiye'nin Kuzey Irak'ta Türkiye'nin meşru müdafaası amacıyla var olduğu ve var olabileceğiydi. Türkiye, 'işgal için' değil, uluslararası hukukun öngördüğü kendi meşru müdafaası için Irak'ın kuzeyinde asker bulundurmaktaydı. Bu müdafaanın gerektirdiği durumda ve ölçüde, terör örgütlerinin tehdidine ve eylemine karşı her tür önlemi alacağını, ihtiyaç görmekteyse, asker sayısını artıracağını, her tür teçhizatı da bölgeye göndereceğini, Türkiye çok net biçimde ve daha işgal öncesinde açıklaması, uygulaması gerekirdi. abd'yi bilgilendirerek, gerekli alanlarda eşgüdüm arayarak, ama son tahlilinde kendi iradesini hayata geçirerek davranabilmeliydi. Türkiye, bu kararlılığının, bir pazarlık konusu olmadığını, ihtiyaç yoksa ve doğmazsa, tabii ki asker gönderilmeyeceğini, aksi halde tabii ki gönderileceğini çok açık şekilde anlatmalıydı. Aynı

şekilde, ab yolunda engel çıkarmaktan bahseden, pilotlarını çekeceğini söyleyenlere, Türkiye, gereken cevabı verebilmeliydi: Türkiye'nin, ihtiyaç duyması halinde ve meşru müdafaa bağlamında Kuzey Irak'a asker göndereceğini, abd Başkanı'nın, İngiltere Başbakanı'nın, öteki ab ülkelerinin, bunu böyle bilmesi gerektiğini ve bu gerçeği bilerek kararını verip, istiyorsa pilotlarını çekmesini, istiyorsa engel çıkarmasını, ama Türkiye'nin öncelikle kendi halkını terörden sakınmak sorumluluğu taşıdığını, ne yapması gerekiyorsa, yapacağını hiç gecikmeden bildirmeliydi. Sergilenen görünüm, tehditleri 'sıradan', 'olağan' kabullenmiş, içine sindirebilmiş bir Türkiye oldu.

Türkiye'yi yönetenlerin bilmesi gereken şudur: Türkiye, ab olsun, abd olsun, diğerleri olsun, gerekli yerde gerekli cevabı vermekle 'kötü kişi' olmaz; ilişkiler daha da bozulmaz. Tam aksine, yerinde verilen cevaplar, elbette nezaket kuralları içinde ama gerekli cevaplar, kişilikli tavırlar, yanlışların giderilmesine, saygınlık kazanılmasına ve ilişkilerin düzelmesine yol açar. Türkiye'nin 1997-2002 döneminde, bunun çok sayıda örneği vardır. Yunanistan'la karşıtlık geleneğinden, anlayış ortamına geçilebilmesi, gereken yerde kararlı ve köşeli davranabilmenin, hakkımıza ve menfaatimize sahip çıkmanın, bu siyasetimizin Avrupa bütününde yol açtığı saygının da sonucudur.

Türkiye ile Yunanistan arasında olumlu gelişen ilişkilerde, bu yaklaşımımızın önemli payı oldu. Yunan tarafından zaman zaman yükselen ölçüsüz beyanları cevapsız bırakmadık. Örneğin, Papandreu'nun uzunca bir makalesi, İtalya'nın La Stampa gazetesinde 14 Haziran 2000'de yayımlanmıştı. Bize göre bazı haksız beyanlar da bu yazıda yer alıyordu. Ben de hemen bir makale yazarak, hem Türkiye'nin bazı görüşlerini belirttim, hem de, Papandreu'nun haksız sözlerine aynen cevap verdim. Makaleyi La Stampa'ya gönderdim, temmuz başında yayımlandı. Aşağıda, Türkçe çevirisini veriyorum. Makalemde, Papandreu'nun kullandığı bazı cümlelerden, 'Türkiye' kelimesini çıkarıp, yerine 'Yunanistan'ı koydum, ve onun yazısındaki bu paragrafları, onun cümlelerini bu değişiklikle aynen kullandım. Böylece, Papandreu'nun ifadelerini kullanarak' cevabımı vermiş oldum. Bir bakıma, onun yazısındaki yakışıksız ifadeleri de vurgulamış oldum. Papandreu'nun yazısındaki 'Türkiye' sözcüğünü çıkartıp yerine 'Yunanistan'ı koyarak, ya da 'Yunanistan'ı çıkartıp, 'Türkiye'ye koyarak, aynen kullandığım paragraf ve cümleleri, italik harflerle dizili olarak veriyorum:

‘GERÇEKÇİLİK’ VE ‘ADALET...’

-I- 14 Haziran 2000 tarihli La Stampa’da Yunanistan Dışişleri Bakanı, meslektaşım Bay Papandreu’nun yazdığı ilginç makaleyi okudum. Bay Papandreu, Avrupa Birliği-Kıbrıs ve Türkiye-Yunanistan ilişkileri konusunda oldukça değerli fikirler ortaya koymuş. Ben de bu konuya Türkiye açısından katkıda bulunmak isterim.

Avrasya’da (Avrupa ve Asya) barışın sürdürülmesi, Türkiye’nin aktif katılımını gerektirir. Geçenlerde yaşanan Kosova krizi ve ardından gelen mülteci sorunu, Orta Asya Cumhuriyetlerinin ekonomik ve demokratik gelişimi, Gürcistan’ın güvenliği, Balkanlar’da istikrar ve işbirliğinin yerleşmesi, Azeri-Ermeni çatışmasının çözümü ve Ortadoğu barış sürecine katkıları, hep Türkiye’nin bu geniş coğrafyadaki önemli konumuna, işlevine işaret etmektedir.

Bu çerçevede, özellikle de Avrupa bağlamında, Türkiye ve Yunanistan arasında başlattığımız yakınlaşma, şimdiden olumlu katkılar sağlamıştır. İki örnek üzerinde durmak isterim:

Türkiye ve Yunanistan arasındaki yakınlaşma ve Avrupa Birliği Helsinki Zirvesi’nde (Aralık 1999) Türkiye’nin adaylığının kabulü, önemli bir jeostratejik değişime yol açmıştır. Türkiye ve Yunanistan artık stratejik bir fay hattının iki yanında yer alan ülkeler değildir. ‘Aday’ Türkiye’nin Avrupa Birliği’nin coğrafi alanına dahil olması ile, AB’nin sınırları Ege ve Balkanlar’dan doğuya, Türkiye’nin Asya’daki sınırlarına doğru kaymıştır. Bu nedenle, AB’nin sınır ülkeleri artık Türkiye ile karşı karşıya değildir. Hem sembolik hem de gerçek anlamda, Türkiye ve Yunanistan artık bir ayrım çizgisinin iki yanında yer alan potansiyel rakipler değildir ve bu uluslararası açıdan da çok önemlidir. Artık bu ülkeler birbirlerinden sadece ulusal sınırlarla ayrılmaktadır, tıpkı başka herhangi iki ülke gibi. Bu gelişme, sanırım bazı çevrelerin ‘Uygarlıklar Çatışması’ senaryolarıyla ilgili takıntılarını gidermiştir.

Türk ve Yunan halklarının birbirlerini yeniden keşfi ve barışmaları, bu yakınlaşmanın temelini oluşturmaktadır. Şu sıralardaki yaşanılan olumlu gelişmeler, halkların birbiriyle yakınlaşmasının sonucudur: Neredeyse her gün, Ege’nin iki

yakasından politikacılar, yerel yöneticiler, işadamları, sendikacılar, sanatçılar, yazarlar, sporcular ve öğrenci grupları birbirlerini ziyaret etmektedir. İki ülke arasındaki ticaret giderek artıyor. Trakya'da ve Ege kıyılarında şimdiye dek görülmemiş bir faaliyet söz konusu. İki taraflı turizm hızla gelişiyor, ortak yatırımlar yapılıyor. Orta Asya ve Kafkasya'dan gelen doğal gazı Türkiye ve Yunanistan üzerinden Avrupa'ya taşıyacak bir boru hattı projesine ilişkin mutabakat metni imzalandı vb.

Başka bir deyişle, iki ülkenin halkları sadece politikacılarının önüne geçmekle kalmadı, muhtemel olumsuz davranışlara karşı ortak bir set de oluşturdu: Halklar arasındaki bu yakınlaşma, bazı politikacıların hâlâ meylettiği geçmişin çatışmacı tutumlarına geri dönülmesine karşı en büyük garantidir.

-II- Türk-Yunan yakınlaşması, Avrasya ve Avrupa'da barış ve ekonomi açısından şimdiden olumlu sonuçlara yol açmıştır. Bu yakınlaşmayı korumak, sürdürmek ve daha da geliştirmek, hepimizin üzerine düşen bir görevdir. Bu çerçevede, Türkiye'nin konumu açıktır: Türkiye, kendi içinde demokrasi ve dışarıda barışçı işbirliği için mücadele eden tüm ulusları Avrasya ve Avrupa uluslar ailesine kabul etmeye hazırdır. Bu yaklaşım, Avrupa'da Yugoslavya ve Yunanistan'ı da kapsamaktadır. (Aşağıda italikle yazılmış paragraflarda olduğu gibi, yukarıdaki bu paragraf da aynen Papandreu'nun yazdığı paragraftır, ancak, onun 'Yunanistan' sözcükleri, 'Türkiye' olarak, 'Türkiye' sözcükleri 'Yunanistan' olarak benim makalemde tarafımdan değiştirilmiştir. Papandreu'nun makalesinde bu bölüm şöyle yer almıştı: 'Bu çerçevede, Yunanistan'ın konumu açıktır: Yunanistan, kendi içinde demokrasi ve dışarıda barışçı işbirliği için mücadele eden tüm ulusları Avrasya ve Avrupa uluslar ailesine kabul etmeye hazırdır. Bu yaklaşım, Avrupa'da Yugoslavya ve Türkiye'yi de kapsamaktadır.')

Türkiye, modern demokrasinin temel ilkelerini kabul etmiş, barışçıl bir Yunanistan'ı kabul etmenin, uluslararası camiaya çok şey kazandıracağına inanmaktadır. Tabii ki, bazıları yüzlerce yıllık önyargılara ve yanlış anlamalara dayanan ikili sorunlarımız hemen ortadan kalkmayacaktır. Ama biz Yunanistan'ın Türkiye ile karşılıklı bir anlayışa varma çabasına ve Türkiye'ye yönelik

temelsiz düşmanlık ve korkularından kurtulmasına yardım etmek istiyoruz. Bunun için, Yunanistan'ın tek taraflı hareketlere girişmeyi kesin biçimde reddetmesi gerekir; tıpkı her iki ülkenin Ağustos 1997 tarihli Madrid Türk-Yunan-Amerikan ortak deklarasyonu ile Ege'deki sorunlar konusunda yaptığı gibi. Aynı zamanda, Yunanistan'ın gerekli siyasal iradeyi gösterip Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 33. Maddesi (müzakere, arabuluculuk, tahkim, Uluslararası Adalet Divanı) ve AB Helsinki Zirvesi kararları uyarınca, Türkiye ve Yunanistan'ın uygun gördükleri Ege'deki tüm ikili sorunları uluslararası hukuka havale etmesi gerekir. Türkiye, Ege'deki sorunları bu çerçevede çözmeye hazır olduğunu Yunanistan'a resmen bildirmiştir. Bu politika, AB ve NATO dahil ilgili tüm taraflara da iletilmiştir. Şimdi artık Yunanistan'ın kendini uluslararası hukukun uygulanmasına hazır hissetmesini bekliyoruz. Benzer biçimde, Yunanistan'ın Ege'de askeri işbirliği ve güvenlikle ilgili dokuz önerimize olumlu bir karşılık vermesini de bekliyoruz.

Öte yandan, Yunanistan'ın insan hakları ve demokrasi konularında kaydedeceği ilerlemelerin, işbirliğimizi daha da artıracağına inanıyoruz. Burada ilerlemeden kasıt, bazı Yunan politikacılarının temelsiz, ahlâksız suçlamalar ve klişeleri kullanmaktan kaçınmasıdır. Batı Trakya'daki Türklere yönelik baskının sürmesinden son derece endişeliyiz. Bu nüfusun hem azınlık, hem de insan haklarının korunması yönünde ciddi adımlara ihtiyaç vardır. Lozan Anlaşması ile garanti altına alınmış olan dinsel haklarına yönelik sınırlamaların kaldırılması gerekir. Yunanistan'ın Makedon, Arnavut ve Ulah azınlıklarının şikâyetleri de benzer bir endişe kaynağıdır. Tüm bu konularda, Yunanistan Avrupa standartlarına ve değerlerine uygun normlar geliştirmek zorundadır. Yunanistan'ın bu sorunların çözümüne yönelik önemli adımlar atacağını ve böylece Türk-Yunan ilişkilerinin daha da gelişmesine katkıda bulunacağını ümit ediyorum.

Türk-Yunan ilişkilerinin gelişimi, beni şu sonuca yöneltiyor: Sorunların ortak kaderi, doğru zaman geldiğinde 'çözülmektir'. Türk-Yunan ilişkilerinin şu kısa zamanda vardığı seviye, insana ihtiyatlı bir iyimserlik aşılıyor. Umuyorum ki, bu büyük fırsat harcanmayacak ve ilişkilerin düzeyi sürekli yükselecektir.

La Stampa, Temmuz 2000

c) Kamuoyu ve Mesajlar

Dış siyasetin çok önemli bir aracı, kamuoyuna yönelik mesajlardır. Gazetelere demeçler, uluslararası toplantıların basına açık konuşmaları, hem kendi halkınıza hem de yabancı muhataplarınıza ulaşmanın 'kestirme' denebilecek yoludur. Ayrıca, bu özellikteki beyanlar sadece muhatabınıza ulaştırılan kapalı bir dışişleri yazısı değil, kamuoyuyla 'paylaşılmış' görüşler oldukları için, muhataplarınız üzerinde daha da etkili olur. Basın, Türk Yunan ilişkilerinde çok önemlidir. Sadece kendi insanlarımızın desteğini değil, dünya kamuoyunun da ilgisini çekmek burada söz konusudur. Hele yanlış şartlanmaların, yanıltıcı haberlerin egemen olduğu durumlarda. Yazar alışkanlığımın da katkısıyla, ben dünya ve Türkiye basınına sık sık demeç, makale ulaştırdım. Uluslararası toplantıların basına açık bölümlerinde konuşmayı hiç ihmal etmedim. Ankara'da yayımlanan Turkish Daily News gazetesine verdiğim demeçler, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'ndaki konuşmalarım, abd ve Batı Avrupa'nın gazetelerinde yayımlanan makale ve demeçler, bizim 'Yunanistan politikamızın' önemli unsurları oldu.

Aşağıda, ilişkilerin gelişimini anlatan bir söyleşiyi veriyorum:

> – *Helsinki Zirvesi'nden önce, Ankara'daki Almanya Büyükelçisi ile konuşmuştuk. Kendisi, Almanya'nın, Türkiye'yi 'sorun çözen' bir ülke olarak gördüğünü ve AB adaylığını bu nedenle desteklediklerini söylemişti. Türkiye'nin Öcalan'ın iadesi için Suriye üzerinde baskı kurup tansiyonu yükseltmesi, ama Öcalan'ın sınırdışı edilmesini sağlar sağlamaz Suriye ile ilişkileri hızla normale döndürmesinin, Türkiye'nin sorun çözme yeteneğinin bir örneği olduğunu ifade etmişti.*
>
> • Evet, Ama bizim 'baştan biraz sert çıkıp sonra da bir uzlaşma sağlamak' gibi önceden planlanmış bir politikamız yoktu. Tüm ilgili faktörleri göz önüne alarak, gerekirse sonuna kadar gitme kararlılığı ile hareket ettik.
>
> Bir başka gelişme de Yunanistan'la ilgiliydi. Tüm dünyaya bundan önceki Yunan hükümeti ile terörizm arasındaki bağlantıyı sergiledik ve herkesin bunu anlamasını sağladık. Terör örgütüne verdikleri destekler, sundukları hizmetler, kaçak teröristbaşını elçiliklerinde

barındırmaları vb. Evet, Yunanistan'a yönelik söz ve davranışlarımız oldukça sertti. Ama belli bir noktadan sonra Yunanistan'ın tavrının değişmesi ile birlikte, ortak bir anlayışa varmayı başardık.

– Yunanistan'ın şimdiki Dışişleri Bakanı Yorgo Papandreu, selefi ile hiçbir biçimde kıyaslanamaz. Sizce, Yunanistan Pangalos döneminin (Öcalan'ı Kenya Elçiliği'nde saklamak gibi) hatalarından uzaklaşmayı beceremeseydi, Türk-Yunan ilişkileri bugün olduğu noktaya gelebilir miydi?

• Yunanistan'a karşı hep barışçıl politikalar gütmek istedik. Bay Pangalos'un işbaşında olduğu dönemde de çeşitli girişimlerde bulunduk. Bunlardan biri, benim işbaşına gelmemin henüz ikinci haftasında gerçekleşti. Bakan Pangalos'la birlikte 'Madrid Uzlaşması' imzaladık (Temmuz 1997). Bu belge ile ülkelerimiz barışın ve karşılıklı anlayışın temellerini oluşturan bazı ilkeleri uygulamayı kabul etti. Deklarasyonun içeriği her iki tarafa da yönelikti ama aslında kesin bazı taahhütler söz konusuydu: Yunanistan Ege'de tek taraflı hareketlerden (yani karasularını tek taraflı olarak genişletmekten) kaçınacağını belirtti; biz bu konuda kuvvet kullanımından veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunmaktan uzak duracağımızı (tabii Yunanistan'ın sözünü tutup tek taraflı hareketlerden kaçınması şartıyla) açıkladık. 'Madrid Uzlaşması', aslında ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright tarafından da desteklenmiş, üç taraflı bir belgedir. Biz deklarasyona ilişkin memnuniyetimizi belirtirken, Yunan tarafı Atina'ya döner dönmez kendi imzaladıkları anlaşmayı eleştirmeye başladı. O günden bu yana bu anlaşmanın önemini küçümsemeye çalışıyorlar. Ama tabii, ortada bağlayıcı bir belge var. Eh, biz Egelilerin anlaşılması bazen güç oluyoruz...

Bir başka girişim, Pangalos'a Şubat 1998'de önerdiğim uzlaşma paketiydi. O teklif ABD ve Avrupa'da çok olumlu karşılandı fakat Yunanistan daha baştan reddetti. Biz hep daha yakın bağlar kurulmasını istedik ama bundan önceki Yunan hükümeti uzlaşma ve işbirliği yerine gerilim ve çatışmayı seçti. Ama, şunu da belirtmeliyim ki Papandreu da Yunan çıkarları konusunda en az Pangalos kadar hassas. Aradaki fark, Papandreu'nun (Pangalos'un

aksine) Türkiye ile iyi ilişkiler kurmanın Yunanistan'ın çıkarına olduğunu düşünmesi.

– Papandreu daha mantıklı gibi görünüyor.

• Kesinlikle. Yunan Dışişleri Bakanlığı'na gelişi, Yunanistan kadar Türkiye için de yeni ve olumlu bir değişim. Başlamış bulunan yakınlaşmayı sürdüreceğimize inanıyorum.

– Sarsıntılı bir başlangıçtan (teröre destek veren Yunanistan'ın suçüstü yakalanması) bugüne, Türk-Yunan ilişkilerinde oldukça büyük mesafe kat edildi. Türkiye'nin AB adaylığına karşı bir son dakika olumsuz 'Yunan sürprizi' beklendiyse de, bu gerçekleşmedi. Türkiye ve Yunanistan, geçtiğimiz aylarda gerçekleşen 'üst düzey resmi temaslar' sırasında şekillendirilmiş bazı belgelere imza koymaya hazırlanıyor. Terörizme karşı işbirliği konusunda bir anlaşma imzalanacak mı?

• 'Terörizme karşı işbirliği' çok önemli bir konu. İmzalayacağımız tüm diğer anlaşmalar arasında bu, çok özel bir anlama sahip. Terör, uyuşturucu kaçakçılığı ve yasadışı göçle mücadele konusunda işbirliği anlaşması, yeni açılımlar sağlayacak. Papandreu'nun Ankara ziyareti sırasında dört ya da beş anlaşma imzalayacağız. Daha sonra ben de Atina'yı ziyaret edeceğim ve geriye kalan anlaşmalar sonuca ulaştırılacak.

– Türk-Yunan ilişkilerinde temel amaç olarak neyi görüyorsunuz?

• Önemli sorunların hiçbirini ele almadığımızı iddia edenlere katılmıyorum. Bu doğru değil. Daha şimdiden, güven artırıcı önlemler geliştirmekteyiz, savaş tehlikesi Ege'den uzaklaşıyor. Ticaret, yatırım, turizm gelişiyor, Ege sahillerindeki, Doğu ve Batı Trakya'daki insanlar bundan çok memnun. İki toplumun sanatçıları, belediye başkanları, sporcuları, okul çocukları birbirinin ülkesini ziyaret ediyor, anlayış ve diyalog ortamı oluşturuyor.

Güvenlik ve barıştan, insanların ekmeğinin büyümesinden, halkların dostluğundan daha önemli ne olabilir?

Yunanistan'la teröre karşı işbirliği dahil dokuz önemli anlaşmayı sonuçlandırmaktayız. İnsanlar şimdi Kıbrıs'tan bahsediyor. Kıbrıs, Türkiye ve Yunanistan arasında sorun ama, öncelikle Kıbrıs'taki Türk ve Yunan milleti arasında çözülmesi gereken bir sorun. Bu

konuyu resmen gündeme getirmedik. Ege'de ise, her şeyi BM Sözleşmesi'nin ilgili maddesi çerçevesinde tartışmaya hazır olduğumuzu AB, NATO ve Birleşmiş Milletler'e bildirdik. Taraflardan biri öngördüğü konuyu söz konusu madde uyarınca uluslararası hukuka götürebilir. Tekrar ve tekrar ifade ettiğimiz gibi, biz Ege ile ilgili tüm tartışmalı konuların –sadece Yunanistan'ın uygun gördüğünün değil– BM Sözleşmesi'nin ilgili maddesi çerçevesinde mümkün olan tüm barışçıl yöntemlerle –Yunanistan'ın ısrar ettiği gibi sadece Uluslararası Adalet Divanı nezdinde değil– çözümüne hazırız, aynen AB'nin 'Agenda 2000' belgesinde ifade edildiği gibi.

Bu iki konu hakkında yorumlarımı dile getirdikten sonra belirtmeliyim ki, hem Türkiye hem de Yunanistan açısından bu kadar kısa sürede aldığımız sonuçlar son derece tatmin edicidir. Bu yakınlaşma sürecinden her iki ülke ve halk pek çok şey kazandı.

İlnur Çevik'le yapılan söyleşi, Turkish Daily News, Aralık 1999

İsmail Cem ile Papandreu ‘Yılın Devlet Adamı’ ödülü aldıkları törende (New York, 2001).

Kamuoyu oluşturmak açısından, Yunan basını ve televizyonları bizim için fevkâlade önemli olmuştur. Fırsat buldukça, kullanmaya çalıştım. Yunanistan’a yaptığım resmi ziyaretlerde de, Yunan kamuoyunu etkileyebilecek, onlara doğru bir Türkiye imajı verebilecek girişimlerim oldu. Bunlardan önemli birini, 2002’deki resmi görüşmelerimiz sırasında, Atina’da gerçekleştirdik. Benim fotoğraf merakımdan, Papandreu haberdardı. Atina ziyaretim sırasında, bir fotoğraf sergisi açmamı önerdi. Fotoğraf denince, benim hayır cevabı vermem tabii ki mümkün değil... Üstelik, böyle bir girişimin kamuoyu ve Türkiye’nin imajı açısından anlamlı olacağını biliyordum. Gerçekten, öyle oldu: Daha sergi açılmadan, To Vima gazetesinin muhabiri Ankara’ya gelip, fotoğraf sanatı ve resimlerim üzerine uzun bir röportaj yaptı. Fotoğraflarımdan örnekler istedi. Atina’nın bu yüksek tirajlı gazetesinin pazar ekinde, altı sayfada röportaj ve fotoğraflar yayımlandı. Serginin olumlu eleştirileri de Yunan gazetelerinde yer aldı. Atina Belediyesi’ne ait, şehrin en seçkin galerisinde sergiyi düzenlemişlerdi. Açılışa, bazı Yunanlı Bakanlar, tabii Papandreu, Belediye Başkanı, Türkiye’nin Atina Büyükelçisi Yiğit Alpogan, yazarlar, sanatçılar katıldı. Sergi, gerçekten görkemli bir başlangıç yaptı. Ertesi günün Atina gazetelerinde, Türk ve Yunan Bakanlarının basın toplantısında söylediklerinden çok, bizim serginin haberleri yer almaktaydı. Türkiye’nin kültür boyutundan mütevazı bir örneği Yunanistan’a götürebilmiş olmak, beni mutlu etmişti.

Yunan basınına zaman zaman verdiğim demeçlerin yanı sıra, genel bir değerlendirmeyi, Mart 2000’de Atina’da yayımlanan Odysseus dergisinde yapmıştım. Türkiye’nin siyasetini etraflıca anlattığım demeçten çeşitli alıntılar Yunan günlük basınını da yansımıştı. Bazı bölümleri özetliyorum:

> *– Bundan bir yıl önce, Öcalan krizinin hemen ardından, Türkiye-Yunanistan ilişkileri tüm zamanların en kötü durumuna gelmişti. Şimdi ise, yıllardan beri en yüksek düzeyine erişmiş görünüyor. Bu değişimi siz neye bağlıyorsunuz?*
>
> • ... Bizim başlattığımız girişim ve Yunan hükümetinin buna verdiği olumlu cevap her iki taraf için de yararlı gelişmelere yol açtı. Ben, benzer bir süreci bir önceki Dışişleri Bakanı Pangalos ile

de başlatmayı denemiştim (12 Şubat 1998 tarihli resmi mektubum) fakat onun yanıtı olumsuzdu. Dışişleri Bakanı Papandreu'nun yaklaşımı ise farklı oldu, güven verici ve siyasi açıdan cesur bir yaklaşım sergilediğini söyleyebilirim. Yunanistan'da yapılan son kamuoyu yoklamalarında Papandreu'nun izlediği siyasetin halk tarafından desteklendiğini öğrenmekten de mutluluk duydum. İnsanlarımızın, birbirlerine karşı olumlu hislerini fark etmeleri için deprem felaketi gerektiyse de, muhteşem bir iş başardılar. Onların bu başarıları, Sayın Bakan Papandreu ile başlattığımız süreç için bizi daha da cesaretlendiren bir unsur oldu.

– İki ülke arasındaki yakınlaşma için ana katalizör depremler miydi?

• Aslında, her şey benim 24 Mayıs 1999'da Sayın Papandreu'ya yazdığım mektupla, yani depremlerden önce başladı. Bu, teröre karşı beraber mücadelede anlaşmamızı öneren kısa bir mektuptu. Onun bana yanıtı ise oldukça ayrıntılıydı. Mektubunda, Sayın Papandreu turizm ve ticaret gibi pek çok konudan bahsediyor, ama terörizm ve organize suçla mücadelenin her iki ülkenin ortak önceliği olduğunu belirtiyordu. Ayrıca, işbirliğinde kaydedeceğimiz gelişmenin ışığında ilerde, iki ülke arasındaki farklılıkların ikili ya da çok taraflı anlaşmalar imzalamak yoluyla çözülmesi ihtimalinin de doğabileceğine değiniyordu. Böylelikle ben her şeyin mümkün olabileceğinin farkına vardım. Daha sonra, New York'ta BM Genel Sekreteri'nin 'Kosova'nın Dostları' toplantısı sırasında bir araya gelmeye karar verdik. Çalışmalarımız için birlikte bir taslak hazırladık ve basına birbirine paralel açıklamalar yaptık. Böylece süreç başlamış oldu. İki ülke halkının da peş peşe yaşadığı depremler, gerçekleştirdikleri yardımlaşmalar, bu siyasal sürece ivme kazandırdı, ona insan boyutunu kattı.

– İlişkileri oldukça gerginleştiren Öcalan olayından sonra, Türkiye ve Yunanistan açısından Kosova krizinin tam zamanında ortaya çıktığı söylenebilir; ikili ilişkilerindeki sorunlara rağmen Türkiye ve Yunanistan Kosova'da NATO üyeleri olarak çoğu durumda birlikte davranabildiler.

• Açıkçası, Papandreu ile Kosova'yı tartıştığımızda terörist Öcalan olayı aklımdan geçmiyordu. Çünkü, Kosova ikimizin de hassas

olduğu bir konuydu. NATO üyesi iki Balkan devleti arasında işbirliğine yönelik bir yaklaşımı gerektiren bir konuydu. Bu yüzden, işleri NATO için daha da zorlaştırmak yerine Yunanistan ile işbirliği yapmaya çalıştık; bu anlayışla Yunanistan ile daha yakın bir diyalogumuz gelişti. Bu yaklaşım yararlı da oldu. Ama Kosova'nın etkisiyle, NATO'ya katkı olsun diye oluşan bir yakınlaşma söz konusu değildir.

– O halde, Kosova sorununda yapılan işbirliği iki ülke arasındaki güven ortamını geliştirmeye yardımcı oldu diyebilir miyiz?

• Bence Türkiye'den ziyade Yunanistan'da bu hissedildi. Bizim Yunanistan ile ilgili değerlendirmemizi pek etkilemedi. İki NATO üyesi ülkenin olağan işbirliğiydi bu, diğer bütün üye ülkelerle işbirliğimiz gibi. Üstelik, Balkan ülkeleri olarak bizim sorumluluğumuz daha fazlaydı. Ben, NATO üyesi Balkan ülkelerinin Kosova sorununda daha fazla sorumluluk alması ve daha fazla söz sahibi olması taraftarıydım. Bu fikri NATO Dışişleri Bakanları toplantılarından birinde hararetle savunmuştum. Sayın Papandreu da görüşlerimi kuvvetle desteklemişti.

– Türkiye'nin Yunanistan ile ilişkilerini geliştirmekten ne gibi bir kazancı olacak?

• Karşılıklı kazanç söz konusu: Gerilim giderek azalıyor, bir güven atmosferi oluşuyor, Türk ve Yunan sivil toplum örgütleri neredeyse her gün bir araya geliyorlar, imzaladığımız dokuz anlaşma şimdiden somut sonuçlar vermeye başladı, AB çerçevesinde ve Balkanlar'da işbirliği yapıyoruz, ortak ekonomik girişimler çoğalıyor. Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları arasında 20-30 yıl sonra ilk kez karşılıklı resmi ziyaretler gerçekleşiyor, her iki ülkedeki stadyumlarda ve konser salonlarında Türk ve Yunan bayrakları yan yana duruyor. Eğer biri size yahut bize sekiz ay kadar önce bu tabloyu tarif etseydi, 'hayal kuruyor' derdik.

– Yine de her iki ülkede de karşılıklı kuşkular devam ediyor. Türkiye'de bazı yorumcular Sevr'den söz ediyor ; Sevr Anlaşması'na atıfla, uluslararası toplumdan gelen her türlü diplomatik girişimin Türkiye'yi bölme amacına yönelik olduğunun düşünülmesine yol açıyor. Böyle bir kompleks var mı? Türkler,

Yunanistan'ın hâlâ 'Megali İdea'yı gerçekleştirmek arzusunda olduğuna inanıyorlar mı?

• Hayır. Belki hâlâ Megali İdea'yı gerçekleştirmeyi düşünen birkaç Yunanlı olabilir. Bizim bu kişileri ciddiye almamamız gerekir görüşündeyim. Bazı yazarlarımız ve kamu oyumuzun bir kısmı zaman zaman Sevr Anlaşması'na atıf yapıyor. Her ne kadar Sevr Anlaşması'nın hafızalarımızda son derece kötü izleri varsa da, bunun bir kompleks olduğunu düşünmüyorum. Ayrıca, Türkiye'de Sevr'den söz edilirken, akla gelen, kastedilen, zaten Yunanistan değildir, Avrupa'nın büyük devletleridir.

– *İlişkileri daha da geliştirmek için Türkiye'nin yapabileceği jestler var mıdır? Örneğin, Heybeliada Ruhban Okulu'nun yeniden açılması gibi?*

• Karşılıklı jestler yapma evresini geride bıraktığımızı düşünüyorum; artık fiiliyatla ve gerçeklerle uğraşır durumdayız. Son altı ay içinde son kırk yılda başardıklarımızdan daha fazlasını başardık. İlişkilerin daha da ilerlemesi, somut gelişmeler sağlayabilmemize bağlı, ben ümitliyim. Dinlerin yüksek öğretim düzenlemesine gelince, bu oldukça karışık bir konu. Yunan hassasiyetlerinin farkındayım.

Türk ve Yunan heyetleri toplantıda.

– Türkiye ile Yunanistan arasında süren müzakereler şimdiye kadar daha çok ikincil güven artırıcı önlemler üzerinde yoğunlaştı. Şimdiye kadar imzalanan anlaşmalar içinde en fazla önem atfettiğiniz hangisi?

• Bu yorumunuza kesinlikle katılmıyorum. Devam eden müzakereler ve imzalanan anlaşmaların dokuzu da esasa ilişkindir. Önerimiz, terörizme karşı mücadeleye ilişkin anlaşma esasındaydı. Yunanistan'ın yaklaşımını dikkate alarak, bu konuya başkaları da eklendi, hedeflenen anlaşmaların sayısı yükseldi. Bu anlaşmaların hepsi önemlidir. Eğer son altı ayda başardıklarımız –iddia ettiğiniz gibi– sadece 'ikincil' güven artırıcı önlemler ise, neden bunlar kırk yıl boyunca yapılamadı?

– Tamam kabul ediyorum. Fakat, Kıbrıs ve Ege gibi daha öze ilişkin konuları ne zaman tartışmayı umuyorsunuz?

• Kıbrıs konusu gündemimizde yer almıyor, tabii her iki taraf da BM'nin aracılı görüşmelerini destekliyor. Kıbrıs konusunu hiç tartışmadık. Bir ara, sohbet sırasında konfederal bir düzenlemeye ilişkin görüşlerimizi anlattım. Ama hepsi o kadar. Ege konusuna gelince, iki taraf için de uygun olan herhangi bir zamanda görüşülebilir.

– Sizce, Kıbrıs'ta Birleşmiş Milletler şemsiyesinde gerçekleşen son aracılı görüşmeler süreci taraflara ne kazandırdı?

• Konuyla ilgili tüm ülkeler, tarafların pozisyonlarını, önerilerini ve hassasiyetlerini daha iyi anlamış oldular. Dahası, yeni bir aracılı görüşmeler turunun yolu açılmış gibi görünüyor.

– Sizce Kıbrıs'taki ilerleme Türk-Yunan ilişkilerinin gelişiminde anahtar rol oynuyor mu?

• Hayır. Bence, biz doğru yoldayız ve Türk-Yunan yakınlaşması devam edecek. Kurmakta olduğumuz ekonomik ilişkilerle ve sivil toplumlar arasındaki bağlarla sağlam bir süreç oluşturduk. Süreç, Türkiye'de yoğun siyasi destek görüyor ve muhalefetten de bir itiraz gelmiyor. Bu süreç devam edecek. Sayın Papandreu ile görüşmelerimizden Ege'de yeni gelişmelerin olabileceği yolunda bir

izlenim edindim. Yunan genel seçiminin ertesinde bu konuda da ilerleme olabilir. Tabii Yunan politikalarında değişiklik yaşanmazsa. Her iki ülke için hassas sorunlarda gelişme sağlanacağını düşünüyorum.

– *Kıbrıs'ta son sözü kim söylüyor, Ankara mı Denktaş mı?*

• Beraber söylüyoruz. Cumhurbaşkanı Denktaş'a büyük saygımız var. Kendisi derin birikimli, geniş ufuklu bir siyasetçidir. Kıbrıs'la ilgilenen yabancı meslektaşlarıma, iki taraf için de kabul edilebilir bir çözümün oluşmasında Denktaş'ın bir imkân olduğunu söylüyorum. Sayın Denktaş'ın ortak bir çözüme olumlu yaklaştığı son zamanlardaki girişimleri sayesinde biraz daha anlaşıldı.

Gerçekleşen iki tur aracılı görüşmelere bakarsanız, Kıbrıs Türk tarafının, Rum tarafına göre daha yapıcı bir siyaset izlediğini görürsünüz. Kıbrıs Türk tarafının işbirliğine açık tutumu karşısında, Kıbrıs Rum tarafının daha kapalı, daha isteksiz davrandığını düşünüyorum.

Güney Kıbrıs kamuoyu, Kıbrıslı Türklerle bir araya gelme fikrini tümden sorgular durumda. Şöyle düşünüyorlar: 'Biz, Güney Kıbrıs'ta gayet iyi durumdayız, paramız var, her şeye sahibiz, güvendeyiz ve AB'ye üye olmayı umuyoruz. O halde sadece Kıbrıslı Türkler için değil, Kıbrıslı Rumlar için de pek çok sorunu beraberinde getirecek yeni bir düzeni neden isteyelim?'

– *Türkiye'nin Kıbrıs sorununa bir çözüm bulunmadan AB'ye girebileceğini düşünüyor musunuz?*

• Bilemiyorum, çünkü bu, o gün içinde bulunacağımız ortama, uluslararası dengelerin o günkü gerçeklerine de bağlı olacak. Biz iki konuyu birbirine bağlamadığımızı açıkça ortaya koyduk. Ben, konfederal bir düzenlemenin iyi bir çözüm olduğunu düşünüyorum.

– *Hem Türkiye'nin hem de Yunanistan'ın iç siyaset sahnesinde yüksek sesle konuşan ve bu yakınlaşma sürecinden memnun olmayan milliyetçi çevreler mevcut. Türkiye'de geçen yıl yapılan seçimlerin ertesinde, pek çok yorumcu, Ecevit ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin içinde bulunduğu hükümetin 'ulusal' konularda taviz vermek istemeyeceklerini ya da veremeyeceklerini tahmin ediliyordu. Bu tip iç siyasal özellikler Türk dış politikasını ne derece etkiliyor?*

• Sayın Ecevit’in Milliyetçi Hareket Partisi ve Anavatan Partisi ile kurduğu hükümet, en az Sayın Simitis’in hükümeti kadar işbirliğine açık bir tutum izlemektedir. Ayrıca, ben konuya farklı bir açıdan bakıyorum: Ne Türk ne de Yunan tarafı ilişkimizin geliştirilmesini bir ‘taviz olayı’ şeklinde görüyor. Her iki hükümet de, ulusal çıkarlarımızın buluştuğu noktaları saptayıp, onların üzerinde gelişme sağlamak amacında; süreci böyle tanımlıyor. Şimdiye kadar her iki hükümet de başarılı oldu. Bunun verdiği güvenle diyebilirim ki, daha karmaşık konularda da çıkarlarımızın uyuştuğu noktalar bulmakta başarılı olabiliriz. İhtiyatlı bir iyimserlik, bir bakıma...

– Geçmiş dönemlerde pek çok kez yaşandığı üzere Ankara’da hükümet değişirse, bu Türk dış politikasında da bir değişimi beraberinde getirir mi?

• Bir hükümet değişikliği olacağını sanmıyorum, ama tabii bu bir koalisyon hükümeti. Ancak, Yunanistan’a karşı izlediğimiz politika üzerinde bütün partiler arasında genel bir görüş birliği var. İşbaşına gelecek yeni bir hükümetin de bu görüş birliği doğrultusunda hareket edeceği tahminindeyim. Tabii, stiller farklı olabilir ve her ne kadar bakanların kişiliği dış politikada belirleyici değilse de, önemli bir unsurdur. Kişiliğin faydası olabilir. Yorgo Papandreu ve ben birbirimizi iyi anlayabiliyoruz. Dış politika dışındaki konularda da benzer yaklaşımlara sahibiz. Yunan seçiminin sonucunda hükümet değişse bile, umarım, görüş birliğimiz devam eder ve izlediğimiz politika kalıcı olur.

– Türkiye’de ekonomik reformlar ve demokratikleşme süreci sizce birbirine ne kadar bağlı?

• Her ülkede birbirine ne kadar bağlı ise, Türkiye’de de o kadar...

Odysseus, Mart 2000

Türk-Yunan ilişkilerinde sağladığımız gelişmeyi belgelendiren, biraz iddialı olacak ama, bir bakıma ‘taçlandıran’ olay, ‘East-West Institute’ tarafından verilen ‘2000 Yılının Devlet Adamı’ ödülünü Papandreu ile birlikte almamız oldu. Çok sayıda kuruluş benzer ödüller verir de, East-West Institute, dünyanın ve abd’nin en saygın, en etkili düşünce kuruluşlarından başlıca biridir. Bizim aldığımız ödülü, önceki yıllarda

alanların arasında abd Başkanı Bush, Gürcistan Devlet Başkanı Şevardnadze, bm Genel Sekreteri Perez de Cuellar, Çek Cumhuriyeti Başkanı Vaclev Havel gibi isimler bulunuyor. Merkezi New York'ta olan enstitü, çeşitli başkentlerdeki temsilcilikleriyle küresel bir işlev taşıyor. Asya ve Avrupa'nın ortak sorunlarına çözüm oluşturmak, Avrasya gerçeğini araştırmak, Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya'nın genç lider kuşaklarına seminerler düzenlemek, East-West'in uzmanlık alanları.

5 Mayıs 2000'de New York'un Waldorf Astoria Oteli'nde yapılan tören, gerçekten görkemli oldu. Üç yüz kişilik bir akşam yemeğiyle toplantı başladı. Amerikan basınının, düşünce kuruluşlarının temsilcileri, New York'taki Türk ve Yunan topluluklarının üyeleri, yöneticileri, abd, Türk, Yunan işadamı dernekleri, her iki ülkenin büyükelçilik mensupları bir araya gelmişti. Finlandiya'nın eski Cumhurbaşkanı Ahtisari, ab'nin Dış İlişkiler sorumlusu Solana, abd Dışişleri Bakanı Albright, törene katılmaktaydı. Aktif görevde olan Solana ve Albright'ın bu törene katılmaları, katılmanın ötesinde, konuşma yapmaları gerçekten önemliydi; iki ülkemize duydukları saygının ve Papandreu ile bana dostluklarının ifadesiydi. Papandreu'yu, beni, Solana ve Albright'ı birlikte salonun yükseltilmiş bölümündeki koltuklara davet ettiler. Önce East-West Institute adına Genel Sekreter John Mroz, sonra Solana ve Albright uzunca birer konuşma yaptı. Ardından ben konuştum, sonra Papandreu. Solana ve Albright, olağanüstü güzel şeyler söylediler: Bizim Papandreu ile zoru başardığımızı, bir yıl öncesine kadar imkânsız gözüken bir barış ortamını birlikte yarattığımızı, başka ülkelere örnek olduğumuzu anlattılar.

O gece, Yılın Devlet Adamı Ödülü'nü Papandreu ile birlikte alırken, doğrusu, hem memleketim adına hem de kendi adıma gurur duydum. Ödül kabul konuşmamda, şunları belirttim:

d) 'Olumsuz Varsayımlardan, Olumlu Beklentilere'

> Doğu-Batı Enstitüsü'nün 'Yılın Devlet Adamı' ödülünü meslektaşım Yorgo Papandreu ile birlikte almaktan şeref duymaktayım. Türkiye ve Yunanistan'ın temsilcileri olarak, bizim bu akşam, burada bulunmamızın tek ve basit bir nedeni var: Türk ve Yunan halklarının duygularını siyasete ve eyleme aktarabilmiş olmamız.
>
> Geçtiğimiz Haziran 1999 ayında, iki Dışişleri Bakanı olarak, ikili konularımızda bir danışma ve ortak çalışma süreci başlatmıştık.

Trajik depremler sırasında iki halkımızın birbirine karşı sergilediği güçlü dayanışma bu süreci hızlandırdı. Ege’nin iki yakasında da, Yunanlılar ve Türkler, birbirlerini genelde sanılandan çok daha fazla düşündüklerini keşfettiler.

İster dışişleri çevrelerinde, ister dünya haberlerinde olsun, geçmişte Türkiye ve Yunanistan’ın isimleri ne zaman birlikte zikredilse, bunun kaynağında mutlaka kaygı, karşıtlık ya da kötü haber olurdu. Bizim değiştirmeye başladığımız işte budur. Olumsuz varsayımları, olumlu beklentilere dönüştürmek için çalışmaktayız. Şimdilerde, iki ülkemizin isimleri nerede birlikte yer alsa, bunu ‘işbirliği’ ve ‘dostluk’ haberlerinin izlemesi bekleniyor.

Milletler arasında kalıcı dostluk ve anlayış, adil menfaat dengelerini, iyi niyeti ve olumlu duyguları yansıtan, ustaca biçimlenmiş anlaşmalar üzerine bina edilir. Biz bu anlayışla dokuz anlaşmayı tamamladık. Tümü, önemli ortak çalışma alanlarıyla ilgili. Bununla beraber, yaptıklarımız yeterli değildir. İşbirliğimizi, başka ikili konularda sürdürmeliyiz. Önümüzde zorlu görevler var. Karşılıklı güven ve ihtiyat, sürecin daha da gelişmesi için zorunlu öğeler.

Sivil toplum ve sivil beraberlik ruhu, hem ulusal hem de uluslararası ortamda önemi büyüyen bir etken. Bu bağlamda, olumlu gelişmeler yaşanıyor. Biz, Yunanistan’la, kendi özgün soğuk savaşımızı bitirdik, bir uzlaşma ortamı yarattık. Şimdi sıra, kendi özgün barışımızı yaratmakta. Gelecek kuşakları da kapsayacak bir barış ve işbirliği...

Dünyadaki bütün halklar gibi, Yunanlılar ve Türkler de barış, güvenlik ve ekonomik büyüme istiyor. Bizim başardığımız, şunu sergiliyor: Anlaşmazlık halindeki iki ülke eğer birbiriyle konuşabilirse, birbirinin hassasiyetine saygılı olabilirse ve geleceği birlikte araştırabilirse, o zaman, gelişmenin gerçekleşeceği doğru ortamı yaratabilirler. Bu hedefe yönelik çalışmalarımızın çıkış noktasında, gerçekçilik vardır. Gerçeği daha iyiye doğru değiştirmenin ön koşulu, mevcut gerçeği dikkate almaktır. Ancak gerçekçiyseniz, gerçekleri değiştirebilirsiniz. Bu yaklaşımın, bizimkine benzer durumlarda ilerlemenin zemini olduğuna inanıyorum. Bölgemizde, kendi anlaşmazlıklarına gerçekçi ve

birlikte kabul edilebilir çözüm arayan herkesin bizim deneyimimizi değerlendirmesi gerekir.

Dünyanın dört köşesinde çok sayıda insan, milletler arasında anlayışın ve kalıcı barışın yollarını açmak için her gün mücadele veriyor. İsimlerini belki hiç bilmeyeceğimiz, ama aynen Yorgo ve benim gibi, en iyisini yapmaya çalışan bu insanlara saygımı, kendileriyle dayanışmamı ifade ediyorum. Doğu-Batı Enstitüsü'nün bize lâyık gördüğü bu barış ödülünde, onların payı var, onlar da var. Yılın Devlet Adamı ödülünü, çocuklarımıza bırakmaktan onur duyacağımız bir dünyanın oluşumuna katkı getireceği umuduyla, onurla almaktayız.

Barışa örnek olmak çok güzel...

Papandreu ile 'bakan' olarak son önemli etkinliğimiz, 2002'nin mayıs ayında gerçekleşti. İki günlük bir program yaptık, ilk bölümü, Yunanistan'ın Sisam Adası'nda, ikincisi bizim Kuşadamızda gerçekleşecekti.[3] Etkinliğin amacı, hem dünyaya hem de kendi milletlerimize ortak bir barış mesajı vermekti. Daha çok, kamuoyu oluşturmaya dönüktü, ülkelerimizin Avrupa'daki imajını yükseltmeyi, dünya basınında yer almayı amaçlıyordu. Program, bir dış temasta ancak hayal edilebilecek mükemmellikte gerçekleşti. Hem Yunanistan, hem Türkiye ayağında.

Büyük bir gazeteci grubunun eşliğinde, bakanlık yöneticileri ve eşimle beraber Kuşadası'ndan feribotla yola çıktık. Güneşli, pırıl pırıl bir gündü. Yunan karasularına kadar, Türk sahil koruma gemileri bizimleydi, daha sonra onların gemileri bize eşlik etti. Sisam Limanı'nda, Papandreu, eşi, Yunanlı yetkililer, belediye başkanı ve kalabalık bir topluluk bizi karşıladı. Birlikte Sisam'ın dar sokaklarını dolaştık, müzeyi gezdik, sonra şehrin yöneticileriyle, ardından gazetecilerle toplantılar yaptık. Açık hava ortamında, heyetler arası görüşmeleri gerçekleştirdik. O tarihte Sisam'da yapılmakta olan Ege Sanayi ve Ticaret Odaları'nın toplantısına katılıp konuşma yaptık. Gece, Sisam belediyesinin konuğu olduk.

Ertesi sabah, bu kez bir Yunan feribotuyla, Kuşadası'na doğru yola çıktık. Papandreu'nun eşi ve iki kardeşi de bizimle beraberdi. Yarı yolda bizim sahil korumalar feribota eşlik etmeye başladı. Limana girişimiz, görülecek bir olaydı: Kuşadalılar, kale burçlarından barış güvercinleri ve balonlar uçurarak, pankartlar açarak bizi karşıladı. Misafirimle birlikte,

sokakları dolaşmaya başladık. Papandreu, böyle bir karşılamayı hiçbir ülkede görmediğini, herhalde görmeyeceğini söyledi. Gerçekten, Kuşadası, olağanüstü bir konukseverlik sergiledi: Belirli kavşaklarda, üzerimize güller atılıyordu. Dükkanlar, Papandreu'ya 'hatıra' armağan etmek için birbiriyle yarış halindeydi. Tarihi hanın önünde, hep birlikte barış güvercinleri uçurduk. Her ikimizin gömleği de, Kuşadalıların iliştirdiği nazarlıklarla bezenmişti...

Kuşadası programını uzun planlamıştık. Ertesi gün, gene açık havada görüşmeler, ardından basın açıklamaları yapıldı. Sonra, hep beraber Efes'e gittik. Papandreu, ilk kez antik Efes kentini gezmekteydi. Müthiş etkilendi, hayran kaldı. Kuşadası belediye başkanının bir sahil lokantasında verdiği balık ziyafetiyle Kuşadası ziyareti noktalandı. Ertesi gün İzmir'den Papandreu'yu yolcu ederken, 'Böyle bir karşılamayı hayal bile edemezdim...' dedi. Doğrusu, ben de edemezdim...

VII

Türk-Yunan İlişkilerinin Geleceği

Dışişleri Bakanlığı'ma son vermemden bu yana, bir yıldan fazla süre geçti. Türk-Yunan ilişkilerini, gerçekleştirdiklerimizi, geçmişin tahlilini şimdi daha rahat yapabilecek bir konumdayım. Gerçekten, ne oldu da, iki geleneksel düşman, çok kısa sürede barışın yollarını döşeyip, ilerlemeye başladılar? Bundan sonra da mutlaka karşılarına çıkacak sorunları daha kolay aşacakları bir anlayış ve güven zeminini nasıl oldu da yaratabildiler?

1) Önce şu inancımı belirteyim: Birbirini engellemek yerine birbiriyle dost olmakta hem Türkiye'nin hem de Yunanistan'ın büyük menfaati vardır. Türkiye'nin bu bilince her zaman Yunanistan'dan daha yakın olduğu söylenebilir. Türk-Yunan dostluğu bizim açımızdan da kolay değildi. Ama Yunanistan için daha zordu. Çünkü, Yunan yöneticileri belki yüzyıldır kendi halklarını Türkiye'ye karşı şartlamışlardı. Yunanistan'ın kendi kimliğini bulmak, kendi siyasal bütünlüğünü sağlamak ihtiyacında, Türkiye 'düşmanlığı' ve Türkiye 'korkusu', Yunan karar ve yönetim merkezlerince bir araç gibi kullanılmıştı. Yunan yönetimleri iç siyasette ve ekonomide ne zaman sıkışsalar, kendi halklarının demokrasi ve gelişme taleplerini karşılamakta ne zaman zorlansalar, başvurdukları yöntem aynı olmuştu: Türkiye korkusunu ve Türkiye düşmanlığını körüklemek, böylece, halkı asıl sorunlardan ve yöneticilerinin yetersizliğini görme yeteneğinden uzaklaştırmak...

Yunanistan'ın bu geleneksel siyaseti, hem kendisine zarar vermiştir hem de Türkiye'ye: Yunan halkı sürekli bir korku içinde yaşatılmıştır; kendini güvende hissedememiştir. Ekonominin, özellikle de sanayinin gelişimi bundan olumsuz etkilenmiştir. Kişi başına millî gelirinin yüksekliğine rağmen Yunanistan, dünya ile rekabet edebilen büyük sanayi dallarına, ciddi sanayi ürünleri ihracatına hâlâ sahip değildir. Bunun bir nedeni de, Türkiye bağlamında yaşadığı ve yaşattığı korku ortamı olmuştur. Kendini tehdit altında gören ve böyle tanıtan bir ülkede, ne kendi sermayesi ne de dış sermaye uzun vadeli sanayi yatırımlarını göze alabilmiştir. Yunanistan'ın Türkiye karşıtı siyaseti, Türkiye dostluğunun ona sağlayacağı ekonomik imkânlardan da tabiatıyla onu yoksun bırakmıştır. Yıllık millî geliri 'satınalma gücü esasında' (ppp) 350 milyar doları bulan 70 milyonluk bir komşuyla ekonomik ve ticari ilişkinin avantajını, Yunanistan yıllarca kullanamamıştır.

İsmail Cem ve Yorgo Papandreu, sözleşme imzasından sonra kalem değişimi yaparken.

Türkiye'den baktığımızda da tablo pek farklı değildir. Türkiye, nüfusu az bile olsa tek 'zengin' komşusuyla ticaret yapmaktan, bu pazara girmekten kendini yoksun bırakmıştır. Gerilim politikaları, Yunanistan gibi Türkiye'yi de daha yüksek savunma harcamalarına mecbur etmiş, koskoca bir 'Ege Ordusu' kurulmuştur. Yunanistan'ın bize –bizim de zaafımızdan yararlanarak– verdiği en büyük zarar, Türkiye'nin dünyadaki görünümünü zedeleyen, Türkiye karşıtlığına uluslararası boyut katan Yunan faaliyetleri olmuştur. Yunan tarafı, abd ve Batı Avrupa ülkelerinde yerleşik Yunanlıların etkisini de kullanarak ve büyük paralar harcayarak, son derece olumsuz bir 'Türkiye imajını' dünyada oluşturmayı başarabilmiştir. Geceyarısı Ekspresi filmini finanse edip, birçok ülkede bu filmin gösterileceği sinemalar kiralamaktan, uluslararası basında ısmarlanmış paralı yayınlar yaptırmaya kadar, Yunanistan etkili olmuştur. Türkiye'deki her olumsuz gelişmeyi uluslararası basın ajanslarındaki, Amerikan ve İngiliz basınındaki adamlarıyla çarpıtarak büyütmeye, yaymaya kadar, her yöntemi Yunan propagandası ustalıkla kullanmıştır. Bakanlığım döneminde bu propagandanın etkisini bir ölçüde kırabilmek için çok emek verdiğimden, konunun sıkıntısını bilirim. Bir Yunan Dışişleri Bakanı Türkiye aleyhine (Pangalos dönemindeki gibi) nerede ağzını açsa, saçma sapan konuşsa, bunun haberi ertesi gün Reuters, Associated Press, United Press, France Press hattâ Rusya'nın Tass'ı gibi dünya haber ajanslarının bültenlerinde yer alırdı. Ben, ancak çok gerçekçi, titiz bir cevap metnini bizzat hazırlayarak, girişim üzerine girişim yaparak, kişisel dostluklarımı, yazarlık ilişkilerimi kullanarak, o da bir ölçüde ve bazen haber ajanslarında yer bulabilirdim. Onlarca yıla dayalı Yunan propagandası öylesine yer etmişti ki, gene onlarca yıl Türkiye'den öylesine cevapsız bırakılmıştı ki, onlar ne deseler varsayım olarak 'doğru' kabul edilmekteydi, biz ne söylesek 'yanlış' peşin hükmüyle karşılanmaktaydı. Daha önce değinmiştim ama, tekrar etmekten kendimi alamıyorum: Yunanistan, Ege sorunlarının çözümü için tek ve mutlak uluslararası hukuk yönteminin, Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanı olduğunu, Türkiye divana başvurmayı kabul etmediği için uluslararası hukuku çiğnediğini yıllar yılı tekrarlamış ve buna bütün Avrupa'yı, abd'yi inandırmıştı. Bizim taraftan ise bir Allah'ın kulu çıkıp da,

uluslararası hukukun bu olmadığını, uluslararası hukukun ve Birleşmiş Milletler'in, çok sayıda başka yöntemi sıraladıktan sonra Adalet Divanı'nı zikrettiğini, ab'nin ise, ancak bütün diğer yöntemlerin denenip başarısız kalması halinde Adalet Divanı'na işaret ettiğini, ne kendi halkımıza ne de dünyaya hatırlatabilmişti. (Bu konuyu 1997 sonrasında ısrarla uluslararası gündeme getirmemiz sayesinde aldatmaca ve istismar büyük ölçüde son bulabildi.)

İşte böyle bir ortamın ürünü olarak, Yunan propagandası, Yunanistan'ı Türkiye karşısında her zaman 'mazlum', iddialarında ise her zaman 'haklı' gösterebilmeyi başarmıştı. Uluslararası kamuoyunu buna inandırmıştı. Bu propaganda sonucunda, Türkiye, haksız, saldırgan, işgalci olarak, uzlaşmaz olarak resmedilmiş ve bu resim de dünyaya kabul ettirilmişti. Hele bu fotoğrafa bir de insan hakları ihlalleri, demokrasi eksikleri eklenince, Yunan propagandası, kendini aşan bir etkinliği yaratabilmiştir. Bütün bunların sonucunda, 'mazlum Yunanistan', 'saldırgan Türkiye' fotoğrafı zihinlere kazınmıştır. Türkiye, bundan büyük zarar görmüştür, dış ilişkilerinde, başka coğrafyalardaki menfaatlerinin takibinde ve ekonomisinin gelişiminde...

Türkiye ve Yunanistan karşıtlığının Türkiye'ye verdiği öteki önemli zarar, Türkiye'nin Avrupa Birliği'yle ilişkilerindedir. Bazen diğer üye ülkeleri kullanan, bazen doğrudan hareket eden Yunanistan, Türkiye'nin ab ilişkilerini sürekli engellemiştir. Bunun, 'yakınlaşma dönemi' öncesinde Yunanistan'ın 'millî politikası' olduğu söylenebilir. ab'nin bazı etkin üyeleri, Yunan siyasetinin neredeyse bir uzantısı gibi davranmışlardır. Örneğin, 1996'da Türkiye'yi ziyaret eden Alman Dışişleri Bakanı Kinkel, '... adaylığınızı kabul etmemiz için başlıca şartın, Yunanistan'la ilişkilerin düzelmesi' olduğunu tbmm Dışişleri komisyonunda söylemiştir. 1997 Haziranı'nda bakanlığa geldiğimde, ab çevrelerinin benzer telkinlerine köşeli cevaplar verdiğimi hatırlıyorum. '... Uzlaşma için, her iki tarafın da gayreti gerektiğini, bu gerçeği unutup sadece Türkiye'den beklenti tekrarlamanın hem çifte standart olduğunu hem de hiçbir işe yaramayacağını', 1997 Aralık ayında New York Times ve Le Monde'da yayımlanan makalelerimde anlatmıştım. Evet, haksızlıktı ama, Yunanistan, bizim ab sürecimizi pekâlâ engellemekteydi.

Bizim ab, Yunanistan, Türkiye üçgeninde ab ile ilişkilerimiz, okullarda öğretilecek kadar ilginç bir ibret olayıdır. Bakanlığa geldiğim 1997 yılında geriye bakılınca, görülen şuydu: ab, Yunanistan bağlamında Türkiye'ye ne söz vermişse, hiçbirini tutmamıştı. Ben bu geçmişin bilincindeydim; ilk

günden başlayarak, ab ile ilişkilerimizin Yunanistan boyutu taşıyan konularında, iddialı, talepkar, hattâ suçlayıcı oldum. Bizim bakanlarımızın, ab'li muhataplarıyla tartışmalarında gündeme hiç getirmediği, unutup geçtiği bazı vahim ab davranışlarını, ısrarla ab ülkelerinin önüne sürdüm. En çarpıcı örnekler, Yunanistan'ın ab üyeliğine kabulü döneminde yaşanmıştı: Türkiye'yi de dengede tutmak, tepkisini yumuşatmak hesabındaki ab, vaat üzerinde vaatte bulunuyor, söz üzerine söz vermekteydi. Ama bunların hiçbiri tutulmuyordu. Bizim bakanlarımız ise, gene ses çıkarmadan bakanlıklarını sürdürüyor, yıllar böyle geçiyordu. Bu konulara değindiğim, "Dünyadan Saf Muamelesi Görmek" başlıklı eski bir yazımda (Nisan 1996) şunları anlatmıştım:

> '... Yunanistan'ın Avrupa Topluluğu'na katılmasından ötürü Türkiye'nin Topluluk'la ilişkilerinde geçmişten ve günümüzden kaynaklanan haklarına hiçbir zarar gelmeyeceğinin güvencesini Avrupa Topluluğu garanti ederek...' vesaire, vesaire, vesaire...
>
> Gerçekten, bizi yönetenler mi çok 'saf', başka ülkeleri yönetenler mi çok 'cin'?.. Ya da, her ikisi mi?
>
> Kendi hakkına sahip çıkamayan yönetim kadroları karşısında, Yunanistan, hiç vakit kaybetmemiştir. Türkiye'nin anlaşmalardan doğmuş alacaklarına, Avrupa Birliği üyelerinin imzaları ve kefaleti altında olan ödemelere, Yunanistan, 'ambargo' koyuvermiştir. Oysa, Türkiye'nin –kendine unutturduğu, adeta kendi toplumundan sakladığı ve de kullanmayı beceremediği– çok açık ve kesin yetkileri, tartışılmaz hakları vardır:
>
> Şu sıra Yunanistan'ın engellemeyi sürdürdüğü 'alacaklarımız', tüm AT üyelerinin kesin taahhüdü altındadır. Muhatap, Yunanistan değil, tüm AT üyeleridir. Bizim taraf ise, AT 'nin taahhüdüne aykırı olan bu uygulamayı, Türkiye'nin alacağı olan ödenekleri Yunanistan'ın 'veto etmesini', bu ödemelerde kefaleti bulunan AT üyelerinin seyirci kalmasını, 'olağan, sıradan' karşılayabilmiştir... Türkiye'yi yönetegelen kadrolar, Türkiye'nin hakkına yeterince sahip çıkmamıştır; Yunanistan'a değil, anlaşmalarda Türkiye'ye karşı kesin taahhütte bulunmuş öteki Avrupa devletlerine yönelik ciddi, etkili ve müeyyideli bir tavırdan, malûm alışkanlıklar ve kompleksler nedeniyle, uzak durmuşlardır.

Oysa, Avrupa Topluluğu'nun Türkiye ile yaptığı anlaşmalar çerçevesinde, ne Yunanistan'ın, AT 'nin temel taahhüdünü çiğneyen bir 'veto' yetkisi olabilir, ne de, öteki AT üyelerinin, kendi temel taahhütlerini çiğneyen bu vetoyu kullandırtmak yetkisi...

ANLAŞMALAR NE DİYOR?: Tarih, 24 Haziran 1975; o dönemdeki ismiyle 'Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun' en üst organı olan Konsey, Lüksemburg'da toplanarak, ... üyelik başvurusunda bulunan Yunanistan' hakkında karar alırken, Türkiye'nin konumunu ve Türkiye'ye karşı taahhüdünü şöyle açıklıyor:

'... Konsey, (icra organı niteliğindeki) Komisyon'dan, Yunanistan'ın (üyelik) başvurusu hakkındaki görüşünü eylül oturumunda ilk tartışmayı başlatmak üzere istemiştir.

Bu bağlamda, Konsey, şu vurgulamayı (emphasize) yapmak üzere anlaşmaya varmıştır:

a) Topluluğun, Türkiye ile çok yakın ortaklık ilişkilerini sürdürmek ve geliştirmekteki menfaati.

b) Yunanistan'ın üyelik başvurusunun incelenmesinin, Topluluk'la Türkiye arasındaki ilişkileri ve Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye arasındaki anlaşmalardan doğmuş hakları etkilemeyeceği gerçeği.'

Bu kararla, Türkiye'nin 1963 Ankara Anlaşması'yla başlayan ve çeşitli başka anlaşmalarla, protokollerle süren AT ilişkilerinden doğmuş haklarının, Yunanistan'ın muhtemel üyeliğinden etkilenmeyeceği taahhüt ediliyor.

'YUNAN-TÜRK ANLAŞMAZLIĞINDA TARAF DEĞİLİZ': Avrupa Topluluğu, söz konusu tavrını ve taahhüdünü, 29 Ocak 1976 tarihli 'Yunanistan'ın Üyelik Başvurusu hakkında Komisyon Görüşü' başlıklı açıklamasında genişleterek sürdürüyor:

'... Yunanistan ile, bir ortak ülke olan ve onun da Topluluğa tam üyeliği nihai hedef olan Türkiye arasındaki anlaşmazlıklarda Avrupa Topluluğu taraf değildir ve olmamalıdır. Topluluk, farklılaşmalarına adil ve kalıcı çözümler bulmaları için Yunanistan'ı ve Türkiye'yi uyarmalıdır (...)

Ek olarak, Konsey'in 24 Haziran 1975 tarihli açıklamasına güç kazandıracak belirli adımlar, Yunanistan'ın üyelik başvurusunun

incelenmesinin Topluluk'la Türkiye arasındaki ilişkileri ve Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye arasındaki anlaşmalardan doğmuş hakları etkilemeyeceği bağlamında atılmalıdır.'

'ANKARA ANLAŞMASI VE PROTOKOLLER DEĞİŞMEYECEK': 5 Şubat 1980'de, AT-Türkiye Ortaklık Konseyi 25. Toplantısı'nı yapıyor ve Komisyon Başkanı, şu resmi taahhüdü tekrarlıyor:

'... (Komisyon) Başkanı, (Avrupa) Topluluğu'nun Haziran 1975'te, Yunanistan'ın üyelik başvurusundan sonra aldığı tavrı teyit eder ve bu bağlamda, Türkiye ile ortaklık ilişkilerinin kalıcılığına ve gelişmesine bağlılığını (belirtir) ve Türkiye'ye yeniden güvence vererek (Topluluğun) yeni genişlemesi sonucunda Topluluk'la Türkiye arasındaki ilişkilerin etkilenmeyeceğini ve (Türkiye'nin) Ankara Anlaşması'yla ve Protokollerle garanti edilmiş haklarının değişmeyeceğini açıklar.'

Durum, çok net:

Avrupa Topluluğu, Ankara Anlaşması ve Protokollerle Türkiye'ye sağlanmış hakların sürekliliğini, bunların, Yunanistan'ın üyeliğinden etkilenmeyeceğini ısrarla ve defalarca taahhüt ediyor. Sonra, Türkiye'nin anlaşmalardan doğmuş haklarını, alacaklarını, anlaşmalara ve taahhüde aykırı bir Yunan vetosu gerekçesiyle yok sayıyor; kendi taahhüdünü göz göre göre çiğniyor. Biz de bunu, 'sineye çekiyoruz'.

Avrupa Topluluğu, 'Yunanistan'la Türkiye arasındaki anlaşmazlıklarda taraf olmadığını ve olmayacağını' açıklıyor, bir bakıma, taahhüt ediyor. Yunanistan'ın üyeliği sonucunda böyle bir işleve özenmeyeceğini belirtiyor. Sonra, bu sözler ve taahhüt yok sayılıyor; AT, Türk-Yunan ilişkilerinde açık bir taraf olabiliyor, Türk-Yunan anlaşmazlığından kaynaklanmış sorunları gerekçe göstererek, Yunanistan'ın bu sorunlara dayalı 'vetosunu' meşru kabul ediyor, ona geçerlik ve güç kazandırıyor...

Ya Türkiye'yi yönetegelen kadrolar ne yapıyor?

'... Aman, Avrupalı dostlarımızı ürkütmeyelim, hem vaatte de bulundular, bizim sıkıntımızı dikkate alacaklarmış' diyerek, kendilerinden başka kimsenin pek duymadığı sessiz protestolarla yetiniyorlar...

Yani, teslimiyeti yansıtan bir yaklaşımla, durumu idare ediyorlar...

Doğrusu, benzer anlayışları ve benzer saflıktaki yönetim kadrolarını biz de karşımızda bulsak, Avrupa Topluluğu'nun ve Yunanistan'ın bize yaptığının benzerini biz de onlara yapardık...

Açıkçası, Avrupa Topluluğu'nun Türkiye'deki en hızlı savunucuları, bu teslimiyetçilikleri ve bu yanlışlarıyla, aslında, Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'yla ilişkilerini kendi elleriyle bozuyorlar, bu ilişkilerin geleceğini bizzat engelliyorlar...

Bu teslimiyet, çok doğal olarak, Türkiye'yi 'saf mevkiinde' tutan başka girişimlerin yolunu açmıştır. İlginç ve yakın örnek, Türkiye ile 'Gümrük Birliği' anlaşmasını, teamülünde ve uygulamasında yeri ve gereği yokken, AB tarafının 'parlamentoya' sevk etmesi olmuştur. Böylece, AB ülkeleri, anlaşmanın kabulünü ek bir makamın onayına bağlayarak, anlaşma metnini etkileyebilecek ek bir ikna aracı elde etmişlerdi. Bizimkiler ise sesini bile çıkaramamıştı...

TÜRKİYE NEDEN OYA SUNULDU?: Türkiye'yi yönetegelen kadroların elinde, şu malûm 'Gümrük Birliği', bir yanlışlıklar komedisi ve bir saflıklar abidesi olarak gelişmiş, Türkiye açısından olabileceği en kötü noktaya sürüklenmiştir. Türkiye sorumlularının kendi adlarına 'prim yapmak' telaşı içinde, olan, Türkiye'ye ve topluma olmuştur.

Bir defa, Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girişini Avrupa Parlamentosu'nda 'oylatmayı' kabullenmek, buna rıza göstermek, devam etmesi kaçınılmaz bir 'saf mevkiine konmanın' adımı olmuştur. Nereden çıkmıştır, bu 'oylanma' zorunluğu? Belgelerde, anlaşmalarda bulunmayan, Avrupa Topluluğu'nun temel yasasında bu amaçla yer almayan bir 'usulü' kimler Türkiye'nin önüne çıkarmıştır ve Türkiye bunu nasıl, neden kabul etmiştir?

Avrupa Parlamentosu'nun hangi durumlarda oylama yapabileceği, Birliğe ya da Birliğin bir faaliyet alanına üyeliğin hangi süreç içinde ve hangi organlarca kararlaştırılacağı, Birliğin yasalarında belirlenmiştir ve tek tek sayılmıştır. Bunların içinde, 'Gümrük Birliği'ne katılacak ülkenin üyeliğinin Avrupa Parlamentosu'nda oylanması' yoktur. Nitekim, Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne üye olması, 1960'lardan beri süregelen anlaşmalarda öngörülmüş,

‘kendiliğinden’ gerçekleşmesi öngörülmüş bir durumdur. Ancak, Türkiye’ye şu ya da bu nedenle etki yapmak isteyenler, anlaşmalarda bulunmayan bir ‘önkoşul’ icat ederek, Türkiye’nin Gümrük Birliği’ne katılmasını ‘Avrupa Parlamentosu’nun onayına’ bağlayıvermiştir.

Bizim tarafta ise, ‘... Bir an önce ve nasıl olursa olsun kendimizi gümrük birliğine katalım, bu ‘Avrupa fütuhatını’ iç politikada malzeme olarak kullanalım’ telaşındaki sorumlular, bunu hemen kabul etmiştir. Avrupa Topluluğu yasa ve kurallarının bu amaç için öngörmediği, Türkiye ile Topluluk arasındaki anlaşmaların yer vermediği bir koşulu, ‘Türkiye’nin AT Gümrük Birliği’ne üyeliğini AT Parlamentosu’nun oyuna sunmak’ koşulunu, bizimkiler, geleneksel teslimiyetçi alışkanlıklarıyla hemen benimseyivermiştir.

Türkiye’yi yönetegelen kadroların ve özellikle Çiller yönetiminin dış politikadaki çocuksu davranışları, Türk dış politikasını içinden çıkılması zor bir duruma düşürmüştür. Bir yandan kişiliksizliğin, cesaretsizliğin örneklerini veren politikalar, öte yandan ‘iç tüketime’, ‘şova’ dönük davranışlar, bilgisizlik ve yetersizlikle de karışınca, ortaya ‘saflığın’ da ötesindeki bir görüntü çıkmıştır. Neredeyse, başkalarına yaranmayı ve onların telkinine uymayı alışkanlık edinen, yabancılardan gelecek ‘aferini’ abartan, dış basındaki iki satırlık haberi, bir yabancı Başkanın iki övücü cümlesini ‘başarı’ zanneden yaklaşımlar... Türkiye’yi yöneten kadrolar öyle bir ‘saflık’ sergilemiştir ki, bu ortamda, ellerindeki hakkı bile, anlaşmalardan kaynaklanan somut dayanaklarını bile ‘unutuvermişlerdir...

Sabah gazetesi, 1 Nisan 1996

Türkiye ile Yunanistan’ın 1999 yılındaki yakınlaşması, Türkiye’nin ab yolundaki en büyük engelini de belli ölçüde etkisizleştirmiştir. Adaylığın kabulünü ve ilanını mümkün kılmıştır. Hedefe uzanan yolların önünü açmıştır.

Türkiye’nin, Yunanistan’la iyi ilişkiler geliştirmek iradesi, benim yer aldığım hükümetlere özgü değildir. Önceki dönemlerde de, birçok Başbakan ve Dışişleri Bakanı aynı iradeyi taşımıştır, bunu uygulamaya aktarmanın yollarını aramıştır. Bizim farkımız, koşulları ve fırsatları daha

doğru değerlendirmemiz, siyaseti bilerek ve ustaca geliştirmemiz oldu. Asıl değişim, Yunan tarafındaydı. Yunanistan, nasıl oldu da, kırk yıllık Türkiye karşıtlığı siyasetinden uzaklaştı ya da uzaklaşmak zorunda bırakıldı; nasıl oldu da, ab yolumuzdaki engel, birçok örnekte, desteğe dönüşebildi?

Cevap, şöyle aranabilir: Türkiye olarak, iki yıllık bir uğraşla, uluslararası kamuoyundaki olumsuz ‘imajı’, bir ölçüde düzeltebilmiştik. Yabancı kamuoyuyla ve basınla ilişkiler, makaleler, demeçler, Ege konusundaki Yunan propagandasının temelsiz olduğunu değişik ortamlarda sergileyişimiz, Ecevit hükümetinin demokratik reformları başlatması vb. Uluslararası kamuoyu ve imaj dengeleri tabii ki Yunanistan lehine olmaya devam ediyordu; ancak, bu dengelerde artık Türkiye de vardı.

Geçmişe kıyasla Türkiye için daha az elverişsiz böyle bir ortamda, Yunanistan’ın fahiş bir hata yapması ve bizim, onun bu hatasını çok iyi değerlendirip uluslararası arenada Yunanistan’a karşı özenle kullanmamız, Yunanistan’ı, politika değiştirmeye yöneltmiştir; hattâ, bir ölçüde mecbur bırakmıştır. ‘Bir ölçüde’ diyorum, çünkü, bu değişimde, Yunan siyasetinin ve kamuoyunun, kendi ülke menfaatini Türkiye ile karşıtlıkta değil, uzlaşmakta gören kesimlerinin de büyük payı olmuştur.

Hemen her konuda olduğu gibi, dış siyasette de, olaylar ‘objektif’ koşullar ve ‘sübjektif’ koşullar etkisinde gelişir. Belirleyici olan, elbette ‘objektif koşullardır. Ama sübjektif koşulların da yeri vardır. Bizim konumuzda, Papandreu’nun kişiliği ve Yunanistan’ın menfaatini doğru saptayabilmesi, doğru olarak saptadığını hayata geçirecek cesarete ve beceriye sahip bulunması, sonucu mümkün kılmıştır.

1999 başlarına biraz daha yakından bakalım: Uluslararası alanda saygınlığı artmakta olan bir Türkiye, Yunanistan’ı, deyim yerindeyse cürm-ü meşhut halinde yakalıyor. Yunanistan devleti, Interpol tarafından kırmızı listeyle aranan bir teröristi, Türkiye’de on binlerce insanın ölümüne yol açmış birisini, resmen ve hükümeti aracılığıyla kaçırmıştır ve onu Kenya’nın başkentindeki Yunan Büyükelçiliği’nde saklamaktadır. Plan, doğrudan doğruya Yunan Dışişleri Bakanı’nın ve Yunan gizli servisinin eseridir. Bizim elimize, böylece, Yunanistan’ı resmen ‘terörist devlet’ ilan etmemizin, Yunanistan’ın terör konusundaki zaten şaibeli tutumunu dünyanın gözüne sokmamızın imkânı geçmekteydi. Doğrusu, bu imkânı çok iyi kullandık. Bütün ülkelerdeki büyükelçilerimizi seferber ettik. Görev yaptıkları ülkenin devletine ve kamuoyuna Yunanistan’ın terör boyutunu, uluslararası barışa getirdiği tehdidi anlattılar. Önceki sayfalarda örnekleri

verilen konuşmalarımı birbiri ardından sıraladım. Türkiye'nin Dışişleri, bütün birikimi, gücü ve son zamanda edindiği etkinliğiyle, Yunanistan'a karşı diplomatik hücuma geçti. Ve bu girişimlerimiz, Yunanistan'ın büyük menfaatine, dünya ile tüm ilişkilerine zarar veren kalıcı izler bırakmaya başladı.

Yunan Başbakanı Simitis, bu durumda, yapması gerekeni yaptı. Buna mecburdu. Aksi halde sadece Yunanistan'ın uluslararası konumu, nato'daki, ab'deki, dünya kamuoyundaki yeri büyük yara almakla kalmayacaktı; kendi hükümeti de istifaya zorlanacaktı. Simitis, önce Dışişleri Bakanı Pangalos'u görevden ayrılmak zorunda bıraktı, sonra, Kenya'daki olayın sorumluları hakkında soruşturma açtırttı. Nihayet, uzlaşmacı ve barışçı tutumuyla, farklı bir Türkiye politikası uygulamak düşünceleriyle bilinen Papandreu'yu Dışişleri Bakanlığı'na getirdi. Yani, Yunanistan, hem terörbaşının kaçırılması, terörün desteklenmesi fiillerini ikrar etmekteydi, hem de, Türkiye siyasetine değişiklik getireceğinin işaretlerini vermekteydi. Bizim açımızdan, bunlar yeterli değildi. Bir yandan, bu özlediğimiz gelişmenin keyfini bakanlıkta yaşıyorduk, bir yandan da, Yunanistan'ı sıkıştırarak Türkiye menfaatine yeni bir ortam yaratmanın yollarını araştırıyorduk. Aslında, farklı iki siyaset izlememiz düşünülebilirdi: İlki, Yunanistan'a yönelik saldırıları sürdürmek, Yunanistan'a mümkün olduğunca büyük zarar vermek. Geçmişte bize yaptıklarını hatırlayınca, bakanlıktaki arkadaşlarımızın tercihi buna doğru yöneliyor, ama sonra, daha sakin ve Türkiye'nin menfaati açısından düşünüldüğünde, bundan vazgeçiliyordu. Yunanistan'a zarar verecektik ama, kendimiz bir şey kazanmayacaktık. Kaldı ki, Yunanistan boş durmayacak, teröre bulaşmasını 'bir kaza' olarak niteleyecek, bakanın değişmesini, soruşturma açılmasını, iyi niyetine kanıt diye gösterecek, lobilerini, dünya basınındaki yandaşlarını seferber edecekti. Yunanistan'a, onun terör konusundaki densizliğine ve suçüstü yakalanışına kızan Batılı devletler ve kamuoyları, zamanla, yumuşayabilecekti. Çünkü, özünde ve aslında, öncelikle Yunan tarafıydılar. Açıkçası, o sırada bizden yana esen rüzgârların etkisi, zamanla zayıflayabilecekti. Harekete şimdi geçilmesi gerekiyordu.

Türkiye'nin menfaati, oluşan yeni durumu en akıllıca kullanmak ve bundan Türkiye'nin yararına gelişmeler çıkartmaktı. Bu gelişmeleri şöyle öngörmekteydim: Yunanistan'ın terörle ilişkisini bir bakıma kabulü anlamına gelen, 'Terörle Birlikte Mücadele' anlaşması yapmak; Suriye'ye karşı 1998 sonbaharında başarıyla geliştirdiğimiz bu yöntemi, şimdi

Yunanistan konusunda uygulamak; bunun gibi, iki ülkenin menfaatine işbirliği alanları saptayıp ortak çalışmalar örgütlemek; Türkiye ve Yunanistan arasında karşılıklı menfaate dayalı sağlam bir ilişkiyi başlatmak; Yunanistan'ın Türkiye karşıtlığının genel dengelerde ve ab ortamında Türkiye'ye verdiği zararı sınırlamak; nihayet, bu oluşumlar gerçekleşirse, iki ülke halkının esenliğine ve güvenliğine, ekonomik gelişmesine, Ege ve Balkanlar'da barış ve istikrara yolları açmak.

Şimdi geriye baktığımda, bu hedeflere büyük ölçüde ulaşabildiğimizi düşünmekteyim. Türk-Yunan ilişkilerinde elbette zaman zaman sorunlar çıkacaktır; gerilimler yaşanacaktır. Çünkü çok yönlü, çok boyutlu ilişki söz konusudur, çünkü, geçmişin şartlanmaları özellikle bazı Yunan çevrelerinde hâlâ etkilidir. Ancak, biz Papandreu ile temelleri sağlam attık, zemini sağlam oluşturduk. Bu temeller ve zemin üzerinde, sorunların üstesinden gelmek de, gerginlikleri hafifletmek de artık mümkün olacaktır. Bizim başlattığımız yakınlaşmadan kazanan, son tahlilde, Türk ve Yunan halklarıdır, Ege'nin ve Balkanlar'ın istikrarıdır, barışıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIBRIS

I

Anılardaki ve Gönüllerdeki Kıbrıs

a) ‘Vatan Sağ Olsun...’

Türkiye’nin Kıbrıs ilişkilerinde belirleyici olan zaman kesiti, kuşkusuz 1974 yılıdır. Hem bu nedenle, hem de dönemin Türkiye yönetimini trt Genel Müdürü olarak içinden yaşamış olmam nedeniyle, değerlendirmeyi o günlerden başlatmak istiyorum.

1974’te, Kıbrıs’ın geleceğini belirleyen üç büyük olay dizisi yaşandı: a) Kıbrıs Rum faşizminin lideri Sampson, Birleşmiş Milletler’in ‘meşru’ olarak tanıdığı ‘Kıbrıs Cumhuriyeti’ hükümetini darbe yaparak devirdi; b) Kıbrıs’ın devlet başkanı Makarios, darbe sonrasında adadan kaçtı; c) Sampson’un güçleri Türk köylerine saldırarak çok sayıda insan öldürdü, bu saldırılar süreklilik kazandı.

Türkiye’nin o dönemdeki tek Radyo-tv kanalını yönetmenin sorumluluğuyla, Kıbrıs’taki gelişmeleri çok yakından izlemekteydik. Makarios’un, olaydan dört gün önce yaptığı basın toplantısını, ‘... Yunan cuntası beni devirmek istiyor, dünyaya sesleniyorum’ şeklindeki konuşmasını özellikle ve geniş yayınlamıştık. Yunanistan iktidarını bir süre önce ele geçirmiş olan Cunta’nın Kıbrıs’a dönük düşünceleri bilinmekteydi; darbenin ve cuntanın Kıbrıs’ta kopyalanmasını isteyenler Yunanistan’ı yönetiyordu. Kıbrıs’tan gelecek darbe haberini beklemiyor değildik, haber şaşırtmadı.

Kıbrıs’taki darbeyi izleyen birkaç gün içinde, Sampson, hedefinin ‘Enosis’ olduğunu açıklamıştı. ‘Anavatan Yunanistan’daki cunta da, Kıbrıs’ın Yunanistan’la birleşeceğini duyurmaktaydı. Kıbrıs’tan güvenli haber alınamıyordu. Makarios’un, ‘... kaçarken öldürüldüğü’ söylentileri yaygındı. Makarios’un hayatta olup olmaması, darbecilerin kendilerine göre bir ‘meşruiyet’ edinmeleri açısından çok önemliydi. Batı basını, devlet başkanının öldürüldüğü yönünde duyumlar yayınlıyordu. Tam bu sırada, benim bugün de takdirle anımsadığım bir gazetecilik olayını o günlerin trt’si gerçekleştirdi: Kıbrıs’taki arkadaşlarımız, Makarios’un sağ olduğunu ve kaçmayı başardığını bana ulaştırmaktaydı. Biz, trt’de toplantı üzerine toplantı yaptık, haberi araştırmaya, kaynağına inmeye çalıştık, Kıbrıs Rum Kesimi’ndeki korsan bir vericiden haberi doğrulayan işaretler geldi. Nihayet karara vardık ve trt aracılığıyla dünyaya duyurduk: ‘Devrik

Makarios, sağdı’. trt’nin haberi bomba gibi patladı. Az sonra, bbc ve France-Inter, trt’ye atıfta bulunarak Makarios’un yaşamakta olduğunu bildirmekteydi.

Kıbrıs’taki bunalımın biçimlenmesinde en önemli, en belirleyici haber bu oldu. Erken saatlerde dünyaya duyurulması, olayların yönünü değiştirdi. Kıbrıs Rum Kesimi birbirine girdi, darbeye karşı çıkan Rumların direnişi güçlendi; Yunanistan’daki cunta çok zor bir duruma düştü. Dünya kamuoyu, şimdi daha kararlı şekilde sesini yükseltiyor, hayattaki Cumhurbaşkanı’ndan yana tavır alıyordu.

Darbeciler, büyük bir darbe yemekteydi. Gerçekten, Makarios, bir süre sonra gene korsan bir radyodan Kıbrıslı Rumlara ve dünyaya çağrıda bulundu. Devlet Başkanı sıfatıyla, makamını darbecilerden geri istiyordu. Tahmin edileceği gibi, tam bir kargaşa doğmuştu. Yunan cuntası, ne söyleyeceğini, kendi adamı olan Sampson’u mu, Kıbrıs Rumlarının seçtiği Makarios’u mu meşru sayacağını bilemiyordu. Ada Rumları Makariosçular-Sampsoncular şeklinde bölünmüştü. Adadan kaçmayı da başaran Makarios’un hayatta ve güvende olması, cunta karşıtlarının direnme gücünü artırmaktaydı.

Bu kargaşa ortamında, darbecilerin silahlı grupları, Türk köylerine saldırmaya başladı. Çok sayıda insanımızın öldürüldüğü haberleri geliyordu. Darbeciler, kendilerine karşı en güçlü direnişin düzenleyicisi olarak gördükleri Rum Komünist Partisi’nin üyelerini de tutukluyor, bazılarını kurşuna diziyordu. Kıbrıs’ta, ölüm kol gezmekteydi.

Türkiye’nin bu duruma seyirci kalamayacağı belliydi. Türkiye’nin adım adım savaşa yaklaştığı fark edilmekteydi. Hükümet sürekli toplantı yapıyordu. Türkiye, Kıbrıs anlaşmalarının kendisine tanıdığı garantörlük yetkisini kullanarak barışçı çözüm girişimlerinde bulundu. Ecevit Londra’ya hareket ederken, olumsuz bir cevap alınması halinde Türkiye’nin Kıbrıs’a çıkarma yapacağını biliyordum. Türk Başbakanı Londra’ya umutlu gitmemişti. Askeri harekâtı başlatmadan önce bütün yolları denemek istiyordu. Savaş kararı vermek kolay değildi.

Ankara’da her şey yıldırım hızıyla gelişti: Ecevit, Londra’ya gidip gelmiş, İngiliz Başbakanı’ndan, ‘... bekleyin, harekete geçmeyin, çaresini bulup çözeriz’ mealinde sözler dinlemişti. Bu arada, darbeci güçler, Kıbrıs Rum Kesimi’nin içindeki direnişi kırmışlardı. Zaman Sampson cuntasından yana çalışıyordu. Yunanistan’daki cunta ise sevinç içerisindeydi. Türkler

adaya müdahale edemez de Sampson başta kalabilirse, bu, Yunan cuntası için muhteşem bir zafer olacaktı.

Barışçı bir çözüm bulmak için Başbakan Ecevit ve Dışişleri Bakanı Turan Güneş tarafından sürdürülen çabalar sonuç vermeyince, müdahale hazırlıkları başladı. Özellikle abd ve bazı Batı Avrupa ülkeleri, savaşı önlemek için uğraşırken, Türkiye, müdahale kararını aldı ve bunu gerçekleştirdi.

Türkiye'nin Kıbrıs'a asker çıkarması, kamuoyunun sonradan edindiği bazı izlenimlerin aksine, zahmetsiz, bedelsiz olmamıştır. Özellikle 'ilk geceyi', 20 Temmuz 1974 gecesini hatırlıyorum. O geceden yıllar sonra, 1992'de yayımladığım bir yazıda, şu izlenimleri nakletmiştim:

> ... İnsanın zihninde yer tutan ve onu asla terk etmeyen olaylar, görüntüler vardır...
>
> Kıbrıs konusu ne zaman hareketlense, böyle bir anı bizim de gözümüzde ve gönlümüzde canlanıverir:
>
> İlk Kıbrıs Harekâtı'nın ilk günü, akşam saatleri... Türk birlikleri adaya çıkalı on iki saatten fazla zaman geçmiş... Başlangıçta Kıbrıs'tan peş peşe gelen haberler, her nedense, gelmez olmuş... Askerden bilgi alınamıyor, ajanslarda çıt çıkmıyor... Kıbrıs ve oraya ulaşan askeri birlikler, sanki dünyadan kopuk, bizden kopuk, bilemediğimiz sorunlar karşısında ve yapayalnız...
>
> Ortada bir gariplik olduğu, bir yanlışlık olduğu, beklenmedik bir durumla karşılaşıldığı apaçık anlaşılıyor...
>
> O günlerde TRT'yi yönettiğimizden, görevimiz gereği, Kıbrıs'ta yaşanılan gerçekleri bilmek ve bunları bir savaş ortamının sorumluluğu içinde ama doğru şekilde yansıtmak durumundayız.
>
> Ankara'da herkes çok dikkatli. Harekâta ilişkin konular güvenlik nedeniyle telefonda konuşulmuyor. Bilgi edinmek için Başbakanlığa gidiyoruz. Başbakan ve ilgili bakanlar, birkaç üst rütbeli subay var. Herkes durgun ve düşünceli: Kıbrıs'a çıkmış birliklerden üç saattir haber alınamıyor. Tahminin üzerinde bir dirençle karşılaşıldığı, planların geciktiği, çok şiddetli çarpışmaların olduğu belirtiliyor. Ama en kötüsü, yeterli bilgi gelmiyor.
>
> Bu kaygılı ortama Kıbrıs'tan ulaşabilen tek şey, zaman zaman ve kopuk kopuk alınan 'mücahit mesajları'.

Bugün gibi hatırlıyorum: Başbakanın odasına getirilen, hemen hepsi birbirine benzeyen, hepimizi hüzünlendiren telsiz mesajları...

‘33 numaralı tepede üç kişi kaldık... Cephane azalıyor.’

‘... Ben Mücahit Korkmaz. Çıkarma birlikleriyle temas kuramıyoruz. Zor durumdayız...’

‘42 numaralı mevkiden mesaj yolluyorum. Öteki arkadaşlarım şehit oldu. Düşman yaklaşıyor. Dayanacak gücüm kalmadı...’

Başbakanlığın odalarında hava kurşun gibi ağır. Başbakan Ecevit, Dışişleri Bakanı Turan Güneş, Devlet Bakanı Orhan Birgit, diğerleri... Kimsenin ağzını bıçak açmıyor. Dağınık gelen telsiz mesajlarının arasındaki dakikalar geçmek bilmiyor.

Sonra, 33 numaralı tepeden bir telsiz mesajı daha geliyor: ‘... Tek başına kaldım... Düşman çok yaklaştı... Vatan sağ olsun...’

33 numaralı tepeden başka haber alınmıyor. Gelmiyor.

Sonra, Mücahit Korkmaz son kez sesleniyor: ‘Cephanemiz tükendi. Yapabileceğim bir şey yok. Vatan sağ olsun...’

Ve Mücahit Korkmaz’dan alınan son haber oluyor bu.

42 numaralı tepeden, öteki mevzilerden, öteki mücahitlerden hep benzer mesajlar geliyor. Hemen hepsi aynı sözcüklerle noktalanıyor. Sonra, telsiz mesajları seyrekleşiyor. Gece yarısına doğru, tek tük ulaşıyor Başbakanlığa. Hepsi aynı şekilde son buluyor:

‘... Vatan sağ olsun!’

Ve telsiz susuyor...

Kıbrıs, meslek hayatımın hemen her döneminde öncelikle var oldu. Yazarlığımda, milletvekilliğimde, Strasbourg’da Avrupa Konseyi Parlamanterler Meclisi’nin tbmm’yi temsil eden Türk milletvekilleri grubu üyeliğimde ve dışişleri bakanlığımda. Bu süreçte, bakış açımın temellerinin değişmediğini söyleyebilirim. Tabii ki değişen dünya koşulları, Türkiye’nin gelişen stratejik yararları bu bakışımın taktik özelliklerini etkiledi. Ama esas değişmedi. Yukarıda atıfta bulunduğum, “Vatan Sağ Olsun” başlıklı, 18 Temmuz 1992 tarihli yazımda –Kıbrıs Harekâtı’nın yıldönümü için yazılmış olmanın bütün duygusal özelliğine rağmen– şunları da söylemekteydim:

... Kıbrıs Harekâtı’nın acılarını ve bedelini hatırlarken, ‘... tek karış toprak bile bırakılmasın, uzlaşma olmasın, Kıbrıs ikiye

bölünsün’ benzeri düşüncelere sahip değiliz.

Bizim anlayışımız, kural olarak, bölünmenin ve küçülmenin ülkelere de toplumlara da yarar getirmediğidir. Kıbrıs için yoğun görüşmelerin (Birleşmiş Milletler’de) yapıldığı günümüzde, elbette uzlaşmadan yanayız. Ama üç noktayı kendimize unutturmayalım ve başkalarına hatırlatalım:

İlki, Kıbrıs Türk Kesimi’nin günümüzdeki güvenli ortama ulaşması için çok büyük bedel ödenmiştir.

İkincisi, Kıbrıs’ta Türklerle, Yunanlıları birlikteliğe zorlayan dış güçler, benzer sorunlar yaşayan başka ülkelerde bölünmeyi ve küçük bölümlerin bağımsız devlet kurmasını öneren ve özendirenlerdir. Balkanlar’dan, Irak’a, eski Sovyet topraklarına kadar...

Üçüncüsü, Türkiye’nin Kıbrıs politikası, KKTC’nin bağımsız ve ayrı bir devlet olmak ve ‘böyle kalmak’ hakkını yeterince vurgulamamıştır, savunmamıştır. Dünyada yaşanan diğer örnekleri, bir Yugoslavya’yı, Çekoslovakya’yı ve diğerlerini öne çıkarmamıştır.

Amacımız bölünmüş değil bütünleşmiş bir Kıbrıs bile olsa, bu sonucun ‘koşullarını, çerçevesini belirlemekte’ çok etkili olabilecek bir koz, ‘KKTC’nin dünyadaki gelişmelerle uyumlu olarak bağımsız ve ayrı kalabileceği’ tezi ve iddiası, uluslararası platformlarda yeterince kullanılmamıştır.

(...) Rauf Denktaş, geçmişten devralınan ve başkalarına ait olan dış politika yetersizliklerini de sırtında taşıyarak görüşme masasına oturmaktadır. Önündeki manevra alanı sınırlıdır.

Elindeki kozları kullanamayan, en haklı olduğu noktaları bile anlatamayan, kraldan fazla kralcı olmayı pek seven, ‘uzak karakol’ kimliğinden ya da kompleksinden bir türlü çıkamayan bir dış politikanın ‘Kıbrıs sorununu’ getirip mahkûm ettiği çerçeve, ne yazık ki budur.

KKTC’nin ve Türkiye’nin önündeki açmazdan bir ölçüde kurtulabilmek, görüşme masasındaki bireysel beceriye kalıyor.

Vatan sağ olsun...

Sabah gazetesi, 18 Temmuz 1992

b) Avrupa Konseyi’ndeki Kıbrıs

Türkiye’nin üyesi olduğu Avrupa Konseyi’nde (Strasbourg), Kıbrıs başlıca konumuzdu. Yabancı milletvekilleri, kimi gerçekten böyle düşündüğü, bazıları kendi seçmeninin tercihlerini savunduğu, bazıları ise düpedüz Türkiye karşıtlığı yaptığı ve istismarı amaçladığı için, Kıbrıs hep gündemdeydi. tbmm’yi temsil eden milletvekilleri grubunun üyesi olarak görev yaptığım 1987-1997 döneminde, Avrupa Konseyi Parlamanterler Meclisi’nde Kıbrıs’ı anlatan çeşitli konuşmalarım, girişimlerim oldu. Konunun süreç içindeki gelişimine ve muhataplarımız tarafından nasıl algılandığına ışık tutması bakımından, bazılarını aktarmak istiyorum. İlki, Avrupa Konseyi’nin 1996 sonundaki Kıbrıs tartışmalarına ilişkin. Avrupa Konseyi’nin Kıbrıs ve Türkiye konularındaki raportörleri, yanlı tahlilleri ve haksız yargıları hemen her zamanki gibi peş peşe sıralamıştı. Bunlara karşı hem Parlamenterler Meclisi’ndeki konuşmalarla, hem de Siyasi Komite ve Konsey Başkanlığı’na yazdığım mektuplarla bir denge oluşturmaya çalışmıştım. Yayınlanan raporlara eklenen ‘karşı görüş’ metinleri hazırlayarak, raporun tek yanlı olmasını bir ölçüde önleyebilmiştim.

Geçmişe bakıldığında ilginç olan, bugün tartışılanlara kıyasla, 1996’daki Türk tezlerinin hayli ölçülü ve sınırlı kalmaları. Örneğin, o günlerin dış siyaset söyleminde, hâlâ ‘cemaatten’ bahsedilmekteydi; ‘iki bölgeli, iki toplumlu federasyon’ denmekteydi, vb. 1996 Aralık ayında Avrupa Konseyi Başkanlığı’na ve Siyasi Komite’ye yazarak rapora eklettiğim mektubumdan bazı bölümleri, geçmişi de anlatması bakımından özetliyorum:

> ... Sayın Başkan, Avrupa Konseyi Parlamentosu’na sunulan ‘Kıbrıs’taki Durum Hakkında Taslak Rapora’ ilişkin düşüncelerimi sizinle paylaşmak istiyorum.
>
> Raporu yorumlarken tek sıkıntım, Kıbrıs Türklerinin asıl temsilcilerinin yerine konuşmakta olmam; onların, kendi davalarını Avrupa Konseyi’nde bizzat savunamayışları. Bu eksiğin, yakın zamanda giderilmesi için Avrupa Konseyi’nde elbirliğiyle çalışmamız gerekiyor. Avrupa Konseyi Genel Kurulu’na sunulmuş bulunan rapor hakındaki görüşlerimi, altbaşlıkları esas alarak sunuyorum:
>
> a) ‘Son siyasal gelişmeler’: Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri’nin önerdiği ‘Güven Artırıcı Önlemlerin, kapsamlı bir

uzlaşmayı kolaylaştıracağı’ yorumuna katılıyorum. Daha da ileri gitmekteyim, bir barış sürecinin ilk çıkış noktasını oluşturdukları inancındayım. Eğer bir ‘çözüme’ ulaşılacaksa, Kıbrıs’ta tarafların ayrı ayrı onayladıkları –ama hiçbir zaman birlikte onaylamadıkları– bazı güven artırıcı önlemlerin, bir katalizör (hızlandırıcı) işlevi taşıyacağı kanaatindeyim. BM Genel Sekreteri’nin ortaya koyduğu ‘Fikirler Dizisi’nin de, bir çözüm çerçevesi getirdiği açıktır. Önerdiği 100 ‘fikirden’, 91’ini Türk tarafı kabul etmiştir. Geri kalanları da tartışmaya hazır olduğunu bildirmiştir.

İsmail Cem, Rauf Denktaş'ın çalışma odasında.

Rapordaki, 'iki lider arasında doğrudan görüşmeler yapılması' önerisine de katılıyorum. Kıbrıs konusunda 'objektif gözlemcilik' gibi bir iddiam yok ama, olumlu ve yapıcı davranan Cumhurbaşkanı Denktaş olmuştur; son iki yılda diyalog çağrısında bulunan ve Sayın Klerides tarafından sürekli reddedilen, Denktaş'tır.

Ayrıca, ABD'nin BM temsilcisi sıfatıyla Kıbrıs'ı ziyareti sırasında, Albright'ın yapmış olduğu '... askeri diyalog' önerisini olumlu bulmaktayım ve bunun Rapor'da yer alabileceği düşüncesindeyim.

Değişik ülkelerden ve kuruluşlardan 'Kıbrıs Özel Temsilcisi' sıfatını taşıyanların böylesine çoğalması, çözüme yardımcı olmuyor. Lord Finsberg'in raporunda 'üç' deniyor (BM, AB ve İngiltere). Bunlara ABD'den iki Kıbrıs Özel Temsilcisi'ni (biri Başkan'ın, öteki Dışişleri Bakanlığı'nın) eklemek gerekir. Rusya, Finlandiya gibilerinin de kendi özel temsilcileri var. Bu kadar çok özel temsilci işe karışınca, onların kendi aralarındaki ayrışmalar da çözüm arayışını büsbütün karmaşık duruma getiriyor. Bu gidişle, bir de 'Kıbrıs Özel Temsilcileri Koordinatörü' diye makam ihdas edip, atama yapılması gerekecek... Bence, Kıbrıs'ta görüşmelerin yeniden başlatılması işlevi Birleşmiş Milletler'e ve Kıbrıs'taki iki topluma bırakılmalı; bunun dışındaki herkes, BM'nin görevine katkıda bulunmakla kendini sınırlamalı.

b) 'Güvenlik Durumu': Raporun, iki Kıbrıslı Rum'un öldürülmesini kınamasına ben de katılıyorum. Maalesef, raporun bu bölümüne bazı yeni paragraflar eklememiz gerekiyor. Başlıcası, ortada hiçbir tahrik yokken, önceden planlanmış bir cinayetle bir Türk muhafızın Rumlar tarafından öldürülmesi. Haftalık Kıbrıs Rum dergisi Stohos'un 17.9.1996 tarihli sayısında belirtildiği gibi, bu cinayet, '... seçilmiş bir grup Yunan komandosu tarafından gerçekleştirildi...' ve 'Seçkin Yunan Müfrezeleri' tarafından üstlenildi. Umarım, Finsberg'in raporu, öldürülen Rum için gösterdiği hassasiyeti, öldürülen Türk'ten esirgemez...

Kıbrıs'ın güvenlik sorunu öylesine karmaşık ve girift ki, bizim özet denebilecek raporumuzun bu konuyla ancak kısmen ilgilenebilmiş olması şaşırtmıyor. Siyasal çözüm sürecinin oluştuğu ölçüde, adadaki askeri varlığın azalması beklenebilir. Bu arada, ilginç bir duruma işaret edeyim: Avrupa Konseyi'nde o hep yakınılan 'askeri varlık', aslında her iki toplumun da güvenliğine katkı sağlıyor. Adadaki koşullar dikkate alınırsa, bazı iddialı söylemler ve fanteziler uğruna iki toplumun karşılıklı kan dökülmesi riskine hedef yapılmalarının gerçekçi olmadığı görülür. 'Uluslararası camia', Bosna'dan yeterli ders almış olmalıdır. Bosna benzeri katliam riskini gündeme getirebilecek önerilerden Türkler de, Rumlar da kendini sakınmalıdır.

Rapordaki 'Uluslararası Güç' düşüncesi, gerçekçi değildir. Kıbrıs bir laboratuvar deneyi olmamalıdır; Kıbrıslılar, üzerlerinde yeni formüllerin deneneceği kobaylar değillerdir. Mevcut durumun bütün olumsuzluklarına ve patlamaya hazır bir ortamın varlığına rağmen, son yirmi yılda Kıbrıs çatışma ve bir-iki örnek dışında insan kaybı yaşamamıştır. Kıbrıs'a herhangi bir risk faktörü eklemek, akıldışı olur. Bosnalı Müslümanların kitlesel katlinin, böyle bir 'uluslar-arası gücün' gözleri önünde gerçekleştiği hafızalarımızda tazeliğini koruyor. 1963-1974 Kıbrıs'ında, Birleşmiş Milletler Askeri Gücü, dökülen kanın edilgen bir gözlemcisinden başka bir şey olamamıştır.

c) 'İnsan Hakları': Karpaz meselesinde hayli gelişme sağlandı. Çözümlenmemiş konu kalmadı gibi. 'Kaybolmuş insanlar' bölümünde ise, rapor, söylenmesi gerekenleri söylüyor.

d) 'Avrupa Birliği': Bu paragraftaki gözlemlerin çoğu geçerli, ancak uluslararası anlaşmaların yok sayılmasına tabii ki karşı çıkıyorum. Ayrıca, 'Kıbrıs'ın AB'ye üyeliğinin iyimserlik yaratacağı' ya da yaratmayacağını tartışmak istiyorum:

Raporda öne sürüldüğü gibi, AB, Türk tarafının katılmamasına rağmen Kıbrıs Rum Kesimi'ni üyeliğe kabul edebilir. Ancak böyle bir tek taraflı üyelik, adaya çözüm ve barış değil, gerilim ve karşıtlık taşır. 1959-1960 anlaşmalarını oluşturduğu hukuk zeminini ihlal eden bir AB üyeliği oldubitti gibi düşünülmekteyse, bunun, adadaki bölünmeyi kesinleştirmesi kaçınılmazdır. Kıbrıslı Türkler, böyle bir durumun, Türkiye'yle bütünleşmelerini kaçınılmaz kılacağını

belirtmişlerdir. Dolayısıyla, Avrupa Konseyi'nin Finsberg Raporu'nda Kıbrıs'ın hukuki boyutunun vurgulanmasını bekliyorum. Bağlayıcı uluslararası anlaşmaların muhtemel ihlaline 'anlayış' göstermekten, onları dolaylı 'kabullenmekten' kaçınılmasını öneriyorum.

Raporda belirtildiği şekliyle AB ve 'Kıbrıs' arasında görüşmeler başlamasının, '... gelişmenin anahtarını taşıdığına' inanmıyorum. Bu, kurucu anlaşmaların ihlali niteliğindeki bir gelişme ve Türk toplumunun iradesi dışındaki bir olaydır; Türk tarafın katkısı da, sözü de bu süreçte yoktur. Tek yanlı AB üyelik sürecinin Kıbrıs sorununa etkisi, ortak çözümü zorlaştırmak olur.

e) 'Sonuç': Raporun 35. paragrafında Kıbrıs Türk Toplumunun 'Kıbrıs Türk azınlığı' diye tanımlanması, her şeyden önce maddi bir hatadır. Bütün hukuki belgelerde, kurucu anlaşmalarda, BM kararlarında ve söyleminde, 'azınlık' diye bir tanım, bir sıfat yoktur. Türk toplumu her zaman ve her yerde, '... diğer toplumla (community) eşit konumda bulunan toplum' olarak tanımlanmaktadır (BM Genel Sekreterliği Kararları: s/5575 - 4.3.1964; 353 - 20.7.1974; 367 - 1975: '... iki toplumun temsilcileri eşit konumda olarak...', vb. BM Genel Sekreteri'nin toplumlararası görüşmelerin başlangıç konuşması (New York, 26.2.1990 - BM Belgesi no. s/21183, s. 7) durumu çok açık ve tereddüde yer bırakmayan bir şekilde anlatmaktadır:

... Kıbrıs, Kıbrıs Rum toplumunun ve Kıbrıs Türk toplumunun ortak evidir. Aralarındaki ilişki, bir çoğunluk ve azınlık ilişkisi değil, Kıbrıs devletindeki iki toplumun ilişkisidir. Güvenlik Konseyi tarafından bana verilmiş görev, benim iyi niyet misyonumun iki toplumla olduğunu açıkça belirtmektedir. Görevlendirilmem, ayrıca, bu sürece her iki toplumun eşit olarak katıldıklarını açıklıkla ortaya koymaktadır. (...) İki toplumun siyasal eşitliği ve federasyonun iki toplumlu özelliği kabul edilmeli, tanınmalıdır.

f) Benim 'sonuç' yorumum: Çözüm için iyimserliğin, ancak Kıbrıs Türk ve Rum taraflarının iyi niyeti paylaşmaları halinde mümkün olacağı görüşündeyim. Örneğin, şu malûm '... Ada'nın işgal edilmiş tarafı' tekerlemesi kimseye yarar getirmez. Bir defa, Türk müdahalesinin boşluktan doğmadığının hatırlanması gerekir.

Müdahale, Sampson ve Yunan albaylarının anayasal düzeni yıkan ve yüzlerce Türk'ü ve de Rum'u katleden faşist hükümet darbesinin doğrudan sonucudur. Raporun 'işgal' dediği olay, Kıbrıs halkının dörtte biri açısından bir 'kurtuluştur'; söz konusu olan 'işgal kuvvetleri' değil, 'kurtarıcı, özgürleştirici kuvvetlerdir'. Kırıcı sözcük ve tanımlarda ısrar edilmesi, çözüm arayışına yardımcı olamaz.

Bir çözümün mümkün olduğuna inanıyorum. Ancak, önde gelen kaygı, başlıca parametre, ölçü, güvenlik olmalıdır. Adada şiddetin yeniden oluşarak Türkiye ve Yunanistan'ı bir çatışmaya zorlaması ihtimalini her iki ülke de kaldıramaz. 'Çözüm' dikkatle planlanmalı, aşamalı olarak hayata geçirilmelidir. Her aşama tamamlandığında ayrıntılı bir değerlendirme yapılmalı, öteki aşamaya geçmenin kararı ancak bundan sonra alınmalıdır. Süreç, ihtiyatla ve adım adım geliştirilmelidir.

Avrupa Konseyi Parlamentosu, Kıbrıs sorununu hemen her zaman bir siyasal kampanya konusu gibi ele almıştır. Birçok meslektaşımızın asıl amacı Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklerinin kötülenmesi sığlığından ibarettir. Ülkelerindeki seçmene dönük, siyasal 'iç tüketim' malzemesi gibi konuya yaklaşmışlardır.

Ayrıca, Avrupa Konseyi Parlamentosu'ndaki çoğunluğun, Kıbrıslıların hayatına, özellikle de Türk Kıbrıslıların hayatına aldırmadığı anlaşılmaktadır: Avrupa Konseyi Parlamentosu'ndaki 59 milletvekili meslektaşımız, iki Kıbrıslı Rum'un öldürülmesini haklı olarak kınayan 15 Ekim 1996 tarihli bildirilerinde, her nedense, Kıbrıslı bir Türk'ün öldürülmesinden bahsetmek zahmetine katlanmamış. Oysa bu cinayet, 'bildirinin' yayınlanmasından daha önce, 8 Eylül 1996'da işlenmişti. Çeşitli ülkelerden bu milletvekillerinin söz konusu yaklaşımı doğru değildir. Ahlâklı da değildir.

Avrupa Konseyi Parlamentosu'nda önümüzdeki hafta yapılacak tartışmaların, peşin hükümlerin kanıksanmış ve malûm tekrarından ibaret kalmamasını umarım.

Avrupa Konseyi'ndeki Kıbrıs görüşmelerine ilişkin bir başka açıklamayı, Türk Milletvekilleri Heyetinin Başkanı sıfatıyla, Ocak 1997'de Strasbourg'daki basın toplantısında yapmıştım. Kıbrıs konusunda

‘federasyon’, ‘cemaat’, ‘bölge’ gibi kavramları kullanıp da, kabul görmediğimiz bir dönemi yansıtması bakımından ilginç:

> ‘Bir Fırsat Daha Kaçtı...’:
>
> Türk delegasyonunun, Genel Kurul’daki Kıbrıs kararına ilişkin görüşü, Kıbrıs çözümüne katkı getirmek fırsatını Avrupa Konseyi Parlamentosu’nun bir kez daha kaçırmış olduğudur. BM’nin tanımladığı ‘siyasal eşitliği olan tarafların iki toplumlu, iki bölgeli bir federasyonu ortaklaşa şekillendirmesi’ amacına katkı getirmekten, Avrupa Konseyi kaçınmıştır. Bu şekliyle, Avrupa Konseyi kararı, hem ‘ortak’ bir Kıbrıs’ın olamayacağı, hem de Avrupa Konseyi’nin Kıbrıs’ta birleştirici bir işlev taşıyamayacağını, bu kapasiteden yoksun bulunduğunu ortaya koymuştur. Tam aksine, Kıbrıs Türklerinin karşı karşıya bırakıldığı haksızlıklara Avrupa Konseyi’nin de katkısını getiren bu karar, ayrışmanın kalıcı olması yönünde yeni bir ivme yaratmıştır.
>
> Avrupa Konseyi Parlamentosu’ndaki tartışmalardaki anlayış ve aklıselim eksiğini Türk delegasyonu olarak kınıyoruz. BM’nin tanımladığı ortak bir Kıbrıs çözümüne Avrupa Konseyi’nin yardımcı olmasını beklerdik. Oysa Avrupa Konseyi, bu şansını artık tümüyle kaybetmektedir. Karar, malûm peşin hükümlerin tekrarından ibaret kalmıştır. Bu haliyle, bölünmüş Kıbrıs’ın sürekliliğine Avrupa Konseyi’nin getirdiği özgün bir katkıdır. Karar, aynı zamanda, kendi geleceklerini ancak kendilerinin yaratabileceği yolunda Kıbrıs Türklerine yapılmış bir uyarıdır.

1997 sonrasında, bu söylem değiştirildi; ‘cemaat’, ‘toplum’, ‘bölge’, ‘federasyon’ gibi sözcüklerin yerini, ‘iki devletli, iki milletli, konfederasyon esasında uzlaşma’ anlayışı aldı. Doğrusu, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi’nde tbmm’yi temsil eden Türk milletvekili grubunda on yıl görev yapmam, Dışişleri Bakanlığı için değerli bir deneyim ve birikim sağlamıştı...

II

Kıbrıs ve Denktaş

1997'nin temmuz ayında, Dışişleri Bakanı olarak ilk kez Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni ziyaret ederken, yılların bıraktığı anılarla ve yıllardır oluşturduğum düşüncelerle birlikte uçaktan inmekteydim. Kıbrıs, iki toplumun ortaklaşa benimseyeceği ortak bir çözüme kavuşmalıydı. Bu yönde her tür gayret gösterilmeliydi. (1997 Temmuzu'nda, 'iki toplumlu, iki bölgeli federasyon' tanımı, bizim resmi tezimizdi. Bir yıl kadar sonra, 'konfederasyon çözümünü' gündeme getirdik. Daha sonra, 'iki toplum' deyimini bırakıp, 'Kıbrıs'taki iki millet' tanımını kullanmaya başlayan ilk Türk Dışişleri Bakanı oldum. 1997'de 'Federasyona' şiddetle karşı çıkan Yunan-Rum tarafı, bizim konfederasyon tezini geliştirmemizin ardından, 'federasyonu', 'federal çözümü' kendi anlayışları olarak konuşmaya başladı.)

a) kktc ile Çalışmalar

Ortak çözüm, içtenlikle savunduğumuz amaçtı. Ne var ki, belki de asla ulaşılamayacak bir hedefe varmayı beklerken, tabii ki hareketsiz kalıp mesafe kaybedemezdik. Kıbrıs siyasetini iki boyutlu öngörmüştüm: Bir yandan, ortak çözüm için elimizden gelen her şeyi yapmak; öte yandan, bu çözümün hiç gelmeyeceği varsayımıyla, bağımsız kktc'nin tek başına yaşayabilmesi için gerekenleri eksiksiz yerine getirmek. İlk boyutta, bütün ortak çözüm girişimlerinde yer almak, bu amaçla düşünce üretmek, uzlaşmayı desteklemek; ikinci boyutta, kktc'nin yaşama hakkını bütün uluslararası platformlarda savunmak, tek başına ayakta duran bir siyasal yapıya kktc'yi kavuşturmak. Çok özet olarak, 1997-2002 yıllarında Türk Dışişleri Bakanlığı'nın Kıbrıs siyaseti bu şekilde öngörüldü ve sürdürüldü.

kktc'nin Ercan Havaalanı'nda, yoğun sevgi gösterileriyle ve kktc Başbakanı ile Dışişleri Bakanı tarafından karşılandık. Şeref salonunda basının sorularını cevapladık. Ben, Kıbrıs siyasetimizin iki boyutunu anlattım. Bizim için kktc'nin bir devlet olduğunu, ortak çözüme ulaşılmazsa kktc'nin sürekliliğinin Türkiye'nin güvencesinde olduğunu kesin ifadelerle belirttim. kktc'nin devlet kimliğini, ancak bu 'devlet' gerçeğinin kabulüyle ortak çözümün öngörüleceğini özenle vurguladım; devlet olgusunu en öne çıkarttım.

Havaalanındaki bu açıklamamdan hemen sonra, Cumhurbaşkanı Denktaş'la görüştük. Denktaş, konuşmamdaki 'devlet vurgusuna' özellikle teşekkür etti. kktc'nin devlet niteliğinin bir Türk Dışişleri Bakanı'nca ilk kez bu kadar güçlü ve kararlı biçimde anlatıldığını belirtti. Bundan duyduğu memnuniyeti dile getirdi.

Türkiye'den çok sayıda devlet adamı, bakan, siyasetçi, kktc'yi, onun cumhurbaşkanını ziyaret eder. Sayın Denktaş'ın, belli bir 'ağırlama-görüşme' düzeni olduğunu, bunu özenle sürdürdüğünü ben de zamanla gördüm. Söz konusu uygulamanın ilk bölümü, hiç değişmez. İkinci bölüm ise, tartışılan konuların önemine göre, gerçekleşir ya da gerçekleşmez. Değişmeyen ilk bölümde, Denktaş, Cumhurbaşkanlığı çalışma konutunda misafirini karşılar. Büyük görüşme odasına geçilir. Orada, iki heyet başkanı koltuklara oturur, heyetler yanlarına dizilir. Bir-iki saat süren görüşmeden sonra, Denktaş, misafir heyete aynı binada bir öğlen yemeği verir. Ve bu geniş katılımlı ilk bölüm tamamlanır. Bu öğlen yemeklerinde, Cumhurbaşkanı Denktaş, muhalefet partilerinin liderlerini de davet ederdi. Böylece, onların görüşlerini de bir ölçüde almak mümkün olurdu.

Beş yıllık yakın ortak çalışmalarımız boyunca, 'ikinci bölümü' hemen her ziyaretimde yaşadım. Bu, akşam saatlerinde ya da ertesi günün sabahında, Denktaş'ın evinde gerçekleşirdi. Denktaş, bazen kktc'nin ilgili yöneticilerini de yanına alarak, benimle ve heyetimizin bazı üyeleriyle bir araya gelirdi. Dar katılımlı bu toplantılar, 'gayrıresmi' olurdu. Ama yeni düşünceler burada filizlenir, önemli kararlar, sohbet özelliğindeki bu görüşmelerde şekillenirdi. Geceyi Kıbrıs'ta geçirmemiz durumunda, Denktaş'la ve kktc'nin siyaset-ekonomi çevreleriyle akşam yemekleri, ziyaret programlarının son bölümünü oluştururdu.

1997 Temmuzu'ndaki ilk görüşme, 'ilk bölümle' başladı. Başbakan Eroğlu'yla beraber, havaalanından Cumhurbaşkanı konutuna gittik. Denktaş bizi kapıda karşıladı. Heyetlerle birlikte büyük salona geçildi. Önce hal hatır soruldu, biraz sohbet edildi, ardından, beş yıl boyunca sık sık tekrarlanacağı üzere, Kıbrıs'ın sorunlarına, çözüm arayışlarına geçildi.

b) İlk Toplantı

Türkiye'nin ve kktc'nin temsilcileri niteliğimizle Denktaş'la yaptığımız bu ilk toplantıda, birbirimizi anlamaya, biraz da tartmaya çalıştığımızı hatırlıyorum. Gerçi birbirimizi hem insan hem siyasetçi olarak biliyorduk ama, daha iyi anlamaya ve tanımaya ihtiyacımız vardı. Denktaş'la ilk kez

1975’te, Kıbrıs Harekâtı sonrasında, nisan ayında bir araya gelmiştik. Kıbrıs Türk Kesimi’nde televizyon yayını başlatmak için trt olarak zamanla yarışıyorduk. Teknik imkânsızlıklarla boğuşmaktaydık. Türkiye’de Irmak hükümetinin son günleriydi. Beni görevden almaya ‘yeminli’ mc hükümeti (Milliyetçi Cephe) kurulmak üzereydi. Ayrılmadan son projemi de tamamlamak amacındaydım. ‘Bayrak Televizyonu’nun ilk yayınını Denktaş’la beraber gerçekleştirdik. Kıbrıs’ın geleceğini konuştuk. Sonraki yıllarda da birkaç kez birlikte olduk. Kararlılığıyla, konusuna hâkimiyetiyle ve siyasetçiliğiyle çevresini etkileyen, ilişkilerinde insan boyutunu da göz ardı etmeyen bir kişilik olarak tanımıştım.

Şimdi, Türkiye’nin ve kktc’nin politikalarını Denktaş’la birlikte oluşturacaktık. Denktaş’ın, Türkiye’nin siyasetçilerine biraz da ihtiyatla yaklaştığını biliyordum. Geçmişteki ilişkilerinde hayal kırıklığına da uğramıştı. Bunların kaynağında eski bir olayın yattığı, Denktaş’ın ihtiyatlı tavrının bu tarihte oluşup zaman içinde bazen başka deneylerden de güç aldığı söylenir. 10 Mart 1964’te, ‘Kıbrıs hükümetinin ada halkının tümünü temsil ettiğine’ ilişkin bir Birleşmiş Milletler kararını (Karar No. 186), Türkiye, Denktaş’ın tüm itirazına rağmen benimsemiş, onaylamıştı. Denktaş, günümüzde yaşanan sıkıntıların kaynağında bu bm kararının Türkiye tarafından onaylanmasını görürdü. Bunu kendisinden hiç duymadım, bu konuya atıfta bile bulunmadı. Ama olayı ve Denktaş’ın tutumunu biliyorum.

Denktaş’la aramızda karşılıklı güvene dayalı bir ilişki kısa sürede oluştu ve hep sürdü. Birbirimizin söylediğine güvenirdik. İkimiz de, bazen farklı görüşlerimiz olmasına rağmen, ortak yararı ve ortak çizgiyi her zaman bulabildik. Buna ulaşmamızda, insan boyutundaki benzerliklerimizin, ortak ilgi alanlarımızın da payı oldu. Bir defa, ikimiz de ‘iflah olmaz’ birer fotoğraf meraklısıydık. Hele Denktaş, sadece fotoğrafa değil, aynı zamanda fotoğraf makinesine düşkündü. Ne zaman adaya gitsem, yeni bir makineyi bana gösterir, onunla fotoğraflar çeker, resimleri bana gönderirdi. Bakanlığım sonrasındaki bir New York ziyaretimde ünlü bir fotoğraf mağazasına gitmiştim. Türk olduğum anlaşılınca müthiş bir itibar gördüm. Meğer Denktaş oradan alışveriş yaparmış ve en muteber müşterileri arasındaymış... Denktaş’la bir başka ortak yanımız, hayvan sevgisi, özellikle kanaryalara ve muhabbet kuşlarına merakımızdı. Bu konu özel gündemimizden eksik olmazdı. Denktaş’ın evinin bahçesinde, küçük kuş cenneti denebilecek bir mekân vardır, çeşit çeşit kuşların barındığı. Her

ziyaretimde, önce beni farklı türlere ayrılmış bölmelerin önünde dolaştırırdı. Merakımı bildiği için, hangi kanaryanın hangi dönemin yavrusu olduğunu, geçen gelişimde hasta olanın şimdi iyileştiğini, uzun uzun anlatırdı. Ben de ilgiyle, keyifle dinlerdim.

c) Denktaş'la Siyaset

Kıbrıs'ı, kktc'yi, Kıbrıs siyasetini kavramak için, Denktaş'ı anlayabilmek gerekir. Denktaş, müthiş bir siyasetçidir. Bir başka siyaset ustasını, Süleyman Demirel'i çağrıştıran özellikleri vardır. Denktaş'ın siyasetçi kimliğine hep saygı duydum. Ciddi bir siyaset ustasıyla yakın çalışmak hem ilişkileri kolaylaştıran bir etkendi, hem de, bir siyasetçi olarak benim için öğreticiydi. Denktaş, güç dengelerini büyük bir maharetle okur. Dengelerdeki diğer kurumlarla ve oyuncularla ilişkilerini çok sağlam tutar. Gerektiğinde bu oyunculardan yararlanır.

Kıbrıs konusundaki olağanüstü deneyimi ve bilgisi, üstün sezgisi ve zekâsı, Denktaş'la birlikte çalışmaya aynı zamanda bir keyif özelliği veriyordu. Tartışmaların özüne hemen girivermesi, gereksiz laflarla zaman kaybetmemesi, olayları doğru okuması, kendi ulaşmak istediği noktaya varabilmek için her şeyi zihninde aşamalarla planlaması, bunu taktiklere dönüştürmesi, hem kararlı hem esnek olabilmesi, siyaset hünerinin başlıca bir koşulu olan 'zamanlamayı' çok dikkatle değerlendirmesi, 'siyasetçi' Denktaş'ın özellikleriydi.

Burada, Denktaş'ın Kıbrıs idealine ve Denktaş'ın dünyadaki –hattâ kısmen Türkiye'deki– algılanışına değinmek istiyorum. Tabii, bunlar sadece benim yorumum; Sayın Denktaş'ı elbette ilzam etmez: Denktaş'ın ideali, Denktaş'ın Kıbrıs ve kktc için ideal çözümü, kktc'nin Türkiye'ye katılmasıdır; Türkiye'nin bir vilayeti olmasıdır. Bunda en küçük bir şüphem yok. Yani, benim savunduğum 'Kıbrıs'taki iki milletin, kendi ayrı ve sürekli devletleri aracılığıyla birlikte oluşturacağı, ortak, konfederal devlet' yaklaşımı, Denktaş'ın önceliği değildir, gönlündeki çözüm değildir.

Tahlilimi biraz daha 'zor anlaşılır' kılmak için hemen ekleyeyim: Denktaş, 'gönlündeki çözüm olmayan' iki kurucu devletli ortak devlet modeline, Kıbrıs'taki iki milletin ortak kabulüne dayalı ortak çözüme en büyük katkıları yapmış bir liderdir. Bunları anlatmadan önce, çelişkili görünümün nedenlerine değinmek istiyorum:

Denktaş, zaten kolay gerçekleşmeyecek kendi uzak idealini izlemek uğruna, Türkiye'nin yakın yararlarına zarar vermek istemez. Yani, 'kktc'nin

Türkiye'ye katılması' gibi zor ve uzun vadeli bir hesap uğruna, Türkiye'nin dünya ile, Avrupa Birliği ile ilişkilerini bozmaz, hattâ zorlaştırmaz. Türkiye'ye zarar verebilecek davranışlardan özenle kaçınır. Buna karşılık, benim ifade ettiğim çözüm şeklinin de (konfederasyon) bir çözüm olabileceğine inandığı için, onu desteklemiştir.

Nihayet, belirttiğim gibi, Denktaş, usta bir siyasetçidir. Siyasetin, '... olması gerekene dönük durmak, olabilecek olanı gerçekleştirmek' kuralını bilir. İlk tercihi olamıyorsa, kabul edilebilir ikinci tercihe yönelir. Yani, Türkiye ile kktc'nin bütünleşmesi öncelikli tercihidir ama, bu olamıyor diye Denktaş tabii ki küsüp köşesine çekilmemiştir. Kıbrıs'taki iki milletin birlikte üretecekleri ortak çözümün arayışını kolaylaştırmış, gerçekleşmesi için en stratejik adımları atabilmiştir. ab ile uzlaşma arayışını da içeren 'konfederasyon modelini' ortaya koyması (1998) ya da Klerides'e 'önkoşulsuz ikili görüşmeleri' önerip, gerçekleştirmesi gibi (2000-2001).

Ben bunları özellikle yabancı muhataplara anlattım. O çok sıradan '... Denktaş çözümün engeli; Denktaş oldukça Kıbrıs'ta çözüm olmaz' söyleminin sahipleriyle tartıştım. 'Denktaş, engel değil, olabilecek bir ortak çözümün unsurudur' dedim. Şartlanma o kadar güçlü ki, ancak bazıları üzerinde ve belirli ölçüde ikna edici olabildim. Ama tahlilimde ve görüşümde ısrarlıyım. Çünkü, masa başı değerlendirmesinin değil, birlikte yaşanmış somut olayların sonucunda bu tahlili yaptım, bu görüşe vardım. Denktaş'ın 'Annan Planı'na ve bunun halk oylamasına yönelik olumsuz tavrı, Denktaş'a göre 'adil ve kalıcı bir ortak çözüme' değil, 'adaletsiz, tehlikeli ve zorla kabul ettirilmiş bir çözüme karşı' gelişmişti.

d) Ecevit'le Siyaset

Kıbrıs, Başbakan Ecevit'in de anlaşılır nedenlerle 'özel' konusuydu. Denktaş'ınkine benzer bir yaklaşım içindeydi. Gene sadece beni ilzam eden tahlilime göre, onun da öncelikli tercihi, sanırım kktc'nin Türkiye'ye katılmasıydı. Ama bunun zorluğunu biliyordu. Mümkün olanın gerçekleşmesini, güvenli ve sürekli bir kktc'yi sağlayacak ortak çözümü o da istemekteydi. Denktaş'ın görüşlerine çok değer verirdi. Dışişleri olarak önerdiğimiz yeni politikaları dinlerken, '... Sayın Denktaş benimser mi?' diye sorardı. Çoğunu, Denktaş'la birlikte oluşturduğumuzu söylediğimizde, rahatladığını hissederdik. Ecevit, bizim önerdiğimiz ve izlediğimiz Kıbrıs siyasetine her zaman destek verdi. Zaten bu konudaki önemli kararları

kendisine danışmadan almazdık. Bize güvendiği için pek karışmazdı, ancak çok yerinde önerileri, katkıları olurdu.

Ecevit'le yakınlığımız, çok eskilerden başlar. 1964'te, Cumhuriyet gazetesinin yazı işleri yönetimindeydim. O dönemde aynı gazetenin dış haberlerini yapan, yorumlar yazan Mehmet Barlas'la ve eşimle birlikte, Dr. Gürbüz Barlas'ın evinde yemekteydik. Kapı çalındı ve Ecevit eşiyle beraber Dr. Barlas'ı ziyarete geldi. İlk kez karşılaşıyorduk. O gece özellikle azgelişmiş ülkelerde solun işlevi ve konumu üzerine konuşulduğunu hatırlıyorum. Ecevit'le tanışlığımız, 1970'lerin başında yakınlığa dönüştü. Ecevit, chp'nin yenileşmesi için, chp'nin kendi geçmişini, kendi politikalarını sorgulaması ihtiyacını vurguluyordu. Turan Güneş'in de katkılarıyla, 'seçkincilik', 'halktan kopukluk' gibi konular gündeme getirilmekteydi. 'Demokratik sol' kavramı geliştiriliyordu. Bunlar, benim de üzerinde çalıştığım, yazdığım, çoğunu paylaştığım düşüncelerdi. 1970'te yayımlanan ilk kitabım Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi'ni Ecevit beğenmişti, ondan sitayişle söz ediyor, bazı görüşlerinin oluşumunda kitabımdan etkilendiğini söylüyordu. O dönemde Milliyet'te günlük yorum yazıyordum. chp bir yol ayrımına gelmekteydi. 12 Mart Muhtırası, chp'yi böldü. Ecevit, Genel Sekreterlik'ten istifa etti. 1972 Kurultayı'nda zaferle sonuçlanacak mücadelesini başlattı. O günlerde, Ecevit hareketine yazılarımla büyük destek verdim. Ecevit'le zaman zaman görüşüyorduk, İstanbul'a hemen her gelişinde beraber oluyorduk. chp'nin kaderini değiştiren 1972 Kurultayı'ndan birkaç gün önce beni Ankara'ya çağırarak, Kurultay'da yapacağı konuşmanın taslak metnini vermiş, bazı önerilerimi konuşmasına eklemişti.

Bu yakınlığımız, ilginçtir, 1974 Ecevit hükümetinin oluşup da beni trt Genel Müdürlüğü'ne atamasından sonra değişti. trt Genel Müdürlüğü önerisini Ecevit'in büyük ısrarıyla kabul ettim. Genel müdür olarak onun desteğini hep aldım, Kıbrıs Harekâtı gibi kritik günlerde benim görüşlerimi, değerlendirmemi hep önemsedi. Ancak, atama sonrasında aramızda bazı şeyler değişmişti. Belki doğal olanı buydu da, eski dostluğumuz, sanki, 'amir-memur' sıfatlarının öne çıktığı 'bürokratik' bir ilişkiye dönüşmekteydi. Geçmişteki yakınlığın yerini, şimdi, 'sayın'ların çoğaldığı 'mekanik' bir ilişki almaktaydı. Tabii, Ecevit'in yaklaşımına saygı duydum, ben de aynı çerçevede ve ölçülü davrandım. Ama bu yeni tarzı sevdiğimi söyleyemem. O günlerden sonrası, mesafeli bir 'siyasal ilişki' özelliğiyle gelişti. İnsani olmaktan çok, öncelikle siyasi olan ilişkilerin mekanik

nezaketi ve kaçınılmaz uzaklığı içinde... trt sonrasının (1975) hukuk mücadelesinde, Ecevit'in ısrarıyla sürdürdüğüm 'genel müdürlük' iddiasında, 1980'lerin bunalımlı yıllarında, ardından, Kayseri'den beni aday göstermesinde, 1995-1997 tbmm çalışmalarında, bakanlığım döneminde, aynı ölçülü ve saygılı özellikler ilişkilerimizde geçerli kaldı.

Başbakan ve Dışişleri Bakanı olarak, Ecevit'le 'mükemmel' denebilecek profesyonel bir beraberliğimiz oldu. 1997 koalisyonu kurulurken, Ecevit'in beni Dışişleri Bakanı değil, Kültür Bakanı olarak öngördüğünü, kendi dışındaki etkenler sonucunda beni Dışişleri Bakanı yaptığını daha önce belirtmiştim. Zaten bunları bana kendisi anlattı. Atama sonrasında ise, saygılı, profesyonel, siyasal bir çalışma ilişkimiz oluştu. 1997 sonrasında iki kez hükümet değişikliği yaptığında da, Ecevit, Bakanlığımı sürdürmemi istedi. Şimdi geriye baktığımda, ilk tanıştığımızdan bu yana neredeyse kırk yılın geçtiğini görmekteyim... Gerçekten, Ecevit, benim meslek hayatımın, siyasal mücadelemin birçok kesitinde önemli bir faktör oldu. Ben, kendisini, öncelikle, Türkiye'de sol anlayışları kitlelere yayan, benimseten lider olarak saydım ve destekledim. Bugün bile, siyasal ilkelerimizin, hedeflerimizin değil, hedefe uzanan yollarımızın ayrıldığını düşünürüm...

e) Ortaklık Konseyi Kuruluyor

Tekrar Kıbrıs'a dönersek, 1997-2002 döneminde izlediğimiz Kıbrıs siyaseti, şu düşünsel çerçevede oluştu: Bir ilhak-iltihak yaklaşımının gerçekçiliğin çok uzağına düştüğünü biliyordum. Sanırım Denktaş da biliyordu, Ecevit de. Dolayısıyla, doğru siyasetin hedefi, kktc'nin sürekliliğini ve Türkiye'nin yararlarını güvence altında tutan, iki devletli bir konfederasyon modeli esasında ortak çözüm olmalıydı. Burada benim, bazılarından ayrıldığım nokta şuydu: Kendimizi, ortak çözümün bulunamayacağı ihtimaline göre de hazırlamalıydık. Ortak çözümü arıyoruz, ortak çözümü bulacağız diye, Kıbrıs'taki siyasal, askeri ve ekonomik konumumuzu zaafa uğratmamalıydık, tam aksine, güçlendirmeliydik. Olumsuz gelişmelere karşı hazırlığı biz ne ölçüde başarırsak, Kıbrıs'taki iki milletin ortak çözüme yaklaşmalarını kolaylaştıracağımızı bilmeliydik. 1997-2002 döneminin Kıbrıs'a ilişkin bütün siyasetinde, açıklamalarında, adımlarında, kozlarımızı elimizde tutmanın, bunları muhataplara hatırlatmanın, olumsuzluğa karşı hazırlıklı olmanın bilinci vardır.

Bu bağlamdaki ilk girişimimiz (Ağustos 1997), Türkiye ve kktc arasında bir ‘Ortaklık Konseyi’ kurmak olmuştu. Amacım, iki boyutluydu: Bir yandan, Türkiye’de dış siyasetin artık yeni bir anlayışla oluşacağını, kararlılığın öne çıktığını dışımızdakilere hissettirmek istiyordum. Öte yandan, Türkiye-kktc ilişkilerini, Yunanistan ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasındaki ilişkiler ve anlaşmalar düzeyine yükseltmenin ihtiyacı vardı. Maalesef geçmişte çok zaman kaybedilmiş ve geride kalınmıştı. Ortaklık Konseyi’ni, diğer ülkelere şu şekilde anlatmaktaydık:

1) Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti hükümeti arasında imzalanan ‘Ortaklık Konseyi Anlaşması’, KKTC’nin hedef olabileceği yeni ve büyük haksızlıklara karşı Türkiye’nin güvencesini KKTC’ye getirmiştir.

2) ‘Ortaklık Konseyi Anlaşması’, Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarının arasındaki görüşmelerin bir alternatifi olarak öngörülmemiştir. Türkiye, toplumlararası görüşmeleri desteklemektedir. ‘Ortaklık Konseyi Anlaşması’nın, toplumlararası görüşmeleri zorlaştırması yahut engellemesi söz konusu değildir.

3) Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Kıbrıs’a ilişkin uluslararası anlaşmaları ve Birleşmiş Milletler Fikirler Dizisi’ni yok sayan bir siyaset izlemektedir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Birleşmiş Milletler’in açık ve ısrarlı kararlarına rağmen, Kıbrıs Türk toplumunun siyasal eşitliğini reddetmektedir; 1960 anlaşmasını çiğneyerek, Türkiye’nin üye olmadığı bir uluslararası kuruluşa katılma sürecini başlatmıştır. Avrupa Birliği ise, sadece Güney Kıbrıs yönetiminden kaynaklanan yetkisiz bir üyelik talebini, adanın tümü için geçerli saydığını açıklamıştır. Bütün bu nedenlerle, KKTC’nin desteklediği ve sürdürdüğü toplumlararası görüşmelerin sonuçsuz kalması kuvvetle muhtemeldir.

İsmail Cem ile Rauf Denktaş'ın basın toplantısı.

4) Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin, Kıbrıs Türk toplumunun onaylamadığı ve katılmadığı bir süreci başlattığı ortadadır. Kıbrıs Türk toplumunu peşinden sürükleyerek ve bir azınlık statüsüyle onu Rum egemenliği altına sokmak istediği açıktır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin hesabı budur; bu hesabın adımları atılmıştır.

5) Uluslararası anlaşmalara aykırı ve dayatmacı bu sürecin, haksız, sorumsuz ve tehlikeli sonuçlarının gerçekleşmesini, KKTC'nin hareketsiz ve çaresiz bekleyeceği elbette düşünülemez. 'Ortaklık Konseyi Anlaşması', bir bakıma, Kıbrıs Türk toplumunun meşru kendini koruma hakkının hayata geçirilmesidir; bir meşru müdafaa mekanizmasıdır. Kıbrıs Türk toplumunun, 1960'lardaki ve 1970'lerin başındaki gibi esarete mahkûm bir azınlık olmayacağının, kendisi dışında oluşmuş sözde çözümleri kabullenmeyeceğinin ilanıdır. Dayatılmış çerçevelere, güvensizliğe, Bosnalı Müslümanlarınkine benzer bir soykırım ihtimaline Kıbrıs Türk toplumu mahkûm değildir. KKTC'nin önünde başka çözümler de vardır; 'Ortaklık Konseyi Anlaşması', bu çözümlerin yolunu açmaktadır.

III

Tartışmalar, Kıbrıs, “S-300”ler

a) ‘Kıbrıs’ta Bu Silahları Barındırtmayız’

Kıbrıs ve buna bağlı olarak ‘S-300’ konusu, önüme ilk gelen sorunlardı. Hattâ, dünya kamuoyunun ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun önüne Bakan sıfatıyla ilk çıkışım da bu konularla oldu. Kıbrıs Rum Kesimi, ‘S-300 füzelerini’ Rusya’dan satın almış, Kıbrıs’a getirip yerleştirmek üzereydi. Bu füzeler, sadece Güney Anadolu’yu değil, küçük bir değişimle bütün Türkiye’yi vurabilecek menzile sahipti. Türkiye için büyük bir tehdit oluşturacaktı. Daha ilk demecimde, füzelerin Kıbrıs Rum Kesimi’ne konuşlandırılması durumunda, her yönteme başvurarak bunların muhtemel kullanımını engelleyeceğimizi –Başbakan’a, Genelkurmay Başkanlığı’na danışarak– açıkladım.

Bakanlık’taki ilk günlerimde, ulusal ve uluslararası basına ek bir iletişim kanalı açmayı düşündüm. Belli başlı yabancı gazetelere, gazetecilere ve bizim gazetecilerimize elektronik sistemi kullanarak bir mektup (e-mail) gönderdim. Görüşlerini, eleştirilerini, sorularını bana doğrudan ulaştırabileceklerini belirttim. Bunları cevaplayacağımı da ekledim. Birkaç gün sonra, eski bir gazeteci dostumdan, Financial Times yazarı L. Mortimer’den bir ‘elektronik’ mektup aldım. Konu, ağırlıklı olarak Kıbrıs’tı. Cevabımda (Ağustos 1997), izleyeceğimiz siyasetin parametrelerini anlatmaya çalıştım. Bu düşüncelerim, Mortimer’in gazetedeki yazılarına da yansıdı:

‘Kıbrıslı Türk’lerin meşru müdafaası’: ‘1 Ağustos 1997 tarihli e-mail’ine, kutlamana ve önerilerine çok teşekkür. Bakanlığımın, dünyada ve bölgemizde bir anlayış ve barış faktörü olmasını ümit ederim.

Kıbrıslı Rumlarla ab arasındaki görüşmelerin bir ‘tehdit’ niteliği almasına belirttiğin gibi gerçekten gerek yok. Ama bu görüşmelerin Kıbrıs Rum Yönetimi ile ab tarafından algılanış ve uygulanış biçimi, ne yazık ki, bütün taraflar ve ilgili ülkeler için bir tehdit noktasına süreci götürüyor. Kıbrıslı Türkler, düşman bir ortamın çaresiz azınlığına kendilerini dönüştürecek bu gelişmeleri kabul etmiyor. ab görüşmelerinin hedefi ve özellikleri üzerinde Kıbrıs’taki iki tarafın anlaşmasından sonra ab ile sağlıklı bir ilişkinin mümkün olacağına inanıyorum. Aksi halde, Kıbrıslı Türklerin Türkiye’yle kısmi bütünleşmesi (partial integration), kendilerine

dışardan kabul ettirilecek bir konuma karşı onların meşru müdafaa girişimi olacaktır. Bütün bunlara rağmen karamsar değilim; Kıbrıslı Türkler, Rumlar, Türkiye ve Yunanistan için ortaklaşa benimsenecek bir çözümün mümkün olduğuna inanıyorum. Kıbrıs bağlamındaki gelişmelerle '... Türkiye'nin ayağını ab kapısına sokması' tanımına katılmıyorum. Ben Türkiye'nin ab sürecini tabii ki çok farklı değerlendirmekteyim. Hükümetimin beklentisi, ayağını ab kapısından içeri sokmak gibi bir şey olamaz. ab'ye tam üyelik, Türk hükümeti için çok önemli bir amaçtır, ama bir saplantı değildir.'

1997 Eylülü'nde, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Yıllık Toplantısı'na katılmak üzere New York'a gittik. Bu toplantılar, geleneksel olarak, dışişleri bakanlarına birbiriyle görüşme ortamı sağlayan, ayrıca bm Genel Kurulu'nda yapacakları konuşmayla kendilerini tanıtmalarına, duyurmalarına imkânı veren bir fırsattır. Çok sayıda dışişleri bakanıyla New York'ta görüşebildim. Bazılarını nato'nun Madrid Zirvesi'nde yahut ikili temaslarda tanımıştım, diğerleriyle ilk kez karşılaşmaktaydım. Önceden alınmış randevular uyarınca, yarım saatlik görüşmeler yapıldı. Kıbrıs, değişmez bir gündem maddesiydi. Birleşmiş Milletler'deki bu görüşmeler, hem birlikte çalışacağım muhataplarımı tanımak hem de kendimi anlatmak bakımından yararlı oldu.

Kıbrıs ve S-300'ler, bakanlığımızın da, abd'nin, ab'nin, hattâ Batı kamuoyunun da başlıca konuları arasındaydı. Gelişmelerin bir savaşa yol açabileceğinden kaygı duyulmaktaydı. İngiltere'nin Kıbrıs'taki özel konumu ve yararları vardı. abd ise nato içinde sorun çıkmasından ayrıca kendi içindeki Yunan-Kıbrıs lobisinin tepkilerinden çekiniyordu. Dolayısıyla, Kıbrıs özellikle İngiltere ve Amerika açısından başlıca bir sorundu. İngiliz Dışişleri Bakanı Robin Cook'la 1997 Eylülü'nde New York'taki görüşmem, iki konuya odaklanmıştı: O sırada İngiltere'den yayın yapan ve Türkiye'de terörü, bölücülüğü özendiren bir tv kanalının hukuki konumuyla, Kıbrıs. Kıbrıs üzerine bilinen İngiliz görüşlerini Cook dile getirdi. Ben, yukarıda belirttiğim anlayışımın çerçevesinde bunları cevapladım, bizim yaklaşımımızı anlattım. Doğrusu, çok farklı şeyler söylemekteydik, ortak bir noktaya varamamıştık. Uzun süre varılamayacağı da belliydi. Uluslararası televizyonlarda Bakan olarak ilk konuşmam, aynı bm toplantısı (Eylül 1997) sırasında oldu. Yarım saatten fazla konuşabilecektim. Bu imkânı çok önemsemekteydim. Yazar ve gazeteci deneyimimle, önemli bir uluslararası televizyondaki böyle bir televizyon

yayınının, demeçlerden, hattâ bm kürsüsünde konuşmaktan çok daha etkili olacağını, büyük bir izleyici kitlesine ulaşacağını biliyordum. cnn International'den Riz Khan'ın 'Soru-Cevap' (Q&A) programına konuk olduğumda, özellikle S-300'leri ve Kıbrıs'ı tartıştık:

– Herkese merhaba, soru ve cevap forumu Q&A Programı'na hoş geldiniz. Türk ve Yunan hükümet başkanları arasında Kıbrıs konusunda üst düzey görüşmeler yapılması planlanıyor. Akdeniz'deki adanın güneyi Kıbrıslı Rumlar, kuzeyi ise Kıbrıslı Türkler tarafından idare ediliyor. Türklerle Rumlar arasında yirmi yılı aşkın süredir devam eden sorunun çözümlenmesi Türk-Yunan ilişkilerinin geliştirilmesi için şart. Bu akşam, sorularımızı Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem'e yönelteceğiz. Kendisi, BM'nin 52. Genel Kurul Genel Görüşmeleri nedeniyle New York'ta bulunuyor ve bugün ilerleyen saatlerde Yunanlı muhatabı Theodoros Pangalos ile bir görüşme yapacak. Kendisine bu görüşme ve cuma günü Kıbrıs Türk Toplumu Lideri Rauf Denktaş ve Kıbrıs Rum Toplumu Lideri Glafkos Klerides arasında BM aracılığıyla düzenlenmesi planlanan güvenlik görüşmeleri hakkında sorular yönelteceğiz. Konuğumuz, Kıbrıs'ın AB'ye olası üyeliği konusundaki tartışmalara da aktif şekilde katılmaktadır. Türkiye de AB'ye tam üye olmak istiyor ancak, şimdilik sadece AB ile Gümrük Birliği anlaşması imzalamış durumda. Gümrük Birliği üyeliğinin Türkiye'nin Birliğe tam üyeliği ile sonuçlanıp sonuçlanmayacağı belirsizliğini koruyor. Öte yandan, Kıbrıs Rum liderinin adaya uçaksavar füzeler konuşlandırma kararı ilişkilerin gerilmesine yol açıyor. Türkiye, kendi güvenliği için tehdit olarak bunu algılamakta. Söz konusu füzelerin adaya konuşlandırılmasını engellemek için Türk Başbakanı Mesut Yılmaz'ın harekete geçeceğini açıkladığı bildiriliyor. ABD, Başbakan Yılmaz'ı söyleminden ötürü eleştirmekle birlikte, bu ülkenin de Rus yapımı S-300 füzelerinin alımı ve adaya konuşlandırılmasına sıcak bakmadığı söylenebilir. Kıbrıs Rum Lideri Klerides, son olarak, Türkiye'nin adayı askersizleştirmesi karşılığında füze alımını iptal etmeyi teklif etti. Pazartesi günkü Q&A Programı'nda İngiliz Dışişleri Bakanı Robin Cook'a Kıbrıs'taki durumu nasıl değerlendirdiğini sorduk. Bize şunları söyledi: 'Biz Kıbrıs'ın bölünmüşlüğünün çözüme kavuşturulması şartına bağlı olmaksızın AB'ye üye olabileceğine dair bir taahhütte

bulunduk. Tabii eğer üyelikten önce adanın bölünmüşlüğüne bir son verebilirsek bu daha iyi olur. Ben hem Kıbrıs'taki hem New York'taki görüşmelerde adadaki tarafları bir araya getirme sürecini destekleyen açıklamalar yaptım.'

Şimdi konuğumuzun söyleyeceklerini dinleyelim: İsmail Cem, programımıza hoş geldiniz. Sayın Cem, dilerseniz Yunan Dışişleri Bakanı Pangalos ile yapacağınız görüşmeden başlayalım: Yunan meslektaşınızı ne kadar iyi tanıyorsunuz ve onunla neleri tartışmayı planlıyorsunuz?

• Kendisini şahsi olarak uzunca bir süredir tanıyorum; çünkü her ikimiz de yıllarca Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin aktif üyeleri olarak çalıştık. Bu açıdan, şimdi iki bakan olarak görüşmek ilginç olacak. Aslında Madrid'de kendisiyle hayli olumlu bir başlangıç yapmıştık. Fakat her nedense, varılan uzlaşmadan beklenen sonuçlar henüz çıkmadı. Bu bakımdan, Madrid Mutabakatı'nı canlandırmak için neler yapabileceğimizi Pangalos'a soracağım; çünkü Türk-Yunan ilişkilerini geliştirmek için Madrid'den yola çıkılabilir.

– Türk-Yunan ilişkilerinin gelişimi açısından Kıbrıs meselesinin önemi nedir?

• Madrid'de mutabık kaldığımız hususlardan biri, ilişkilerimizi geliştirmeye çalışırken herhangi bir koşula ya da önkoşula bağlı kalmamaktı. Bu, Madrid Mutabakatı'nın en önemli noktalarından biriydi. O bakımdan, bu süreçte en azından atılan ilk adımların sadece iki ülkeyi ilgilendiren sorunlarla sınırlı kalması doğru olur.

– İlk telefonumuz hazır, Sayın Cem. Danimarka'dan Greg arıyor. Evet Greg, sizi dinliyoruz: (Soru) Merhaba, nasılsınız Sayın Bakan, dün Sayın Cook'a sorduğum sorunun aynısını soracağım: Türk hükümeti Kıbrıs sorunu ile ilgili ne yapıyor ve adadaki Türklerle Rumlar arasındaki gerginlik hangi boyutlarda? Ben de Rum kökenliyim.

• Biz, Kıbrıs'ta ya da Kıbrıs dışında meseleyle ilgili tüm tarafları ikna etmeye çalışıyoruz. Adada iki ayrı varlık, iki ayrı halk var ve her ikisinin de ayrı meşru hakları var. Çözüm, adadaki bu iki ayrı varlığın ayrı egemenlikleri olduğunun ve siyasi açıdan eşit olduklarının kabulünden geçiyor. Yoksa, her iki taraf da,

çocuklarının geleceğini tehlikeye atacak bir çözümü kabul etmek istemez.

– Sayın Cem, bu soru Sidney, Avustralya'dan gelen bir e-mail sorusu. Soru şöyle: "Lütfen Kıbrıs'ın Rusya'dan uçaksavar füze sistemi alımına Türkiye'nin niçin karşı çıktığını açıklar mısınız?" Burada, şunu da belirmem gerekir ki Rus S-300 füzelerine Kıbrıslı Rumlar gibi Türkiye de talip.

• Soruyu yanlış anlamış olabilirim ama Türkiye S-300 füzelerine talip değildir. Füzeleri almaya çalışan Kıbrıslı Rumlardır. Biz bu sistemlerin adaya konuşlandırılmasına şiddetle karşı çıkıyoruz; çünkü Doğu Akdeniz'in gelişmiş Rus füzeleriyle dolu bir silah deposuna dönüşmesini istemiyoruz. Bunun ötesinde, bu füzeler Türkiye açısından da tehlike taşıyor. Rus S-300 füzeleri coğrafyamızda giderek moda olmaya başladı. Suriye'nin de S-300'lerden almayı planladığını duyuyoruz. İsrail de bu füzelerle ilgileniyor. Biz bu yeni yönelime karşı konulması gerektiğini düşünüyoruz.

– Türkiye de S-300'lere sahip mi?

• Hayır değil.

– Ben Türkiye'nin de Rusya ile S-300 alımı ile ilgili görüştüğünü sanıyordum.

• Hayır, böyle bir durum söz konusu değil. Biz Akdeniz'de bu silahların varlığına kesinlikle karşı çıkıyoruz. Rusya ile dostça ilişkiler içinde olmamıza rağmen, Rus askeri varlığını Doğu Akdeniz'de görmek bizi memnun etmez.

– Bu füzelerin menzili ile ilgili sormak istiyorum. Çünkü, bildiğim kadarıyla, sizin de belirttiğiniz gibi, Türkiye kendisi için tehlike arz edeceği gerekçesiyle bu füzelerin Kıbrıs'ta konuşlandırılmasına karşı çıkıyor. Bununla birlikte, Ruslar füzenin menzilinin 150 km'den fazla olmadığını ileri sürüyorlar.

• Bu ileri donanımlı füze sistemleri bazı değişikliklerle çok daha gelişmiş hale getirilebiliyor, çok amaçlı kullanıma sahip olabiliyorlar. Dahası, önemli olan sadece füzenin menzili değil, silahın kendisi, füzenin taşıdığı savaş başlığı önemli olan. Bu füze sistemleri, yüksek tahrip gücüne sahip kimyasal silahları, aslında her

tür silahı, 250 km'ye kadar taşıyabiliyor ki bu da hayli uzun bir mesafe demek.

– Kıbrıslı Rumlar kendilerini tehdit altında hissettikleri için bu füzeleri almak istiyorlar. Lefkoşe'den gelen bu faksta, Türkiye'nin, Kıbrıslı Rumlara bu silahları satınalmalarına gerek olmadığını ve Türkiye'den gelecek bir saldırı tehdidine maruz kalmayacaklarını gösterecek herhangi bir jest planlayıp planlamadığı soruluyor.

• Adada yaşayan iki halk arasında var olan problemlere ve gerginliğe rağmen, aslında her iki halk da diğerinin tehdidi altında sayılmaz. Türkiye'den kaynaklanmış bir tehdit de yok ortada. Bu tehdit söylemi, Güney Kıbrıs'ın adaya füzeleri konuşlandırmak için kullandığı bir bahane. Aslında, 1964-1974 arası dönemde adadaki Türkler katliama maruz kaldılar. Kıbrıslı Rum Sampson'un liderliğinde yapılan faşist darbede, yüzlerce Kıbrıslı Rum ve bir o kadar da Kıbrıslı Türk katledildi. Kıbrıs'ta çok zor dönemler yaşandı ama, 1974'ten (yani Kıbrıslı Türklerin, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından kurtarılmasından bu yana) adadaki iki halk da güvenli bir ortamda yaşıyor. Adada istikrar ve denge oluştu. Bu denge sadece tarafların silahlarına dayanmıyor. Türkiye ve Yunanistan'ın karşılıklı sorumluluklarından ve Kıbrıs'taki varlığından söz konusu denge kaynaklanıyor. Ada, en azından temel insani ihtiyaçların karşılanabildiği bir güvenliğe sahip. Ama eğer S-300 füzeleri konuşlandırılırsa bu tablo tamamen değişir. Füze sembolik bir silahtır, çok da tehlikeli bir silahtır. Ben, Rumların adaya bu füzeleri yerleştirebileceğine inanmıyorum. Bu, ikinci bir Bosna yaratabilir. Biz, adaya füzelerin konuşlandırılmasından vazgeçilmesi karşılığında hiçbir şey vermek durumunda değiliz. Bu girişimi başlatan Rumlardır ve bundan kendi başlarına vazgeçmeleri gerekir.

– Peki Sayın Cem, lütfen ayrılmayın. Burada kısa bir ara vermek durumundayız. Konuğumuz İsmail Cem, kendisi telefon, faks ya da e-mail yoluyla göndereceğiniz soru ve yorumlarınızı kabul ediyor. Bu arada, Yunan hükümet temsilcisini de programa davet ettik ama henüz kendisinden bir yanıt alamadık. Kıbrıs şüphesiz tartışılması gereken bir mesele, bizden ayrılmayın, Yunan görüşlerini de gelecek programlarımızda aktarmaya çalışacağız. (...) Tekrar hoş geldiniz, günümüz Türk politikasını, özellikle de Kıbrıs sorununu tartışıyoruz.

BM Genel Kurul oturumları devam ederken, diğer yandan BM'nin tampon bölgesiyle bölünmüş Kıbrıs için görüşmeler takvimi oluşturuluyor. Konuğumuz, bugün ilerleyen saatlerde Yunan Dışişleri Bakanı Pangalos ile görüşecek. İsmail Cem, Türk Dışişleri Bakanı. Kendisi şu an New York'ta, sorularınızı ve yorumlarınızı bekliyor. Şimdi Türkiye'den arayan bir izleyicimiz hattâ, onun sorusunu alalım: (Soru) Sayın Cem merhaba, Ankara'dan arıyorum. Şunu sormak istiyorum: Neden basit nedenlerle oyalanmak yerine, asıl önemli soruyu sormuyoruz: Bu füzelerin Kıbrıs'a getirilme sebebi nedir?

• Biz de ilgili taraflarla görüşüp onlara bu soruyu sorduk. Onlara, küçük bir adayı bir depo dolusu füze ile doldurmanın manasız olduğunu söyledik. Bunun, Kıbrıs'ın etrafında da silahlanma yarışına yol açacağını anlattık. O yüzden, biz bu soruyu soruyoruz, umarım diğerleri de sormaları gereken bu soruyu kendilerine sorarlar.

– Japonya'dan gelen bir e-mail var. 'Türkiye İsrail ile giderek daha derin ilişkiler tesis etmekte. Bu, bölgenin güvenliğini nasıl etkiler?' diye soruluyor.

• Arap ülkeleriyle olduğu gibi İsrail ile de iyi ilişkiler geliştirme politikamızı devam ettirmemiz gerekir. Ben Türkiye'nin, aynı zamanda hem İsrail hem de Arap ülkeleriyle diyalogunu ve hattâ işbirliğini geliştirmesini öngörüyorum. Ancak dengeli bir yaklaşım, Ortadoğu istikrarına katkıda bulunabilir.

– Şimdi Türkiye'den arayan izleyicimizin Sayın Cem'e yönelteceği soruyu dinleyelim: AB Güney Kıbrıs'la üyelik müzakerelerini başlatırsa Türkiye'nin buna tepkisi ne olacak?

• Kıbrıslı Türkler kendilerine söz hakkı tanınmayan bir sürecin, Kıbrıs Rum Kesimi'nin haksız şekilde tüm adanın temsilcisi sayıldığı bir sürecin içine çekildiklerini düşünüyorlar. Eğer bu süreç, Rumların tahminleri doğrultusunda sonuçlanırsa, Kıbrıs Türklerinin adadaki Rum çoğunluğun hâkimiyeti altına sokulduğu bir düzen yaratacak ve Kıbrıs Türk toplumu düşman bir çevrede kalan çaresiz bir azınlık durumuna düşecek. Bu tabii bizim kabulleneceğimiz bir senaryo değildir. Daha önce de değindiğim gibi Bosna sendromu son derece önemli. Dünyanın her yerinde, kendilerine hasım

çoğunluklarla bir arada yaşamak zorunda kalan Müslüman topluluklar, kendilerini tehlikede hissediyorlar. Bu, Kıbrıs Türk toplumu için de geçerli, onlar da yeni bir Bosna yaşamak istemiyorlar. Biz de böyle bir şeyin olmasına izin vermeyiz.

– *Birazdan Türkiye'nin AB ile ilişkilerine değineceğim. Ama önce telefonda Yunanistan'dan bir izleyicimiz var: (Soru) Şunu sormak istiyorum, Kıbrıslı Rumlar hâlâ kuzeydeki işgalci Türk kuvvetleri tarafından öldürülür ve tehdit edilirken Türkiye ile müzakere etmelerini nasıl bekleyebilirsiniz?*

• Kuzey Kıbrıs'ta kimse öldürülmüyor ya da tehdit edilmiyor. Adadaki Türk kuvvetleri de işgal kuvvetleri değildir, Kıbrıslı Türkleri faşist Yunan çetelerinin yürüttüğü katliamdan kurtarmak ve korumak için adaya gelmişlerdir. Ayrıca, Kıbrıs Rumlarının müzakerede muhatabı olan da Türkiye değil, Kıbrıs Türk toplumudur.

– *Yine bir e-mail sorumuz var, Sayın Cem. Soru şöyle: Kıbrıs Türk toplumu lideri Denktaş, Kıbrıslı Türklerin iyiliği için mi müzakereleri yürütüyor yoksa Türkiye'nin çıkarlarını mı korumaya çalışıyor?*

• Sayın Denktaş tabii bize de danışır, ama temelde izleyeceği siyaseti kendi belirler. Hem Kıbrıs Türklerinin hem de Türkiye'nin yararlarını gözeterek müzakere eder.

– *Türkiye'den bir telefonumuz var, dinliyoruz: Merhaba, Sayın Bakan'a şunu sormak istiyorum: Yunanistan Ege'deki Yunan adalarını silahlandırdı. Şimdi de sıra Kıbrıs'a gelmiş gibi görünüyor. Bu daha ne kadar bu şekilde devam edecek, Türk hükümetinin mevcut anlaşmalar hilafına silahlandırılan adalarla ilgili politikası nedir?*

• Lozan ve 1947 Paris Anlaşmalarından bahsediyorsunuz. Bu adalar, maalesef, söz konusu anlaşmalar ihlal edilerek Türkiye'ye karşı silahlandırılmıştır. Biz, Yunanlıların yaptığı bu oldubittiye hep karşı çıktık. 'Ege sorunları' denince, silahlandırılmış Ege adaları bunun bir parçasıdır. Yunan tarafı bir yandan 'uluslararası hukuktan' söz ederken, öte yandan adaları silahlandırarak uluslararası hukuku çiğnemektedir. Konunun bu boyutu yeterince vurgulanmadı, biz bu dönemde ısrarla takip edeceğiz. Rus S-300 füzelerin gelince:

Bunların Kıbrıs'ta varlığına izin vermeyiz; adaya konuşlandırılmasına engel olacağız.

– Türkiye'den bir başka soru var. Kısa bir soru alalım lütfen, zamanımız dolmuş durumda: (Soru) Merhaba, sizce Yunanistan ve Yunanlılar gerçekten Türkiye açısından bir tehdit olabilir mi? Akdeniz'de devam eden blöfler nedeniyle silah alımına ayırdığımız parayı Türkiye için daha önemli alanlarda harcayamaz mıyız?

• Yunanistan ve Güney Kıbrıs'ın Türkiye için hayati tehdit arzetmediğine ve başa çıkabileceğimiz meseleler olduğuna katılıyorum. Ama etrafınız füze sistemleri ile çevrilirse dikkatli olmanız ve halkınızın güvenliğini düşünmeniz gerekir. Umarım bir gün, sadece Türkiye ve Yunanistan değil, dünyadaki tüm ülkeler paralarını silahlanma yerine halklarının refahı için harcar...

– Sayın İsmail Cem, Riz Khan ile Q&A Programı'nda bugün CNN'e konuk olduğunuz için çok teşekkür ederiz.

1997 Eylülü'ndeki bm Genel Kurulu'nda yaptığım konuşma, öncelikle Türkiye'nin yeni dış siyaset yaklaşımını anlatmaya dönüktü. Bu kitabın ilk bölümünde yer alan düşünceleri, kendimize ve dünyaya, Avrupa'ya, Asya'ya, Avrasya'ya yeni bakışımızı özetledim. Hemen ardından, Kıbrıs geldi. Kıbrıs'ı, basit, anlaşılabilir şekilde anlatmak istiyordum. Bazı bölümleri özetliyorum:

1) Kıbrıs konusu 34 yıldır BM Güvenlik Konseyi'nin gündeminde. Bu, BM Güvenlik Gücü'nün adadaki varlığıyla da neredeyse eşzamanlı. Birçok Genel Sekreter'in emeğine, Kıbrıs'ta ve dünyada yaşanan dramatik gelişmelere (Sovyet coğrafyasının dağılması vb.) rağmen, bu uzun süre içinde çözümün neden uzağımızda olduğuna Birleşmiş Milletler'in gerçek bir yanıt bulmasının zamanıdır.

Bunca yıldan sonra, çözümsüzlüğü şu ya da bu tarafın uzlaşmazlığına, siyasal irade eksiğine bağlamayı sürdürmek yanıltıcı olur. Adadaki karşılıklı güvensizliğin neden bu kadar derin olduğunu, meselenin teşhisinde yanlış yapıp yapmadığımızı kendimize sormamız lazım.

Kıbrıs'ta iki ayrı halk, iki yönetim ve iki demokrasi vardır. Bu gerçekler ışığında, iki toplumluluk, iki bölgelilik ve 1960 garanti sisteminin korunması, çözümün temelleri olarak kabul edilmelidir.

Adadaki gerçekleri tanımayı reddetmenin ve taraflardan sadece birine baskı yapmak eğiliminin bizi bir sonuca ulaştırmadığı açıktır. Troutbeck ve Glion'daki ikili görüşmelerin son raundları, bu algılamayı doğrulamıştır.

Geçmişin derslerinin ve uluslararası alandaki gelişmelerin Kıbrıs konusunda gerçekçi bir yaklaşım benimsemeye bizi zorlaması gerektiğine inanıyoruz. İki tarafın hukuki ve siyasal konumları arasında eşitlik kurmak, bir yeniden düşünme sürecinin çıkış noktası olabilir.

2) Böyle bir sürecin başlatılması için zaman daralmaktadır. 1997 sonundaki AB Lüksemburg Zirvesi'nde Kıbrıs'a ilişkin bir kararın alınması, ortak bir çözümün bulunması gayretlerini sekteye uğratabilir ve hem adadaki hem de bölgedeki gerilimi tırmandırabilir. Bunları, günümüzden görebilmek mümkündür.

Liderlerin son yüz yüze görüşmelerinde açıkça anlaşıldığı üzere, Kıbrıs Rum Kesimi'nin tek başına AB üyeliğini hedeflemesi, ortak çözüm arayışının en ciddi engelini oluşturmuştur ve sonucu uzaklara itmiştir. Türk tarafı, bu tek yanlı AB sürecinin ileriye götürülmesinin, hem toplumlararası görüşmelere hem de uzlaşmaya dayalı bir çözüm zeminine büyük zarar vereceğinden kaygılıdır. 1959-1960 Kıbrıs anlaşmaları, Kıbrıs'ın içinde, iki toplum arasında kurumsal bir denge kurmuştur. Aynı anlayışla, Kıbrıs'ın dış dengelerinde ve Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs'la ilişkilerinde bir denge oluşturmuştur. Kıbrıs Rum Kesimi'nin tek başına AB 'ye katılması, bu dengeleri ortadan kaldırmaktadır. Türk tarafını, kendi geleceği için önlemlerini tek başına almak zorunda bırakmaktadır.

Güney Kıbrıs'ta S-300 füzelerinin konuşlandırılması projesi, bir başka kaygı verici gelişmedir. İddialı silahlanma girişimlerinin bir uzantısı olarak Rum tarafının öngördüğü bu proje, doğrudan doğruya Kıbrıs Türklerinin ve Türkiye'nin güvenliğini tehdit etmektedir. Sonuçta aklıselimin öne çıkmasını ve bölge istikrarı ile barışını ciddi şekilde bozacak bu projeden vazgeçilmesini istiyoruz.

IV

Dönüm Yılı 1998

a) S-300'lerin Sonu

1998 yılı, Kıbrıs siyasetimizin yeniden şekillenmesinde, edilgenlikten çıkıp etkinliğe, durağanlıktan uzaklaşıp, dinamizme ve yaratıcı düşünceye yönelmesinde 'belirleyici' olmuştur. Bunun ilk boyutu, S-300'lerin Kıbrıs'ta konuşlanmasına karşı kararlı ve ciddi bir siyaset izlenmesidir. Türk dış siyasetinin, genellikle büyük konuşmak, ölçüsüz tepki vermek, sonra, söylediklerinden geri dönmek gibi bir özellik taşıdığına, Batı diplomasisi inanmaktaydı. Türkiye'nin tepkileri, bir saman alevi gibi değerlendirilirdi. Birden parlayan, kısacık bir süre sonra sönüveren... Biz, bu izlenimi değiştirmeye çalıştık ve büyük ölçüde değiştirdik. Bu konuda çok ihtiyatlıydım. Kendimizi bağlayıcı bir şey söylemeden önce, bütün boyutlarıyla değerlendirir, muhtemel olumsuz sonuçlarını hesaplar, ondan sonra konuşurduk. Son dönemde sıkça zikredildiği için örnek vereyim: Bakan olarak, 'kırmızı hat' tanımını hiç kullanmadım; bizim Kuzey Irak'ta 'kırmızı hatlarımız var, bunlar aşılırsa her tür müdahalede bulunuruz' gibi sözler etmedim. Başbakandan bir ölçüde farklılaşarak, '... Türkiye olmaksızın abd Irak'a giremez' benzeri sözler etmedim. Suriye ile 1998 sonunda neredeyse savaşmak üzereydik. Terör altyapısını yok etmezlerse '... Türkiye'nin her yolu, yöntemi kullanarak Suriye'yi zorlayacağını' açıklamazdan önce, Cumhurbaşkanı'nın, Başbakan'ın ve Genelkurmay'ın kesin yaklaşımını aldım, öyle konuştum. Dış siyasette sözünüzün güvenilirliği, caydırıcılığı yoksa, söylenenler boşlukta kalmaya mahkûmdur. Bu nedenle S-300 konusunda çok dikkatli bir söylem geliştirdik. S-300'ler Kıbrıs Rum Kesimi'ne konuşlanırsa, adanın içinden ve dışından bütün imkânları kullanarak onları yok edeceğimizi, dostun, düşmanın anlamasını sağladık.

Türk dış siyaseti, S-300'ler konusunda 'kararlılık' sergilemekteydi: Olay patlak verdiğinde, çok sayıda nato ülkesi bize gelerek, bir 'jest' yapmamız önerisinde bulundu. Bunu yaparsak, söz konusu ülkeler, Kıbrıs Rum Kesimi'ni S-300'leri konuşlandırmaktan vazgeçirmeye çalışacaklardı. Örneğin, Kıbrıs'taki Türk askerinin sayısında sembolik bir azaltma gibi, Kıbrıs üzerindeki gözlem uçuşlarımızın rotasını, Rumların öteden beri istediği şekilde değiştirmemiz gibi bir jest yaparsak, Rum tarafını ikna

edeceklerdi. ‘Kesinlikle hayır’ cevabını verdik. Bu bir alışveriş meselesi değildi; Kıbrıslı Rumlar, kendi yaptıklarını kendileri temizleyecek, aksi halde sonuçlarına katlanacaklardı.

1998, aynı zamanda, ‘konfederasyon önerisinin’ oluşturulup, dünyaya açıklandığı, tabir yerindeyse, kktc’nin ‘çıtayı yükselttiği’ yıldır. Bunu, birazdan ayrıntılarıyla anlatacağım. ‘Konfederasyon’ kararı, Kıbrıs meselesini derinden etkilemiştir; Türk tezlerindeki geleneksel taleplerden bir bölümünün, son bm (Annan) Planı’nda yer yer görüldüğü gibi, etkinleşmesine giden yolları açmıştır.

S-300’ler konusundaki kararlılığımızı dünyaya anlatmak ve ilgili ülkeleri ikna etmek için, 1998 yılında planlı bir kampanya başlattık. Az ama öz konuşmaktaydık. Bu bağlamda, Mart 1998’deki Kıbrıs ziyaretimde bir basın toplantısı yaptım. Buradaki sözlerim, konfederasyon tezini gündeme getirmemizden öncesine ait, ancak Yunanistan’ın ve uluslararası kamuoyunun o sıralarda anladığı şekliyle ‘Cemaatlerarası Federasyon’ modelini Türkiye’nin kabul etmeyeceğinin de açık ilanı niteliğinde. Anadolu Ajansı haberinden naklen bazı bölümlerini veriyorum:

> ... (Lefkoşe) Türkiye Dışişleri Bakanı İsmail Cem, KKTC Cumhurbaşkanı Denktaş’ı makamında ziyaret ettikten sonra basına bir açıklama yaparak, Kıbrıs Türk Toplumuna seslendi. TC-KKTC Ortaklık Konseyi’ne katılacak KKTC bakanlarıyla birlikte Ankara’ya dönmezden önce yaptığı açıklamada, İsmail Cem, özetle şunları söyledi:
>
> ‘... Yunanistan ile GKRY arasında hangi askeri anlaşma varsa, hangi ‘savunma doktrini’ geçerlikteyse, kimse kuşku duymasın, benzeri, bizim aramızda da fiilen mevcuttur: Ege’den, Akdeniz’e, size yönelik bir tahrik yahut saldırı, bize yönelmiş demektir; bize yönelik bir tahrik yahut saldırı, size yönelmiş demektir. Dost, düşman, bunu böyle bilsin ve ayağını denk atsın.
>
> Tankları ve tüfekleriyle, hava saldırı alanları, Rus askeri uzmanları ve S-300’leri ile, GKRY, sadece KKTC’yi değil, Türkiye’yi tehdit etmeye kalkışmıştır. KKTC’nin güvenliği, artık, doğrudan doğruya Türkiye’nin güvenliği anlamınadır. KKTC’nin varlığına karşı tehdit, tahrik yahut saldırı, doğrudan doğruya Türkiye’ye yöneltilmiş demektir.

Yunanistan'ın 'Kıbrıs'ta Federasyon kurmaktan' ne anladığı, Yunanistan Dışişleri Bakanı tarafından, açıklanmıştır. Sayın Pangalos, kendini ele vermiş, Yunanistan'ın suçlu ve gizli emellerini ikrar etmiştir. Sayın Pangalos, 23 Mart 1998 günü CNN televizyonunda yaptığı konuşmada, aynen şöyle demektedir: '... İki cemaatli, iki bölgeli olan; bir azınlık niteliğindeki Türk cemaati için geniş özerklik tanıyan bir federasyondan bahsetmekteyiz...'

Şimdi, bütün dünyaya, özellikle de, iyi niyetle bile olsa Kıbrıs Türklerini alelacele bir federasyona katmak isteyenlere, bakıp da göremeyenlere, işitip de anlamayanlara sesleniyorum: Yunanistan'ın ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin amacı, Sayın Pangalos'un resmen açıkladığı gibi, Kıbrıs Türklerini çaresiz bir azınlık konumuna indirmektir. Sözde Federasyon'da, Türk toplumuna biçilen kaftan budur; bir düşmanlık ortamının çaresiz azınlığına onu dönüştürmektir. Yunanistan Dışişleri Bakanı Sayın Pangalos'u, Allah söyletmiştir; Yunanistan'ın, bütün dünyadan gizlediğini, Sayın Pangalos bütün dünyaya açıklamıştır: Evet, şu Federasyon bir kurulabilse, ne Birleşmiş Milletler'in 'Kıbrıs'ta azınlık-çoğunluk yoktur' kararları, ne de 'siyasal olarak iki eşit toplum' sözleri kalacaktır. Yunanistan ve onun Kıbrıs'taki uzantısı, hayali federasyonlarında Kıbrıs Türk toplumunu bir 'azınlık' olarak gördüğünü, onu bir 'azınlık' yapacağını, ona 'azınlık' muamelesi uygulayacağını ilan etmektedir.

Bizde bir söz vardır, '... alan da, kaçan mı' derler...

Yunanistan'ın bu açıklaması, Türkleri Kıbrıs'ta bir azınlığa dönüştürme planları, hâlâ gaflet uykusunda olanları uyandırmalıdır. Yunan ve Rum tarafının ne yapmak istediği, ne yapacağı açıktır. Kıbrıs Türkleri, Cumhurbaşkanı Denktaş'ın akılcı, dengeli ve cesur yönetiminde, bütünlüğü ve kararlılığı içinde, kendisini '... bir azınlık' yapacağı ilan edilmiş tuzaklara asla sürüklenmeyecektir.

Kimsenin kuşkusu olmasın, Kıbrıs Türk toplumunu, Yunan'ın elinde çaresiz bir azınlık yapmaya, kimsenin gücü yetmeyecektir... Yunanistan, yedi düveli arkasına alsa bile...

Siz Girne'den seslenseniz, biz Anamur'dan duyarız...

Bir kez daha ateşin sınavından geçeceğiniz günler sizi bekliyor. Hem sizi, hem de bizi bekliyor. Biz, Anavatan'daki kardeşleriniz

> olarak, sizin yanınızdayız. Şunu iyi bilmenizi istiyorum: Hangi şartlar, hangi zorluklar altında olursa olsun, sizin yanınızdayız. Mücadelenizin her aşamasında, bilin ki, ihtiyacınız, zorunluğunuz, kararınız her ne olacak ise, biz yanınızdayız.
>
> Biz, KKTC'nin, bağımsız devlet olarak yaşamasını istiyoruz. Bağımsız kalmanızı istiyoruz. Bir 'Federasyon' oluşturacaksanız, bunun, ancak bağımsız ve eşit siyasal kimliğinizle olabileceğini görüyoruz. Ama her zaman şu güvencenin bilincinde olun: Eğer mecbur kalırsanız, baskı ve zulüm sizi mecbur ederse, bilin ki, Türkiye ile bütünleşme tercihi de sizin ellerinizdedir. Bu, sizin en büyük güvencenizdir. Türkiye, her zaman ve her koşulda, sizin yanınızdadır. Türkiye, 1960'lardan beri, Temmuz 1974 ve 1983'teki bağımsızlık ilanınızda nasıl sizin güvenceniz olmuşsa, her zaman güvenceniz olacaktır.

S-300 füzelerinin geleceği, özellikle nato ülkelerinde kaygıyla izlenirken, Türkiye'nin yaklaşımını hiçbir yanlış anlamaya yer bırakmayacak netlikle sergilemekteydik. Temmuz 1998'de basına yazılı bir açıklama yaptım. Çevirisini, hem yabancı basına hem de ilgili ülkelerin temsilcilerine gönderdik. Söylemi biraz daha keskinleştirmenin zamanı geldiği görüşündeydik. Ayrıca, olayın nato boyutunu, Rusya'nın konumunu ilk kez gündeme getiriyorduk. 'S-300 Sorumlusu Yunan Tarafı, Suçluların Telaşı İçinde' başlıklı açıklama, büyük dikkat çekmişti. Özetleyerek veriyorum:

> 1) Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum yönetimlerince planlanarak Güney Kıbrıs'a getirilmesinin son aşamasına varıldığı belirtilen Rus yapımı S-300 füzeleri konusunda bir uyarıda bulunmak istiyorum.
>
> 2) Türkiye'yi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni, Doğu Akdeniz'i tehdit eden bu füzeler, aynı zamanda, geniş bir bölgedeki NATO savunmasını da etkilemektedir.
>
> Rus askeri personeli ile Kıbrıs Rum Yönetimi askerleri tarafından uzun süre birlikte kullanılması öngörülen S-300 komuta sistemlerinin güçlü radarları, İncirlik Üssü dahil olmak üzere, geniş bir bölgeyi kontrol altında tutacaktır. Doğu Akdeniz'i de kapsayan bu radar sistemi sayesinde, Türkiye'nin ve NATO'nun bölgedeki askeri faaliyetlerine ilişkin bilgiler, NATO üyesi olmayan Rusya Federasyonu'nun ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin doğrudan

istifadesine sunulmaktadır. Hem de, bir başka NATO ülkesinin, Yunanistan'ın katkıları sayesinde. S-300'ler, bölgeye getirdikleri tehdidin yanı sıra, bu istihbarat işlevleriyle de NATO'nun Güneydoğu savunmasını büyük ölçüde zarara uğratabilecektir. NATO'ya ve Türkiye'ye ilişkin hayati istihbarat Rusya Federasyonu ve GKRY tarafından kullanılacak, ayrıca, onların Ortadoğu'daki başka yandaşlarına da kullandırılabilecektir.

Yunanistan'daki acemi rejisörlerce sahnelenip, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin acemi oyuncularınca uygulanan bu tehlikeli oyun, Türkiye Dışişleri'nin bir yıldır izlediği etkin dış siyasetle açığa çıkarılmıştır. Gerçekler, bütün ilgili devletlere ve kurumlara tarafımızdan ısrarla anlatılarak, onların da gerçekleri görmesi sağlanmıştır. Akılcı politikalarımızla, Yunan yönetiminin S-300 hesapları ve yalana dayalı propagandaları, uluslararası platformlarda mahkûm edilmiştir. Bu çalışmalarımız sayesinde, Yunan tarafının maskesi düşmüştür. Yunanistan, bu konuda uluslararası toplumda yalnızlığa mahkûm olmuştur. S-300'lere ilişkin sorumsuzluğu artık herkesçe anlaşılan Yunan yönetimi, bir gün NATO'dan, ikinci gün Avrupa Birliği'nden, bir başka gün ABD'den azar işiten, aciz bir konuma düşmüştür.

3) S-300'ler konusunda suçluların telaşını sergileyen Yunan Yönetimi, Türkiye'nin yanı sıra ABD'yi de 'Kıbrıs siyaseti nedeniyle' karalayarak, kendi halkını kandırmanın peşindedir. Yunan yönetimi, ABD Başkanı Clinton'un seçim öncesinde Yunanistan'a 'yalan söylediği' gerekçesiyle, ABD Başkan adaylarının seçim masraflarına, ABD'deki Yunan toplumunun artık katkıda bulunmayacağı tehdidini açıklamıştır. Yunan tarafı, böylece, ABD'nin politikasını etkilemek amacıyla, ABD Başkan adaylarının seçimine ABD'deki Yunan topluluğunun parasal katkısını kesmenin şantajını geliştirmektedir. 'ABD Başkan adaylarının seçim kampanyalarının yerine, bu paranın, Yunan Silahlı Kuvvetleri'ne verilmesini' önermektedir. Ve komik duruma düşmektedir.

4) Bu telaş, Türkiye'nin, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne ulaştırdığı 'Barış Suyu'nda da kendini sergilemiştir. Yunan tarafında olmayacak yalanlar söylenmektedir. Yunan tarafı, telaşında haklıdır: Türkiye'den, KKTC'ye ulaşan su, Kıbrıs'ın siyasi coğrafyasını Türk

tarafının lehine etkilemiştir. KKTC'nin stratejik önemi katlanarak büyümektedir. Bu ilk adımı izleyecek boru hatlarıyla, Antalya yakınlarındaki kaynaklardan yılda 75 milyon metreküp su, KKTC'ye ulaşacaktır. Kendi ihtiyacının çok üzerinde olan bu imkân sayesinde, KKTC, Doğu Akdeniz'de bir 'su dağıtım merkezine' dönüşecek, suyun önemli bir miktarını, Doğu Akdeniz'in kurak ülkelerine ulaştıracaktır.

5) Uluslararası toplum, gerçeği nihayet fark etmektedir: Yunan tarafı, Kıbrıs'a ve tüm Doğu Akdeniz'e S-300 füzelerini, yani 'ölümü' taşırken, Türk tarafı, Kıbrıs'a ve Doğu Akdeniz'e suyu, yani 'hayatı' götürmektedir.

6) Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Kıbrıs siyaseti açıktır: S-300 füzelerini Türkiye'ye karşı 'pazarlık gücü' olarak kullanacaklarını, Türkiye'den 'tavizler' alacaklarını, bu tavizler nedeniyle lütfedip, S-300'lerden vazgeçebileceklerini hesaplayanlar, fena halde yanıldıklarını görmektedirler. S-300'ler, onların sorunudur, S-300'ler, daha şimdiden, kendi başlarına bela olmuştur. Bu füzelerin gerçekten adada konuşlanması durumunda ise, Kıbrıs'ta tüm dengelerin yıkılacağından ve Türk tarafının yararları doğrultusunda yeni dengelerin şekilleneceğinden kimsenin kuşkusu olmamalıdır.

1998'in ağustos ayında, Kıbrıs Rum Kesimi'nin S-300'leri getirtmek cesaretini kaybettiği fark ediliyordu. 'Konuşlandırma tarihi' sürekli ertelenmekteydi. Bizim uluslararası kamuoyunu etkileme çalışmalarımız sürüyordu. Dış basın, bir ülkenin dış siyaset etkinliğinde önemlidir. Hem öteki ülkelerin kamuoyuna, hem de yönetimine, hükümetine, düşünce oluşturan merkezlerine ulaşmanın en kestirme yoludur. Ben dış basını hep değerlendirmeye çalıştım; yazılı ve bazen sözlü açıklamalarda bulundum; televizyonların görüşme taleplerini geri çevirmedim. Bu çalışmalardan bazı örnekleri özet olarak veriyorum; ilki, Associated Press haber ajansının bültenlerinde ve dünya basınında yer alan Eylül 1998'deki demecimle ilgili:

S-300'ler BÜTÜN BÖLGEYİ TEHDİT EDİYOR: Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Kıbrıslı Rumların Rus S-300 füzelerini satınalmasının Doğu Akdeniz'de yeni bir moda yarattığını söyledi. Cem, Suriye'nin de bu ölümcül silahları satınalmak üzere sıraya girmesine ilişkin söylentilere atıfta bulunuyordu. Cem, '... Rus şirketi aynı füzeleri bize de satmak istiyor...' dedi.

Associated Press’e New York’ta bir demeç veren Cem, ‘... görüştüğü bütün Dışişleri Bakanlarına, bu füze merakının Akdeniz ve Ortadoğu için taşıdığı büyük tehlikeyi anlattığını’ söyledi. Cem, ABD’nin Albright’ıyla, İngiltere’nin Cook’uyla ve Avrupalı, Ortadoğulu meslektaşlarıyla burada yaptığı görüşmelere atıfta bulunmaktaydı.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun toplantısı için New York’ta bulunan Cem, şunları söyledi: ‘... Kıbrıs Rumlarının S-300’leri Güney Kıbrıs’ta konuşlandırma projesi, BM Güvenlik Konseyi kararlarının açık ihlalidir. Türkiye’ye ve komşu ülkelere ölümcül bir tehdittir. Kıbrıslı Rumların bu girişimini durdurması için uluslararası toplumu şiddetle uyarmaktayız.

Füzelerin en büyük destekçisi Yunanistan’ın Dışişleri Bakanı Pangalos aracılığıyla sürdürdüğü tahrik siyaseti ayrıca düşündürücüdür. Bay Pangalos, önce Türk liderlerine ‘... kendileriyle diyalog kurulması mümkün olmayan haydutlar ve katiller’ diyerek hakaret etmiştir (Mega TV’ye demeç, Eylül 24; Eleftherotipia ve Adesmeftos Tipos gazeteleri, Eylül 25). Ardından ikinci bir demeç vererek, daha güçlü tanımlarla bu sözlerini tekrarlamış ve ‘katillerle konuşulmayacağını’ söylemiştir.

Bu yaklaşımı kınıyorum. (Cevabını, onun anlayacağı üslûbla verdim.) Medeni olan bir insan, bu şekilde tartışmaz. Bay Pangalos’un, Yunanistan’ın 27 Nisan 1997 tarihli ‘... Türkiye’yle beraber bir Akil Adamlar Konseyi kurup bütün sorunları ele almak’ taahhüdünden kaçmanın yolunu hazırlıyor. Ayrıca, 1997 Temmuzu’nda imzaladığı Madrid anlaşmasının öngördüğü görüşme sürecini tıkamak istiyor. Yunan Dışişleri Bakanı’nın sözlerini de, Yunanistan’ın taahhütlerinden kaçmak özlemini de, Türk-Yunan ilişkileriyle ilgilenen bütün ülkelerin dikkatine getirmekteyim.

Bu dönemde, Türkiye’nin yaklaşımını ve tezlerini mümkün olduğunca geniş bir uluslararası kamuoyuna ulaştırmaya çalışıyordum. Gene 1998 Ağustosu’nda, Ankara’daki yabancı gazetelerin ve ajansların temsilcileriyle bir basın toplantısı yaparak soruları cevapladım:

– Birleşmiş Milletler, yeni bir girişim başlatıyor, Türk ve Rum liderlerle ayrı ayrı görüşülecek. Bundan başarılı bir sonuç çıkar mı?

• Başarının, Lefkoşe su şebekesi, kaybedilmiş mülkiyetin saptanması gibi teknik konularda sağlanabileceğini tahmin ediyorum. Görüşmeler siyasal çözümde yoğunlaşacaksa, objektif koşulların başarıya geçit vermesi çok zor.

– Başlayacak görüşmeler nedeniyle, Kıbrıs Rum Yönetimi'nin S-300 füzelerini yerleştirmeyi ertelediği belirtiliyor. Konuşlandırma gerçekleşecek mi?

• İzninizle, 'yorum yok' diyeceğim. Daha önce kesin konuştum ve kendimi bağladım. Söylediklerimin doğrulandığını görmekteyim. Başlangıçtan itibaren, S-300 füzelerinin Kıbrıs Rum Kesimi'ni de, Yunanistan'ı da mahcup duruma düşüreceğini ve onlara zarar vereceğini belirttim. Şimdi bizzat kendileri S-300 projesini erteliyorlar, çünkü, açıkladıkları takvimi uygulamaları ve projeyi tamamlamaları halinde bunun sonuçlarından korkuyorlar. Ertelemeye ne kadar devam edeceklerini bilmiyorum. Bu onların sorunu. Türkiye olarak biz böyle bir S-300 uygulaması karşısında ne yapacağımızı planlamış bulunuyoruz. Ne yapacağımızı biliyoruz. Bundan sonrası artık Yunanlıların ve Kıbrıslı Rumların problemi.

b) Konfederasyon Önerisi Şekilleniyor

Bakanlıktaki düşünce ve siyaset üretiminde benim yöntemim genellikle şöyle olmuştur: Öncelikli bir konuda siyaset üretirken, önce, kendi görüşlerimi, tercihlerimi, konunun ilgilileriyle paylaşmak, onlarla tartışmak, onların düşüncelerini, eleştiri ve önerilerini almak; sonra, bu tartışmadan da yararlanarak, bir siyaset planını taslak şeklinde bizzat kâğıda dökmek; ardından, arkadaşlarımla yeniden bir araya gelip, bu yazılı düşünceleri geliştirmek; nihayet, son bir metin kaleme alarak, uygulanacak politikaları bu çerçevede oluşturmak. Belirttiğim gibi, 1998'in ağustos ayında, Yunan tarafının S-300 füzeleri planından geri adım atmaya hazırlandığı izlenimleri vardı. Kıbrıs'ın ve Kıbrıs siyasetimizin geleceğine dönük özel bir çalışma kaleme aldım. Cumhurbaşkanı Denktaş'la görüşmelerimde şekillenmeye başlamış 'konfederasyon' modelini, Denktaş'ın düşüncelerinden de hareketle burada inceledim. S-300'ler, Kıbrıs siyasetimiz ve konfederasyon konularında o günlerde kendi düşüncelerimi netleştirmek amacıyla kaleme aldığım özel metni, özetleyerek aşağıda veriyorum:

BİR STRATEJİ DENEMESİ:

Türkiye ve KKTC’nin Kıbrıs politikalarında, önümüzdeki günler bazı kararların alınmasını gerektirecektir. Özellikle de, BM Genel Sekreteri’nin Kıbrıs temsilcisi eylül başlarında adaya gelerek, son önerilerine KKTC Cumhurbaşkanı’nın cevabını bekleyecektir. Cumhurbaşkanı, Kıbrıs’ın geleceği ve toplumlararası müzakereler konusundaki düşüncelerini ortaya koyacağını BM’ye belirtmişti. Hazırlıklar, bizimle temas halinde devam etmektedir. Bu çalışmaların ışığında, KKTC Cumhurbaşkanı’nın, BM Kıbrıs Temsilcisi’ni kabulünde, ‘Kıbrıs’ın geleceğine dönük özgün bir öneri’ getirmesi yararlı, hattâ, fırsatların iyi kullanılması açısından zorunlu olarak değerlendirilmektedir. Böylece:

(I) Sürekli reddeden, görüşmeyen, hiçbir öneri getirmeyen tarafın KKTC olduğu mugalatası, zayıflatılmış olacaktır;

(II) Kıbrıs davamızın ve haklı tezlerimizin bir ölçüde anlaşılmaya başladığı bu dönemde, haklılığımızın daha fazla yankı bulmasına imkân yaratılacaktır;

(III) S-300’lerin Kıbrıs’ın güneyine getirilmesi halinde Türkiye’nin yapacağı radikal askeri/siyasal girişimin nispeten daha düşük bir uluslararası tepkiyle karşılanması için zemin hazırlanacaktır.

1) Yunan/Rum girişimiyle Güney Kıbrıs’a S-300 füzelerinin konuşlandırılması, Kıbrıs konusundaki haklı tezlerimizin dünya kamuoyunda ve uluslararası siyaset ortamında, geçmişe kıyasla daha iyi anlatıldığı ve biraz daha iyi anlaşıldığı bir zaman kesitinde gerçekleşmeye adaydır.

S-300 projesi karşısında, Türkiye’nin bütün ilgili kurumları çok akılcı ve kararlı bir siyaset izlemişlerdir: S-300’lerin, Yunan/Rum tarafınca bir pazarlık kozuna dönüştürülmesine izin verilmemiştir. S-300’lerin yol açacağı köklü siyasal ve askeri oluşumların tümüyle Yunan/Rum tarafının sorumluluğu olacağı her düzeyde anlatılmıştır. Türkiye, S-300’ler adaya geldiğinde ‘... gerekeni yapacağını’ söylemekle, hem yeterli ve ölçülü bir tehdit mesajı vermiştir, hem de, karşı tarafın tek başına suçlanmasını kolaylaştırmıştır. Nihayet, S-300’lerin beraberinde taşıdığı Rus faktörü ve NATO’ya dönük sınırlayıcı işlev, Batı dünyasının duyarlılığını hareketlendirmek için tarafımızdan iyi kullanılmıştır.

Türkiye’nin bu özenli yaklaşımları sonucunda, Yunan/Rum tarafı uluslararası düzeyde yalnızlaşmıştır; S-300’ler nedeniyle, NATO ve AB çevrelerinin ve ABD’nin sürekli kaygı ifadelerine ve uyarılarına hedef olmuştur. Böyle bir ortamda, KKTC’nin haklı söylemi, uluslararası düzeye gene geçmişe kıyasla daha fazla yansımıştır. En etkili uluslararası yayın organlarında, zaman zaman ‘konfederal çözümden’ bahsedilmesi; ‘KKTC’ tanımının, Kıbrıs’taki iki devletten biri olarak az da olsa kullanılmaya başlaması; ‘... Güney Kıbrıs’ın, Kuzey Kıbrıs’ı temsil etmediğinin’, ABD Başkanı’nın özel temsilcisince konuşulması; Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri’nin Kıbrıs Yardımcısı tarafından, ‘... Kıbrıs’taki iki devletin oluşturacağı federasyon’ ifadesinin kullanılması; ABD Dışişleri Sözcüsü’nün, Yunan gazetecilerin ‘... Türk işgaline’ ilişkin kışkırtıcı sorularına cevaben, ‘... Kıbrıs’ta işgal yoktur, karşıtlaşma (confrontation) vardır’ görüşünü tekrarlaması, bu bağlamda zikredilebilir.

2) S-300 sorununun bugün gelmiş olduğu nokta, Türkiye ve KKTC açısından, hem belirli tehlikeleri hem de belirli siyasal fırsatları birlikte taşımaktadır. Bu aşamada izlenecek doğru politikalar Türkiye ve KKTC açısından büyük önem taşımaktadır.

S-300’ler Kıbrıs Rum Kesimi’ne ulaştırıldığında, Türkiye’nin menfaati, mümkün olan en geniş hareket alanının ve imkânının elinde olmasıdır. Türkiye’nin kendi tepkisini hayata geçirmek için farklı alternatiflere, tercihlere sahip bulunmasıdır. Her olasılığa göre hazırlıklarını tamamlamış olmasıdır. Böylece, S-300’ler adaya getirildiğinde, Türkiye’nin, kendi menfaati açısından olabildiğince elverişli bir siyasal konjonktürde, farklı tercihler arasında seçme yapabilecek konumda olması ve derhal harekete geçebilmesidir.

S-300’lerin ardından Türkiye’nin gerçekleştireceği siyasi-askeri nitelikli ve köklü bir girişiminin uluslararası ortamdan daha düşük bir tepkiyle karşılaşması açısından, sürdürmekte olduğumuz politikaların yeni bir düzeye tırmandırılması gerekli görülmektedir.

Türkiye’nin hem uluslararası ortamı hem de kendisini iyi hazırlamış olması, hareket alanının ve imkânının boyutlarını genişletecektir: Türkiye, S-300 projesinin engellenmesini etkin ve belirleyici bir siyasal tepkiyle sağlayabilecek durumdaysa, o

takdirde, askeri tepkiye yönelmek zorunda kalmayacaktır; ancak askeri tepki tercihi daha elverişliyse, buna yönelebilecektir. Aynı şekilde, siyasal planlamanın ve uygulamanın zamanında hayata geçirilmesiyle, S-300'lere karşı etkin olmayan ve belirleyici olmayan yetersiz bir siyasal tepkide bulunmak durumundan, Türkiye kendini sakınmış olacaktır.

Bu değerlendirmeler çerçevesinde, Dışişleri Bakanlığı, KKTC Cumhurbaşkanı'yla birlikte bir hareket planı taslağı oluşturmak aşamasındadır.

a- KKTC Cumhurbaşkanı'nın önereceği çözüm planının amacı, uluslararası ortamda KKTC 'nin haklılığı doğrultusunda yeni bir ivme yaratmaktır; çok büyük olasılıkla bu planı reddedecek Yunan/Rum tarafının haksızlığını ve uzlaşmazlığını sergilemektir;

b- Hedef, S-300'ler adaya getirildiğinde Türkiye'nin mümkün olan en geniş hareket ve tepki imkânına sahip bulunabilmesi için, önceden gerçekleştirmesi gereken siyasal girişimleri tamamlamış olmaktır;

c- Amaç, S-300'lerin adaya getirilmesini izleyecek Türk girişimini ve tepkisini uluslararası ortamın mümkün olduğunca anlayışla karşılaması için, uluslararası siyasal zemini şimdiden oluşturmaktır. Böyle bir hareket planının ilk bölümünü, S-300'lerin Kıbrıs'a getirilmesini izleyecek siyasal girişimlerimiz oluşturmaktadır. Bakanlığımızın bu konudaki hazırlık çalışmaları sürmektedir. Olgunlaştığında, ilgili üst mercilere sunulacaktır.

Hareket planının ikinci bölümü, KKTC 'nin, Kıbrıs için bir uzlaşma önermesi olarak KKTC Cumhurbaşkanlığı ve Dışişleri Bakanlığımız tarafından öngörülebilir. Söz konusu öneri taslağının temelleri, KKTC Cumhurbaşkanı'yla önceki görüşmelerden, birlikte yapılmış değerlendirmelerden hareketle oluşturulabilir.

3) Söz konusu KKTC önerisi, KKTC'nin yaklaşımlarından ve önerilerinden hareketle, şu özelliklerde öngörülebilir:

a- Öneri, Kıbrıs'ta bir 'konfederasyon'un oluşumuna dönüktür.

b- Adadaki her iki devlet, kendi anavatanları ile mevcut beraberliklerini daha da geliştirecek ve daha ileri düzeyde kurumsallaştıracaktır. Bundan sonra, iki devlet, Kıbrıs

Konfederasyonu’nu oluşturacaktır. Böylece, KKTC’nin Türkiye ile bağları daha da güçlenmekte ve güvence pekişmektedir. 1960 garanti sisteminin geçerliliği bir kez daha vurgulanmaktadır.

c- Kıbrıs Konfederasyonu, konfederasyonu oluşturan iki devlet isterse, AB üyelik sürecini devam ettirebilecektir. Ancak, Türkiye, AB üyeliği gerçekleşmemiş olsa bile, AB üyeliğinin sağladığı denetim ve yönlendirme yetkilerine, Kıbrıs Konfederasyonu bağlamında sahip olabilecek ve bunları kullanabilecektir.

d- İki devletin, konfederasyona ismen devretmedikleri bütün yetkiler ve haklar, kendilerinde kalacaktır.

e- Görüşmelere başlamakla, taraflar, hem oluşacak konfederasyonun yukarıda özetlenen özelliklerini, hukuki statüsünü, hem de, birbirlerinin eşit egemen konumunu güçlendirmiş olacaktır.

4) KKTC’nin konfederasyon önerisi, şu sonuçlara yol açabilecektir:

a- Konfederasyon önerisi, uluslararası ortamda hem ilgi toplayacak hem de, muhtemelen, bazı dış merkezlerde anlayışla karşılanacaktır. KKTC önerisi, müzakerelere yol döşeyen bir yaklaşım, ortak çözüme bir katkı olarak görülebilecektir. KKTC, sürekli ‘hayır’ diyen taraf şeklinde gösterilmekten kurtularak, ‘öneri getirmenin’ avantajını elde edecektir. Kendisini anlatmanın, tanıtabilmenin imkânını bulacaktır.

Dikkate alınması gereken bir husus şudur: Hiçbir şey yapılmadan zamanın geçmesi, KKTC üzerindeki ‘görüşmelere başlayın’ baskıların yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Aynı şekilde, ‘S-300’lerin getirilmemesi için’, Türkiye’nin ‘bir jest yapması’, yani, söylediklerinden dönerek, S-300’leri bir pazarlık unsuru olarak kabullenmesi istenecektir. Örneğin ‘Kıbrıs üzerindeki uçuşların rota değiştirmesi, asker-silah sayısının azaltılması’ gibi önerilerin Türkiye tarafından benimsenmesi için, ısrar büyüyecektir. Bu baskı yahut ısrarın işaretleri (Clinton’un mektubu, Hanney’in girişimleri, Miller’in Ankara ziyareti, BMGS’nin Kıbrıs Temsilcisi’nin eylül başında Sayın Denktaş’la görüşecek olması vb.) çoğalmaktadır. Öneri getiren KKTC, girişim önceliğini kazanmış olacaktır.

b- Uluslararası kamuoyunun, KKTC önerisine kabulle değil fakat anlayışla yaklaşması muhtemeldir. Birleşmiş Milletler kararlarında

‘federasyon’ denirken, KKTC önerisinde ‘konfederasyon’ denmesi, BM’nin bir hukuk tartışması açmasına herhalde neden olmayacaktır. Uluslararası kamuoyunda, uzlaşmayı isteyen ve yapıcı öneri getiren, bu bağlamda ‘yapıcı davranan’ taraf olarak da KKTC değerlendirilebilecektir.

c- KKTC ’nin önerisi, büyük bir olasılıkla, Yunan/Rum tarafınca kesin ifadelerle reddedilecektir. Bu red, uluslararası siyaset ve kamuoyu düzeyinde dikkat çekebilecek; Yunan/Rum tarafının uzlaşma (hattâ görüşme) karşıtlığı ortaya çıkacaktır. Türk tarafı, yapıcı ve çözüm arayan bir uzlaşma önerisinin sahibi, karşı taraf ise, S-300 sorununu yaratmış, NATO, AB ve ABD’de ciddi rahatsızlık yaratmış taraf olarak görülecektir.

d- S-300’lerin adaya getirilmesi durumunda, önceden yapılmış bir uzlaşma çağrısı (konfederasyon), Türkiye ile KKTC ’nin özellikle siyasal hareket alanını bir ölçüde genişletmiş olacaktır. Kıbrıs’ın hukuki konumunu ve Türkiye ile KKTC ’nin birlikteliğini, radikal biçimde ve KKTC yararına değiştiren kalıcı girişimlerin hedef olacağı uluslararası tepkiler karşısında, ‘elden gelen her uzlaşma arayışının gerçekleştiği’ söylenebilecektir. Türkiye ve KKTC ’nin bu girişimleri, uzlaştırıcı bir çağrının ardından gerçekleşmenin, akılcı öneri yapıp da reddedilmenin sağlayacağı tüm avantajlardan yararlanacaktır. Bu ortamda, Türkiye, kendi stratejik yararlarına olan yeni bir yapılanmayı, hem S-300’lerin getirilmesiyle oluşmuş koşullardan hem de daha önce yapmış olduğu önerinin yarattığı olumlu havadan yararlanarak, daha az zorlukla gerçekleştirebilecektir.

e- Getirisi olabilecek her girişim gibi, konfederasyon önerisi de, şimdiden öngörülmeyen bazı riskleri taşıyor olabilir. Bizim değerlendirmemiz, bu girişimin muhtemel getirisi dikkate alındığında, görülen yahut görülemeyen risklerine katlanmanın doğru tercih olacağıdır. Mevcut gerçeklerde ve koşullarda, girişimde bulunan taraf olmak, hareketsiz kalmaktan daha yararlı gözükmektedir. Unutulmaması gereken bir husus da, S-300’lerin adaya getirilmesi halinde, Türkiye’nin, çok önemli ve radikal bir adımı, kendi geleceği ve güvenliği açısından, uluslararası saygınlığı ve güvenilirliği açısından atmak zorunda bulunmasıdır.

f- Kaldı ki, Türk dış siyaseti, karşısına çıkacak beklenmedik olumsuzluklarla başedebilecek birikime ve etkinliğe sahiptir.

Daha sonra bakanlıkta tartışıp geliştirdiğimiz, Denktaş'la paylaştığımız bu düşüncelerimden anlaşılacağı gibi, ciddi bir çalışma içindeydik. Konfederasyon önerisini şekillendiriyorduk. S-300'lerin getirilmesi ihtimalinin karşısında, füzeleri askeri bir harekât ile yok etmekten, kktc ile Türkiye'nin bütünleşmesine dönük adımlar atmaya kadar her girişimin teorik ve pratik hazırlığı yapılmaktaydı. Dış siyasette başarının önkoşulu, bütün ihtimallerin önceden düşünülerek, her biri için uygulanacak siyasetin özenle planlanmasıdır; uygulamayı olumsuz etkileyecek dış gelişmelerin öngörülmesi, bunların da ayrıntılarıyla düşünülmesi, önlemlerinin alınmasıdır.

V

Türkiye Kıbrıs'ta Çıtayı Yükseltiyor

a) Konfederasyon Tartışmaları

1998 sona ermeden, Rum tarafının zaten tavsamış bulunan füze rüyası, resmen de son buldu. Çok zamanımızı almış, hayli emek vermiştik ama, her bakımdan Türkiye'nin kazançlı çıktığı bir mücadele olmuştu: Ciddiyetimizi göstermiştik; en küçük bir pazarlığa yanaşmamıştık; dediğimizi yaptırmıştık. Bu dönemde, Yunanistan'la bölücü terör örgütleri arasındaki yakın işbirliği de gün ışığına çıkmaktaydı. Bunu biz her düzeyde ve ortamda anlatıyor, Yunan yönetiminin kimliğini sergiliyorduk. Dolayısıyla, yabancı dilde yayınlara, basın toplantılarına, demeçlere çok önem vermekte, zaman ayırmaktaydık. Kıbrıs Rum Kesimi'nden, '... füzelerin Kıbrıs'a yerleştirilmesi projesinden vazgeçildiği' açıklamasından sonra, etraflı bir değerlendirmeyi Aralık 1998'de Turkish Daily News gazetesine yaptım.

> • Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Güney Kıbrıs'a S-300 füzeleri konuşlandırma planlarını gömmekte olduklarını resmen açıklamışlardır. İddialı konuşmalarını tümüyle geri almış ve yenilgilerini kabullenmişlerdir. Bu, kendileri için hayırlıdır. Yolda kalan Yunan girişiminin tahlilini artık yapabiliriz.
>
> İlk dikkat çeken şudur: Yunan-Kıbrıs Rum Ortak Savunma Doktrini (daha doğrusu, ortak saldırı doktrini) çerçevesinde, bu ikili, Türkiye'ye ve KKTC'ye bir tehdit unsuru oluşturmak istemiştir. Bu amaçla ve 500 milyon dolar ödenerek, şu malûm füzeler Rusya'dan sipariş edilmiştir. İlk amaçları, bütün Türkiye'yi vurabilecek bir silaha Güney Kıbrıs'ta sahip olmaktı. İkinci hedef, bu yeni durumu kullanarak, Yunan/Kıbrıs Rum şantajını Türkiye'nin kabullenmesini sağlamaktı: '... Türkiye ve KKTC taviz verirse, örneğin, Türk uçakları Kıbrıs'ın üzerinde uçmayı durdurursa, biz de S-300 projesinden vazgeçebiliriz' gibi. Benzer mesajları, birçok NATO-AB ülkesinden de aldık.
>
> Cevabımız, siyasal alışverişin, pazarlığın ve şantajın tuzaklarına düşmeyeceğimiz oldu. Pazarlık şöyle dursun, bu konuyu kimseyle müzakere bile etmedik. Bu silahların Yunan/Kıbrıs Rum işbirliğinin talihsiz bir ürünü olduğunu ve yarattıkları kargaşayı temizlemenin kendilerine düştüğünü, aksi halde girişimlerinin sonuçlarına

katlanmak zorunda olduklarını herkese söyledik. Şunu bütün ilgili ülkelere açıkça anlattık: Yunan tarafı kendi yanlışından dönecek diye, kimse bizden bir 'karşılık' beklemesin. Kıbrıs siyasetimizde ve yaklaşımlarımızda hiçbir değişiklik yapmıyoruz. Hükümetimiz, '... Yunan/Kıbrıs Rum tarafı bu füzeleri Güney Kıbrıs'a konuşlandırırsa, gerekli olan her şeyi, hem siyasal hem askeri boyutta gerçekleştireceğini' açıkladı. Biz, bu kararlılığımızı Yunanistan'a ve diğer ilgili ülkelere ulaştırdık.

Yunan tarafının dünkü resmi beyanıyla, S-300'leri Kıbrıs'ta konuşlandırma planından vazgeçtikleri duyuruldu. Böylece, bir trajikomedi noktalanmış oldu. Güney Kıbrıs'a füzeler yerleştirip Türkiye'yi tehdit etmek kimsenin haddi dahilinde değildir. Bu son hikâye, söz konusu girişimlerin sahipleri için ağır sonuçlar yaratacağını kimsede tereddüt bırakmayacak bir açıklıkla sergilemiştir.

Öte yandan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin S-300 yenilgisi, onun, yüksek teknoloji kullanan silahlar edinme gayretinden vazgeçtiği anlamına kesinlikle gelmez. Bunlar, Türkiye ve KKTC'yi rahatsız etmektedir. Son zamanlarda Baf'ta bir havaalanının yapımı, Yunan saldırı gemileri için Terazi'de oluşturulan deniz üssü ve yeni Rus silahları satınalma gayreti, Yunan/Kıbrıs Rum tarafının düşmanlık inadını sürdürdüğünü kanıtlamaktadır. Bu gelişmeleri dikkatle izlemekteyiz, gerekli önlemleri almaktayız. Yunan/Kıbrıs Rum tarafının ortak saldırı doktrinleri çerçevesinde süregelen hızlı silahlanmasını çaresiz bir seyirci gibi izlememizi, kimse bizden beklememelidir.

Ayrıca şunu belirtmek istiyorum: Yunanistan –en azından bazı Yunan siyasetçileri– teröristlerin Türkiye'deki cinayetlerini sürdürmeleri için onları cesaretlendirmekte, desteklemektedir. Bir kez daha tekrar ediyorum: Terörizmin Avrupa'daki en büyük üssü, koruyucusu ve destekçisi, Yunanistan'dır. Yunanlılar, Türkiye'nin istikrarını bozma rüyalarını hâlâ sürdürmektedir. Paramiliter kamplarında eğittikleri teröristlerle, teröristlere sağladıkları geniş imkânlarla, yabancıları ve Yunanlıları öldürmekte uzmanlaşmış '17 Kasım' terör örgütleriyle, Yunanistan, şeytanla ortaklık kurmanın pahasına bile olsa, 'Türkiye düşmanlığı' saplantısını ve tutkusunu

sürdürmektedir. Uluslararası her düzeyde, her ortamda, her forumda, Yunanistan'la terörizm arasındaki bağları sergiliyoruz, anlatıyoruz.

Yunanistan'ın uluslararası ölçüleri yok saydığı bir başka alan, Batı Trakya'daki Türk azınlığını hedef yaptığı uygulamalardır. Lozan Anlaşması'nın kurallarını çiğneyen Yunanistan, Batı Trakya'nın Müslümanlarından temel dinî haklarını esirgemektedir. Kendi düşük insan hakları geçmişiyle tutarlı olarak, Yunan yönetimi, 70 yaşındaki Türk müftünün Müslüman cemaati tarafından belirlenmesi nedeniyle 'yasadışı seçilmiş olduğunu' iddia etmiş, bu uydurma gerekçeyle onu sürekli suçlamıştır. Baskı niyetiyle onu bir mahkemeden, ötekine sürüklemiş, çoğu para cezasına dönüştürülen kısa hapis cezalarına mahkûm etmiştir. Yunanistan'ın benzer bir baskı siyasetini başta Türkler olmak üzere bütün Müslüman azınlıklara, Makedonlara, Arnavutlara ayrıca Vlah (Ulah) azınlığına uyguladığını üzüntüyle ve tepkiyle izlemekteyiz.

Sonuç olarak söylenebilecek olan, Yunan/Kıbrıs Rum tarafının yarattığı S-300 komplosunu Türk hükümetinin yıkmış olduğudur. Şunu da çok açık belirteyim, Türkiye'nin, Yunanistan'a karşı düşmanca bir siyaset izlemek gibi en küçük bir niyeti yoktur. İyi ilişkilerin, karşılıklı anlayışın ve işbirliğinin iki ülke arasında kurulması hem Türkiye'nin, hem de Yunanistan'ın yararına olacaktır. Nitekim, beş esasta özetlediğimiz bir yakınlaşma planını bu yılın (1998) şubat ayında biz Yunanistan'a önerdik. Temelindeki yaklaşım, Türkiye ve Yunanistan'ın diyalog yoluyla, birbiriyle konuşarak bütün ikili sorunlarını tartışarak çözebilecekleriydi. Önerimiz, tüm AB ülkelerinden ve ABD'den destek gördü, ancak Yunanistan tarafından hemen reddedildi. Çağrımı tekrarlıyorum: İkili tüm anlaşmazlık konularını masaya getirelim ve birlikte çözüm bulalım.

– *Yunan tarafının S-300 füzeler projesinden vazgeçmesini nasıl değerlendirmektesiniz? Kıbrıs'ta asker indirimine yol açabilir mi?*

• Türkiye'nin kendi siyasetini tehdit ya da baskı nedeniyle değiştirmeyeceğini birçok ülkenin artık anlamış olması gerekir. Ayrıca, var olan koşullar dikkate alındığında, asker ve silah indirimi beklentileri gerçekçi değildir. Bunlar, kalıcı bir anlaşmanın sağlanması, anlayış ve barış ortamının oluşmasıyla mümkündür. Dış

siyaset, gerçekçiliğin en öne alınması gereken bir alandır. Henüz çok yeni olan iki olumsuz gelişmeyi hatırlatayım: Önceki gece, Kıbrıslı Rumlar Yeşil Hat üzerindeki Türklere ateş açtı. Kısa bir zaman içinde bu tür olayların üçüncüsü. Yeni Rus silahları –S-300 değil bu defa, yüksek teknoloji özelliklerine sahip konvansiyonel silahlar– Rum yönetimince satın alındı. Bunlar, iyi işaretler değil, asker sayısını azaltmaya yüreklendirecek gelişmeler değil...

– Rusların S-300'lerden Ermenistan'a satmak üzere olduğu bildiriliyor. Azerbaycan, bunun Türkiye'ye yönelik bir tehdit olacağını öne sürdü. S-300'ler şimdi Kafkasya'da bir gerilime neden olur mu?

• Ermenistan'a füze sattıklarına ilişkin istihbarata rastlamadım. Varsayım üzerine konuşmak istemem. Ancak Rusya, Ermenileri sürekli silahlandırıyor, büyük miktarlarda silahı satıyor yahut bağışlıyor, bunlar S-300 değilse bile... Azerbaycan hayli kaygılı. Gelişmeleri dikkatle izliyoruz ve gerektiğinde Azerilere yardım etmeye hazırız.

– Yunanistan'ın terörizmin başta gelen limanı, koruyucusu ve desteği olduğunu, İtalya'nın da hemen arkasından geldiğini söylediniz. Teröre destek iddiaları Türk-İtalyan ilişkilerini nasıl etkiliyor? Yeni de bir gelişme var: Galatasaraylı futbolcu Hakan Şükür'ün, yüksek bir fiyatla İtalya'ya transfer olmasından söz ediliyor. Bazıları bunu '... İtalya, Türkiye'ye sempatik görünmek istedi dolayısıyla Hakan'ı halkla ilişkiler bağlamında transfer edecek' diye yorumluyor. Siz ne dersiniz?

• Bu yoruma katılmıyorum, çünkü İtalyan kulüplerinin Hakan'ın peşinde olması onun üstün yetenekleri, birinci sınıf futbolcu olması nedeniyledir. Ek bir neden aramanın gereği yoktur. Bir Galatasaray taraftarı olarak Hakan'ın gidişine üzülsem de, Hakan gibi büyük bir Türk oyuncusunun dünyanın en güçlü takımlarından birinde oynaması, Dışişleri Bakanı kimliğimle beni sevindirir.

– S-300 füzelerinin Kıbrıs'ta konuşlanması durumunda, Türkiye onları vuracağı tehdidinde bulunmuştu. Aynı durum, Girit'te konuşlanmaları halinde de geçerli mi?

• Varsayım üzerine yorum yapmam. Girit'ten ya da başka bir yerden Türkiye'ye yöneltilmiş bir tehdit varsa, gerekli

> değerlendirme yapılır ve tehdidin tabiatı, önemi, kapsamıyla orantılı karşılığımız, uygun siyasal ve askeri yöntemlerle verilir. Bu açıkça böyledir ve herkesin hesabını buna göre yapması gerekir.

Türkiye, ‘S-300’ füzelerini bir tehdit olarak algılamıştı. Güney Kıbrıs’a konuşlandırılmaları durumunda, bu füzeleri vuracağımızı belirtmiştik. Bu kararlı yaklaşımımızın sonucu değiştirttiğini, gkry’nin bizim siyasetimiz nedeniyle bu yanlış girişimden vazgeçtiğini, gkry lideri Klerides, yıllar sonra vereceği bir demeçte (23 Kasım 2003) şöyle açıklayacaktı:

> ... Eski Kıbrıs Rum Yönetimi Lideri Glafkos Klerides, Rusya’dan sipariş ettikleri S-300 füzelerinin adaya getirilmesi halinde, Türkiye’nin hava kuvvetleriyle bunları vuracağı ve bunun sonucunda savaş çıkacağı yönünde yabancı büyükelçilikler tarafından kendilerine baskı ve uyarılar yapıldığını açıkladı.
>
> Alithia gazetesine göre Klerides, Rum radyo televizyonunun (RİK) ‘Vatan Savunması’ adlı TV programına katılarak S-300’lerin Güney’e gitmemesinin perde gerisi kararlarını ‘ilk kez’ açıkladı:
>
> S-300’leri getirdiğimiz taktirde Türkiye’nin hava gücüyle bu füzeleri vuracağı yönünde baskı ve uyarılar vardı. Bu gerçekleşirse tepki göstermeye mecbur olacak ve bir savaşa girecektik. Türkiye’nin tehditleri gerçekten yapılmıştı ve bu füzelerin gelmesi halinde bunları vuracaklarını herkese duyurmuşlardı.
>
> Bana yapılan uyarılar, Yunan hükümetine de yapılmıştı. Bu nedenle karar almak için Atina’da bir toplantı düzenledik. Toplantıda, savaş tehlikesi olduğu için S-300’lerin adaya gelmemesi gerekliliği kararlaştırıldı. (AA)

b) Konfederasyon, Bir Uzlaşma Çağrısıydı

Türkiye’nin, Kıbrıs’ta yeni düşünce geliştiren, çözüm düşünen taraf olması fevkâlade önemlidir. Başkasının önerilerini sürekli reddeden taraf olmaktansa, öneri getiren ama reddedilen taraf olmak dış siyasette her zaman daha az zararlıdır. Üstelik, düşünce ve öneri sunmanın kural olarak getirisi vardır: Bir defa, girişim üstünlüğü öneri sunanda olur. Tartışmalar öneri çerçevesinde yoğunlaşacağından, kendi istediğiniz noktalarda konunun odaklaşmasını sağlayabilirsiniz. Nihayet, yeni düşünce ve öneri, çözüm yolunda farklı seçeneklere, yeni uyumlara, uzlaşmalara imkân sağlayabilir.

Türkiye ve kktc'nin 18 Temmuz 1998 tarihli konfederasyon önerisi, bunları da gerçekleştirmeyi amaçlıyordu ve gerçekleştirdi. Ama en az bunlar kadar önemli olan, Türkiye'nin ve kktc'nin siyasetine iki alanda köklü yenilik getirmesiydi: İlki, kktc, ilk kez ab konusunda bir adım atmaktaydı. Öneri, konfederasyonun gerçekleşmesi durumunda, Türkiye yararına bir düzenleme çerçevesinde ve Kıbrıs'ın ab üyeliğinin tartışılabileceğini belirtmekteydi. İkincisi, geleneksel ve klasik 'federasyon' tezi terk edilmekteydi. kktc'nin, ancak 'konfederasyon' özelliğindeki bir 'ortak çözümü' kabul edebileceği açıklanıyordu. Böylece, Kıbrıs'ta çıta yükselmekteydi. Malûm, 'federasyon'da, kural olarak, merkezin yetkileri geniştir, bir araya gelmiş federe devletlerin (birimlerin) yetkileri sınırlıdır. Çünkü, federasyon modelinde, birimlerin yetkileri isimlendirilir, isimlendirilmemiş tüm yetkilerin merkeze ait olduğu varsayılır. Dolayısıyla, merkez güçlü, birimler nispeten güçsüz kılınır. Konfederasyon ise bunun tersidir: Burada, merkezin yetkileri sayılmış, sayılmayan bütün yetkiler birimlerin varsayılmıştır. Dolayısıyla, gene kural olarak, konfederasyonda birimler güçlü, merkez nispeten güçsüzdür.

Daha önce naklettiğim özel çalışma belgesinde de belirtildiği gibi, konfederasyon girişimini bir süredir hazırlamaktaydık. Nihayet, zamanın geldiğini Cumhurbaşkanı Denktaş'la öngördük. Ben Başbakan'la değerlendirdikten ve onayını aldıktan sonra Kıbrıs'a gittim, ortak basın toplantımızda Denktaş öneri metnini açıkladı. Yorumuna ve sonraki gelişmelere değinmeden önce, metni tam olarak nakletmek istiyorum:

CUMHURBAŞKANI RAUF DENKTAŞ'IN

KIBRIS'TA KALICI BİR ÇÖZÜM İÇİN ÖNERİSİ (31 Ağustos 1998)

Kıbrıs'ta müştereken kabul edilebilecek kalıcı bir çözümü sağlamaya yönelik nihai bir çaba kapsamında, aşağıdaki düzenlemeler temelinde bir 'Kıbrıs Konfederasyonu' tesis edilmesini öneriyorum:

1) Türkiye ile KKTC arasında yapılacak anlaşmalarla özel ilişki tesis edilecektir.

2) Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasında simetrik anlaşmalar yoluyla benzer bir özel ilişki kurulacaktır.

3) Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasında "Kıbrıs Konfederasyonu" tesis edilecektir.

4) 1960 garanti sistemi muhafaza edilecektir.

5) “Kıbrıs Konfederasyonu”, iki tarafın ortak mutabakatı olduğu takdirde, AB’ye katılım politikası izleyebilecektir. Türkiye’ye, AB’ye tam üyeliği gerçekleşene kadar, özel bir düzenleme ile Kıbrıs Konfederasyonu’na ilişkin olarak AB üyesi ülkelere tanınan tüm hak ve yükümlülükler aynen tanınacaktır.

Müzakerelerin nihai hedefini, iki halktan ve iki devletten müteşekkil konfederal bir yapıyı öngören, iki anavatan ile garantör devletler arasında akdedilecek simetrik anlaşmalarla desteklenen bir ortaklık çözümü teşkil edecektir. Konfederasyona devredilmeyen tüm hak ve yetkiler konfedere devletlerde kalacaktır. Müzakereler sonucunda varılacak herhangi bir çözüm, onay için ayrı ayrı referanduma sunulacaktır.

Bu amaçla yapılacak müzakerelere katılmakla taraflar, Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk tarafının iki egemen ve eşit devlet olduğunu, her birinin, kendi halkının siyasi eşitliğini ve iradesini temsil eden ve işlerliği olan demokratik kurumları ve yetkileri haiz bulunduğunu kabul etmiş olacaklardır. Ayrıca, bir tarafın makamlarının diğerini temsil etmeyeceğini de kabul etmiş olacaklardır.

Ancak böyle bir yapılanma ile:

a) Her iki tarafın güvenliğinin sağlanacağına;

b) Her iki tarafın kimliğinin ve esenliğinin güvence altına alınacağına inanmaktayız.

c) Kıbrıs Rum tarafı bu nihai esaslarla mutabık olduğu takdirde, ‘Kıbrıs Konfederasyonu’nun tesisine yönelik müzakerelere başlamaya hazırız.

Böyle bir öneriyi, kimse bizden beklemiyordu. Hem akılcı ve uzlaşmacı özellik taşıyan, ab gerçeğini göz ardı etmeyen, hem de, olumlu yaklaşımını daha ileri bir hedefle, konfederasyonla bütünleştiren bir öneri getirilmişti. Tahmin edileceği üzere, önce Kıbrıs Rum Kesimi’nden, sonra Yunanistan’dan olumsuz sesler yükseltildi. abd ve İngiltere’den, Rusya’dan, bazı nato-ab üyelerinden, ‘... çözüm, bm’nin çerçevesinde aranmalıdır’ benzeri yumuşak tonlu olumsuz yorumlar yapıldı. Uluslararası basında, önerinin haberleri önemle yer aldı. Bizim açımızdan, zaten beklemediğimiz ‘ortak kabul’ ortalıkta yoktu ama, önemli bir gelişme sağlanmıştı: Türk

tarafı, başkalarının geliştirip getirdiği düşüncelere ‘Hayır’ diyen ve bu özelliğiyle tanınmış bir aktör olmaktan belki ilk kez çıkıyordu. Beğenilsin ya da beğenilmesin, şimdi masada bizim bir önerimiz vardı. Yunan tarafı değil ama diğer ilgili ülkeler, isteseler de istemeseler de, bizim önerimizi bizimle konuşmak durumundaydı.

Nitekim öyle oldu. İlk günlerin kategorik ‘... bm zaten uğraşıyor, buna ne lüzum var’ yaklaşımının ardından, bizim konfederasyon modelimize artan bir ilgi gelmeye başladı. Avrupa Birliği, kktc’nin ilk kez ab ile bir uyum olasılığından söz etmesini ciddi şekilde incelenmeye lâyık gördü. ab’nin Komisyon Üyesi Verheugen, Denktaş’la doğrudan temas kurdu. Benimle yaptığı görüşmelerde, konfederasyonun özelliklerini, bizim düşüncelerimizi uzun uzun sordu. Ben de uzun uzun anlattım. Model hem olabilirlik taşıyordu, hem de ab dahil herkesin sorununa çözüm yollarını açmaktaydı. ab’nin ilgisi karşısında, bizim Kıbrıs bölümümüzün yöneticileriyle ab Komisyonu arasında bir çalışma başlattık; konunun uzmanı arkadaşlarımız ab’yle çeşitli toplantılar yaparak konfederasyonu anlattı; bu çerçevedeki çözüm yollarını tartıştı.

Konfederasyon önerisi, Türkiye’nin ve kktc’nin Kıbrıs siyasetinde bir dönüm noktası oldu. Yukarıda belirttiğim gibi, o ‘edilgen’ politika, şimdi, ‘etkin’ özellikler almıştı. Talep getirmekte, aldığı cevabı tartışmakta, muhatabını sorgulamaktaydı. Tartışma zeminini Türkiye’nin istediği bir alana elbirliğiyle çekebilmiştik. Amerika ile, ‘garantör ülke’ İngiltere ile Kıbrıs bağlamında şimdi konuşulan, ‘konfederasyon’du. Bunun olup olamayacağı, eksiği ve fazlası, nasıl gelişebileceği vb. Kıbrıs konusunda yıllardır sadece ‘hayır’ diyen, böyle bilinip tanınan, bundan ötesi kendisinden beklenmeyen ve kendisine yakıştırılmayan kktc, şimdi, ısrarla kendi önerisini izliyor, başkalarını zorluyordu.

İlginç olan, şuydu: Ben, yabancı meslektaşlarımla konfederasyon önerisini ve onun doğrultusundaki çözümü tartıştığımda, muhataplarım genelde önerinin geçerliğini ve olabilirliğini kabul ediyordu; en azından bunu teslim ediyordu. ‘... Ama Kıbrıs Rumları bunu reddeder’ çekincesi, başlıca itirazlarıydı. Bu bağlamda, Kıbrıs konusunun iki önemli ismi, abd’nin Kıbrıs Özel Temsilcisi Holbrooke ve İngiltere’nin Kıbrıs Özel Temsilcisi Lord Hanney’in yaklaşımları ilginçtir. Her ikisi de Kıbrıs uzmanı olan bu değerli muhataplardan Holbrooke’un yorumunu, kendi izlenimim olarak veriyorum: Bizim konfederasyon önerimizle ilgili olarak, benim aldığım izlenim, ‘... içinden bir cümle değiştirilirse, Holbrooke açısından bu

önerinin kabul edilebilir, yararlı bir öneri olduğu' şeklindedir. 'İzlenim' diyorum, çünkü, bu konuşma kayda geçirilen resmi bir konuşma değildi. Holbrooke'un değiştirilmesini öngördüğü cümle ise, bizim açımızdan önemli olmayan bir ifadeydi. Lord Hanney ile görüşmemiz ise, kayda geçmiş bir görüşmedir; 1999 Eylül ayındaki Londra ziyaretim sırasında. Gene 'izlenim' olarak nakledeyim, İngiltere'nin Kıbrıs temsilcisinin, kktc'nin Konfederasyon Önerisi'nin altına kendi imzasını atabilecek kadar olumlu bulduğu anlaşılıyordu. 'Hadi, ne duruyorsunuz, harekete geçin' dediğimde ise, yabancı muhataplar, Kıbrıs Rumlarının bunu kabul etmeyeceğini belirtmekteydi. '... O zaman kendi sorunları, çözüm diye bizim üzerimize gelmeyin, işte çözüm,' demekteydik. Ben, bir uzlaşma için tek tarafın, Türklerin iradesinin yetmediğini, asıl Rumların üzerinde çalışılması gerektiğini muhataplarıma anlatmaktaydım. Kıbrıs Türk tarafıyla Kıbrıs Rum tarafı konfederasyon önerimiz sayesinde bir anlamda yer değiştirmekteydi. Kabul etmeyen şimdi onlar olmaktaydı.

Konfederasyon önerisi, iki somut sonuca daha yol açtı: Bu öneri, bizim de ufkumuzu genişletti. Bakanlık olarak, kktc olarak, yeni düşünceler, yeni çözüm yolları ürettik. Muhtemel bir uzlaşmanın, konfederasyon temelindeki çözümün mekanizmalarını, ayrıntılarını geliştirdik. Geleceğin tartışmalarına çok daha iyi hazırlanabildik. İkinci sonuç, bu düşüncelerimizin birazdan değineceğim 'Denktaş-Klerides' görüşmelerinde somut öneriler olarak tarafımızdan getirilmesi oldu. Klerides kabul etse de, etmese de, Türk tarafı, somut, gerçekçi, olabilir önerilerini bu görüşmelerde ortaya koydu, kaydı geçirdi. Nitekim, daha sonra Birleşmiş Milletler'in hazırladığı (Annan Planı diye tanımlanan) çözüm planında, Türk önerilerinin belli bir bölümü yer aldı, ya da planın özelliklerini etkiledi. Şunu rahatlıkla söylemek mümkün: Annan Planı'nda bizim olumlu bulduğumuz ne varsa, bunlar, konfederasyon çerçevesinde Cumhurbaşkanı Denktaş'la birlikte düşünüp geliştirdiğimiz, Denktaş'ın Klerides'le ikili görüşmelerinde savunduğu yaklaşımlardır. Annan Planı'ndaki bize göre olumlu bazı gelişmelerin, doğrudan doğruya konfederasyon önerisinden, bu öneri sonrasında yaptığımız çalışmalardan kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

'Konfederasyon' konusunda basını ve dış basını, nato, ab, İslâm Konferansı üyelerini, Türkiye'deki yabancı misyonları sürekli bilgilendirmeye çalışıyorduk. Bir bakıma, 'yan-yol diplomasisi' diye adlandırılan yöntemleri yoğun kullanmaya çalıştık. Türkiye'deki, hattâ Türkiye dışındaki yabancı çevrelerin izlediği Turkish Daily News'da,

yabancı basında ve televizyonlarda çok sayıda demecim, makalem yayımlandı:

– Kıbrıs Rum Cumhurbaşkanı Klerides'in, konfederasyon önerinizi beğenmediği haberi veriliyor. Siz ne diyorsunuz?

• Acele cevap vermiş. Kıbrıs'ta ortaklaşa kabul edilecek bir çözüm için 1960'lardan beri hiçbir adım atılmadığını görmekteyiz. Dolayısıyla, böyle bir çözüm bulunacaksa, hepimizin gerçekçi, enerjik davranmamız, yaratıcı olmamız ve kalıcı bir anlaşmayı amaçlamamız gerekir. Son tahlilde, BM'nin istediği birleşmiş bir Kıbrıs'tır. Cumhurbaşkanı Denktaş, bir konfederasyon önermiştir. İki bağımsız ve eşit birimin birleşmiş Kıbrıs'ını önermiştir. Kıbrıslı Rumların ve Yunanlıların gerçekçi olacağını ve yapıcı bir yaklaşım getireceğini umarım (CNN International, Eylül 1998).

– G-7'ler (güçlü ekonomiler topluluğu) ve Rusya, Kıbrıs görüşmelerinin yeniden başlaması için bir çağrıda bulundu. BM Genel Sekreteri bu sonbaharda iki lideri davet etmek niyetinde olduğunu açıkladı. Bu gelişmelerden Atina memnun görünüyor, Kıbrıs Rumları henüz bir şey söylemedi, Türk tarafı ise sanki kaygı duyuyor. Bu gelişmeler sonucu kolaylaştırabilir mi?

• G-7'lerin ve Rusya'nın kendilerine göre bir Kıbrıs anlayışı olabilir. Bizim de kendi anlayışımız vardır.

Adada iki devlet bulunuyor. Her ikisinin de demokratik bir yapısı var. Birine, KKTC'ye karşı haksız uygulamalar söz konusu. Ekonomik ambargo altında. Buna rağmen, KKTC'nin kişi başına millî geliri Türkiye'ninkinden yüksek. KKTC vatandaşlarının hayat düzeyi için biz elimizden geleni yapmaktayız. Kıbrıs'taki her iki halk da güven içinde yaşıyor. 25 yıldan beri iki toplum arasında önemli bir olay çıkmadı. Geçmişte, çatışmalar gündelik hayatın bir gerçeğiydi ve kurban veren taraf her zaman Türklerdi.

Günümüzün sorunu, iki devleti bir araya getirecek bir modeli geliştirmenin mümkün olup olmadığıdır. Bunun gerçekleşmesi için, iki tarafın birlikte kabul edeceği bir çözüm ve iki halkın birbiriyle barışması gerekiyor. Bu sonuca dönük gayretler var. Biz, ortak bir çözümü kesinlikle destekliyoruz. Ortak çözümü öncelikle Kıbrıs'taki iki taraf yaratacak. Bu çözüm, adadaki gerçekler üzerine bina edilmelidir, yoksa, teorik ve çoğu kez haksız, kendini tekrar

edip duran eski bir söylem üzerine değil. BM Güvenlik Konseyi ve bazı Batı Avrupa ülkelerinin bir ‘modaya’ dönüştürdüğü Türk tarafına baskı yapmak, sonuç kabul ettirmek eğilimleri, uzlaşmayı daha da zorlaştırıyor.

Türkiye’nin Dışişleri Bakanı olarak, Kıbrıs konusunda iki etkenin bize yardımcı olduğunu görmekteydim, bunların varlığı güven veriyordu. İlki, ‘Denktaş faktörü’ diye tanımlanabilir. Kendisine Türkiye olarak tam güvenimiz var ve onu destekliyoruz. Bazı yabancı gözlemciler Denktaş’ı yanlış değerlendiriyor, ortak bir çözümün önündeki engel olarak niteliyor. Oysa Denktaş, ortak çözüm arayışında akılcı muhataptır. İkincisi, Türkiye’nin Kıbrıs siyaseti özellikle son yıllarda mesafe almıştır. Sonucun hâlâ uzağındayız ama, hem sorunları anlatmamızda hem de muhtemel çözümün tarifinde gelişme sağlandı. Bunlar Kıbrıs’taki ve Kıbrıs’ın çevresindeki dinamik gerçeklere önerilerimizi uyumlaştırmak bilincinin ve gayretinin ürünü oldu. Örnek olarak vereyim, fazla uzak olmayan bir geçmişte, biz federal bir çözüm önermekteydik. Yunan/Rum tarafı Kıbrıslı Türklere federal haklar tanınamaz görüşündeydi. Şu sıralarda, federal bir çözümü tümden desteklediklerini belirtiyorlar. Ancak federasyondan anladıkları, Yunan Dışişleri Bakanı Pangalos’un sözleriyle, ‘... Kıbrıs Türklerinin, geniş ölçüde otonomiye sahip bir azınlık’ oluşturmasından ibaret. Yani, eğer gerçekten ortak çözüm isteniyorsa, zamanla ve değişen koşullarla uyum için, doğru bir zamanlama için, gene gecikiliyor. İki kurucu devletin oluşturacağı konfederasyon modeli artık tartışma gündeminde.

Dış baskılarla Kıbrıs’ta çözüm olmaz. G-7’lerden bazılarının temsilcileriyle görüştüm, bunu kendilerine anlattım. Anladıklarını sanıyorum.

– Sayın Bakan, ‘... en zengin olmaları mutlaka en akıllı oldukları sonucunu yaratmaz’ sözlerinizin, anlattığınız gelişmelerle bağlantısı var mı?

• Evet, söylediğim buydu. Fakat tabii, bir belirli devleti yahut kişiyi kastetmedim. Bir ülkenin zengin olması nedeniyle her konuda ve durumda en akıllı önerileri getireceği, en akıllı davranışları sergileyeceği varsayılamaz. Aynı şey bireyler için de geçerli.

– Son haberlere göre, Kıbrıs görüşmelerinin ekim ayında başlaması için her iki tarafa öneri götürülecek. Böyle bir sürecin önü yeniden açılabilir mi? Süreç başlarsa, nasıl sonuç alınabilir?

• Sayın Denktaş'ın belirttiği gibi, Rum tarafı, adanın tek temsilcisi olduğu varsayımından hareket edecekse, böyle bir görüşme olmaz, olsa da bir şey çıkmaz. Yok eğer gerçekler kabul edilirse ve bir görüşmenin koşulları karşılanmış, sonuca gidecek yollar döşenmişse, ben çözüme yaklaşılacağına inanıyorum. Ama gelişmeler maalesef bu noktada gözükmüyor.

Şunu da ekleyeyim: Koşullar oluşur da iki liderin görüşmesi gerçekleşirse tabii ki iyi olur. Gerçekleşmezse, bu, dünyanın sonu demek değildir. Fazla abartmamak gerekir.

Bir ülkenin, kesin tavır aldığı bazı konular vardır. Bunlar, o ülkenin, kendisini hem yasal olarak hem de ahlâk açısından haklı gördüğü konulardır. Kıbrıs, Türkiye için böyle bir konudur.

Turkish Daily News, Haziran 1999

VI

Kıbrıs'ın İnişli-Çıkışlı Yolları

Türkiye'nin Kıbrıs siyasetini oluşturmak ve uygulamak kolay değildir. Zaten çok sayıda iç ve dış etkenin, çeşitli yarar ve zarar hesaplarının birlikte var olduğu bir konudur bu. Başta Amerika ve İngiltere tüm nato ülkelerinin, Rusya'dan, Hindistan'a uzanan özel temsilcilerin, Birleşmiş Milletler'in, Avrupa Birliği'nin işin içine karıştığı bir ortamda Kıbrıs siyasetimiz hayata geçirilir. Ama zorluk sadece bu değildir. Kıbrıs sorunu çok boyutludur; güvenlik boyutu, ekonomik, iç siyasal ve sosyal boyutları, ilgili diğer bakanlıklar boyutu vardır. Dışişleri Bakanlığı'nın sorumluluğu, Kıbrıs sorununun dış siyasal çözümlerini oluşturmak, bunları dünyaya anlatmak, dış dengeleri doğru okumak, bu dengelerde Türkiye ve kktc yararına değişimler sağlamaya çalışmaktır. Ne var ki bunların tümünü en iyi şekilde yapsanız da, yeterli olamaz. Kıbrıs'ın ekonomik durumu, kktc vatandaşlarının eğilimleri, ulaştırma, bayındırlık, ticaret alanlarında Türkiye ile işbirliğinin yeterliği, dış siyasetin oluşumunu da, uygulanmasını ve başarısını da derinden etkiler. Örneğin, eğer Kıbrıs'ta yaşayan insanlar ekonomik sıkıntı içindeyseler, Kıbrıslı gençler geleceklerine güvenmiyorsa, örneğin iki ticaret bakanlığı işbirliği yapamıyorsa, örneğin, Türkiye'de sözü verilen hizmetler Kıbrıs'a aktarılmıyorsa, sizin en gelişmiş dış siyasetiniz, uygulamada ek zorlukla karşılaşacak demektir.

Dolayısıyla, Kıbrıs, ciddi bir eşgüdüm/koordinasyon meselesidir. Bizim devlet yönetimimizdeki en büyük bir eksiğin ise, eşgüdüm olduğu açıktır. Kaldı ki, hükümet koalisyonunun ortaklarını memnun etmek ve fazladan bir bakana iş yaratmak için yaratılmış 'Kıbrıs'ta eşgüdümden sorumlu devlet bakanı' uygulaması, Kıbrıs'a ve Türkiye'ye yarar sağlamamıştır. Aynen, 'ab ile İlişkilerde Eşgüdümden Sorumlu Devlet Bakanlığı' gibi. Bu devlet bakanlıklarının sahipleri tarafından ilerdeki bir dışişleri bakanlığı için 'bekleme odası' gibi bazen görülmesi, onların işlevsiz ve gereksiz olmalarının yanı sıra, hükümet çalışmalarını zorlaştırmalarına da neden olabilmiştir.

Bizim beş yıllık sorumluluk dönemimizde, Kıbrıs'ın güvenlik boyutuyla ilgili bir meselemiz olmadı. Kıbrıs'ın siyasal boyut taşıyan güvenlik konularında da, güvenlik boyutu taşıyan siyasal konularında da işbirliğini ve eşgüdümü Genelkurmay'la birlikte sorunsuz sağladık. Türkiye'nin ve kktc'nin diğer bakanlıkları arasında ortak çalışmalar, ekonomik konular,

kktc'nin iç siyaseti ve sosyal sorunları Dışişleri Bakanlığı'nın kontrolünde değildi. Gene de, bunlara yardımcı olmaya ve 'Ortaklık Konseyi'ne katkımızı getirmeye çalıştık.

Kendi işimize dönersek, Denktaş-Klerides görüşmelerine kadar (2002 Ocak), Kıbrıs sorununa çözüm arayışının uluslararası platformu Birleşmiş Milletler gözetimindeki 'aracıyla konuşmalardı' (proximity talks). Kıbrıs'taki iki milletin temsilcileri yüz yüze görüşmedikleri için, 'aracıya', yani bm sorumlusuna konuşur, bm sorumlusu da, birinin kendisine söylediğini diğerine naklederdi. Temsilci, fırsat buldukça kendi katkısını, önerisini de bu konuşmalara getirirdi. Aslında pek bir şeye yaramayan, dostlar alışverişte görsün kabilinden sürdürülen görüşmelerdi bunlar. Ancak, bütün anlamsızlığına rağmen bir tür temasın devamında özellikle bm, nato ve abd yarar görürdü. Aracılı görüşmelerden çekilecek taraf bu çevrelerce derhal 'uyumsuz', 'anlaşmaz', 'oyun bozan' ilan edileceğinden, üzerine baskılar geleceğinden, Kıbrıslı Rumlar, Türklerin, Türkler de Rumların kızıp 'masayı terk etmesini beklerdi. Rum tarafı, zaten elverişli koşullarda bulunduğu için, sinirlerine daha fazla hâkimdi. Sadece bir kez, 2000 Eylülü'nde, Rumlar böyle bir kriz yaşadı. O sıralarda, ben hem bm'yi, hem de abd'yi, Kıbrıs konusunda taraflılığı nedeniyle ağır eleştirmekteydim. bm Genel Sekreteri Kofi Annan ve abd Dışişleri Bakanı Albright'la görüşmelerimde, bm ve abd'nin, Rum tezlerini bize tekrarlayıp kabulümüzü istemekten başka şey yapmadıklarını söylüyordum. Bunun da etkisiyle, bm Genel Sekreterliği, Eylül 2000'de New York'taki aracılı görüşmeler sırasında bir açıklama yaptı. Bu, Kıbrıs sorunu tarihinde bm'nin yaptığı en objektif, Türk tarafının beklentisini en fazla dikkate alan açıklamaydı. Tabiatıyla, Rum tarafında kıyamet koptu. Kıbrıs Rum Kesimi Lideri Klerides, görüşmeleri yarıda keserek, New York'tan ayrılacağını açıkladı. Doğrusu, keşke ayrılsa da bir defalık olsun şu Rum tarafı 'kınansa' diye bekliyorduk. Ama olmadı. Benim gibi Papandreu da bm Genel Kurulu için New York'ta bulunuyordu; bir gece ve bir gün uğraşıp Klerides'i kararından vazgeçirdi. Papandreu ile eşlerimizle birlikte bir akşam yemeği için önceden sözleşmiş olduğumuz gün bu olay yaşandı. Yunanlı meslektaşım, lokantaya gecikerek ve önceki geceyi Klerides'i vazgeçirmek için uykusuz geçirmiş şekilde, hayli yorgun geldi. '... Klerides'i nihayet ikna ettim, aracılı görüşmelere devam ediyor' dedi. 'İyi yapmışsın', diyemedim...

Bu aracılı görüşmeler döneminde, bizim tarafta işler daha zordu. Çünkü, Klerides'ten farklı olarak, Denktaş, hakkı yenen, haksızlığa uğratılan, 'tanınmayan' devletin temsilcisiydi. Dolayısıyla, anlaşılır nedenlerle daha gergindi. Zaman zaman bu haksızlığa isyan eder, artık bu anlamsız görüşmelere katılamayacağını, 'masadan kalkacağını' söylerdi. Bakanlığın Kıbrıs sorumluları, 'aman efendim, yapmayın, bunu kullanırlar, Türkiye'nin zararına olur, bir fedakârlık edin' mealinde ricada bulunur, Denktaş, aracılı görüşmelere devam ederdi. Bu, biraz da usulden olmuştu. Örneğin, 1999 Eylülü'nde Türk tarafı, aracılı görüşmelerden çekilmişti. Ardından, Başkan Clinton, doğrudan Başbakan Ecevit ile temasa geçti. Ecevit'in 1999 Ekimi'ndeki abd ziyaretinde iki lider konuyu başbaşa görüştü; bir formül bulundu. bm Genel Sekreteri yeni bir çağrı yapacak, bu çağrıda, Denktaş'ın öngördüğü ifadelere de yer verecekti. Denktaş'ın onayı alındı, Annan, çağrısını 14 Kasım 1999'da yaptı ve kktc yeniden masaya dönmeye karar verdi. Ama bir seferinde işler karıştı: Denktaş Ankara'yı ziyaret etmekteydi (24 Kasım 2000). Cumhurbaşkanı, Başbakan Ecevit, Başbakan yardımcıları, Genelkurmay Başkanı, kktc Dışişleri Bakanı, Türkiye'nin Dışişleri Bakanı, Dışişleri'nin yetkilileri Çankaya Köşkü'nde toplanmıştı.

Ertesi günün gazetelerinde, toplantının haberleri verilmekteydi: Denktaş, gerçekçi ama karamsar bir tahlil yaptıktan sonra, bu anlamsız aracılı görüşmelerden artık çekilmek istediğini belirtmiş, Başbakan Ecevit bunu destekleyince, 'görüşmelerden çekilme' kararı alınmıştı. Beş yıl süresince Kıbrıs konusunda, hattâ tüm dış sorunlarda Başbakan'la ciddi boyutta farklılaştığımız tek olay, Denktaş'ın geçici olarak 'masadan kalkmasına' yeşil ışık yakan tutumu oldu. Denktaş'ın bile, '... Rumların bu tavrı karşısında artık masada oturmamızın bir yararı kalmadı' mealindeki mutad bir yakınmasına, Başbakan'dan böylesine güçlü bir destek beklemiş olduğunu zannetmiyorum. Tahmin edileceği gibi, Denktaş'ın, Ecevit'in desteğiyle, –teşvikiyle de denebilir– görüşmelerden çekilme kararı, bm ve nato çevrelerinde kaygı yarattı. Türk tarafının uyumsuzluğu, uzlaşmazlığı konusunda gene abartılı yorumlar yapıldı. Özellikle abd, Türkiye ile ilişkilerinin her boyutta geliştiği bir dönemdeydi; Kıbrıs bağlantılı sorunlarla kendi kamuoyunda ve dış dengelerinde zorlanmak istemiyordu. (Bütün bunlar yaşanırken, kktc Cumhurbaşkanı, çok önemli, stratejik bir adım daha atmaya hazırlanmaktaydı.)

Kıbrıs, Başbakan Ecevit'in anlaşılır nedenlerle çok duyarlı olduğu bir konuydu. Ecevit, bizim hazırladığımız, öngördüğümüz politikalara,

önerilerimize her zaman destek oldu. Bazen, sanırım kendisi daha köşeli bir yaklaşımı aklından geçirdiğinde, '... Sayın Denktaş ne diyor?' diye sorardı.

Hassas ab konularında olsun, Kıbrıs'ta, Türkiye-Yunanistan sorunlarında, Ortadoğu'da, Başbakan Ecevit, Dışişleri Bakanlığı'nın hep yanında oldu; desteğini, katkısını getirdi; gereğinde yönlendirdi. Değerlendirmelerimize hep güvendi. Biz Bakan ve bakanlık yöneticileri olarak Başbakan'dan ne zaman görüşme ricasında bulunsak, Başbakan memnuniyetle kabul eder, bazen çok uzun süre bizimle değerlendirme yapardı. Başbakanlık'tan ayrılırken, Ecevit'in, dış konuları tartışmaktan ve bizlerle bu görüşmelerinden özel bir keyif aldığını düşünürdük. Gerçekten, bütün gün koalisyon ortaklarıyla, öteki bakanlıkların, bürokrasinin sıkıntılarıyla uğraşan Ecevit yapısında bir siyasetçi için, Dışişleri'nin birikimini paylaşmak, çölde vaha bulmak gibi bir şey olmalıydı...

Kıbrıs, Türkiye'nin dış gündemindeki öncelikli yerini hep sürdürdü. Bakanlık olarak öngördüğümüz siyasetin anlatılması da, uygulanması da kolay değildi. Hedef, daha önce belirttiğim gibi, iki egemen birimin kurucu devletlerinden oluşmuş bir ortak devlet (konfederasyon) yapılanmasının, Kıbrıs'taki iki milletin birlikte kabulü ile gerçekleşmesiydi; bu değişimin, Türkiye'nin yararlarını güvence altına almasıydı. Hedefe ulaşmak için bir yandan yaratıcı, uzlaşıcı olmak gerekiyordu, diğer yandan ise kararlı ve köşeli davranmak. Sadece dışımıza değil, kendi içimize de bu tavrımızı anlatmaya çalışıyorduk. Bazen, anlatamıyorduk. Olaylara 'siyah-beyaz' mantığıyla bakmak alışkanlığı olanlar, anlamıyordu. Oysa, elindeki yaptırımı bilmeyen, hatırlatmayan, kullanamayan bir uzlaşmacılıkla, dış siyasette bir yere varılamaz. Aynı şekilde, son tahlilde anlaşma ve uzlaşma amaçlamayan bir sertlik ve köşeli yaklaşım, ancak yalnızlaşmayla ve başarısızlıkla sonuçlanır. Özellikle Kıbrıs konusunda dengeyi iyi tutmak ve kaybetmemek gerekiyordu. Doğru politika, 'nasıl olsa anlaşacağız' varsayımının rehavetine kapılmamak, hiç anlaşma olmayacakmış gibi, olumsuz ihtimalin tüm hazırlıklarını yapmak, anlaşma olmazsa bizi ve başkalarını nelerin beklediğini açık şekilde anlatmaktı. Hem kendi içimize, hem kendi dışımıza... Ancak her olumsuz ihtimale kendini hazırlamış, kararlı bir Türkiye sayesinde ortak çözüme ulaşılabileceği açıktı. Aynı şekilde açık olan, gerektiğinde uygulamaya konabilecek köşeli kararların, ancak içtenlikli bir uzlaşma arayışının eşliğinde oluşmuşsa, haklılığını ve meşruiyetini güçlendireceğiydi; içte ve dışta bir ölçüde kabul göreceği, tepkileri göğüsleyeceğiydi.

Bu düşüncelerden hareketle tbmm Plan-Bütçe Komisyonu'nda yaptığım bir konuşma (Kasım 2001), beklediğim yankıyı hem Türkiye'de, hem de dışımızda yarattı. Bu konuşmaya ihtiyaç vardı; çünkü kendi içimizde, 'nasıl olsa uzlaşılacak', havası verilmekteydi; kararlılığımız, içimizden bazılarınca, gereksiz görülmekteydi. Ayrıca, uzlaşmazlık durumunda Türkiye'nin menfaatini korumak belirli sıkıntıları, fedakârlıkları gerektirecekti. Oysa siyasal çevrelerde, Türkiye istediğini yapar anlayışı egemendi ama bunu yapması halinde karşılaşacağı zorlukları kimse düşünmüyordu. Kıbrıs Harekâtı'nın hemen sonrasında abd'nin Türkiye'ye askeri araç, gereç satışına getirip yıllarca sürdürdüğü silah ambargosu ve bunun savunmamıza yüklediği sorunlar, çok çabuk unutulmuştu. Batı Avrupa'nın Kıbrıs'a uyguladığı ekonomik ambargo ve hasmane tutum devam etmekteydi. kktc ekonomisine büyük zarar vermekteydi. Dışımızda ise, 2001 Türkiye'sinin hem uzlaşmaya dönük durduğunu hem de kesin kararlar alıp köşeli adımlar atmaya muktedir olduğunu anlamakta zorlananlar vardı. tbmm'deki konuşmamda özetle şunları söyledim:

> ... Mesele, AB'nin, Kıbrıs Rum Kesimi'ni Kıbrıs'ın tek temsilcisiymiş gibi AB'ye üye almaya hazırlanmasından kaynaklanmaktadır. Mesele, aynı zamanda AB ile Türkiye arasındadır. AB'ye açıkça anlatıldı: Öngördükleri şekilde Kıbrıs Rum Kesimi'ni üye alırlarsa, Türkiye, ciddi ve radikal davranışlara girmek zorunda kalır. Muhataplarım '... Nedir Türkiye'nin yapacakları, önlemleri' diye sorduğunda, '... bunun limiti, sınırı olmaz' cevabını verdim. Çünkü, Türkiye böyle bir açmaz karşısında bırakılırsa, yapmak zorunda kalacaklarına sınır konamayacağı düşüncesindeyim. Kıbrıs Rum Kesimi AB üyesi oldu diye, Türkiye'nin adadan çekilmesi, Kıbrıs Türklerini korunaksız bir azınlık olarak kaderlerine ve Rum Yönetimi'nin insafına terk etmesi, Türkiye ile Kıbrıs Türkleri arasındaki bütün bağların, ilişkilerin 1974 öncesine dönmesi beklenemez.
>
> Bizim hedefimiz, iki egemen birimden oluşan, her biri kendi içinde örgütlenmesine, kurumlarına sahip iki egemenlikten oluşan konfederasyondur. Biz, konfederasyon modelinin, anlayışının, çerçevesinin gerçekleşmesi amacıyla ciddiyetle ve içtenlikle uğraşmaktayız. Ama muhataplarımıza şunu da söylemekteyiz: '... Bu çözüme ulaşalım, eğer ulaşamazsak, gerçekten zor bir durum doğacak, bundan herkesin canı sıkılacak, herkesin ziyanı olacak.

Ben açık sözlü dış siyaseti benimserim. Böyle bir durumda, başkalarına kıyasla Türkiye'nin belki daha fazla sıkıntısı olacaktır. Ama bilin ki, bunun başka yolu yoktur. Eğer bir anlaşma olamazsa, bilin ki, Türkiye, kendi menfaati, Kıbrıs Türklüğünün menfaati ve Doğu Akdeniz'in siyasi, askeri dengeleri bağlamında, gerekeni yapacaktır.'

Siyasal partilerimiz de, meclisimiz de yakın bir gelecekte zor kararlar almak durumunda kalabilir. Türkiye, Kıbrıs konusunda çok ciddi ve kendisine bedel de getirecek kararlar alabilir. Kıbrıs'a ilişkin gelişmeler olumlu değildir. Bizim yaklaşımımızla, AB-Kıbrıs ilişkileri arasında zıtlıklar vardır. Meselenin özü şudur: Biz, Kıbrıs'ta 'insanımızdan' vazgeçmeyiz, insanımızı kendi kaderine terk etmeyiz. İkincisi, Türkiye'nin güvenliğinden vazgeçmeyiz, güvenliğimizi zedeleyen oluşumlara seyirci kalamayız. Nihayet, Batı Akdeniz'deki güç dengelerinde Türkiye'nin zaafa uğratılmasını kabul edemeyiz; var olan konumundan vazgeçemeyiz. Buna karşılık, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne, Kıbrıs'ın tek temsilcisi sıfatıyla AB üyeliğinin verilmesi AB tarafından öngörülmektedir. Bu gerçekleştiğinde, Türkiye'nin sözünü ettiğim üç büyük kaygısının somutlaşacağı ya da başka bir tanımla üç büyük hassasiyetinin çiğneneceği açıktır. Dolayısıyla, önümüze çıkabilecek bu koşullarda, Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AB üyesi olması karşısında ne yapacağına Türkiye karar vermek durumundadır. Ya, '... buraya kadar oluyormuş, kaderimize rıza gösterelim' denecektir ki, bunu bizim hükümetimiz demez. Ya da, Türkiye, söz konusu Rum üyeliğinin getireceği iddiaları, sonuçları tanımayacak ve kendi menfaatine sahip çıkacaktır. Bu durum yaşanabilir. Ancak bilinmesi gereken, bu kararlı tavrı almanın Türkiye'ye bedel ödemek zorunluğunu da getireceğidir. Türkiye buna hazırlıklı olmalıdır, bütün siyasi partilerimiz durumu bilmeli ve hazırlıklı olmalıdır. Köşeli, kesin karar almak zorunda kalabiliriz ve bu kararımız nedeniyle, ek sıkıntıları göğüslemek durumuna düşebiliriz. Benim düşüncem, bedel ne olursa olsun, doğru karar neyse, onun alınmasıdır.

tbmm'nin Plan-Bütçe Komisyonu'nda, Dışişleri Bakanlığı'nın bütçesini sunarken yaptığım bu konuşma, yabancı haber ajanslarında ve bizim basınımızda hayli yankılandı. Her önemli kararın, bir bedeli olduğunu

düşünmeye pek de alışık olmayan çevreler, bir de bu açıdan gelişmeleri değerlendirdi. Benim istediğim de zaten bunun düşünülmesi, önümüze çıkacak ve karşılanması Türkiye’nin büyük yararları için doğru olacak zorluklara şimdiden hazırlanılmasıydı. Yurtdışına verilmekte olan mesaj ise, hükümetteki kararlılığın bir kez daha vurgulanmasıydı.

VII

Kıbrıs'ın Gerçekleri ve Bir Tahlil

2001 Nisanı'nda, Kıbrıs'a ilişkin etraflı bir çalışma kâğıdı hazırladım. Özelliği, aynı ay Kıbrıs'a yaptığım ziyaretin, çok sayıda temasın izlenimlerini de içermesiydi. Çalışmayı kâğıda dökmeden önce, değerlendirmelerimi Bakanlık'taki yönetici arkadaşlarımla tartıştım, onların düşüncesini, öneri ve eleştirisini aldım. Bu çalışmamdaki düşünceleri, daha sonra, Başbakan'la, Koalisyon partilerinin liderleriyle, Milli Güvenlik Kurulu üyeleriyle paylaştım, tahlilimi, kaygılarımı ve önerilerimi kendilerine sundum.

Hazırladığım çalışmaya geçmeden önce, şunu da belirtmeden yapamayacağım: Bir dışişleri bakanının çok yönlü temaslar yapmasında, değişik konulardaki düşüncelerini bir çalışma kâğıdına dökerek, bunlardan yola çıkıp görüş belirtmesinde elbette yarar vardır. Ama, dış siyasetin ve bir ölçüde dış güvenliğin ötesindeki konular, aslında, öncelikle dışişleri bakanının konuları değildir. Türk hükümetlerinin Kıbrıs konularını organize ediş biçiminde ben bu eksiği hep hissettim. Ekonomiyi de, kktc'nin sosyal ve siyasal gerçeklerini de, sivil toplum kuruluşlarını, işçisini, memurunu, sanayici ve tüccarını, esnafını da, iktidar gibi, muhalefetini de kapsayan, planlı-programlı çalışmaların eksiği... Bunlar, ancak bir başbakanlık onganizasyonunun kapsayıcılığıyla ve takipçiliğiyle gerçekleşebilir.

Nisan 2001'de hazırladığım çalışma, "Durum" ve "Ne Yapılabilir?" başlıklı iki bölümden oluşuyordu. Her ikisi de, kendi içinde dörde ayrılmıştı: A) Ekonomi; B) Siyaset; C) Dış Siyaset; D) Güvenlik:

> ... Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne gerçekleştirdiğim üç günlük ziyaret sırasında (16-18 Nisan 2001), başta Cumhurbaşkanı Denktaş olmak üzere, çok geniş bir çevreyle temaslar yapıldı. Denktaş ile birlikte, sorunlar ve muhtemel çözümler her yönüyle ele alındı. KKTC Millet Meclisi Başkanı'yla ayrıntılı ve kapsamlı konuşmalarımız oldu. KKTC Başbakanı'yla ve ilgili bakanlarla görüşüldü. Barış Kuvvetleri Komutanlığı'nda, Korgeneral Sarıışık ile, güvenlik başta olmak üzere genel sorunlar üzerinde bir değerlendirme yaptık. Muhalefet partilerinin başkanlarıyla ayrı ayrı görüştüm. Türkiye'den resmi bir yetkilinin, muhalefet partilerini resmen ziyareti, sanırım ilk kez olmaktaydı. Bütün başkanlar tarafından çok olumlu karşılandı. Toplum örgütlerinin

temsilcileriyle de toplantılar yaptım. KKTC ’nin üç işveren kuruluşunun başkan ve başkan yardımcılarıyla, özellikle ekonomik konular ama çokça siyaset konuşuldu. Tekstil ve tarım kesimindeki işçilerle bir araya gelerek, iş, işsizlik, tarımın sorunları görüşüldü. Basın ve yayın örgütlerinin temsilcileriyle, gazeteciler ve yayıncılarla da bir araya geldik. Onların Kıbrıs’ın iç siyasetine, KKTC ’nin ve bizim dış siyasetimize ilişkin eleştirilerini, önerilerini, Kıbrıs’ın geleceği konusundaki kaygılarını ve beklentilerini dinledim. Çok yararlı bir tartışma oldu.

Bu çalışmalar, hem bir durum saptaması yapmama katkıda bulundu hem de geleceğe dönük seçeneklerin ve adımların Kıbrıslılar açısından nasıl öngörüldüğünü daha yakından değerlendirmeme imkân verdi. Sorunların niteliği ve muhtemel çözümleri konusunda doğrudan bilgi alabildim. KKTC basınında belirtildiğine göre, temaslarımın geniş bir kesimi içermesi, Türkiye-KKTC birlikteliğini ve Türkiye’ye güveni güçlendiren bir etki de yaptı. Üç günlük ziyareti beraber değerlendirdiğimiz basın toplantısında, Cumhurbaşkanı Denktaş, yaptığım çalışmaların Kıbrıs’ın içine olumlu yansıdığını, var olan gerilimleri yumuşattığını ve Kıbrıslılara güven, moral verdiğini söyledi.

1) Durum

A) Ekonomi Boyutu

KKTC’nin siyaset ve işveren çevreleri, ekonomide yaşanan sıkıntıyı, en büyük sorun olarak nitelemektedir. Hâkim görüş, Türkiye’nin, sözler verip planlar yaptığı, ancak bunların uygulamaya girmediği şeklindedir. Umudun kaybolmakta olduğu belirtilmektedir. Bu durumda, Güney Kıbrıs’ın yabancı ülkelerle birlikte yönlendirdiği ‘AB içinde beraberlik’ çağrılarının Kıbrıs Türkleri üzerinde giderek etkinlik kazandığı, yakın gelecekte KKTC vatandaşlarının direncinin azalacağı söylenmektedir. Bu arada, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin, KKTC vatandaşlarına da vermeye çalıştığı ‘pasaportlara’ ilginin büyüdüğü anlaşılmaktadır.

Ekonomik durumun, siyasal sonuçlar yarattığı, hattâ, güvenlik sorunları yaratmanın eşiğinde olduğu belirtilmektedir. Kırsal kesimde değil fakat kentlerde, ekonomik sorunların bezginlik yaratmış olduğu, bunun, geleceğe dönük beklentileri etkilediği

değişik kesimlerce belirtilmektedir. Bazı muhataplarımız, bunları abartmamak gerektiğini, bugün bir bilimsel saptama yapılsa, KKTC tercihinin, AB tercihine farklı şekilde ağır basacağı düşüncesindedir. Bununla beraber, kendilerine ‘... bugünün değil, gelişme eğrisi dikkate alınarak, iki yıl sonrasının koşullarında durumu değerlendirdiklerinde ne olacağı’ sorulduğunda, ‘... işin hızla AB istikametinde geliştiği’ belirtilmektedir.

Türkiye’deki son ekonomik bunalımın zaten zayıf olan KKTC ekonomisini çok sarstığı, umutları kırdığı bütün çevrelerce belirtilmektedir.

Bizim saptamamız, ekonomik durumun mutlaka ve ciddiyetle ele alınarak, gerçekler çerçevesinde yapılması mümkün olan her şeyin bir an önce yapılması şeklindedir. (Bunların neler olabileceğine, ilerdeki bölümde değinilmektedir.)

KKTC’nin ekonomik dengelerinde, şu özellikler dikkat çekmiştir:

Türkiye, 1977’den bu yana 100 milyon doları güvenlik harcamaları, 100 milyon doları altyapı hizmetleri olmak üzere yılda yaklaşık 200 milyon dolar yardımda bulunmaktadır.

Altyapı hizmetleri Türkiye’de açılan ihaleler yoluyla ve bütünüyle Türk firmaları tarafından üstlenildiğinden, söz konusu 100 milyon dolar bir anlamda ve büyükçe bölümüyle Türkiye’ye geri gelmektedir.

KKTC’nin 35 milyonluk ihracatına karşılık, Türkiye’nin KKTC’ye yıllık ihracatı 275 milyon dolar düzeyindedir.

Bunların dışında KKTC, ekonomisine yılda 170 milyon dolarlık turizm geliri, 140 milyon dolarlık yüksek öğretim geliri girmektedir.

KKTC’nin Türkiye dışındaki ülkelerle ticaret dengesi ise yılda yaklaşık 190 milyon dolar açık vermektedir.

B) Siyaset Boyutu

Kıbrıs’ın siyasal yapısına ve işleyişine ilişkin belirsizlik ve kuşku ifade edilmektedir.

Hükümet ortağı iki partinin, kopma noktasında bulundukları, yakında yeni bir hükümet bunalımı/oluşumu gerçekleşeceği yaygın düşüncedir. Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasındaki soğukluk

bilinmektedir. Başbakan Eroğlu’nun partisi UBP’nin kongresinde, Meclis Başkanı’nın parti liderliğine aday olacağı açıklanmıştır.

Cumhurbaşkanı, KKTC’nin dış siyasetini danışmanlarıyla birlikte ve Türkiye’yle temas halinde yürütmektedir. İç siyasetten sorumlu hükümetin, toplumu yönlendirebilecek bir yapıda ve etkinlikte olmadığı öne sürülmektedir.

Toplumun güçlü bazı kesimlerinin, AB üyeliğinin nimetlerini paylaşmak için, Rum kesimiyle ‘Federasyon’ bağlamında işbirliğine razı oldukları izlenimi vardır. İşçi, öğretmen ve memur sendikalarının bu kategoride yer aldığı belirtilmektedir. Bunların etkinliğinin arttığı ifade edilmektedir. KKTC yönetimi, sendikalardan uzak gözükmektedir.

Siyasetin şekillenmesinde etkili olan şehirli kesimlerin aksine, kırsal kesimin hükümete ve AB’siz bir gelecek düşüncesine yatkın oldukları belirtilmektedir.

Genel olarak, cumhurbaşkanlığı ile hükümet, hükümet ile şehirli kesimi arasında güven eksiği dikkati çekmektedir. Sermaye kesimi ise, yönetime yakın durmakla beraber, Rum tarafının AB çağrılarına duyarlı gözükmektedir. Özellikle son ekonomik bunalım bu çevreleri karamsarlığa sürüklemiştir. Türkiye ile ekonomik işbirliği alanında varılmış mutabakatların hâlâ yürürlüğe girmemiş olması ve Rum tarafının vermekte olduğu pasaportlar etkili olmuşa benzemektedir.

KKTC’nin iç siyasal dengelerini, hattâ ekonomisini etkilediği belirtilen bir başka gelişme, göç olayıdır. Rakamlar bilinmemektedir. Ancak bunun artarak sürdüğü, özellikle işadamlarının ve genç teknik elemanların dışarıya göç ettiği belirtilmektedir.

C) Dış Siyaset Boyutu

Türkiye ve KKTC, dış siyaset ve güvenlik boyutunda kritik, belirleyici bir döneme girmektedir. Bu dönemde, Türkiye’nin çok önemli tercihler yapması gerekecektir. Türkiye’nin üstlenmek zorunda kalacağı bedeli şimdiden bilmesi ve buna hazırlanması gündemde olmalıdır. KKTC’nin ekonomik ve iç siyasal sorunları ise, Türkiye’nin ve KKTC’nin hem dış siyasetini hem de güvenliğini etkileyecek boyutlara ulaşmış gözükmektedir. Bu

çalışmada ekonomik ve iç siyasal durumun üzerinde durulmasının nedeni bu ilişkidir: Kıbrıs'ta ekonomik ve iç siyasal ağır sorunların devamı, Türkiye'nin dış siyasetini ve güvenliğini etkilemektedir; gelecekte daha fazla etkilemesinden kaygı duyulmaktadır.

1- Rum kesiminin (tüm Kıbrıs'ın temsilcisi niteliğiyle) AB'ye adaylık süreci gelişmektedir. Bu sürecin sonuçlanmasında, Yunanistan'ın elindeki güçlü koz, 'diğer adayları veto' imkânıdır. Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya'nın bir an önce üyeliğini hedefleyen Almanya ve Avusturya gibi üyeler, böylece, çözümsüz bir Kıbrıs'ı bile üyeliğe kabule yönlendirilmektedir.

2- Gerçekçi bir değerlendirme, GKRY'nin AB'ye üye olacağının 2001-2002 içinde resmen açıklanacağına, 2002-2003'te üyeliğin kesinlik kazanacağına işaret etmektedir. GKRY'nin üyeliğini geciktirmeye dönük bazı yaklaşımları şöyle özetlemek mümkündür:

- Türkiye ve KKTC, siyaseten ve ekonomik açıdan ne kadar güçlü olabilirse, AB'nin politikalarını etkileme şansı o kadar artacaktır.

- GKRY'nin üyeliği durumunda Türkiye'nin kararlı hareket edeceğinin, bütün ilgili ülkelere ve dünya kamuoyuna duyurulması önem taşımaktadır. Bu, bir süredir dikkatle yapılmaktadır. Türkiye'nin tepkisinde 'limit' olmayacağı açıkça belirtilmekte, 'Birlik Anlaşması', 'Türkiye-KKTC Federasyonu' gibi kavramlar resmen olmasa da konuşulmaktadır. GKRY'nin üyeliğe kabulü halinde, Türkiye'nin kararlılığı sonucunda Kıbrıs'ta ve Doğu Akdeniz'de her şeyin altüst olacağı, Türkiye'nin de zorlukla karşılaşacağı, ancak herkesin zarar göreceği belirtilmektedir. ABD ve başta İngiltere olmak üzere AB ülkelerine bu kararlılığımız anlatılmaktadır. BMGK üyeleri Çin ve Rusya ile özel olarak ilgilenilmektedir.

3- ABD'nin yeni yönetimi ile sürekli bir temas söz konusudur. ABD'nin menfaati, AB menfaati ile tam olarak örtüşmemektedir. Kıbrıs'ın AB üyesi olup, olmaması ABD açısından, ABD ölçüsünde önemli değildir. Buna karşılık, Doğu Akdeniz'de bunalım çıkması, İsrail'in güvenliği, petrol coğrafyasının güvenliği gibi konularda ABD'nin özel kaygısı mevcuttur. Ayrıca, 'National Missiles Defence'in (ABD'nin, füzelerle oluşturacağı güvenlik projesi) bir ayağının Doğu Akdeniz'den denetleneceği haber verilmektedir. Bu,

bölgenin stratejik önemini artırmaktadır. Kıbrıs ve bağlantılı konular, ABD ile en üst düzeylerde konuşulmuştur; ayrıca iki Dışişleri Bakanlığı ilgilileri arasında görüşülmüştür. Bu temaslar devam etmektedir.

4- Her ne kadar sonucu tek başına etkilemesi mümkün gözükmese de, hukuk boyutunda çalışmalar yapılmakta, bu çalışmalar, tanıtım-anlatım programlarıyla desteklenmektedir. Dışişleri Bakanlığımızın ilgili birimi, önümüzdeki aylarda neler yapılabileceği üzerine senaryolar ve planlar üretmektedir. Bu çalışmaların amacı, AB değerlendirmesine katkının yanı sıra, Türkiye'nin ilerde almak zorunda kalabileceği kesin kararların da zeminini hazırlamaktır.

5- GKRY'nin bütün stratejisi ve taktiği, GKRY'nin AB üyeliğine endekslenmiştir. Buna göre:

- Üyeliğin gerçekleşmesiyle, GKRY, 'AB bütünü içinde yer alan ülkesinin işgal altında olduğunu' öne sürerek, 'Kuzey'deki işgali sona erdirmesini AB'den talep edecektir'. Amaç, Türkiye üzerinde uluslararası bir baskının artarak gelişmesini sağlamaktır.

- Bu girişimin eşliğinde, dünya kamuoyunun desteğini almaya dönük medyatik oluşumlar başlatılacaktır. Bu bağlamda, Güney Kıbrıs'tan, Kuzey'e geçmek için kitlesel yürüyüşler yapılacak, 'kendi ülkesine' girmek isteyenler, sınır bölgesindeki askerlerle hadise çıkaracaktır. Bunlar, dünya televizyonları aracılığıyla '... Avrupa'daki son duvarın yıkılması' şeklinde yayınlatılacaktır. Ayrıca, KKTC'den bazı grupların da bu gelişmeleri desteklemesi için, GKRY tarafınca şimdiden yoğun bir propaganda sürdürülmektedir.

6- Türkiye'deki ve KKTC'deki ekonomik sıkıntının, dışarıya muhtaç olmak durumunun, Kıbrıs politikamızı etkileyeceği kaygısı KKTC'de, ümidi ise GKRY'de mevcuttur. KKTC yetkililerine, böyle bir şeyin söz konusu olamayacağı, dış ekonomik yardım ihtiyacı nedeniyle dış siyasetimizin değişmeyeceği anlatılmıştır.

7- Türkiye ve KKTC'nin birlikte oluşturduğu ve açıkladığı 'konfederasyon' modeli, Türkiye'nin savunduğu uzlaşma çözümüdür. Modelin gerçekçi ve sağlam oluşu ya da bazı muhataplarımızın bunu olumlu bulduklarını açıklaması, sonuç almamıza yetmemiştir. Ancak bu doğrultudaki ısrarımız devam

etmektedir. Kıbrıs siyasetinin ilk boyutu budur. Hükümetimizin ve KKTC'nin, Türkiye'nin ve KKTC'nin menfaatine gördüğü öncelikli tercih, konfederasyondur.

Siyasetimizin ikinci boyutu, bu tercihin gerçekleşmemesi halinde, yani, Türkiye'nin, alabileceği kesin karara hazırlıklı olmasıdır; karşılaşılacak ambargo ve dışlanma benzeri girişimler karşısında gerçekleşmesi gereken siyasal, ekonomik, askeri çalışmaların ve hazırlıkların önceden tamamlanmış bulunmasıdır.

D) Güvenlik Boyutu

1- Gerek GKRY'den gerekse dışardan gelebilecek tahrik yahut saldırılara karşı, KKTC savunmasının son derece donanımlı ve hazırlıklı olduğu, Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri'ne güvenin tam olduğu bütün çevrelerce ifade edilmektedir. Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri her türlü olasılığa karşı hazırdır.

2- GKRY'nin, Yunanistan'la işbirliği halinde gerçekleştirdiği silahlanma sürmektedir. Bu bağlamda, GKRY tahrikçi bir tutum içindedir. Son olarak, Klerides, '... Girit'te bulunan S-300 füzelerinin, GKRY'de konuşlandırılabileceğini, istendiğinde bunu hemen yapabileceklerini' söylemiştir. Ayrıca, '... Kuzey'deki işgal kuvvetlerinin yakında adadan çıkarılacağı' beyanları GKRY'ce tekrarlanmaktadır.

2) Ne Yapılabilir?

'Konfederasyon' modeli, Türkiye ve KKTC'nin Türkiye'nin savunduğu uzlaşma çözümüdür. Bu doğrultudaki ısrarımız özellikle 2000-2002 yıllarında etkinlik de kazanarak devam etmiştir. Bundan sonra da devam etmelidir. Bu ısrarın, model üzerinde ortak bir uzlaşmayla sonuçlanması zordur. Ancak, ısrar, haklı tez ve taleplerimizin daha fazla değerlendirilmesine, KKTC yararına etkileşime yol açmaktadır. Bu siyasetin sürdürülmesi gerekir. Çünkü, konfederasyon önerisi, Kıbrıs'ta ortak çözüme engel olmadığını, tam aksine, ortak çözüm yollarının açılmasına olumlu katkı getirdiğini ortaya koymuştur.

Siyasetimizin ikinci boyutu, bu tercihin gerçekleşmemesi halinde, yani, GKRY'nin AB üyeliği durumunda, Türkiye'nin, alabileceği kesin kararlara kendini hazırlamasıdır; karşılaşılacak sorunların gerektirdiği siyasal-ekonomik-askeri çalışmaların ve hazırlıkların

önceden tamamlanmış bulunmasıdır. Ekonomi, siyaset, dış siyaset ve güvenlik alanlarında yapılabilecek olanlar, aşağıdaki dört bölümde irdelenmektedir:

A) Ekonomi Boyutu

KKTC'de ekonomik alanda alınması gereken önlemler acil bir nitelik kazanmış bulunmaktadır.

Aşağıda madde başları halinde kayıtlı hususlar, Ortaklık Konseyi belgelerinde yer almaktadır.

Bu önlemler, kazandıkları ivedilik dereceleri de dikkate alınarak, uygulamaya konulmaları için gerekli vadelerle birlikte öngörülmüştür:

1- 2001 yılına ait 73 trilyonluk olağan kredi diliminin KKTC'ye gönderilmesi (Nisan 2001 sonuna kadar)

2- KKTC'ye yönelik mali yardımlarımızda Türk Lirasının değer kaybı ile başgösteren erimenin telafi edilmesi ve ekonomik krizin aşılması amacıyla 100 trilyon tutarında bir ek ödeneğin temin edilmesi (Haziran 2001 sonuna kadar).

3- Ticari ilişkilerin düzenlenmesi hakkında uygulama anlaşmasının Bakanlar Kurulu'nca onaylanması (Mayıs 2001 ortasına kadar). (Bu konuda Gümrük Müsteşarlığımızın oluru beklenmektedir.)

4- Yatırımlarda Devlet Yardımları Anlaşması'nın öngördüğü teşvik sistemi Hazine Müsteşarlığımızca hazırlanmıştır. Teşviklerin yürürlüğe girebilmesi, yukarıda belirtilen ek ödeneğin sağlanması ile mümkün olabilecektir (Haziran 2001 sonuna kadar).

5- Özel sektörümüzün katılımı ile Ortak Yatırım Grubu'nun harekete geçirilmesi (Haziran 2001 sonuna kadar).

6- KKTC'nin bir Serbest Ticaret Bölgesi haline getirilmesi amacıyla Dış Ticaret Müsteşarlığımız ve Hazine Müsteşarlığımız tarafından gerekli planlama ve çalışmaların başlatılması (Mayıs 2001 sonuna kadar).

7- İki ülke gümrüklerinin birleştirilmesi ve ilk aşamada Mersin ve Magosa gümrüklerinde işlemlerin müştereken yapılması (Haziran 2001 sonuna kadar).

8- Ekonomi ve dış ticaret alanında mevzuat uyum çalışmalarının başlatılması (Haziran 2001 sonuna kadar).

9- Balonla su taşıma projesinde son aylarda yakalanan ivmenin devam ettirilmesi, buna paralel olarak tankerle su taşıma projesinin ileri götürülmesi (Haziran 2001 sonuna kadar).

10- Antalya-Girne arasında hızlı deniz ulaşımının sağlanması (Haziran 2001 sonuna kadar).

11- Elektrik enerjisi alanında üçüncü ünitenin devreye sokulması (Aralık 2001 sonuna kadar).

12- Kablo ile elektrik enerjisi nakli projesi (Haziran 2002 sonuna kadar).

13- Boru ile su taşıma projesinin fizibilite ve proje safhasının tamamlanması (Haziran 2002 sonuna kadar).

B) Siyaset Boyutu

Öncelikle, KKTC'ye güven ve moral sağlanmasına ihtiyacı vardır. Bunun önkoşulu, zaten verilmiş sözlerin ekonomide ve diğer alanlarda hayata geçirilmesidir.

İkincisi, KKTC'nin Türkiye'nin güvencesinde olduğu, her vesileyle duyurulmalıdır. Bu bağlamda, Türkiye'nin kararlılığı, desteği ve GKRY'nin AB üyeliği durumunda KKTC'nin varlığının ve bağımsızlığının mutlaka korunacağı anlatılmalıdır. Bu amaçla, Türkiye yetkililerinin, zamanlaması ve safahatı önceden planlanarak, belirli aralıklarla KKTC'ye gitmesi ve toplumun bütün kesitleriyle temaslar kurması gerekmektedir.

KKTC yönetiminin içinde gözüktüğü karşıtlık ve dağınıklık sürerse, dirençli bir toplum olunamayacağı herkese anlatılmalı ve sorumluların gayreti istenmelidir. Bu amaçla, iktidardaki yahut muhalefetteki siyasal-yönetsel yetkililer ayrı ayrı Türkiye'ye çağrılarak kendileriyle Ankara'da görüşülmelidir.

Ayrıca, KKTC'deki toplum kuruluşlarının, hem Türkiye'deki ilgili bakanlıkla hem de benzer toplumsal kuruluşlarla teması sağlanabilir. KKTC'deki kimi toplumsal örgütün, 'AB ve federasyon bağlamında Rumlarla uzlaşmak' eğilimleri taşıdığı öne sürülmektedir. Bütün kuruluşlarla konuşmanın ve etkilemenin, onları kendi hallerine terk etmekten daha doğru olacağı düşünülebilir.

KKTC'nin iç yönetiminde Türkiye ile işbirliğinin daha etkili olmasını sağlayacak mekanizmalar öngörülmelidir. Bu bağlamda, KKTC bakanlıklarının bazı belirleyici noktalarına, Türkiye'deki muhatap bakanlıktan görevlendirme yapılması, böylece ve eşgüdümün sağlanması öngörülebilir.

C) Dış Siyaset Boyutu

Amaç, 1) GKRY'nin AB süreci noktalanmadan, konfederasyon çerçevesinde iki tarafın uzlaşmasıdır. 2) Bunun sağlanmaması halinde, AB'nin kararını geciktirmesi yönünde onu etkileyecek gelişmelerin Türkiye'de ve KKTC'de gerçekleşmesidir. 3) Nihayet, söz konusu AB üyeliğinin gerçekleşmesi durumunda Türkiye'nin uygulayacağı kararlılığın zeminini hazırlayacak, karşılaşacağı zorlukları göğüsleyecek önlemlerin/politikaların her alanda ve şimdiden uygulamaya konmasıdır.

KKTC'nin günümüzdeki sorunları incelendiğinde, kararlı bir siyasetin her boyutta gerçekleştirilmesi, bir zorunluk niteliğiyle ortaya çıkmaktadır. Bu kararlılık, planlı, programlı ve takvime bağlanmış uygulamayla ve her aşaması yakından izlenerek hayata geçirilmelidir.

Kıbrıs tezimizin hukuki temellerinin güçlendirilmesi ve anlatılması çalışmaları yapılmaktadır. Bunlar, yoğunlaştırılarak devam etmelidir. Bu bağlamda, Londra-Zürih Anlaşmaları ve garantörlük konumu özellikle işlenmektedir. Yabancı hukukçularla birlikte çalışılmaktadır; konferans ve makalelerle bu desteklenmektedir. Sonuçlar, ABD, AB ve BMGK çevrelerine sürekli duyurulmaktadır. Bütün ilgili yabancı bakanlıklara Kıbrıs konusu anlatılmakta, Türkiye'nin kararlılığı duyurulmaktadır. Bu çalışmaların temposu planlı şekilde yükselmektedir.

ABD ve AB çevrelerinde aleyhimize kullanılan 'Kıbrıs Türk tarafı müzakereden kaçıyor' istismarının sona ermesi önemlidir. Bu bağlamda, KKTC Cumhurbaşkanı'nın öngördüğü 'değişik parametre, ortam' koşulu çerçevesinde, geçmişin tekrarı olmayacak bir temas biçimi üzerinde çalışılmaktadır. Ayrıca, BMGS'liği ve ABD ile temas içinde kalınmaktadır. Konunun olgunlaşması halinde, KKTC Cumhurbaşkanıyla birlikte bu düşünceler geliştirilebilir.

Türkiye’nin, Kıbrıs’taki ‘Garantör’ kimliği, zamanlaması yapılarak, hangi taktik çerçevesinde kullanılacağı belirlenerek, şimdi daha güçlü ve işlevsel olarak gündeme gelebilir. Bakanlık, bu konu üzerinde çalışmaktadır. Türkiye, mecbur kalabileceği radikal kararları ilerde alırsa, uzlaşma yolunda elinden gelen her şeyi yapmış bulunduğunu savunabilmesi çok önemlidir.

GKRY’nin, AB üyeliğine kabulü durumunda Türkiye tarafından yapılabileceklerin siyasal modelleri üzerinde önçalışma sürmektedir. Belarus-Rusya örneğindeki ‘Birlik Anlaşması’, ‘Türkiye-KKTC Federasyonu’, ‘Türkiye-KKTC Konfederasyonu’ paralelinde düşünceler söz konusudur. Zamanı geldiğinde, bu çalışmanın, diğer bakanlık ve kurumların işbirliğiyle olgunlaştırılması gerekir.

GKRY’nin AB üyeliği durumunda ve Türkiye’nin harekete geçmesiyle oluşacak yeni ortamda, uluslararası tepkiyle karşılaşılacaktır (NATO bağlamında çıkabilecek sorunlar, AB’nin Türkiye’yle ilişkilerini askıya alması, Avrupa Konseyi’nin üyeliğimizi dondurması, BM Genel Kurulu, vb.). Bu tepkinin Türkiye’ye vereceği zarar hesaplanmalı ve zararın azaltılması için nelerin yapılabileceği şimdiden planlanmalıdır. (AB, AK gibi Dışişleri’nin doğrudan sorumluluğuna giren alanlarda çalışma başlatılmıştır.)

D) Güvenlik Boyutu

Güvenlik önlemleri ve girişimlerinin, asıl amacı, GKRY’nin AB üyeliğine kabulü halinde Türkiye’nin gerçekleştirmek durumda kalabileceği uygulamayı kolaylaştırmaktır. Bu bağlamda, Türkiye’ye karşı dış dünyanın başvurabileceği yaptırımlardan ekonomimizin ve savunmamızın uğrayacağı zararı asgaride tutmanın önlemleri önem taşımaktadır.

Gerçekleşmesi öngörülen ‘Türkiye ve KKTC arasında Özel İlişkiler ve Birlik Anlaşması’, en kısa zamanda hazırlanmış olmalıdır. Bu anlaşmanın kapsamında, iki ülke arasında dış siyaset, savunma, güvenlik, ekonomi ve maliyenin birleştirilmesi vardır. Söz konusu anlaşma, Türkiye’nin kararlılığı konusunda somut bir gösterge olacaktır. Ayrıca, GKRY’nin AB üyeliğinin gerçekleşmesi durumunda Türkiye’nin hayata geçireceği siyasetlerin zeminini oluşturacaktır.

KKTC ile ‘Güvenlik ve Savunma İşbirliği Anlaşması’ (Yunanistan’la GKRY’nin Ortak Savunma Anlaşması gibi) en kısa sürede gerçekleşebilir.

Geçitkale’nin, askeri havaalanına dönüştürülmesi takvime bağlanarak sonuçlandırılabilir. Bu havaalanı, kararlılık ifadesi olmasıyla ve simgesel anlamıyla büyük önem taşımaktadır.

GKRY’nin AB üyeliğine alınması halinde Türkiye’nin gerçekleştireceği kökten bir girişime dış tepki, öncelikle savunma alanında beklenebilir. Geçmişte örneği yaşandığı üzere, Türkiye’nin silah alımlarına kapsamlı bir ambargo ABD tarafından, konabilir hattâ BM tarafından desteklenebilir. Dolayısıyla, savunma ihtiyacımızın en olumsuz koşullara ve bir ambargo olasılığına göre planlanması gereği vardır. Aynı şekilde, dış ekonomik baskılara karşı da hazırlıklı olmak gerekir.

SONUÇ

Kıbrıs konusunun, son hesaplaşmanın eşiğine geldiği açıktır. Bu ortamda zamanın en iyi şekilde kullanılması mutlak zorunluktur.

Yukarıda belirttiğimiz hususlardan önemli bölümü hükümet çalışmalarında mevcuttur. Bunların yeniden değerlendirilerek derhal hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmadaki özgün kaygıların ve önerilerin de değerlendirilmesinde fayda vardır.

Türkiye’nin, önümüzdeki sorunları aşacak gücü mevcuttur. Mesele, bu gücü akılcı ve etkili şekilde kullanabilmektir.

VIII

Denktaş’ın ‘İkili Görüşme’ Önerisi

a) Herkesi Şaşırtan Girişim

Kıbrıs sorununun yaşadığı önemli gelişme, kuşkusuz, Cumhurbaşkanı Denktaş’ın 2001 Aralık ayında Rum kesiminin lideri Klerides’e yaptığı ‘ikili görüşme önerisidir’. Böyle bir girişimin olabilirliğini zaman zaman Kıbrıs’ta ve Türkiye’de kendi aramızda konuşmuştuk. Ama çağrı kararını tek başına Denktaş aldı ve hayata geçirdi. Çok da doğru yaptı.

Denktaş’ın çağrısı uluslararası kamuoyunu da, öteki dışişleri bakanlıklarını da şaşırtmıştı. Böyle bir çağrıyı kimse beklemiyordu. Denktaş, önceki bütün önkoşullarını bir yana bırakarak, ‘... gel, karşılıklı görüşelim’ demekteydi. Girişim, hem dünyadan hem Türk kamuoyundan büyük destek gördü. Ancak, Klerides kararsızdı. İlk cevabı olumsuz oldu. Denktaş yılmadı, ele geçirdiği girişim üstünlüğünü sürdürerek, bir çağrı daha yaptı. O sırada ben Atina’ya resmi ziyarette bulunuyordum. Hem Başbakan Simitis’le, hem de Dışişleri Bakanı Papandreu ile görüşmelerimde, Denktaş çağrısının ortak çözüm yolunu açabilecek tek yol olduğunu belirttim. Aslında, her ikisi de Klerides’in olumlu cevaplamasından yanaydı. Papandreu ile bakanlıktaki odasında yaptığımız görüşme sırasında, Papandreu, Klerides’i telefonla aradı. Papandreu, bizim Türk-Yunan ilişkilerinde sağladığımız gelişmeyi, Denktaş ve Klerides’in Kıbrıs’ta gerçekleştirebileceğini düşünüyordu. Kıbrıs Rumlarının lideri, nihayet görüşmeyi kabul etti. Başta isteksiz davranmasının nedeni bana göre açıktı: ‘Uzlaşmaz, anlaşmaz’ diye dünyaya tanıttığı Denktaş, şimdi hem bu imajını değiştiriyordu, hem de girişim üstünlüğünü ele almaktaydı. Oysa, Klerides’in, mevcut durumdan bir şikâyeti yoktu. Kıbrıs denklemine yeni bir dinamiğin katılmasından çekinmekteydi.

Denktaş’ın Klerides’le görüşmeleri, Türkiye’nin ve kktc’nin Kıbrıs mücadelesine ciddi ve olumlu bir katkı sağladı. Bir defa, Klerides’in kendi açısından haklı olarak çekindiği şey gerçekleşti: Bizden ve dışımızdan herkes, Denktaş ve kktc hakkındaki önyargısını yeniden değerlendirmeye zorlandı. Gerçekten, Kıbrıs’ın ve kktc’nin uluslararası değerlendirmelerinde nitel bir değişim yaşandı. abd olsun, ab olsun, olaya farklı bir gözlükle bakmaya başladı. Brüksel’de, Verheugen ile konuşmalarımı hatırlıyorum. Denktaş’ın konumu, önemi, siyaseti, şimdi ölçülü bir onayla, takdirle,

olumlu bir şaşkınlıkla karşılanmaktaydı. Dünyanın Kıbrıs yorumu özünde değişmemişti ama etkilenmişti.

(Bu olumlu havayı bozan, ne yazık ki, öncelikle Türkiye'nin 2002 sonrasındaki yöneticileri oldu. Her nedense, Denktaş'ı uzlaşmaz göstermek, yaptıklarını karalamak gibi bir ihtiyaç hissettiler ve bunları açık seçik konuştular. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı'nın 'çözüm istemeyenler' kategorisine koyduğu bir Denktaş'ın, Avrupa Birliği'yle müzakerelerinde etkili olmasını beklemek saflık olur. Nitekim, bu yeni ortamda, hem Denktaş'ın prestijine hem de Türkiye'nin daha iyi sonuçlar almak imkânına ciddi bir zarar verildi.)

Tekrar 2001 sonuna dönersek, Denktaş'ın girişimi ile, Kıbrıs konusunda 'hava' değişmekteydi. Denktaş, kendi siyaset ustalığını sergileyebileceği yeni bir zemin yaratmış oldu. Bunu çok iyi kullandı. Zaman zaman getirdiği öneriler, yaptığı açıklamalar, '... Türk tarafı da haklıymış, makûl ve yapıcı önerileri varmış' dedirtti. Örneğin, Denktaş'ın 4 Aralık 2001'de ikili görüşmelere dönük 'ilkeler açıklaması', gerçekten önemli bir siyaset belgesiydi. Aynen naklediyorum:

> Kıbrıs meselesi kritik bir noktaya yaklaşmaktadır. Bu noktada biz, yeni bir ortaklığın kurulmasını teminen yapılacak müzakereler için iki tarafın siyasi eşitliğine dayalı gerçek bir yeni sürecin başlatılmasına hazırız ve bu hususta gerekli siyasi iradeye sahibiz.
>
> İki lider olarak bizlerin kapsamlı bir çözüme ulaşılmasında ve arzu edilen güven, işbirliği ve ortaklık ortamının yaratılmasında oynamamız gereken önemli rollerimiz bulunmaktadır. Gelecekteki nesillerin bizim geçirdiğimiz acı tecrübeleri yaşamamaları için Sayın Klerides'in ve benim süreci ileri götürmemiz ve bunu teminen gerekli inisiyatifleri almamız için zamanın gelmiş olduğu inancındayım.
>
> Bu noktada, bazı gerçeklerin tekrarlanmasında yarar vardır. Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum halkları Kıbrıs'ın ortak sahipleridir ve Ada her iki halkın ortak yurdudur. 1960'ta 'kendi geleceğini belirleme hakkı'nın Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum halklarına ayrı ayrı ve açıkça tanınması üzerine, Kıbrıs Ortaklık Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ve egemenliği eşit statüleri bulunan bu iki kurucu ortağa emanet edilmiş, aynı zamanda iki Garantör anavatan ve bunların Kıbrıs üzerindeki hakları arasında da dengeye dayalı bir statü kurulmuştur.

Bugün her iki tarafta da, halklarının siyasi iradelerini yansıtan işleyen demokratik kurumlar mevcuttur.

Geleceğimizi şekillendirmekte temel gereksinimimiz gerçekçiliktir. Bu gerçekçilik iki taraf arasında karşılıklı saygı ve uzlaşma ortamı ve bir çalışma ilişkisi ile güçlendirilmelidir.

AB yetkililerinin son zamanlarda yaptıkları ve AB'nin iki taraf arasında varacakları bir siyasi anlaşmanın hükümlerine kendisini uyarlayacağı yolundaki açıklamalarını not etmiş bulunmaktayız. Bu meyanda, siyasi bir çözüm çerçevesinde Kıbrıs Ortaklığı'nın AB üyeliğini destekleyeceğiz. Kıbrıs ile ilgili 1960 Anlaşmalarıyla Türkiye ve Yunanistan arasında kurulmuş olan denge de büyük önem taşımakta olup, bu denge her bakımdan sürdürülmelidir.

Yüz yüze temasların, bu konuda nasıl ilerleme kaydedilebileceği hususunda ortak bir anlayışa varılması için iki tarafa yeni ve çok önemli bir fırsat sağladığı kanaatindeyim.

Bizim vizyonumuz, iki ortak devletin eşit statüsüne ve egemen eşitliğine dayalı yeni bir ortaklık yapısı altında halklarımızın uyum ve işbirliği ortamında yaşadıkları barış içindeki bir Kıbrıs'tır. Yeni ortaklık, yetki tanınan alanlarda tek bir uluslararası kişiliğe sahip olacaktır. Biz bu vizyona ulaşılabileceği inancındayız.

Ortak çıkarlarımızın neler olduğu ve karşılıklı çabalarla bunlara nasıl hizmet edebileceğimiz hususlarına odaklanmalıyız. Şimdi yapılması gereken, iki tarafın meşru endişelerini dikkate alan kapsamlı bir çözümün hedefleri ile unsurlarının ortaya konmasıdır.

Kıbrıs'ta yaşayabilir bir çözüm için harcanacak çabalar, ancak karşılıklı güvenin mevcut olduğu bir ortamda istenilen sonuçları verebilir. Kıbrıs'ta çözüme giden yol Ada'da iki taraf arasındaki olumlu ilişkilerden geçmektedir. Bu nedenle, eğer başarılı bir sonuç vermesi beklentisiyle çözüm için yeni bir süreç başlatacaksak, güven konusunun da bu çerçevede ele alınması gerekecektir.

Bu anlayışla eş-başkanlığımızda, iki taraflı bir komite kurulmasını öneriyorum. Söz konusu ortak komite aşağıdaki konuları ele alabilir ve tartışabilir:

I) Kıbrıs sorununun bütün asli konuları;

II) Karşılıklı saygı ve güven ortamının yaratılabilmesi için atılabilecek adımlar.

Bizler, Kıbrıs meselesinin tüm veçhelerini tartışmaya devam etmeliyiz. Gelecek toplantımızda, temel konuları ayrıntılı biçimde ele almaya başlamayı öneriyorum. Çalışmalarımızı ilerlettikçe, kendi uzmanlarımızın ve BM'nin desteğine başvurabiliriz.

Tüm konularda ortak bir anlayışa sahip olmayabiliriz. Ancak, diyalog ve temaslar yoluyla konuların özünü ele alıp bir çıkış yolu bulabilmemiz için istişare süreci devam etmelidir.

Belirttiğim düşünceler yeni bir ilişki düzeni ortaya koymaktadır. Hedefimizin, iki halkın eşitlik temelinde işbirliği yaptıkları, refah ve güvenlik içinde yaşadıkları bir Kıbrıs olduğu inancındayım.

b) Ortaklık İçin Yeni Vizyon

İkili görüşmeler, inişli çıkışlı bir yol izledi. bm temsilcisi De Soto da 'gözlemci olarak' toplantılara katılmaktaydı. Sonuçta 'ortak çözüm' çıkmadı ama, Kıbrıs sorununun geleceğini etkileyecek bir mesafe alındı. Denktaş ve kktc heyeti, sürekli düşünce üretiyor ve yapıcı, makûl öneri getiriyordu. Bunları ab, nato ve ilgili tüm ülkeler dikkatle izlemekteydi. Denktaş'ın ikili görüşmelerdeki önerilerinin bir bölümü etkili oldu, daha sonra gündeme gelecek bm (Annan) Planı'nın olumlu unsurları arasında yer aldı. Bir bakıma, Annan Planı'nın yolunu açan, Denktaş'ın önerisiyle başlamış bu ikili görüşmeler oldu. 11 Ocak 2002'de, Denktaş, 'Yeni bir Ortaklık için Vizyon' başlıklı öneriler paketini masaya getirdi. Mealen ve özetleyerek veriyorum:

... Kıbrıs'ta kapsamlı bir uzlaşmaya varılması yolunda yeni bir siyasal sürece girmiş bulunmaktayız. Yeni bir Ortaklık ilişkisi kurulması arayışlarımız çerçevesinde, Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum halkları arasında karşılıklı anlayış ve saygı temel bir ihtiyaçtır. Meseleyi, iki tarafın da meşru endişelerini ve temel ihtiyaçlarını eşit ve adil biçimde ele alabilecek bir çerçeveye oturtmalıyız.

Mevcut gerçekler ışığında, iki tarafın çıkarları ve temel ihtiyaçları üzerinde odaklanmalıyız. Kıbrıslı Türkler ile Kıbrıslı Rumların kendi Devletlerinde yan yana, huzur içinde ve onurlu biçimde yaşayabilmelerini teminen bu yeni Ortaklığı iki tarafın eşitliğine dayanan karşılıklı anlayış üzerine inşa etmek istiyoruz.

Kapsamlı bir çözümün iki halkın da eşitlik ve güvenliğinden geçtiğinin bilinci içerisinde, birbirimize, endişelerimizin eşit olarak dikkate alındığı ve bir anlaşma çerçevesinde oluşturulacak düzenlemelerin ve kurumların, çıkarlarımızı, haklarımızı ve kimliklerimizi koruyacağı ve bütünüyle saygı göstereceği hususlarında güvence vermeliyiz. Bu gereksinim, her bir tarafın 1960 Anlaşmaları hükümleri çerçevesinde tarafların eşit kurucu statülerinin açıkça tanınması suretiyle karşılanabilir. Her iki taraf Kıbrıs'ı kendi vatanı olarak görme ve egemenlik hususlarında eşit haklara sahiptir. 1974 öncesi koşullarına dönülmeyeceğini de garanti altına almamız gerekmektedir.

Bugün Ada'nın Kuzey ve Güneyi'nde sırasıyla Kıbrıs Türklerini ve Kıbrıs Rumlarını temsil eden iki taraf bulunmaktadır. Her bir halk kendi ortaklık devleti toprakları içinde yaşamaya devam edecektir. Bu itibarla, hareket noktası, her bir tarafın sadece kendi tarafını temsil ettiği ve taraflardan hiçbirinin diğeri üzerinde otorite veya yetki iddiasında bulunamayacağı ve aralarındaki ilişkinin bir azınlık-çoğunluk ilişkisi olmadığıdır.

Bu süreç zaman alacaktır. Güvene gereksinim duyulacaktır. Ancak yeni bir Ortaklık kurulması yolundaki siyasi sürecin canlandırılması ve güvenin yeniden tesisi için gerekli unsurlar elimizde mevcuttur. İyi niyetle müzakere edeceğiz. İki taraf arasında uyum sağlanması için gerekli uzlaşma yollarını bulacağız.

Yeni Ortaklık ilişkisi gerek içte gerek dışta meydana gelebilecek her türlü çatışma, tehdit ve krizlere cevap verebilmelidir.

Kıbrıslı Türkler anlaşmanın temel unsurlarından biri olarak bu ana gereksinime saygı göstermektedirler. Toprak konusunda iki kesimliliği güvence altına alan düzenlemeler bizim için büyük önem taşımakta ve bir çözümün idame ettirilebilmesi ve yaşatılabilmesi için esas garantiyi oluşturmaktadır.

Doğu Akdeniz, öteden beri büyük önemi haiz bir bölge olmuştur. Özellikle Türkiye ve Yunanistan'ın birçok hayati çıkarı bu bölgede bulunmaktadır. Biz bölgede barış ve istikrar istiyoruz. Her birimizin anavatanlarının Kıbrıs'a ilişkin temel güvenlik çıkarları bulunmaktadır. Anavatanlarımızla güvenlik bağlarımız genel güvenlik ihtiyaçlarımız açısından önem taşımaktadır. Kıbrıs'ta yeni

Ortaklık sadece Ada'ya güvenlik ve istikrar getirmekle kalmayacak, aynı zamanda bölgenin uzun vadeli barış ve istikrarını güçlendirecektir. Bu çerçevede, yeni yapı bağlamında Ortaklık Devletlerimiz arasındaki iç dengenin ve Kıbrıs'la ilişkilerinde Türkiye ve Yunanistan arasındaki dış dengenin korunmasına büyük önem atfediyoruz.

Taraflar bir yol ayrımına gelmişlerdir. 39 yıldır süren bir mücadeleyi sona erdirmeye her zamankinden daha yakınız. İki taraf şimdi, mevcut siyasi yapı ve kurumlardan yeni bir Ortaklığa geçişi başarmalıdır. Burada, kapsamlı ve kalıcı bir çözüme yol açabileceği umuduyla bu süreç için bazı yaratıcı ve gerçekçi fikirlerimizi sunuyoruz. Aşağıda kaydettiğimiz unsurlar bizim yeni bir Kıbrıs'a ilişkin olumlu yaklaşımımızı biçimlendirmektedir.

- Bizim vizyonumuz, iki ortaklık devletinin eşit statüsüne ve egemen eşitliğine dayalı yeni bir ortaklık yapısı altında iki halkın uyum ve işbirliği ortamında yaşadıkları ve barış içindeki bir Kıbrıs'tır.

- Her bir taraf, kendi Anayasal düzeni içerisinde, kendi halkı, toprağı, işleyen demokratik kurumları ve yetkileriyle özgürlük içinde yaşayacaktır.

- Taraflardan hiçbiri bir diğerini temsil etmemektedir ve onun adına konuşma hakkına sahip değildir. Taraflardan hiçbiri diğeri üzerinde yetki veya egemenlik iddiasında bulunamaz.

- Kapsamlı çözüm, gerek Kıbrıs Türkleri gerek Kıbrıs Rumları açısından ulusal kimlik ve bütünlüklerine saygı dahil güvenlik, refah ve saygınlık sağlamalıdır.

- Amaç, her iki tarafa da eşit yarar ve fırsatlar sağlayacak yeni bir Ortaklığın kurulmasıdır. Bu yeni Ortaklık yapısı, iki eşit Ortağın serbest birlikteliği şeklinde oluşturulacaktır. Anlaşma yeni Ortaklığın kurucu belgesi olacaktır.

- Mülkiyet iddialarının mübadele ve/veya tazminatlar aracılığıyla global çözümü, güvenlik ve sınırların belirlenmesi gibi önemli konular ayrılmaz bir bütün halinde çözüme kavuşturulmalıdır.

- Çözüm, egemenliğin her iki Ortaklık Devleti'nde kalacağı ve Ortaklık Devletleri tarafından yetki tanınmış alanlarda yeni yapının

uluslararası kişiliğe sahip olacağı hususlarını güvence altına almalıdır. Kurucu Devletler, kendileri tarafından yeni Ortaklığa açıkça devredilmemiş tüm alanlarda yetkili olacaklardır.

- Diğerlerinin yanı sıra, güvenlik, hukuk düzeni ve kendi topraklarında adaletin sağlanması her bir Ortaklık Devleti'nin yetkisindedir.

- Tarafların güvenlik endişeleri bağlamında, 1960 Garanti ve İttifak Anlaşmaları yürürlükte kalmaya devam edecektir.

- Kurucu Devletler bir diğerinin kendi anavatanıyla mevcut özel ilişkilerine ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki Kıbrıs'taki yeni yapıya ilişkin çıkar, hak ve sorumluluklarına dayalı dengeye saygı göstereceklerdir.

- İki taraf karşılıklı saygı, güven ve uzlaşma sağlanmasına yönelik adımlar üzerinde anlaşacaklardır. Bu çerçevede, seyahat, ticaret, turizm ile spor ve kültür alanlarında birbirleri aleyhine karşılıklı olarak uygulamakta oldukları kısıtlamaları kaldıracaklardır.

- Her iki taraf da bir diğerini veya Türkiye veya Yunanistan'ı tahrik edici tek taraflı hareketlerden kaçınmayı ve bu çerçevede mevcut davalara son vermeyi taahhüt eder.

- İki tarafın mutabık kalacakları Anlaşma, her iki tarafta ayrı ayrı yapılacak referandumlarla onaylanacak ve uygulamaya konulacaktır.

- Her iki taraf yeni Ortaklığının AB'ye üyeliğini varılacak siyasi çözümün hükümleri çerçevesinde destekleyecektir. Kıbrıs'a ilişkin olarak Türkiye ve Yunanistan arasında 1960 Anlaşmalarıyla kurulmuş olan denge de büyük önem taşımakta olup, bu denge her bakımdan sürdürülmelidir.

Bu fikir ve öneriler tüm soruları cevaplamayı amaçlamamakta, ancak Kıbrıs'ta güvenli ve sağlam bir geleceğin üzerine inşa edilebileceği yeni bir çerçeveyi ortaya koymayı hedeflemektedir. Bunlar aşamalı ve saydam bir çalışma programı aracılığıyla güçlendirilmelidir.

Türk tarafı, uzlaşma yolunda en önemli adımlarını, 29 Nisan 2002 tarihli, 18 sayfadan oluşan önerileriyle attı. "Kapsamlı Çözüme İlişkin Taslak Çerçeve", kktc tezlerinin ve uzlaşma iradesinin en ileri örneğidir. Bu öneri üzerinde kktc yetkilileriyle birlikte günlerce çalışmıştık. Belgede,

‘Ortak Kıbrıs Devleti’nin anayasası, kurumları, işleyişi, yetki paylaşımı, mülkiyet sorunları, güvenlik çerçevesi ayrıntılarıyla yer almaktaydı. Öneride, Türk tarafı, iki kurucu devletin, egemen birimler olarak yeni bir Ortaklık Devleti altında birleşmelerini; yeni ortaklık devletinin, tek uluslararası şahsiyete sahip olması öngörülmekteydi. Kurucu iki devlet, ‘Kurucu Belge’de (anayasal anlaşma) belirlenmiş yetkileriyle egemen birimler olacaklardı. ab ile ilişkilerde Kıbrıs’ın her iki ulusu eşit şekilde temsil edilecek, aralarında uzlaşamadıkları konulardaki oyları, ‘çekimser’ olarak kullanılacaktı. (akp hükümeti döneminde ‘... Kıbrıs için Belçika Modeli önermekteyiz’ şeklinde ifade edilen politika, bilgi eksiğinden kaynaklanmıştır. Türkiye, Kıbrıs için hiçbir zaman ‘Belçika Modeli’ önermemiştir. Belçika örneği, sadece, Ortaklık Devleti’nin ab ilişkileri için dikkate alınmıştır: Belçika’nın çok etnikli kimliği nedeniyle, uzlaşma sağlanmayan ab konularında, Belçika çekimser oy kullanmaktadır.)

Dış siyasette, varmak istediğiniz hedefe, almak istediğiniz sonuca bir hamlede ulaşamazsınız. Dış siyaset zamanlama ve süreç işidir. Denktaş’ın zorladığı ve gerçekleştirdiği İkili Görüşmeler Dizisi, Türkiye’nin ve kktc’nin tezlerine ciddi katkı sağlamıştır. Nitekim, Denktaş ve kktc heyetinin bu görüşmelerde ortaya koyduğu düşüncelerden bir bölümü, Klerides tarafından reddedilmiş olmalarına rağmen, Kofi Annan’ın bm adına hazırlayacağı plana yansımıştır. Bunlar, gelecek için önemli birikimdir. Kıbrıs’ta ortaklaşa geliştirilmiş ve ortaklaşa kabullenilmiş bir çözüm olacaksa, işte bu düşüncelerin, çalışmaların katkısıyla sonuç alınacaktır. Aynı düşünceler ve çalışmalar, dünyaya anlatılmıştır. İkili görüşmelerde tartışılmış ve Annan Planı’na kısmen yansımış öneriler, Türk tarafının tezlerine ilerde de destek olacak niteliktedir.

Hem olumlu hem olumsuz ihtimale sağladıkları bu katkıdan ötürü, Türkiye, ikili müzakereleri gerçekleştiren Cumhurbaşkanı Denktaş’a ve heyet üyelerine teşekkür borçludur.

IX

Kıbrıs ve AB

a) Kıbrıs'ı Hukuki Önkoşul Yapma Çabaları

Türkiye'nin önce ab'nin üye adaylığının kabulü, sonra, bu adaylığın gelişmesi, nihayet, müzakere sürecinin ve üyeliğin gerçekleşmesi... Bu süreçte, ya da bu aşamalarda, Kıbrıs önemli bir etkendir. Türkiye'nin 'aday' konumuna geçmesi için ilk çalışmaları yaptığımız 1997'den başlayarak, 2002 Temmuzu'na, hattâ günümüze uzanan sürede, ab-Kıbrıs konularının bağlantısı, daha doğrusu bağlantı düzeyi, Türk Dışişleri'nin başlıca bir konusu olagelmiştir. ab ve özellikle bazı ab ülkeleri, bu ilişkilendirme için ellerinden geleni yapmıştır. Nedeni bellidir, ab açısından, Kıbrıs konusunun ab'nin öngördüğü biçimde ve sorun yaratmadan çözümü fevkâlade önemlidir. Dolayısıyla, Kıbrıs sorununun çözülmüş olmasını, Türkiye'nin ab sürecine girmesine, ilerlemesine bir önkoşul olarak getirmek istemişlerdir. Sürecin her aşamasında bunu yapmaya çalışmışlardır. Türkiye'nin menfaati ve siyaseti, bu konuda ab'ninkinden farklıdır: Türkiye'nin yararı, ab süreci ile Kıbrıs konularının birbirinden mümkün olduğunca ayrılmasıdır; Kıbrıs çözümünün, ab sürecinde bir önkoşul olmamasıdır. Kıbrıs sorunu ab sürecinde bir etkendir, bu bir gerçektir. Ancak bu etkenin bir önkoşula, hele hukuki bir önkoşula dönüştürülmemesi, Türkiye açısından, ab süreci açısından fevkâlade önemlidir. Türkiye'nin istediğine (ab üyelik sürecinin gelişmesi), Türkiye'nin tek başına karşılaması mümkün olmayan bir koşulu getirmek, tabii ki Türkiye'nin zararınadır. Dolayısıyla, bu mücadele her aşamada verilmiştir. ab ile Kıbrıs arasında ab'nin kurmaya çalıştığı denklemin, mümkün olduğunca aşağı bir düzeyde tutulmasına çalışılmıştır. 1997-2002 döneminde bu büyük ölçüde sağlanmıştır.

Dış siyasette alınacak sonuç, sınırlarını gerçeklerin ve menfaatin çizdiği bir alanın içinde oluşur; yapabileceğiniz, bu çerçevenin içindedir. Ancak, çerçevenin esnekliği ve boyutları, önceden belirlenmiş bir 'kader' değildir. Biz, kendi oyunumuzu ne kadar başarıyla gerçekleştirirsek, çerçeve o ölçüde esner hattâ genişler. Yok eğer birikim yetersizse, muhakeme eksikse, ikna yeteneği yoksa, o zaman, çerçeve genişlemez, hattâ daralır. Dış siyasetin bu özelliklerine Türkiye'nin ab ile ilişkileri örnek verilebilir: İstediğiniz sonuca, hemen ulaşamazsınız; gerçekler ve çerçeveyi çizenlerin

menfaat dengeleri buna imkân tanımayabilir. Ama siyaseti düzgün yapmaktaysanız, kendi hareket alanınızı genişletirsiniz; belirli zaman kesitinde alınabilecek en olumlu sonuca ulaşırsınız. Sonra, sağlanmış sonuçtan hareketle daha ileriye yönelirsiniz. Türkiye'nin, ab ilişkilerini geliştirmesi de, Kıbrıs/ab denkleminin olumsuzluklarını 1997-2002 döneminde mümkün olduğunca sınırlı tutabilmesi de, bu mercekten bakıldığında daha iyi anlaşılır.

1997 Temmuz ayında, daha henüz göreve başlarken, Türk-Yunan sorunlarıyla beraber, ab ve Kıbrıs önüme geldi. Aralık 1997'de, Lüksemburg'da ab Zirvesi yapılacaktı. Türkiye, adaylık başvurusunda bulunmuş ülkeler arasındaydı. Romanya'nın, Bulgaristan'ın, birkaç başka ülkenin yanı sıra Kıbrıs Rum Kesimi de adaylık başvurusunu yapmıştı; ab, bunların hepsini adaylığa kabul edeceğini belirtmekteydi. Türkiye ise 'ayrı' bir konu olarak niteleniyor, 'adaylık için erken olduğu' ab çevrelerinde konuşuluyordu. Bu çevreler, Türkiye'nin aday olabilmesi için, 'üç koşul'dan söz etmekteydi: İnsan hakları ve demokrasi düzeyinin yükselmesi; Türkiye'nin bir ab üyesi ülkeyle (Yunanistan) arasındaki anlaşmazlıkların uzlaşma yoluna girmesi; Kıbrıs 'sorununun' çözülmesi.

Bunlardan, demokrasiye ilişkin olanını makûl gördüğümü; Türk-Yunan meselesinin karşılıklı konuşarak çözüm yoluna girebileceğini muhataplarıma belirtiyordum. Kıbrıs konusunda ise, köşeli bir cevabım vardı: İlki, bu konunun, Türkiye'nin ab ilişkilerinde bir önkoşul olarak tarafımızdan kabul edilmeyeceği; ikincisi, Kıbrıs'ta ortak bir çözüm bulunacaksa, bunun sadece Türk tarafının gayretiyle gerçekleşemeyeceği, Rum tarafının da gayret göstermesinin zorunluğu. Bunları ab dönem başkanlığına, bakanlarına, elçilerine söyledim. Ayrıca, çok sayıda Amerikan ve Batı Avrupa gazetesinde yayımlanan bir makale yazarak, Türkiye'nin yaklaşımını, düşüncelerini ayrıntılarıyla anlattım (Kasım 1997).

ab'nin Lüksemburg Zirvesi yaklaşırken, bir sonuç alınamayacağı belliydi. Objektif koşulların yanı sıra, Lüksemburg Başbakanı'yla, özellikle de Dışişleri Bakanı'yla bir diyalog ortamı oluşturmanın neredeyse imkânsızlığı işimizi zorlaştırmıştı. O sırada bizim hükümet başkanımız Mesut Yılmaz'dı. Lüksemburg Başbakanı, ab Dönem Başkanı sıfatıyla Türkiye'ye geldiğinde (Kasım 1997), öyle şeyler söyledi ki, buz gibi geçen bir görüşme oldu. Daha sonra da basına garip demeçler verdi. Lüksemburg Başbakanı, sonraki yıllarda yaklaşımını bir ölçüde yumuşattı. Dışişleri Bakanı Poos ise, en baştan Türkiye'ye mantıksız ölçüde karşıydı, hep öyle

kaldı. Bu tutumu, koalisyonun dengeleri değişip bakanlıktan ayrılmasından sonra da sürdü. Avrupa Parlamentosu'na milletvekili olarak seçilmesinin ardından, Kıbrıs raportörlüğünü üstlendi ve Türkiye'nin yeminli karşıtı olmaya devam etti. Onun yerine gelen Dışişleri Bakanı'yla ise iyi bir diyalog kurabildik. Türkiye'ye yaklaşımı değişmekte olan Başbakan'ının da desteğiyle, Helsinki'deki (Aralık 1999) adaylık kararında Lüksemburg'un olumlu katkısı oldu.

ab ve Kıbrıs konularında hangi zorluklarla mücadele edildiğini göstermesi açısından, 1997'nin Lüksemburg Dışişleri Bakanı, sonrasının ab Parlamentosu Kıbrıs Raportörü Poos'a ilişkin kısa bir değerlendirme yapmak istiyorum:

Dış siyasette, Türkiye'ye yönelik haksız bir çıkışı, bir konuşmayı, asla cevapsız bırakmamak gerekir. Daha önce değinmiştim, boşlukta kalmasına izin verdiğiniz bir iddia, sizin haksızlığına, cevap verecek dayanaklara ve güce sahip olmadığınız şeklinde yorumlanır. ab Parlamentosu her ne kadar bakanlığın değil, tbmm'nin muhatabı da olsa, oradaki bazı konuşmaları, özellikle 'Komisyon Başkanı', 'Raportör' niteliği taşıyanların iddialarını cevaplamak gerekir. ab Parlamentosu, Türkiye'ye karşı peşin hükümlerini Lüksemburg Dışişleri Bakanı'yken sergilemiş bir siyasetçiyi, Poos'u, Kıbrıs raportörü olarak belirlemişti. Kıbrıs Rum Kesimi'yle özel yakınlığıyla da bilinen Poos, beklenildiği üzere, fevkâlade yanlı bir tutum izlemekteydi. Hazırladığı raporda 'ilhak konusu' gündeme getirilmekteydi. İddiaları cevapsız bırakmamak ilkesi doğrultusunda bakanlık sözcüsü yazılı açıklama yaptı (Eylül 2001) ve bunu bütün ab Parlamentosu üyelerine, ilgili ab ülkelerine, yabancı basına ulaştırdı:

> 1) Avrupa Parlamentosu Kıbrıs Raportörü Jacques Poos'un 'Kıbrıs'ın AB üyeliği' konusunda hazırladığı ve AP Genel Kurulu'nda ele alınacak Rapor'un, özellikle Türkiye'ye atıfta bulunan bölümü, içerik ve hedef bakımından bizi şaşırtmamıştır. Rapor'un hazırlayıcısı olan Lüksemburg Milletvekili Poos, Türkiye'ye yönelik özel karşıtlığı ve GKRY'yle özel bağlantılarıyla tanınmış bir kişidir. Sayın Poos, Lüksemburg Dışişleri Bakanı sıfatıyla, 1997 AB Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye ile AB'nin arasını açmak işlevini maharetle üstlenmiş ve yerine getirmiş olan kişidir. Adı geçenin Rapor'u, Kıbrıs konusunda bilinen tek yanlı tutumu doğrultusunda, kendi siyasal kimliğini yansıtan olumsuzluklarla doludur.

2) Sayın Poos, ‘Türkiye’nin, Kuzey Kıbrıs’ı ilhak etmesi durumunda, AB üyeliğini unutması gerekeceğini’ belirtmektedir. Türkiye’nin, Kuzey Kıbrıs’ı ilhakı ihtimali böylece, bizzat Avrupa Parlamentosu’nun ‘Kıbrıs Raportörü’ tarafından siyasetin gündemine getirilmiş olmaktadır. İlhakın olabilirliği ve bunun bedelinin Türkiye’nin AB üyeliği olacağı şeklindeki yaklaşım, herkesin üzerinde düşünmesi gereken dikkat çekici bir değerlendirmedir.

Türkiye’nin Kıbrıs’a ilişkin tezi ve beklentisi, Kıbrıs’taki iki tarafın anlaşmasıyla gerçekleşecek konfederasyon modelidir.

3) AB Parlamentosu Kıbrıs Raportörü Sayın Poos’un, Kıbrıs konusuna bir tehdit havasıyla yaklaşması, ayrıca, Türkiye’nin AB Ulusal Programı’nı eleştirmeye kalkması, BM Genel Sekreteri’nin şu sırada yoğun biçimde sürmekte olan Kıbrıs İyi Niyet Misyonu’nu geçersiz kılan, bu çerçevedeki çabaları anlamsızlaştıran ve engelleyen sorumsuz bir yaklaşımdır.

4) Türkiye, AB üyelik adaylığı ile Kıbrıs konusu arasında bir bağlantı kurmadığını ve kurmayacağını, adaylığının AB tarafından kabulü öncesindeki ve sonrasındaki tüm açıklamalarında belirtmiştir. Türkiye’nin bu yaklaşımında herhangi bir değişiklik yoktur.

5) Türkiye, hem AB üyeliğini, hem de Kıbrıs’ta iki tarafın üzerinde anlaşacağı ortak bir uzlaşmanın bulunmasını ciddiyetle takip etmektedir. Sayın Poos gibi düşünenlerin çabalarına rağmen Türkiye bu siyaseti sürdürecektir. Avrupa Parlamentosu Genel Kurulu’nda yapılacak tartışmaların çözüm anlayışına yardımcı olması temennimizdir.

b) ab Helsinki Zirvesi’nde Kıbrıs

Lüksemburg’dan iki yıl sonra, Aralık 1999’un ab Helsinki Zirvesi yaklaşırken, Türkiye, farklı bir konumdaydı: Demokratikleşme yolunda önemli adımlar atılmıştı; Türkiye ve Yunanistan, sorunlarına birlikte çözüm arıyordu. Sözü edilmeyen bir konuydu ama, Türkiye’nin terör belasından büyük ölçüde kurtulmuş olmasının da, muhataplarımızı etkilediği açıktı. Yoğun terör olayları yaşayan bir ülkeyi ‘ab adayı’ kimliğiyle aralarına almak istemedikleri, bu faktörün şimdi ortadan kalktığı fark edilmekteydi. 1999 sonbaharında, Türkiye’nin uluslararası ortamda yıldızı

yükselmekteydi. 1999 Nisan seçiminden sonra kurulan Ecevit hükümeti, tutumuyla ve başardıklarıyla takdir ediliyordu. Dışişleri Bakanlığı, 1997 sonrasındaki doğru politikalarıyla, Balkanlar ve Ortadoğu'daki, Kafkasya ve Orta Asya'daki, İslâm Konferansı'ndaki yeni ve iddialı ilişkileriyle, Avrupa Birliği'ne hem saygı telkin ediyordu hem de ciddi ve birikimli bir muhatap olarak niteleniyordu. 1999 sonbaharında, geçmiştekinden çok farklı bir Türkiye söz konusuydu.

Kıbrıs'a gelince, Kıbrıs konusu, olduğu yerde durmaktaydı. ab dönem başkanlığı da, ab ülkelerinin Dışişleri Bakanları da, Kıbrıs'ı sürekli önümüze getirmekteydi. İstedikleri, Kıbrıs'ta çözümün ab sürecinde önkoşul olduğunu saptayan bir çerçeveyi Türkiye'nin resmen kabul etmesiydi; ancak bu kabul gerçekleşirse, Türkiye'nin adaylığı mümkün olacaktı. Bu hususun, Zirve'de alınabilecek 'Türkiye'nin adaylığı' kararında açıkça belirtilmesini, hukuki bir önkoşul olarak getirilmesini istiyorlardı. Bu yaklaşımlarını, diplomatik ifadelerle ama açık şekilde ve her seferinde, her fırsatta, duyurmaktaydılar. Türkiye de kararlıydı: Bütün muhataplarımıza, 'Kıbrıs önkoşullu bir adaylık sürecini' Türkiye'nin kabul etmeyeceğini, böyle bir kararın Zirve'de alınması halinde, bunu hükümetin benimsemeyeceğini söylüyordum.

Dış siyasette başarılı olmak için, açıklık ve doğruluk çok önemlidir. Kamuoyunda bazen sanılanın aksine, 'diplomasi', anlaşılmaz deyimler kullanarak karşınızdakinin –ve kendi halkınızın– kafasını karıştırmak değildir. Her şeyi söylemek, kendi planınızı, taktiğinizi anlatmak zorunda değilsiniz elbette; ancak konuştuklarınızın mutlaka doğru olması, muhatabı yanıltmak gibi bir hesabı bulunmaması gerekir. Dış siyaset ve müzakere, her şeyden önce, muhatabınızın en az sizin kadar zeki olduğunun bilinciyle yapılır. Kendinizi üstün sanmaktaysanız, daha baştan kayıptasınız demektir. Çünkü, karşınızdaki ülkeden yahut onu temsil eden kişiden daha zeki olduğunuz varsayımıyla, hiçbir yere varamazsınız... Büyük olasılıkla, daha zeki de değilsiniz...

İster uluslararası ya da ulusal siyaset olsun, ister parti siyaseti, muhatabı, seçmeni yahut kamuoyunu yanıltmak sadece ahlâk dışı değildir, aynı zamanda kendinize zarar vermek anlamındadır. ab Dışişleri Bakanlarıyla görüşmelerde, muhataplarımı yanıltmamak, onlarda yanlış izlenime yol açmamak için her zaman aşırı duyarlılık gösterdim. Olabileceğin fazlasını değil, eksiğini konuşmaya dikkat ettim. Bu, karşılıklı güvenin oluşmasını kolaylaştırdı. Türkiye'nin ab adaylığını çok istememe

ve bu hedefe götüren yollarda büyük emek vermeme rağmen, tartışmalı konuların tümünde son derece açık konuşmaktaydım. Neleri kabul etmeyeceğimizi, aday olduk diye yapmayacağımızı, hangi alanlarda ek beklentiye girmemeleri gerektiğini, düşündüklerimi, değerlendirmemi, bütün açıklığıyla ab Dışişleri Bakanlarına anlatmaktaydım. Bu, kolay değildi: O günlerin Türkiye'sinde, herkes, yaklaşan ab Helsinki Zirvesi'ne, Türkiye'nin nihayet ab aday ülkesi olarak zirvede belirlenmesine kilitlenmişti. ab çevreleri bu havayı değerlendirmekteydi. 'Kıbrıs'ta bm/ab formülünü resmen kabul ederseniz (yani, Türklerin geniş azınlık haklarıyla, iki toplumlu ve iki kesimli Kıbrıs Devleti'nin vatandaşı olmaları) biz de Türkiye'nin adaylığını kabul ederiz' mesajını vermekteydi. Dış siyaset tekniğinde 'ilişkilendirme' denilen bir yaklaşımdı bu; iki olayı birbirine bağlamaktı. Bizim yaklaşımımız ise, 'bütün aday ülkelere uygulanan objektif çerçevenin dışında özel bir koşul olamayacağı' şeklindeydi: Ucuna Kıbrıs'ta teslimiyet bağlanmış bir ab sürecini kabul etmeyeceğimizi söylemekteydim. Ancak Kıbrıs bağlamında 'koşulsuz' olması durumunda, ab adaylığı tarafımızdan kabul edilecekti.

Herhangi bir yanlış anlamaya yer bırakmamak amacıyla, resmi bir açıklama yapmaya karar verdim. Tartışmalı olan, adaylığımızın kabulünü engelleyebilecek olan konulardaki yaklaşımımızı vurgulamayı; Türkiye'nin tutumunu resmi bir yazıyla bütün ab Bakanlarına Helsinki öncesinde ulaştırmayı öngördüm. Beklentilerimizin çapı ne kadar büyük olursa olsun, yanıltıcı davranmamak için... Helsinki Zirvesi'nden on gün önce, yabancı basının da izlediği bir toplantıda konuşacaktım. tüsiad, 'ab konusunda' Ankara'da büyük bir toplantı düzenlemişti (30 Kasım 1999). Konuşmamda, '... bazı sorunlara açıklık getirmek ve Türkiye'nin kilit konulardaki tavrını bir kez daha vurgulamak amacıyla', görüşlerimi on noktada özetledim. Bunları, hemen o gün, resmi bir yazıyla ab ülkelerine duyurduk. Konuşmamdaki genel yaklaşım ve Kıbrıs'a ilişkin bölüm şöyleydi:

> ... Türkiye için AB üyeliği büyük bir önceliktir, ama bir saplantı değildir. Türkiye'nin AB süreci gelişmez ve üyeliği gerçekleşmezse, bu durum, bizim iddialarımız, çağdaşlığımız, demokrasimiz için bir duraksama olmayacaktır. Çünkü Türkiye, uzun zamandır zaten bu gelişmenin içindedir ve tek başına bunu gerçekleştirmektedir. AB'nin adayı olsa da, olmasa da, Türkiye yoluna tabii ki devam edecektir. AB adaylığı ve üyeliği, zaten var olan bu ilerlemeye ek bir güç ve hız kazandıracaktır.

> ... Türkiye, Kıbrıs konusunu, AB ile ilişkilerinin çerçevesinin dışına çıkarmıştır. Türkiye, AB ilişkileri ile Kıbrıs konusu arasında herhangi bir bağlantı kurulmasını reddetmektedir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin, AB üyeliği için yapmış bulunduğu başvuruya hukuki ve siyasi karşıtlığımızı korumakta ve sürdürmekteyiz. BM Genel Sekreteri'nin iki taraf arasında dolaylı görüşmeler başlatacağı şu sıralarda, bu süreci yahut kapsayıcı bir çözüm şansını olumsuz etkileyecek açıklamalardan ve yaklaşımlardan herkes kaçınmalıdır. Tam aksine, her iki taraf, eşit şekilde desteklenmelidir.

Bu görüşlerimizi tüm muhataplarımıza ulaştırdık. ab Dışişleri Bakanları ve Devlet-Hükümet Başkanları, Türkiye'nin bu tutumunu bilerek Helsinki Zirvesi'ne katıldı (9 Aralık 1999). Ne var ki, Kıbrıs, bu toplantı sırasında da, sonrasında da, ab ilişkilerimizde önemini ve yerini koruyacaktı:

10 Aralık sabahı, Dışişleri Bakanlığı'ndaki odamda gergin bir bekleyiş vardı. Aklımız, kulağımız Helsinki'deydi. Zirvede karar taslağı tartışılıyordu, Türkiye'ye ilişkin bölümün, bir zorunlukları olmasa da ab yönetimince bize önceden duyurulacağını biliyorduk. Dönem Başkanı Finlandiya'nın Dışişleri Bakanı (halen ülkesinin ilk hanım cumhurbaşkanı) Tarja Hallonen, benim eski bir arkadaşımdı; Strasbourg'daki Avrupa Konseyi'nin Parlamenterler Meclisi'nde ve özellikle Meclis'in Sosyalist grubunda, ülkelerimizi, partilerimizi temsil eden milletvekilleri olarak yıllarca beraber çalışmıştık. Hem Türkiye'nin adaylığını destekliyordu hem de Türkiye gibi zor bir konuda belirleyici adımın, kendi dönem başkanlığında gerçekleşmesini istiyordu.

Telefon çaldı, Hallonen arıyordu. Bana, taslak karar metnindeki Türkiye paragraflarını okudu, ben not aldım. Doğrudan bizi isimlendirmemekle beraber, hoşumuza pek gitmeyen birkaç ifade vardı. Ancak en önemlisi, Türkiye'nin ab sürecinde gelişmesini, Türkiye'nin Kıbrıs'a dönük yaklaşımına hukuken bağlayan paragraftı. Kıbrıs, hukuki bir önkoşul yapılmaktaydı. Yani, ab'nin, Kıbrıs'ı 'Rum yönetimi' olarak ab'ye üye almasını Türkiye kabul edecekse, ab içinde ilerleyecek, benimsemezse ilerlemeyecekti. Bunu benimsemezse, adaylık süreci gelişmeyecekti. Bu 'Kıbrıs-Türkiye' paragrafını belirterek, Hallonen'e, '... Hayır, teşekkür' dedim. Böyle bir paragrafı içeren bir karar metninin onaylanmasını hükümetime önermeyeceğimi, hükümetin muhtemelen olumsuz bir açıklama yaparak adaylık statüsünü reddedeceğini söyledim. Beklemiyordu sanırım, kısa bir sessizlikten sonra, beni tekrar arayacağını söyledi.

Helsinki’de ortalığın karıştığını sonradan öteki ab Bakanlarından dinledim ve öğrendim. Sonuç alınmaması ya da sonucun Türkiye tarafından reddedilmesi ihtimali karşısında hemen herkes telaşlanmış. Karar metni üzerinde yeniden bir çalışma başlatılmış. Dönem Başkanı Finlandiya’nın Başbakanı, Kıbrıs ve Türkiye ile yakından ilgilenen Fransa, Almanya, İngiltere başbakanları ve diplomatları ile özel bir toplantı yapmış. Bu arada, Dışişleri Bakanı Hallonen’le sürekli ‘fakslaşmaktaydık’. Hallonen, kendi başbakanıyla ve diğer meslektaşlarıyla, ab teknisyenleriyle de temas halindeydi. Bazı konularda küçük düzeltme önerileri geliyordu. Bunlar iyiydi de, önemli olan, Türkiye’nin ab sürecine Kıbrıs’taki gelişmelere bağlayan paragraftı. Karşılıklı görüşlerin faksla ulaştırılması ve arada yapılan telefon konuşmaları sonucunda, Kıbrıs paragrafı bizim kabul edebileceğimiz makûl bir çerçeveye girdi: Türkiye’nin yükümlülüğü, ‘bütün ülkeler’ diye başlayan bir cümle içinde, ‘... New York’ta başlayan dolaylı görüşmelerde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri’ni desteklemek’ formülüne bağlandı. Yani, aslında zaten yapmakta olduğumuz, hiçbir hukuki anlam taşımayan bir şeyi, yapmaya devam etmemizi bu paragraf öngörmekteydi. Karar metninde başka önemli noktalar da vardı, bir kısmı olumsuzdu: Özellikle, Kıbrıs’ın ‘çözümsüzlük halinde bile’, üye alınabileceği belirtilmekteydi. Buna şiddetle karşı çıktık, bunun, Rum tarafını uzlaşmamaya yönelteceğini söyledik. Ne var ki, karar metni, onlara aitti; biz ancak kendi görüşlerimizi o da ‘dışardan konuşarak’ kayda geçirtmekteydik. Yani, bazılarının sandığı gibi, ab Zirvesi’nde alınmakta olan bir kararı değiştirtmek, hükümsüz kılmak gibi bir konumumuz yoktu. Yapılabilecek olan, bu hükmü reddettiğimizi, buna uymayacağımızı ilan etmekti, onu yaptık ve bu kararımızı uyguladık. Türkiye’ye Kıbrıs konusunda Türkiye’ye doğrudan sorumluluk yükleyen, Türkiye’nin adaylık ve üyelik sürecini Kıbrıs’a hukuken bağlayan paragraf ise, direncimiz sonucunda isteğimiz yönünde düzeltilmişti. Hallonen’e gayretleri için teşekkür ettim, ilk taslağın bizi ve Başbakan’ımızı tedirgin ettiğini, ancak şimdi olumlu bakabileceğimizi söyledim.

Az sonra, ab Komisyonu’nun genişlemeden sorumlu üyesi Verheugen telefon etti, ab Dış İlişkilerinin sorumlusu Solana ile birlikte, Ecevit’le ve benimle görüşmek üzere o akşam Türkiye’ye gelmek istiyorlardı; Başbakan Ecevit’e danıştıktan sonra, ‘buyurun’ dedim.

Bu arada (Verheugen’in telefonundan sonra) hükümet toplandı. Ben, gelişmeleri anlattım. Türkiye’ye sorumluluk yükleyen, Kıbrıs’ı bir önkoşul

olarak getiren paragrafı düzelttirttiğimizi belirttim. Buna karşılık, bizim irademizin dışındaki bir karar olmakla beraber, çözümsüz Kıbrıs'ı üye almaya dönük bir ifadeye yer veren paragrafı, Türkiye'nin aleyhine ve çok yanlış bir yaklaşım olarak niteledim. Sonuç olarak, kırk yıldır gerçekleşmeyen 'üye adaylığımızı' ab'nin resmen ilan etmesiyle, ileri bir adım atıldığını, adaylık konumunun Türkiye'nin yararına olduğunu söyledim. ab Helsinki Zirvesi kararıyla gerçekleşen Türkiye'nin üye adaylığı, hükümet tarafından oybirliğiyle onaylandı. (Bu toplantıya ilişkin olarak, bir bakan, gerçekdışı beyanlarda bulunarak, ab'nin adaylık önerisine benim bu toplantıda karşı çıktığımı yaymaya çalıştı. Kamuoyunda, bunu doğru sanan birkaç kişi bile oldu. Bu iddiaları derhal yalanladım. Zaten deli saçmasıydı; adaylığın gerçekleşmesi için en fazla emek sarf etmiş, kıran kırana tartışmış ve sonuçta adaylığın gerçekleşmesini mümkün kılmış bir kişi olarak, tam aksine, ab'nin gayretlerimizle düzeltilmiş adaylık önerisinin kabulünü savundum.)

Solana ile Verheugen'i havaalanında karşıladım. Başbakanlık'ta Ecevit'le bir araya geldik. Akşamın, hattâ akşam geride kalmıştı, gecenin bu vaktinde üç saat yolculuk yapmalarının nedeni, bizim aklımızın takılacağı bir belirsizlik kalmışsa, onu gidermekti. Dönem başkanı Finlandiya Başbakanı'ndan da yazılı bir mesaj getirmekteydiler. Mesajın özü, Türkiye'nin ab sürecindeki gelişmesinin, Kıbrıs konusuyla bağlantılı olmadığı, buna bağlanmayacağıydı. Geç saatlerdeki bu toplantı gayet olumlu geçti. Sonuçtan herkes mutluydu ve birbirini kutlayarak odadan çıktı. Gene de, Başbakan'ın iyimser ama ihtiyatlı bir açıklama yapmasını biz önerdik.

Doğru da yapmışız. Başbakanın dikkatli sözlerine ve tabii Zirve kararının netliğine rağmen, Dönem Başkanı Finlandiya Başbakanı'nın hem mektubuna, hem de, ab Parlamentosu'ndaki dürüst konuşmasına rağmen, Kıbrıs'la, Türkiye'nin ab sürecini birbirine bağlamak çabaları zaman zaman karşımıza çıkarıldı. Bunları her seferinde püskürttük ama, doğrusu, yoğun çalışarak, büyük emekle. Zirveyi izleyen dönemdeki ilk 'Katılım Ortaklığı Belgesi'nde (kob), gene sorunlar yaşandı. Bu, aslında, ab'nin kendi görüşünü, beklentilerini içeren, kendisine ait bir belgedir. Ancak, ilgili aday ülkenin değerlendirmesi de dikkate alınır. Verheugen, üzerinde çalıştıkları taslağı Ankara'ya getirdiğinde, biz 'sürprizlere' hazırlıklıydık. Nitekim öyle oldu. Çok tartıştığımız, benim, adaylık öncesi görüşmelerde büyük uğraşlar vererek muhatabım bakanları ikna ettiğim bir konuda, 'insan hakları,

demokratikleşme' konularında, ab teknisyenlerinin 'fikir değiştirmesiyle' karşılaştık: Adaylık öncesinde, ifade özgürlüğü, yayın özgürlüğü, eğitimde dil kullanımı gibi konuları, ab'nin bazı çevreleri, 'azınlık hakları' çerçevesine koymayı istemişlerdi. Ben, bunların, 'objektif haklar' olduğunu; etnik özelliği, azınlık-çoğunluk sıfatı ne olursa olsun, 'yurttaşın', 'bireyin' objektif hakkı olduğunu savunmuştum ve bunu kabul ettirtmiştim. Şimdi, bakanlarının benimsediğini, ab Komisyonu, yani teknisyenler, reddetmekte ve 'hak, özgürlük' kavramını, yeniden azınlık hakları çerçevesine koymaktaydı. ab çevrelerinde, daha çok İskandinav ülkelerinin, İtalya'nın yorumu etkiliydi; bizim savunduğumuz, Fransız anlayışına yakındı. Sonuçta, doğru ve çağdaş olan bizim anlayışımız kabul edildi. Verheugen'le müzakere ederek, onların hazırladığı Katılım Ortaklığı Belgesi'nde değişiklik yapılmasını, bizim anlayışımızın getirilmesini sağladık.

Kıbrıs konusunda ise, kob, Helsinki Zirvesi kararını saptırarak, Kıbrıs'ı, Türkiye'nin ab sürecine 'önkoşul' olarak getirmekteydi. Tabii, hararetli tartışmalar oldu, sonuçta, bizim söylediğimiz kabul edildi. Kabul edildi de, bir süre sonra, ab komisyonunun teknisyenlerince yeniden değişiklik yapılarak, yeniden önkoşula dönüştürüldüğünün haberini aldık. O sırada Fransa dönem başkanıydı, Dışişleri Bakanı Vedrin'i arayarak, durumun derhal düzeltilmesi zorunluğunu, aksi halde kob'u reddedeceğimizi, ab'nin Nis Zirvesi'ne katılmayı da yeniden değerlendireceğimizi, bu şartlarda katılmanın mümkün olmayacağını belirttim. Yeni bir gerginlik sayfası açılmaktaydı. Fransızlar, ellerinden geldiğince bizim haklı olan direnmemize yardımcı oldu. Ancak, ab komisyonunun bazı teknisyenleri, anlaşıldığı kadarıyla birkaç ülkenin de perde arkasındaki teşvikiyle, Kıbrıs'ı 'kob'un koşullar bölümüne yerleştirmek ısrarındaydı. Biz, Kıbrıs'ın, ancak, aramızdaki siyasi diyalogun bir konusu olabileceğini, Helsinki kararının buna amir olduğunu belirtiyorduk. Ciddi bir karşıtlık, hattâ inat dönemi yaşandı. Sonuçta, bizim dediğimizin benimsendiği haberi geldi. Zeminin kayganlığı nedeniyle olayı yakından izlemek zorunluğunu duyduk, bakanlarla tek tek konuşup haberi doğrulattık. Nis Zirvesi'nde metin kesinleştikten sonra, olayın şimdilik kapandığına kanaat getirdik.

Kıbrıs, ortak bir çözüm bulmanın en zor olduğu konudur; çözümü en zor olandır. Ayrıca, Türkiye'nin ab süreci bakımından da, çok önemlidir: Türkiye, Kıbrıs ile ab konularını birbirinden mümkün olduğunca ayrı tutmak için her zaman gayret göstermiştir. Belli ölçüde başarılı olmuştur.

Bu bölümde anlatıldığı üzere, Kıbrıs'ta ortak çözümün ab sürecinde bir önkoşul olmasını, Türkiye hukuk boyutunda önlemiştir; siyasal boyutta sınırlayabilmiştir. Ne var ki bu durum, akp iktidarının özellikle 2002 Kopenhag Zirvesi'ndeki tutumuyla ve beyanlarıyla tümden değişmiştir. Kıbrıs, her zamankinden çok daha güçlü bir şekilde ab süreciyle ilişkilendirilmiştir:

Kopenhag'da Türkiye'yi temsil eden akp lideri, ab süreci ile Kıbrıs sorununun iç içe geçtiğini, bir bütün olduğunu ab liderlerine ve kamuoyuna beyan etti. Ardından, ab'nin 2003 İlerleme Raporu'nda Kıbrıs ilk kez bir koşul niteliğiyle zikredildi. ab'nin 2003 Brüksel Zirvesi'nde ise, gene ilk kez, Kıbrıs sorununun çözümüyle, Türkiye'nin ab süreci aynı paragrafa konuldu ve süreç tümüylü Kıbrıs'a bağımlı kılındı. (ab konusu, bu kitabın ikinci cildinde incelenecek, dolayısıyla, burada sadece Kıbrıs açısından ab'ye değinmekteyim.) 2002 Aralık ayında akp Genel Başkanı Erdoğan, henüz başbakan değildi, lideri olduğu partinin iktidarını, dolayısıyla hükümetini temsil etmekteydi. Kopenhag Zirvesi'nde, '... Türkiye'nin ab ve Kıbrıs sorunlarının birbiriyle bağlantılı olduğunu, bunların birlikte ele alınması gerektiğini, birlikte çözüleceğini, geçmiş hükümetlerin bunları ayrı ayrı ele almakla yanlış yaptığını, çözümsüzlük siyaseti uyguladığını' yabancı muhataplarına ve kamuoyuna açıkladı.

Bu tutumdan da cesaret alan ve akp iktidarının birikimsizliğinden yararlanan ab tarafı, Türkiye'nin müzakere sürecinin başlatılması kararını, 2004 Aralık ayına erteleyivermiştir. Yani, Güney Kıbrıs'ın ab üyesi olarak yer alacağı, veto hakkına sahip olduğu 2004 ab Zirvesi'nde, Türkiye'nin müzakere süreci üzerine karar alınacaktır. Yani, eğer o tarihte Kıbrıs'ta Rum tarafının onayladığı bir ortam gerçekleşmemişse, ab üyesi Rum yönetiminin Türkiye'ye yeşil ışık yakması kolay değildir.

İlginç olan bir başka husus şudur: ab'nin aday ülkelerin müzakere sürecine ilişkin geçmişteki tüm uygulamalarını yok sayan bir karar 2002 Aralık ayında, Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye için alınmıştır. Yerleşik gelenek ve uygulama, her ilerleme raporu döneminde aday ülkenin durumunun değerlendirilmesi, gelişme düzeyi yeterliyse, müzakereye ehil olduğunun açıklanmasıdır. Oysa, Kopenhag'da Türkiye'ye ayrı bir uygulama öngörülmüştür: Buna göre, Türkiye'nin müzakere ehliyetinin –öteki aday ülkelerin geçmiş uygulamalarında olduğu gibi– 2003 sonbaharında değerlendirilmesi gerekirken, Türkiye atlatılmış ve

değerlendirme 2004 Aralık ayına ertelenmiştir. Yani, gkry'nin veto yetkisiyle ab üyesi olacağı döneme.

Oysa, yapılması gereken, izlenmesi gereken siyaset, 2003 Kasım tarihi üzerine yoğunlaşmak olmalıydı. Türkiye'nin müzakere sürecini başlatmaya yeterli konuma geldiğinin kararını 2003 İlerleme Raporu'na dayanarak aldırtmak hedeflenmeliydi. Bir 'üyelik' kararının değil, sadece 'müzakere' kararının söz konusu olduğu, öteki adaylardan hemen hiçbirinin, müzakereye başlarken kusursuz olmadığı hatırlatılmalıydı. Geçmiş dönemlerde ve özellikle de akp döneminde demokratikleşme yolunda atılan ciddi adımlar, öteki aday ülkelerin müzakereye başlarken taşıdıkları demokrasi özelliklerinden birçok örnekte daha ileri bir konuma Türkiye'yi getirmişti; bu anlatılmalıydı. Kopenhag 2002'de Türk yetkililer muhataplarıyla bunları konuşmalıydı. Yapılması gereken, Türkiye'nin ciddi ve doğru bir diplomasi ile ve Kıbrıs Rum Kesimi'nin henüz üye olmadığı bu zaman kesitinde müzakereye başlamayı hedeflemesi, bunu gündemde tutması, sonuçlandırmaya çalışmasıydı.

Oysa ab'nin Türkiye değerlendirmesi, 2004 Aralık ayına, o tarihte ab üyesi olmuş bir Kıbrıs Rum Kesimi'nin insafına kalmıştır. Kopenhag 2002 kararı, bizim açımızdan budur. Türkiye'nin ab süreci, istesek de, istemesek de, Kıbrıs'ta Rum tarafının öngöreceği bir 'çözüme' Türkiye'nin katkısıyla ilişkilendirilmiştir. Böyle bir katkı yoksa, Türkiye'nin ab sürecinde engellenmesi şaşırtıcı olmayacaktır.

2002 Aralık Zirvesi'nde Türk yetkililerini izlediği yanlış politikanın ilk ve çarpıcı sonucu, ab'nin Türkiye'ye ilişkin yıllık 'İlerleme Raporu' (Kasım 2003) olmuştur: Raporda, Türkiye'nin üyelik müzakerelerine başlaması, Kıbrıs'ta çözüm sağlanmasıyla açıkça ilişkilendirilmiştir. Böylece, Kıbrıs, doğrudan bir hukuki önkoşul özelliğinde ilk kez ab'nin resmi bir belgesinde yer almıştır. Bütün ilgili Batı basını, örneğin Financial Times, bu gelişmenin 'ilk olmak' niteliği üzerinde durmuş, bundan böyle Türkiye'nin ab sürecinin Kıbrıs'a bağlandığını vurgulamıştır. akp'nin kolaylaştırdığı bu yolun devamında, ab'nin 2003 Aralık ayındaki Brüksel Zirvesi kararında, gene ilk olarak, Kıbrıs sorunu ile Türkiye'nin üyelik sürecine aynı paragrafta yer verilmiştir.

Kıbrıs referandumu sonrasında Rum yetkililerin verdikleri demeçler ilginçtir: ab üyesi Kıbrıs Rum Devleti, Türkiye'nin ab sürecini, Türkiye'nin Kıbrıs politikasına bakarak değerlendirecektir...

X

Kıbrıs'ın Geleceği; Ortak Çözüm İmkânı

Önce bir saptama yapalım: Bir zamanlar karşı tarafa 'federasyon' anlayışını kabul ettirmeye çalışan ve ettiremeyen Türkiye ile kktc, şimdi, iki kurucu devlet öngören, konfederasyon özellikleri de taşıyan bir modeli bile eksik bulmaktadır. Uluslararası ortamda kktc'nin bir ölçüde, hiç değilse ekonomi bağlamında kabullenilmesinin eşiğine gelinmiştir. Bu, Türk Dışişleri'nin özellikle 1997 sonrasındaki girişimlerinin bir sonucudur. Buna karşılık, Kıbrıs Rum Kesimi, Türkiye'nin bütün itirazlarına rağmen, Avrupa Birliği'ne üye olmuştur. Herkes, kendine göre yol almıştır. Ancak iki tarafın birlikte kabulleneceği ortak bir çözüm ortada yoktur. Annan Planı'nın Rum tarafında uğratıldığı ağır yenilgi, referandumun tekrarlanması ihtimalini zayıflatmıştır. Bu durumda, Türk dış siyasetinin değerlendirmesi ne olmalıdır, Türkiye'nin yapabileceği nedir?

Türkiye'nin, kktc'nin ve bütün olarak Kıbrıs'ın yararına olan çözüm, iki devlet temelinde, konfederasyon esasında ortak bir Kıbrıs devletini oluşturmaktır. Türkiye de, kktc de, 1998 sonrasında bu anlayışı savunmaktadır. Ancak, bu hedefe varılması kolay değildir. Ortak çözüme götürebilecek bir Kıbrıs siyasetini üç boyutta öngörmek ve uygulamak gerekir: Ortak çözümü öncelikle savunmak; ortak çözümü kolaylaştıracak yaratıcı bir siyaset izlemek; bu çözümün gelmeyeceği varsayımıyla, çözümsüzlük ortamının sürekliliğine hazırlanmak. Aslında, doğru planlanıp uygulanması halinde, her boyut, ötekilerini olumlu etkiler. Sırasıyla bakmaya çalışalım:

a) Amaç, 'Ortak Çözüm' Olmalı

Günümüzün ve Kıbrıs'ın gerçeklerinde, iki milletin ortak çözümü, kuşkusuz olabilecek en iyi sonuçtur. Türkiye bunu savunmaktadır, savunmaya devam etmelidir. kktc'nin 'Konfederasyon Önerisi' (Ağustos 1998); 'İkili Görüşme çağrısı' ve ikili görüşmeler sırasında (2001-2002) geliştirdiği öneriler, ortak çözüm doğrultusunda atılmış önemli adımlardır. Bunlar sonuç alınmasına yetmemiştir. Ancak, ciddi bir temel oluşmuştur. Biraz daha dikkatli ve geniş ufuklu bir diplomasiyle ve ciddi müzakere ile, sonuca yaklaşılabilir. Burada bizim hem kendimize hem başkalarına hatırlatmamız gereken şudur: Ortak sonuç, ancak Kıbrıs'taki her iki milletin iyi niyetli ve yapıcı yaklaşımıyla mümkündür. Oysa Kıbrıs Rum tarafının

böyle bir yapıcı yaklaşım içinde olduğunu söylemek, objektif olarak zordur. Rum tarafı, ab üyeliğinin kendisine garanti edilmesinden sonra, sorunu zamana bırakmanın siyasetini uygulamıştır. Zamanın kendi istediği bir şekillenmeden yana çalıştığına güvenmektedir. Aynı siyaset, şimdi ab üyesi Rum tarafınca sürdürülmektedir.

Bu gerçekler, ortak çözümü zorlaştırmakla birlikte, olasılığı ortadan kaldırmamıştır. Bunun başlıca bir nedeni, Kıbrıs'ta ortak çözüme sadece Kıbrıs'ın değil, uluslararası güç dengelerinin de ihtiyaç duymasıdır. nato'nun geleceğinden, Avrupa Birliği'nin esenliğine kadar birçok alanda, çözümsüz Kıbrıs'ın sürekli sorun yaratacağı, bu kurumların ve Doğu Akdeniz'in dengelerinde, ayrıca Türk-Yunan ilişkilerinde olumsuz bir etken olacağı açıktır. abd'nin ve ab'nin etkin ülkelerinin, hattâ Yunanistan'ın, 'olabilir' bir çözüm modelinin önüne Kıbrıs Rum Kesimi'nin sürekli engel çıkarmasını kabul etmeyeceğini düşünmek, iyimserlik değildir. Çünkü, abd'nin, özellikle İngiltere'nin, nato'nun, ab'nin ve Yunanistan'ın menfaati ortak çözümün bulunmasındadır.

Ortak çözümden söz ederken, böyle bir sonucun, ancak yaygın bir uzlaşmaya dayalıysa hayata geçebileceğini, olumlu ve uygulanabilir olacağını belirtmek gerekir. Bu konuya değinmemin nedeni, Rum tarafının isteklerini neredeyse gözü kapalı kabullenmek eğilimlerinin bazı kktc çevrelerinde ortaya çıkabilmesidir. Bu tarz yaklaşımlar, geleceğin müzakerelerinde olabileceğin en azıyla yetinmek sonucunu verir. Öte yandan, Türkiye iktidarının, Cumhurbaşkanı Denktaş'ı küçültücü beyanlarda bulunması, kktc'yi ve bir bakıma Türkiye'yi görüşme masasında temsil eden kişiye, dolayısıyla kktc'ye ve Türkiye'ye zarar vermiştir. Bu eğilimler ve beyanlar, kktc'nin müzakere yeteneğini sınırlayarak ve Rum tarafının uzlaşmazlığını yüreklendirerek, ortak çözümün bulunmasına değil, kaybolmasına yol açmıştır. Aynen Kıbrıs Rum Kesimi'nde ve Yunanistan'da olduğu gibi, kktc'de ve Türkiye'de de, ancak yaygın kabul gören bir ortak çözümün, Kıbrıs'ta gerçekten çözüm olabileceği dikkatten kaçmamalıdır.

Kıbrıs'ın çözüm ya da çözümsüzlük sürecindeki son ve dramatik gelişme, 'Annan Planı' ve 24 Nisan 2004 Halk Oylamalarıdır. Türk tarafı 'Evet' derken, Rum tarafının ezici bir çoğunlukla aldığı 'Hayır' kararı, Türkiye'nin ve kktc'nin yararlanabileceği geniş bir hareket alanı yaratmıştır. Dikkatle ve gerçekçilikle, hayallere kapılmaksızın değerlendirilmesi halinde, önemli fırsatlar Türkiye'nin önüne açılmaktadır:

1) Kıbrıs Rum tarafı, Kıbrıs siyasetini kırk yıldan beri bm kararları ve önerileri üzerine bina etmişti. bm'nin Annan Planı'nı reddetmek zorunda kalması, bu siyasetin iflası anlamınadır. Bu, belirleyici bir değişimdir.

2) Türkiye ve kktc, yıllardır verilen mücadelenin bir bakıma ürünlerini toplamaktadır: Kıbrıs'ta 'ortak çözümün ve Birleşik Kıbrıs'ın önündeki engelin' kktc değil, Rum kesimi olduğu bütün gerçekliğiyle sergilenmiştir.

3) Açıkçası, hem Denktaş, hem Talat hem de Türkiye, süreç içindeki bazı yanlışlara rağmen, sonuç itibariyle ortak bir başarıda pay sahibi olmuşlardır; farklı yönlerdeki siyasetleriyle hem ipi koparmamışlardır, hem planda bazı düzelmeler sağlamışlardır, hem de karşı tarafın uzlaşmazlığını kanıtlamışlardır.

4) Türkiye'nin ve kktc'nin yeni ortamdan en geniş yararı sağlamaları, gerçekçi tahlillerden hareketle doğru politikalar üretilmesine bağlıdır:

a- ab ve abd'nin, kktc üzerindeki haksız baskılarını ve ambargolarını ciddi ölçüde hafifletmeleri, hattâ kaldırmaları gerekir. Aksi halde, kendi konumları, kimlikleri, güvenilirlikleri, dolayısıyla genel menfaatleri zaafa uğrar. Bu nedenle, kktc üzerindeki ticaret, ulaşım ve seyahat sınırlamasının kısa sürede kalkması, kktc'ye ekonomik desteğin verilmesi gerçekçi ve haklı beklentilerdir. Türkiye ve kktc bunları akılcı yöntemlerle zorlamak ve almak imkânına sahiptir. Bu imkân iyi kullanılmalıdır. bm'nin, ab'nin ve abd'nin uygulayageldikleri 'tecrit polikası' iflas etmiştir.

b- kktc, bazı sınırlı 'iyi niyet' adımlarını karşılık beklemeden atıp atamayacağını, bunun doğru olup olmadığını, doğruysa zamanlamasını düşünmelidir. Örneğin, sembolik sayıda askerin Kıbrıs'tan çekilmesi, Maraş bölgesinin bir ölçüde kullanıma açılması araştırılabilir. Bu, kktc'nin elini daha da güçlendirebilir. Ancak böyle bir açılım, kktc ve Türkiye tarafından çok dikkatle değerlendirilmelidir; doğruluğu yahut yanlışlığı tartılmalıdır.

c- kktc, Rum kesimiyle, şimdi doğrudan ve adil bir görüşme sürecini, aşamalı ve güvenli bir ortak çözüm arayışını başlatabilir. Girişim üstünlüğü artık kktc 'dedir. Bu, dikkatle ve kktc kurumlarının (cumhurbaşkanlığı, hükümet, parlamento) bütünlüğü içinde planlanıp hayata geçirilebilir. Annan önerisinin bugünkü şekliyle Rum tarafında yeniden referanduma sunulması hiç değilse yakın vadede mümkün değildir.

d- ab'nin, kktc'ye karşı haksızlıklarını düzeltmesi elbette istenmeli, Türkiye tarafından bu zorlanmalıdır. Ancak, ab'nin Türkiye ile müzakere sürecini başlatmasına dönük beklentilerimizi abartmamak, gerçekçi olmak gerekir. Kıbrıs Rum Kesimi'nin ab üyesi sıfatıyla ele geçirdiği kozlar,

küçümsenmemelidir: Her ab üyesi, öteki üyelerden çeşitli konularda beklenti içindedir ve sürekli pazarlık halindedir. Karşılıklı çıkar söz konusudur. ab kararları bu pazarlıklar içinde oluşur. Örneğin, bir üye ülkenin, belirli bir ticari sorununu çözmek ihtiyacı varsa, öteki ülkelerin başka bir alandaki beklentisini göze almak, yardımcı olmak ihtiyacındadır. Dolayısıyla, ab'nin, üye olmuş Rum kesimini (ve onun eli mahkûm desteği Yunanistan'ı fazla zorlaması, hele bazılarının sandığı gibi 'cezalandırması' imkânı yoktur; böyle bir şey mümkün değildir.

e- Türkiye'nin ab ile üyelik müzakeresine başlaması, Türk hükümetinin 2002 Aralık ayında benimsediği siyasetin sonucunda, tümüyle Kıbrıs'a bağımlı kılınarak Rumların üye olacağı 2004 sonuna bırakılmıştır. Dolayısıyla, iyimserliğin yeri yoktur, dikkatle ve ustalıkla yaklaşmak gerekir: "ab'nin, kendi üyesi 'Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanımayan, kendi üyesi 'Kıbrıs Cumhuriyeti'nin toprağını işgal eden' Türkiye ile müzakereye başlayamayacağı", üye Rum devleti tarafından gündeme getirilecek, büyük ihtimalle veto konusu yapılacaktır. Üye Rum devleti, gene büyük ihtimalle, Türkiye'nin müzakere sürecine geçit vermek için, Türkiye'nin askerlerini çekme taahhüdünde bulunmasını, hattâ Rum devletini 'tanımasını' isteyecektir. Üye Rum yönetiminin bu şartlarından vazgeçmesi için diğer ab ülkelerinin ciddi baskılar yapmasını beklemek, hayalciliktir. Referandumu izleyen günlerde ab çevrelerinde gözüken 'Rum devleti karşıtı hava', ab'nin çıkar alışverişine dayalı iç dengelerinde ve zamanla dağılacaktır. Türkiye, hesabını doğru tutmalıdır: Referandumun sonucu, reddedenin Rum tarafı olmasına rağmen, Türkiye'nin ab ile üyelik müzakerelerine başlamasını daha da zorlaştırmıştır.

5) Nihayet, kktc, kendi demokrasisine ve kurumlarına sahip çıkmak zorundadır. 'Cumhurbaşkanı istifa etmelidir' söylemleri fevkâlade yanlıştır. İstifa, tek taraflı bir tasarruftur. Seçimle göreve gelenler istifaya zorlanamaz, isterlerse istifa ederler; ya da zamanı gelince seçimle görevden uzaklaşırlar. Demokrasinin kurallarını aşındırmak, ancak ek sorunlara ve zaafa yol açar. Hele bu konuda tbmm Başkanı'nın yaptığı gibi kktc Cumhurbaşkanı'nın istifası için dışardan fikir yürütüp zorlamaya kalkışmak, zaafı daha da büyütür. kktc'de ayrışmanın değil, farklı yaklaşanlarca birlikte düşünüp birlikte çözüm üretmenin zamanıdır. Türkiyenin sorumluları, etkinliklerini bu yönde kullanmalıdır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin ve kktc'nin orta mücadelesinde yeni bir sayfa açılmıştır, yeni bir dönem başlamaktadır. Yeni fırsatlar önümüze gelmiştir.

Bunları akılla ve elbirliğiyle değerlendirmek, herkesin üzerine vazifedir.

b) Türk-Yunan Girişimi Olabilir

Kıbrıs'ta bir uzlaşmaya varılması ihtimali, yok değildir. Özellikle Annan Planı'nın görüşmelerinde bazı adımlar atılmıştır. Bunları da dikkate alarak şekillendirilecek bir strateji ve taktik, tabii Kıbrıs Rum tarafının da olumlu yaklaşması önkoşuluyla, sonuca götürebilir. Böyle bir siyasetin Türkiye ve kktc tarafından şu hususları da içererek geliştirilmesi mümkündür:

Kıbrıs'ta ortak çözümün oluşmasında menfaati bulunan ülke ve çevrelerle daha yakın bir diyalog kurmakta yarar vardır. bm ile, ab ile, abd ve İngiltere ile, zaten görüş alışverişi yapılmaktadır. Bu temasları, birlikte düşünmeye ve tartışmaya dönük yeniden şekillendirmek için Türkiye harekete geçebilir, girişim başlatabilir. Türkiye, dünya dengelerindeki stratejik konumunu iyi kullanabildiği ölçüde etkili olabilen bir ülkedir. Geçmişte Kıbrıs siyaseti mümkün olduğunca dış etkenlerin uzağında oluşturulmuştu. O dönem için bu doğru olabilir. Günümüzün farklı ortamında, küçülen dünyasında, kendi değerini bazen daha iyi bilebilen bir Türkiye gerçeğinde, Kıbrıs konusuna dışımızdakilerle diyalog ortamında da eğilmek, Türkiye'nin ve kktc'nin beklentilerine güç katabilir.

Böyle bir politikanın başarılı olması için, iki önkoşul vardır: İlki, içtenlikle, açıklıkla ve kararlılıkla ortak çözüm arayışının sürmesi. İkincisi, bir çözümsüzlük durumunda Türkiye'nin ve kktc'nin çaresiz, mecalsiz kalmayacağının muhataplara iyi anlatılması. Girişimin bir umutsuzluktan değil, ortak çözüm kararlılığından kaynaklandığının, ancak ortak çözüm olmazsa neler yapacağını Türkiye'nin ve kktc'nin bildiğinin, bunları yapmaya zaten başlamış olduğunun, muhataplarca bilinmesi ve görülmesi.

Yunanistan'ın böyle bir diyalog ve çalışma için muhataplar arasında –belki de en başında– yer alıp alamayacağı dikkatle değerlendirilmelidir. Daha önce belirttiğim gibi, Kıbrıs'ta ortak çözüme ulaşılması, Yunanistan'ın menfaatinedir. Önemli olan, günümüzdeki Yunan Başbakanı'nın ve Dışişleri Bakanı'nın, kendilerinden önceki Simitis ve Papandreu kadar bu menfaatin bilincinde olmalarıdır. Türkiye ve Yunanistan'ın 1999'da başlattıkları uzlaşma sürecinin temelleri sağlamdır. Olumsuz gelişmelere bazen rastlanmaktadır ama temellerin sağlamlığı, bunların kalıcı zarar vermesini önlemektedir. Mevcut temeller üzerinde ve günümüzün devam eden anlayış ortamında, Kıbrıs konusu Yunanistan'la

konuşulabilir. kktc'nin çok önemsediği bazı sorunlara çözüm arayışında iki ülke birlikte katkı getirilebilir. Böyle bir girişimin mümkün ve yararlı olacağı düşüncesindeyim. Çözüm yolunda yaratıcı olabilmek, sorunları aşmanın yol ve yöntemlerini bulup önermek fevkâlade önemlidir.

Kıbrıs'ta öncelikle Denktaş'ın girişimleriyle 1997-2002 döneminde alınmış bulunan yol, Annan görüşmelerinde üzerinde anlaşılmasa bile tarafların ortaya koyduğu öneriler ve üzerinde bir ölçüde anlaşılmış bulunan konular, bir uzlaşma modelinin birçok unsurunu ortaya koymuştur. Bu noktada, yapılabilecek olan, iki tarafın doğrudan görüşmesini teşvik etmek ve diplomasinin bütün yöntemlerinden yararlanarak ortak kabulün zeminini oluşturmaktır. Bu yöntemler, örneğin, tarafların birbirinin hassasiyetini dikkate alarak, anlaşmazlık konularına zamana yayılmış çözümler bulmalarıdır. Bu gayret gösterilmelidir, bunun ortamı vardır. Belli bir konuda taraflardan biri 'bugün için' bir çözüm önermekteyse ve bu karşı taraf açısından 'bugün için' kabul edilemez görülmekteyse, o takdirde, o çözümü kademeli olarak zamana yaymak, sonuçlarını yumuşatarak daha kabul edilir kılmak, takvime bağlamak bilinen bir yöntemdir. Bir başka yöntem, tarafların aradığı güvenceleri güçlendirmenin modelini geliştirmektir. Örneğin, reddedilmiş 'Annan Planı'na' bakıldığında, evlerini terk edecek insanlara yeni bir konut ve iş imkânının sağlanacağı, uluslararası katkının gerçekleşeceği taahhüt edilmektedir. Ama güvence yoktur. Bunun yerine, bir Kıbrıs Türkünün yahut Rumunun, ancak yerleşeceği yeni mekân ve iş hazır olduktan sonra, mevcut evinden çıkacağı hükmü getirilmiş olsaydı, bu konuda bir kolaylık yaratılabilirdi. Müzakere ve ikna kabiliyeti ve mutlaka diyalog: '... Bu iş olmuyor, ortak çözüm mümkün değil' noktasına gelinmezden önce, başlatılacak girişimlerin, denenecek yolların varlığı gözükmektedir. Bundan yararlanmak gerekir.

c) Çözümsüzlüğe Hazır Olmak

Hep altını çizdiğim gibi, Kıbrıs'ta ortak çözüme ulaşmanın önkoşulu, bir çözümsüzlük durumuna hazır olmaktır. Çözümsüzlük, yani, kendi başına ab üyesi olmuş bir Rum kesimi; sadece onu tanımış, resmi muhatap almış bir ab; bu görüntüyü doğru ve meşru bulan bir uluslararası ortam. Bir bakıma, günümüzdeki gerçekler... Türkiye ve kktc, bu durumda ne yapacaktır? Üstelik, mesele sadece buna 'düşünsel hazırlıktan' ibaret değildir. Mesele, aynı zamanda, bu hazırlığı hayata geçirmiş, olumsuz ihtimale karşı yapılacakların sürecini başlatmış olmaktır. Bunu başlatmış

olmak, Kıbrıs’taki karşı tarafın da, ilgili öteki ülkeler, kuruluşların da, kktc’nin günümüzdeki taleplerine daha duyarlı olmasına katkı sağlar. Bu alanda yeterli çalışmanın ve gelişmenin gerçekleşmiş olduğu söylenemez. Hazırlığın üç alanı ya da üç boyutu vardır; Türkiye, kktc ve uluslararası ortam:

Türkiye olarak, çözümsüzlük durumunun Türkiye’yi hangi zor tercihler karşısında bırakacağını, neleri yapmasını zorunlu kılacağını düşünmek, topluma anlatmak ve kötü ihtimalin bile önlemlerini almak gerekir. Mayıs 2004’te ab üyesi Kıbrıs gerçekleşmiştir ama, doğal olarak, kktc devam edecektir; Türkiye, kktc’yi tanımaya devam edecektir. ab üyesi Kıbrıs ise, ‘kendi topraklarındaki’ yabancı ‘işgalini’ sona erdirmesi için ab’den talepte bulunabilecektir, vb. Kıbrıs Rum Kesimi’nin ab’ye üye olduğu yeni ortamda, Türkiye ile kktc’nin beraberliğini geliştirmek, hem kktc vatandaşlarının güvenliği hem de Türkiye’nin yararları bakımından zorunlu olacaktır. Bu kararların alınması ve hayata geçirilmesi karşısında, ab’den ve belki abd’den gelebilecek baskılar, hangi önlemlerle, hangi kozlarla dengelenecektir? Türkiye’nin ab sürecinde geciktirilmesine, ‘Loizidu’ benzeri yeni davaların açılmasına, Avrupa Konseyi’nde tartışılmasına Türkiye hazır mıdır? Bunları bir ölçüde karşılayacak girişimlerin bazıları geçmişte düşünülüp öngörülmüştü, günümüzün değişen ortamında bunlar uygulamaya konabilir mi?

kktc’nin içinde de olumsuz ihtimalin yeterince değerlendirildiği söylenemez. Toplumun bir bölümü, ‘... ne olursa olur, gerektiğinde çaresini buluruz’ yaklaşımı içindedir. Diğer bir kesim ise, Kıbrıs Rum tarafı ab üyesi olduğu için, kendisinin de ab üyesi sayılmasının beklemektedir. Olayların nerelere tırmanabileceği, kktc’nin içinde hangi sorunların yaşanabileceği üzerine düşünce üretimi, çözüm arayışı, hazırlık bilinci ortalarda gözükmemektedir. Buna ek olarak, kktc’nin toplumsal dokusu gevşemiştir. kktc vatandaşı, kendi içinde, doğal, demokratik farklılaşmadan çok daha derin bir uçurumla bölünmüştür. Toplumun bir kesiti, diğerine, neredeyse düşmanın işbirlikçisi gözüyle bakmaktadır. Öteki kesim ise, kendisi gibi düşünmeyenleri, gerici, tutucu, saf ve idrakten yoksun olarak nitelemektedir. Bu tehlikeli ayrışmanın, hele Kıbrıs Rum Kesimi’nin tek başına ab üyesi olduğu günümüzde hangi iç sorunlara yol açabileceği açıktır. Ne var ki, bu gerçeklerin doğru okunması çabaları da ortada gözükmemektedir, ayrışmaları makûl düzeye, ayrışanları birbirini anlamaya yöneltmenin gayretleri de.

Rum kesiminin tek başına AB üyesi olmasıyla, kktc'nin konumunu ve Türkiye'nin izleyeceği politikayı, ab ile ve ilgili ülkelerle şimdiden konuşmak gerekir. Bir yandan kktc'nin beklentilerini savunurken, öte yandan, özellikle ab ile, bir tür 'hasar kontrolü' programı oluşturmanın ihtiyacı vardır: 'Üye' Rum kesiminin zorlamasıyla ab'den Türkiye'ye gelecek talepleri ölçülü tutmasını, bunun herkesin yararına olacağını, ab'ye anlatmak gerekir. Özellikle 'işgale son verilmesi' ab tarafından büyük olasılıkla gündeme getirilecektir. Bu, kktc'nin en haklı istekleri karşısında bir pazarlık kozu gibi ortaya konabilecektir. Aynı şekilde, Kıbrıs'ın diğer garantör ülkeleri İngiltere ve Yunanistan'la, abd ile, bm Güvenlik Konseyi'nin sürekli üye ülkeleri Fransa, Rusya ve Çin'le, şimdiden görüşmeler yapmanın, Türkiye ve kktc'nin izlemek zorunda kalabileceği politikayı konuşmanın ihtiyacı vardır. Söz konusu bu girişimlerin en doğrusu yapıldı diye, muhatap ülkelerin Türkiye'ye her konuda hak vermesi tabii ki beklenmez. Ancak sözünü ettiğimiz yaklaşım, sorunların ve zorunlukların bir ölçüde anlaşılmasına yol açabilir. Kalıcı çözümsüzlük ortamında, özellikle ab ile Türkiye'nin, 'birlikte yaşamanın' yollarını bulması, bu yolları şimdiden aramaya başlaması gerekir.

Daha önce de belirtildiği gibi, Kıbrıs'ta iki milletin birlikte kabul edeceği ortak çözüm için elden gelen her şeyi yapmak, doğru yaklaşımdır. Bu çözümün oluşmasına katkı getiren yeni ve yaratıcı düşüncelere, yöntemlere ihtiyaç vardır. Nihayet, çözüm hiç olmayacakmış gibi hazırlanmak, sadece geleceğin sorunlarını hafifletmek değildir; aynı zamanda, ortak çözümün bulunmasını da kolaylaştırıcı bir politikadır.

Sonuç

Türkiye, Avrupa, Avrasya'nın bu ilk cildinde, Türk dış siyasetinin strateji açısından değerlendirmesini yapmaya, kendi önceliklerimi, yaklaşımımı anlatmaya çalıştım. Bu anlayıştan ve tahlilden hareketle geliştirilmiş politikaların hayata geçirilmesinden ve uygulamada alınan bazı sonuçlardan örnekler verdim. Türk dış siyasetinin en köklü ve önemli sorunlarından ikisini, Yunanistan'ı ve Kıbrıs'ı inceledim.

Türkiye ve Yunanistan, birbiriyle iyi geçinmekten ortak ve büyük yarar sağlayacak iki komşudur. Nitekim, aralarındaki sorunları barışçı bir anlayış ortamına aktarıp ekonomik ve siyasal ilişkilerini geliştirmek her ikisine de kazandırmıştır. 1997 sonrasının Türk dış siyaseti, bu yaklaşımı benimsemiştir. 1999'un siyasal ve ekonomik gelişmeleri, yaklaşımın doğruluğunu her iki ülke açısından kanıtlamıştır. Mevcut ciddi anlaşmazlıklara, özellikle Ege ve Kıbrıs konularına çözüm arayışı ise , genel ilişkilerdeki düzelme ve gelişme düzeyinde kolaylaşabilecektir.

Kıbrıs, 24 Mart halk oylamalarının sonrasında ve Güney'in ab üyeliği gerçeğinde, çözümsüzlük özelliğini yeni bir ortamda sürdürmektedir. Bu süre uzayabilecektir. Türkiye ve Yunanistan'ın, Kıbrıs konusunda 'birlikte yaşayabilecekleri' bir düzeni öngörüp gerçekleştirmeleri, ilişkilerin geleceği açısından hayati önemdedir. Kıbrıs'taki güncel durumu, Türkiye'nin ab üyeliğine kadar sürecek 'geçici' bir dönem gibi algılamak ve geleceği birlikte düşünmek gerekir. Bu çalışmalar, Kıbrıs'ın Türk ve Yunan kesimlerinin de katılımıyla geliştirilebilir. Kıbrıs bağlamında gözden kaçmaması zorunlu olan tek sorun şudur: Türkiye, 'ab'siz bir gelecek' dahil tüm olumsuzluklara karşı kendini ne kadar iyi hazırlarsa, hem ab sürecinde hem de Kıbrıs konusunda o kadar mesafe alır, başarılı olur. Dış siyasette, Amerikalıların deyişiyle '... bütün yumurtalar aynı sepete konmaz'. Farklı ihtimallerin, değişik seçeneklerin öngörülmesiyle ve alternatif politikaların hazırlanması, elde hazır tutulması ya da gereğinin yapılmasıyla istenen hedeflere ulaşılır.

İlk cildin her üç bölümünü kapsayacak bir başka 'sonuç', şöyle öngörülebilir:

Dış siyasetin belirleyici ölçüsü, menfaattir. Dış siyasette, 'dostluk' gibi, 'hatır' gibi, hattâ 'karşıtlık' gibi soyut kavramların etkisi, genellikle sanıldığından çok daha sınırlıdır. Önemli olan, belirli bir zaman kesitinin

özgün koşullarında, karşınızdakinin menfaatini, beklentisini, kaygılarını doğru okumak ve tabii öncelikle kendi ülkenizin menfaatini doğru saptamaktır. Bu başarıldığında, hemen her ülkeyle ve her konuda, öncelikle kendi yararlarınız doğrultusunda ilişkilerinizi geliştirmenin yollarını araştırıp, bulabilirsiniz. Eğer doğru saptamalar yapılabilmiş, yol, yöntem önerileri doğru belirlenmişse, muhatapla görüşmelerde ve ortak çalışmalarda, daha yaratıcı olmanız, sonuç almanız kolaylaşır.

Türkiye, dış siyasette 'imtiyazlı' bir ülkedir: Tarih ve kültür birikimi; doğru anlayıp, doğru değerlendirildiğinde, özgün bir 'model' olmak özelliği; dış siyaset bürokrasisinin meslek sorumluluğu ve kalitesi; geniş bir coğrafyanın en deneyimli demokrasisi, en gelişmiş sanayi altyapısı ve en nitelikli ordusu... Bütün bunlar, birçok ülkede dışişleri bakanının hayal bile edemeyeceği özellikler, önceliklerdir. Türk dış siyasetinin, bu özellik ve önceliğinin bilincinden genellikle uzak kaldığı, onlardan yeterince yararlanmadığı, açıktır. Aynı şekilde açık olan, bilincin ve becerinin var olabildiği zaman kesitlerinde, başarıya ulaşılabildiğidir. Mesele, bilinci, beceriyi ve başarıyı sürekli kılmaktır.

[1] Bu eser Türkçeye Barışa Son Veren Barış - Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922 adıyla çevrildi (çev. Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları).

[2] Bkz. Lord Kinross, The Ottoman Centuries, Quill, New York, 1979.

[3] Kapak resmi bu etkinlikten alınmıştır.